

Greinargerð um meðferðarheimilið í Varpholti og á Laugalandi 1997-2007

GÆÐA- OG EFTIRLITSSTOFNUN VELFERÐARMÁLA

September 2022

gev@gev.is

gev.is

Efnisyfirlit

1.	INNANGANGUR	9
1.1	TILURÐ OG TILGANGUR	9
1.2	HLUTVERK GÆÐA- OG EFTIRLITSSTOFNUNAR VELFERÐARMÁLA	10
1.3	VIÐMIÐ	11
1.4	GAGNAÖFLUN	12
1.4.1	<i>Fyrirliggjandi gögn</i>	12
1.4.2	<i>Frumgögn</i>	13
2.	STOFNUN BARNAVERNDARSTOFU OG HLUTVERK HENNA GAGNVART MEÐFERÐARHEIMILUM	15
2.1	UNDANFARI	15
2.1.1	<i>Unglingaheimili ríkisins</i>	15
2.1.2	<i>Einkarekin langtímameðferðarheimili</i>	15
2.1.3	<i>Úttekt á heildarskipan barnaverndarmála</i>	16
2.1.4	<i>Tillögur um endurskipulag barnaverndarmála</i>	17
2.1.5	<i>Nýskipan barnaverndarmála</i>	17
2.2	BARNAVERNDARSTOFA TEKUR TIL STARFA	18
2.2.1	<i>Breytt stjórnarsýsluleg staða</i>	19
2.2.2	<i>Barnaverndarstofa lögð niður</i>	19
2.3	BREYTINGAR Á MEÐFERÐARKERFI RÍKISINS FYRIR BÖRN	19
2.3.1	<i>Ný meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga (Stuðlar)</i>	20
2.3.2	<i>Fjölgun rýma á langtímameðferðarheimilum fyrir börn</i>	21
2.3.3	<i>Flokkun langtímameðferðarheimila eftir meðferðarþyngd</i>	23
2.3.4	<i>Val á meðferðarheimili</i>	24
2.3.5	<i>Fræðsla fyrir meðferðarheimilin</i>	25
2.4	STOFNUN BARNAHÚSS	25
2.5	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	26
3.	STARFSEMI MEÐFERÐARHEIMILISINS VARPOLTS/LAUGALANDS	29
3.1	NÝTT MEÐFERÐARHEIMILI FYRIR UNGLINGA MEÐ ÁFENGIS- OG FÍKNIVANDA	29
3.2	REKSTRARAÐILAR	30
3.3	MEÐFERÐARSTEFNA	30
3.3.1	<i>Enduruppeldi og 12 spora meðferð</i>	30
3.3.2	<i>Reglur í Varpholti</i>	31
3.4	MEÐFERÐARSTARF	32
3.4.1	<i>Yfirlit yfir meðferðarstarfið á tímabilinu 1997-2000</i>	32
3.4.2	<i>Yfirlit yfir meðferðarstarfið á tímabilinu 2001-2003</i>	36

3.4.3	<i>Yfirlit yfir meðferðarstarfið á tímabilinu 2004-2006</i>	39
3.4.4	<i>Reglur meðferðarheimilisins</i>	40
3.5	SKRÁNING OG VARÐVEISLA UPPLÝSINGA	41
3.6	FJÖLDI VISTBARNNA OG STÖÐUGILDA	43
3.6.1	<i>Fagleg ráðgjöf</i>	44
3.7	FLUTNINGARNIR Á LAUGALAND	45
3.7.1	<i>Breytt umgjörð meðferðarstarfsins</i>	45
3.7.2	<i>Þrepakerfi</i>	46
3.8	SKÓLAHALD	47
3.8.1	<i>Kennsla í Varpholti</i>	48
3.8.2	<i>Hrafnagilsskóli</i>	50
3.8.3	<i>Verkmenntaskólinn á Akureyri</i>	51
3.9	TÓMSTUNDIR, ÍPRÓTTIR OG FERÐALÖG	51
3.10	ÞJÓNUSTUSAMNINGAR	51
3.10.1	<i>Forstöðumannaskipti</i>	54
3.11	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	54
4.	RÁÐSTAFANIR BARNAVERNDARNEFNDA	61
4.1	MEGINMARKMIÐ BARNAVERNDAR	61
4.2	TILEFNI AFSKIPTA BARNAVERNDARNEFNDA OG BEITING ÚRRÆÐA	62
4.3	VANDI VISTBARNNA	66
4.3.1	<i>Persónulegar aðstæður og erfiðleikar</i>	66
4.3.2	<i>Hegðunarvandi</i>	67
4.3.3	<i>Tilfinningalegur og geðrænn vandi</i>	67
4.3.4	<i>Neysla áfengis og vímuefna</i>	68
4.3.5	<i>Kynferðisleg misnotkun</i>	68
4.4	ÚRRÆÐI FYRIR INNSKRIFT	68
4.4.1	<i>Stuðlar, meðferðarheimili ríkisins fyrir börn og unglinga 12-18 ára</i>	69
4.4.2	<i>Barna- og unglingageðdeild Landsspítalans (BUGL)</i>	69
4.4.3	<i>Barnahús</i>	70
4.4.4	<i>Persónulegur ráðgjafi</i>	70
4.4.5	<i>Vímuefna meðferð</i>	70
4.4.6	<i>Önnur stuðningsúrræði</i>	70
4.5	UMSÓKN UM VISTUN OG VERKLAG	71
4.6	LOKASKÝRSLUR	72
4.6.1	<i>Lýsing á markmiði meðferðar</i>	72
4.6.2	<i>Neikvæður tónn og ónærgætnar lýsingar</i>	73
4.7	SAMRÁÐSFUNDIR	74
4.8	SAMSKIPTI VIÐ FORELDRA	74

4.9	ÚRRÆÐI EFTIR ÚTSKRIFT	75
4.10	UPPLIFUN STARFSMANNA BARNAVERNDARNEFNDA	76
4.11	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	77
5.	NIÐURSTÖÐUR EIGINDLEGRA VIÐTALA	81
5.1	FJÖLDI VIÐMÆLENDNA, AÐFERÐ OG FRAMSETNING	81
5.2	ÁSTÆÐA VISTUNAR	81
5.3	MÓTTAKA VISTBARNA	82
5.4	KRISTILEGT STARF	82
5.4.1	<i>Frásagnir starfsfólks af kristilegu starfi</i>	83
5.5	ÞREPAKERFI OG HÓPFUNDIR	83
5.5.1	<i>Frásagnir starfsfólks af þrepakerfinu</i>	85
5.5.2	<i>Afstaða forstöðuhjóna til þrepakerfisins</i>	85
5.6	FATNAÐUR OG FYLGISHLUTIR	86
5.6.1	<i>Frásögn starfsmanna af jogging-gallanum</i>	87
5.6.2	<i>Frásögn forstöðuaðila af jogging-gallanum</i>	87
5.7	MEÐFERÐARSTARFIÐ	88
5.7.1	<i>Fagleg þjónusta</i>	88
5.7.2	<i>Útivist, íþróttir og ferðalög</i>	91
5.7.3	<i>Jákvæðar minningar</i>	92
5.7.3	<i>Skóli</i>	93
5.7.4	<i>Upplifun starfsfólks af meðferðarstarfinu</i>	94
5.8	ANDLEGT OFBELDI	95
5.8.1	<i>Upplifun starfsfólks á framkomu forstöðumannsins</i>	98
5.8.2	<i>Upplifun starfsfólks af andlegu ofbeldi í garð vistbarna</i>	98
5.8.3	<i>Forstöðuaðilar um beitingu andlegs ofbeldis</i>	99
5.9	LÍKAMLEGT OFBELDI	99
5.9.1	<i>Vitni að líkamlegu ofbeldi</i>	104
5.9.2	<i>Upplifun starfsfólks af líkamlegu ofbeldi</i>	104
5.9.3	<i>Forstöðuaðilar um beitingu líkamlegs ofbeldis</i>	107
5.10	ÁREITNI	108
5.10.1	<i>Vitneskja starfsfólks um áreitni</i>	109
5.11	SAMSKIPTI VIÐ FJÖLSKYLDU	110
5.12	EFTIRLIT	111
5.12.1	<i>Upplifun starfsmanna af eftirliti</i>	112
5.12.2	<i>Kvartanir</i>	113
5.13		113
5.13.1		115
5.14	AFDRIF EFTIR ÚTSKRIFT	115

5.15	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	116
6.	UPPLÝSINGAR ÚR DAGBÓKUM OG FUNDARGERÐABÓKUM	123
6.1	FUNDARGERÐABÆKUR MEÐFERÐARHEIMILISINS	123
6.1.1	<i>Færslur er lúta sérstaklega að vistbörnunum</i>	123
6.1.2	<i>Neikvæður tónn</i>	125
6.2	DAGBÆKUR MEÐFERÐARHEIMILISINS	127
6.2.1	<i>Viðvörunarorð</i>	127
6.2.2	<i>Neikvæður tónn</i>	129
6.2.1	<i>Skráning atvika</i>	130
6.3	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	133
7.	EFTIRLIT MEÐ MEÐFERÐARHEIMILINU	136
7.1	EFTIRLITSSKYLDA BARNAVERNDARSTOFU	136
7.1.1	<i>Lögbundin eftirlitsskylda</i>	136
7.1.2	<i>Framkvæmd innra eftirlits Barnaverndarstofu</i>	136
7.1.3	<i>Ytra eftirlit óháðs sérfræðings</i>	137
7.2	INNRA EFTIRLIT BARNAVERNDARSTOFU	138
7.2.1	<i>Eftirlitsheimsókn 1997</i>	138
7.2.2	<i>Eftirlitsheimsóknir 1998</i>	139
7.2.3	<i>Eftirlitsheimsóknir 1999</i>	139
7.2.4	<i>Eftirlitsheimsóknir 2000</i>	139
7.2.5	<i>Eftirlitsheimsóknir 2001</i>	141
7.2.6	<i>Eftirlitsheimsóknir 2002</i>	142
7.2.7	<i>Eftirlitsheimsóknir 2003</i>	143
7.2.8	<i>Eftirlitsheimsókn 2004</i>	143
7.2.9	<i>Eftirlitsheimsóknir 2005</i>	143
7.2.10	<i>Eftirlitsheimsóknir 2006</i>	144
7.2.11	<i>Eftirlitsheimsóknir 2007</i>	144
7.2.12	<i>Mat Barnaverndarstofu á starfseminni</i>	145
7.3	YTRA EFTIRLIT ÓHÁÐS SÉRFRÆÐINGS	146
7.3.1	<i>Eftirlit 2003 – Fyrsta heimsóknin</i>	147
7.3.2	<i>Eftirlit 2004 – Árangur meðferðar</i>	147
7.3.3	<i>Eftirlit 2005 – Menntun og reynsla starfsfólks</i>	148
7.3.4	<i>Eftirlit 2006 – Skóli og kennsla</i>	149
7.3.5	<i>Eftirlit 2007 – Ofbeldi og kynferðisleg misnotkun inni á meðferðarheimilum</i>	150
7.4	MAT Á STARFSEMI MEÐFERÐARHEIMILISINS FRÁ STOFNUN TIL 2007	151
7.5	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	153
8.	KVARTANIR	159

8.1	REGLUR UM VIÐBRÖGÐ VIÐ MÓTÞRÓA OG OFBELDI	159
8.2	SKÝRSLUR UM VALDBEITINGU	160
8.3	EYÐUBLÖÐ FYRIR KVARTANIR	160
8.4	FJÖLDI KVARTANA TIL YFIRVALDA	161
8.5	KVARTANIR SEM BÁRUST BARNAVERNDARSTOFU	161
8.5.1	<i>Kvörtun árið 2000</i>	161
8.5.2	<i>Kvartanir árið 2001</i>	163
8.5.3	<i>Kvörtun árið 2002</i>	163
8.5.4	<i>Kvörtun árið 2003</i>	165
8.5.5	<i>Kvörtun árið 2005</i>	165
8.5.6	<i>Kvörtun árið 2006</i>	166
8.5.7	<i>Kvartanir árið 2007</i>	167
8.6	KVARTANIR SEM BÁRUST UMBOÐSMANNI BARNA	169
8.6.1	<i>Erindi árið 2000</i>	169
8.6.2	<i>Erindi árið 2001</i>	169
8.7	UPPLÝSINGAR SEM BÁRUST RÁÐHERRA	170
8.8	SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	171
9.	RÉTTINDI BARNA Á MEÐFERÐARHEIMILUM OG BEITING VALDS Í MEÐFERÐARSTARFI	176
9.1	VIÐKVÆM STAÐA	176
9.2	BARNAVERNDARLÖGGJÖF	176
9.3	REGLUR BARNAVERNDARSTOFU UM RÉTTINDI BARNA OG BEITINGU VALDS	179
9.3.1	<i>Valdbeitingarskýrslur</i>	179
9.4	SAMANTEKT OG ATHUGASEMDIR	180
10.	HELSTU NIÐURSTÖÐUR OG ATHUGASEMDIR GREINARGERÐARINNAR	182
10.1	EINSTAKIR ÞÆTTIR Í STARFSEMI MEÐFERÐARHEIMILISINS	182
10.1.1	<i>Rekstrarfyrirkomulag</i>	182
10.1.2	<i>Hugmyndafræði</i>	182
10.1.3	<i>Sérhæfð vímuefna meðferð</i>	183
10.1.4	<i>Vandi vistbarna</i>	183
10.1.5	<i>Ráðstafanir sem reyndar höfðu verið áður en barn kom til vistunar</i>	184
10.1.6	<i>Kynjaskipting</i>	185
10.1.7	<i>Þátttaka í kristilegu starfi</i>	185
10.1.8	<i>Faglegt starf</i>	186
10.1.9	<i>Sálfræðimeðferð</i>	186
10.1.10	<i>Meðferð vegna afleiðinga kynferðisofbeldis</i>	187
10.1.11	<i>Kvensjúkdómalæknir</i>	187
10.1.12	<i>Geðheilbrigðisþjónusta</i>	187

10.1.13	<i>Þrepakerfið og hópafundir</i>	187
10.1.14	<i>Vantraust</i>	189
10.1.15	<i>Afdrif eftir útskrift</i>	189
10.1.16	<i>Álag</i>	189
10.1.17	<i>Innra eftirlit með heimilinu</i>	189
10.1.18	<i>Ytra eftirlit með heimilinu</i>	190
10.1.19	<i>Afstaða Barnaverndarstofu til starfsemi meðferðarheimilisins</i>	191
10.1.20	<i>Skráning í fundargerðabækur</i>	191
10.1.21	<i>Skráning í dagbækur</i>	192
10.1.22	<i>Viðvörunarorð</i>	192
10.1.23	<i>Skráning í lokaskýrslur</i>	192
10.1.24	<i>Ársskýrslur meðferðarheimilisins</i>	193
10.1.25	<i>Kvartanir</i>	193
10.2	ÁSAKANIR UM OFBELDI OG ILLA MEÐFERÐ	193
10.2.1	<i>Upplifun vistbarna</i>	194
10.2.2	<i>Frásagnir af líkamlegu ofbeldi</i>	194
10.3	VANVIRÐANDI SKRIF	195
10.4	EFTIRLITSSKYLDA BARNAVERNDARYFIRVALDA	195
10.5	SKRÁNING OG VARÐVEISLA GAGNA	196
10.6	ENDURSKOÐUN REGLNA	197
11.	HEIMILDASKRÁ	198
	LÖG	198
	REGLUGERÐIR OG REGLUR	199
	REGLUR BARNAVERNDARSTOFU	199
	ÞINGSKJÖL	199
	BIRTAR HEIMILDIR	199
	VIÐAUKI 1: VISTUNARSAMNINGUR	202
	VIÐAUKI 2: ÝMSAR REGLUR VARPHOLTS	206
	VIÐAUKI 3: EYÐUBLÖÐ	231

1. Inngangur

Í þessari greinargerð er að finna úttekt á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi á tímabilinu 1997-2007 í tilefni af ásökunum um illa meðferð og ofbeldi. Meðferðarheimilið er kennt við tvo staði af þeirri ástæðu að það var stofnað árið 1997 í Varpholti í Glæsibæjarhreppi, en fluttist þremur árum síðar í stærra og hentugra húsnæði að Laugalandi í Eyjafjarðarsveit.

Í þessum inngangskafli er farið yfir tilurð og tilgang þessarar úttektar, nýlegar breytingar á þjónustu við börn og eftirliti með barnavernd og hlutverki Gæða- og eftirlitsstofnunar velferðarmála (GEV) í því samhengi, þau viðmið sem höfð voru til hliðsjónar við framkvæmd úttektarinnar og ferli gagnaöflunar.

1.1 Tilurð og tilgangur

Með bréfi ráðuneytisstjóra í félags- og barnamálaráðuneytinu, fyrir hönd Ásmundar Einars Daðasonar, þáverandi félags- og barnamálaráðherra, dags. 23. febrúar 2021, var Gæða- og eftirlitsstofnun félagsþjónustu og barnaverndar (GEF) falið „að kanna hvort og þá í hvaða mæli börn, sem vistuð voru á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi á árunum 1997 til 2007, hafi sætt illri meðferð, andlegu eða líkamlegu ofbeldi meðan á dvöl þeirra stóð“. Tilefni beiðninnar eru ásanir kvenna, sem vistaðar voru af hálfu barnaverndaryfirvalda í lengri eða skemmri tíma á meðferðarheimilinu á tilgreindu tímabili, af þessu tagi og beinast þær sérstaklega að rekstraraðilum heimilisins.

Fjórir sérfræðingar með þekkingu á rannsóknum, barnavernd og áföllum unnu að úttektinni. Þeir eru: Hlín Sæþórsdóttir félagsráðgjafi, Hólmfríður Berentsdóttir, hjúkrunar- og lögfræðingur, dr. Sigrún Sigurðardóttir dósent við heilbrigðisvísindasvið Háskólans á Akureyri og Svala Ísfeld Ólafsdóttir, dósent við lagadeild Háskólans í Reykjavík. Tilgangur hennar var að kanna hvort að þeir einstaklingar, sem vistaðir voru sem unglingar á Varpholti og/eða Laugalandi á tilgreindu tímabili, hafi sætt ofbeldi eða illri meðferð, varpa ljósi á meðferðarstarfið og skoða hvort eftirlit með því hafi verið fullnægjandi. Greinargerðin hefur að geyma átta efniskafla auk inngangs- og niðurstöðukafla. Annar kafli fjallar um Barnaverndarstofu, aðdragandann að stofnun hennar og þeim breytingum sem urðu á meðferðarkerfi fyrir börn í kjölfarið. Þriðji kafli fjallar sérstaklega um meðferðarheimilið að Varpholti í Glæsibæjarhreppi, aðstöðu, meðferðarstarfið, forstöðumenn, fjölda vistbarna og starfsmanna, flutningana yfir á Laugaland í Eyjafirði, skólahald og rekstrarfyrirkomulag. Fjórði kafli fjallar um vanda skjólstæðinga meðferðarheimilisins, afskipti barnaverndarnefnda af málum þeirra og þær ráðstafanir, sem hafði verið gripið til áður en til þess kom að vista barn

utan heimilis í langtímameðferð. Í fimmta kafla er gerð grein fyrir niðurstöðum eigindlegra viðtala við vistbörn meðferðarheimilisins, starfsfólk og forstöðumenn. Sjötti kafli fjallar fundargerða- og dagbækur sem haldnar voru á meðferðarheimilinu og þær upplýsingar sem þar koma fram. Í sjöunda kafla er fjallað um eftirlit Barnaverndarstofu með meðferðarheimilinu á því tímabili sem úttektin tekur til, fyrirkomulag þess og framkvæmd. Í áttunda kafla er gerð grein fyrir kvörtunum, sem bárust yfirvöldum vegna starfshátta meðferðarheimilisins á því tímabili sem til skoðunar er og afgreiðslu þeirra. Í níunda kafla er fjallað um ákvæði barnaverndarlaga og reglur sem af þeim leiða sem eiga að tryggja að virt séu grundvallarmannréttindi barna, sem dvelja á meðferðarheimilum á vegum ríkisins, og að þau séu ekki beitt þvingunaraðgerðum eða agaviðurlögum nema brýna nauðsyn beri til.

1.2 Hlutverk Gæða- og eftirlitsstofnunar velferðarmála

Þjónusta við börn og eftirlit með barnavernd hefur á undanförunum árum sætt gagngerri endurskoðun, sem leiddi til lögfestingar þriggja nýrra lagabálka sem allir tóku gildi 1. janúar 2022. Í fyrsta lagi voru samþykkt lög um samþættingu þjónustu í þágu farsældar barna nr. 86/2021. Í greinargerð með frumvarpi til laganna kemur fram að meginmarkmið þeirra sé að búa umgjörð í lögum sem stuðlar að því að börn og foreldrar, sem á þurfa að halda, hafi aðgang að samþættri þjónustu án hindrana. Í öðru lagi var Barnaverndarstofa lögð niður og komið á fót nýrri stjórnsýslustofnun, Barna- og fjölskyldustofu, sbr. lög um Barna- og fjölskyldustofu nr. 87/2021. Í greinargerð með frumvarpi til laganna segir að Barna- og fjölskyldustofu sé ætlað að verða miðstöð þekkingar og þjónustu í þágu barna og til þess að svo megi verða þurfi að styrkja starfsemina frá því sem verið hefur. Í þriðja lagi var Gæða- og eftirlitsstofnun félagsþjónustu og barnaverndar (GEF) lögð niður og á grunni hennar sett á laggirnar ný stofnun, Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála (GEV), sbr. lög um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála nr. 88/2021. Í greinargerð með frumvarpi til laganna segir að hin nýja stofnun taki við tilteknum stjórnsýslu- og eftirlitsverkefnum frá öðrum stjórnvöldum á málefnasviðinu, einkum af Barnaverndarstofu.

Gæða- og eftirlitsstofnun félagsþjónustu og barnaverndar (GEF) var ráðuneytisstofnun sem tók til starfa í maí 2018 á grundvelli 17. gr. laga um Stjórnarráð Íslands nr. 115/2011, sbr. 6. gr.

laga nr. 82/2015.¹ Hlutverk stofnunarinnar var ekki skilgreint í lögum, en henni var ætlað að sinna stjórnsýsluverkefnum og eftirliti á sviði félagsþjónustu sem veitt er af hálfu sveitarfélaga, opinberra stofnana eða á grundvelli samninga, auk afmarkaðs eftirlits á sviði barnaverndar.² Í þeim tilgangi að renna styrkari stoðum undir starfsemi stofnunarinnar voru sett sérstök lög um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála (GEV), sbr. fyrirnefnd lög nr. 88/2021. Stofnunin er ekki lengur ráðuneytisstofnun heldur ný stjórnsýslustofnun á málefnasviði félagsmálaráðuneytisins með lögbundið hlutverk. Hún sinnir flestum þeim verkefnum sem GEF sinnti auk þess að taka við tilgreindum eftirlitsverkefnum annarra stofnana, einkum Barnaverndarstofu.³

Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála hefur eftirlit með gæðum þjónustu á sviði barnaverndar. Á þeim grundvelli var eldri gæða- og eftirlitsstofnun GEF falið að kanna hvort ásakanir þess efnis að börn, sem dvöldu á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi á tímabilinu 1997-2007, hefðu sætt illri meðferð eða ofbeldi reyndust á rökum reistar.

1.3 Viðmið

Við vinnslu þessarar úttektar var tekið mið af hlutaðeigandi lögum, reglugerðum og reglum. Má þar helst nefna Sáttmála Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, sbr. lög nr. 18/1992, Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, lög um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992 (en heiti þeirrar breyttist síðar í Barnaverndarlög), Barnaverndarlög nr. 80/2002, reglugerð um Barnaverndarstofu nr. 264/1995, reglugerð um fóstur nr. 804/2004, reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. nóvember 1997, sem voru endurskoðaðar og gefnar út aftur 1. febrúar 1999 undir heitinu reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu og reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila frá 1. mars 2001. Einnig var höfð hliðsjón af skýrslum um langtímameðferðarheimili á vegum Barnaverndarstofu, stöðlum fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda frá

¹ Sbr. frétt frá Félags- og vinnumarkaðsráðuneytinu 7. maí 2018 á vef Stjórnarráðs Íslands undir heitinu: “Gæða- og eftirlitsstofnun félagsþjónustu og barnaverndar tekin til starfa” (<https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2018/05/07/Gaeda-og-efirlitsstofnun-felagsthjonustu-og-barnaverndar-tekin-til-starfa/>)

² Þetta kemur fram í inngangskafila greinargerðar með frumvarpi því er varð að lögum um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála nr. 88/2021, sbr. þskj. 442, 356. mál, 151. löggjafarþing (2020-2021).

³ Þetta kemur fram í kafla 3.2 (Eftirlit) í greinargerð með frumvarpi því er varð að lögum um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála nr. 88/2021, sbr. þskj. 442, 356. mál, 151. löggjafarþing (2020-2021).

2011 og öðrum viðeigandi alþjóðlegum viðmiðum fyrir vistun og/eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda.

1.4 Gagnaöflun

Úttektin byggist annars vegar á fyrirbyggjandi gögnum frá Barnaverndarstofu og vistunaraðilum barnanna, þ.e.a.s. þeim barnaverndarnefndum sem vistuðu börn á meðferðarheimilinu, dagbókum meðferðarheimilisins og fundargerðum og hins vegar á frumgögnum, sem eru afurð eigindlegra viðtala.

1.4.1 Fyrirbyggjandi gögn

Gæða- og eftirlitsstofnun félagsþjónustu og barnaverndar (GEF) sendi formlega beiðni til Barnaverndarstofu hinn 11. mars 2021 þar sem óskað var eftir afriti af öllum gögnum, sem kynnu að varpa ljósi á starfsemi meðferðarheimilisins Varpholts/Laugalands á árunum 1997-2007. Jafnframt var beðið um nafnalista, sem hefði að geyma í fyrsta lagi nöfn þeirra skjólstæðinga sem dvöldu á meðferðarheimilinu á tímabilinu, í öðru lagi nöfn starfsmanna sem þar störfuðu á tímabilinu og í þriðja lagi nöfn starfsmanna Barnaverndarstofu er unnu á meðferðar- og fóstursviði stofunnar á tilgreindu tímabili. Til viðbótar var beðið um lista yfir vistunaraðila barnanna, þ.e. þær barnaverndarnefndir sem óskuðu eftir vistun fyrir skjólstæðinga sína. Þá var óskað eftir afriti af öllum gögnum Barnaverndarstofu er vörðuðu innra og ytra eftirlit með meðferðarheimilinu á tímabilinu. Síðar, n.tt. hinn 27. maí 2021, óskaði GEF eftir frekari gögnum frá Barnaverndarstofu. Beðið var um afrit af umsóknum allra barna, sem voru vistuð á Varpholti og/eða Laugalandi á tilgreindu tímabili, þ.e.a.s. af umsóknum frá barnaverndarnefndum. Jafnframt var beðið um afrit af gögnum sem sýndu hvernig unnið var úr þessum umsóknum af hálfu Barnaverndarstofu. Þá var óskað eftir afriti af lokaskýrslum sem meðferðaraðilum bar að skila Barnaverndarstofu eftir útskrift hvers barns.

Síðar kallaði GEF eftir afriti af gögnum frá vistunaraðilum barnanna. Fór stofnunin þess á leit við Barnaverndarstofu hinn 11. maí 2021 að hún tilkynnti hlutaðeigandi sveitarfélögum um fyrirhugaða úttekt og léti þau vita að haft yrði samband við barnaverndarnefnd. Í framhaldi af tilkynningu Barnaverndarstofu setti stofnunin sig í samband við barnaverndarnefndir hlutaðeigandi sveitarfélaga og óskaði eftir afriti af gögnum sem varpað gætu ljósi á a) forsendur þess að barn var vistað utan heimilis og undanfara þess að barnið fór á Varpholt/Laugaland, b) vinnslu í máli barns meðan það dvaldi á meðferðarheimilinu, þ.m.t. gögn um heimsóknir, símtöl og ákvarðanir sem voru teknar, c) ábendingar eða kvartanir sem höfðu borist nefndinni meðan á vistinni stóð og hvernig hafi verið unnið úr þeim, d) umgengni barns við foreldra meðan á

vistun stóð, e) hvað hafi tekið við hjá barni eftir að vistun á meðferðarheimilinu lauk og f) hvernig staðið hafi verið að þeirri ákvörðun. Þá naut GEF aðstoðar Barnaverndarstofu við að útvega afrit af gögnum frá Umboðsmanni barna vegna kvartana sem beint var til hans vegna meðferðarheimilisins á tímabilinu sem könnunin tekur til.

Afrit af fyrirbyggjandi gögnum voru flokkuð og undirbúin til greiningar. Þá lágu fyrir sex dagbækur og fjórar fundargerðabækur frá tilgreindu tímabili. Voru þær í geymslu Barnaverndarstofu. Í dagbækurnar skráði starfsfólk meðferðarheimilisins það helsta sem gerðist frá degi til dags og í fundargerðabækurnar var skráð það sem tekið var fyrir á samráðsfundum starfsfólks, kennara og ráðgjafa heimilisins.

1.4.2 Frumgögn

Gæða- og eftirlitsstofnun félagsþjónustu og barnaverndar (GEF) fékk upplýsingar um 97 einstaklinga sem mögulega viðmælendur. Í þeim hópi voru 65 vistbörn, 20 starfsmenn meðferðarheimilisins og 12 starfsmenn Barnaverndarstofu. Einn úr hópi starfsmanna reyndist vera fallinn frá. Ákveðið var að gefa öllum kost á viðtali. Byrjað var á að hringja í viðkomandi og bjóða honum að koma í viðtal. Ef viðmælandi bjó erlendis, úti á landi eða átti ekki heimangengt af einhverri ástæðu var boðið upp á viðtal í gegnum fjarfundabúnað. Fyrirverandi vistbörnum, sem ekki tókst að ná sambandi við í gegnum síma, var sent ábyrgðarbréf á skráð lögheimili.

Viðtöl voru tekin við samtals 54 einstaklinga. Þau fóru fram á tímabilinu frá 11. maí 2021 til nóvemberloka 2021 og stóðu að jafnaði yfir í 45-60 mínútur. Viðtölin voru opin, en stuðst var við viðtalsramma. Notast var við upptökutæki að fengnu samþykki viðmælanda. Viðtölin voru afrituð orðrétt í heild sinni, flokkuð og undirbúin til áframhaldandi greiningar.

Alls 34 einstaklingar úr hópi vistbarna komu í viðtal. Svarar það til rúmlega helmingis af heildarfjölda vistbarna, sem upplýsingar fengust um að hefðu dvalið á meðferðarheimilinu að Varpholti/Laugalandi, á tímabilinu sem til skoðunar er. Þar sem viðtalið gat vakið upp óþægilegar tilfinningar eða vanlíðan voru viðmælendur upplýstir um þau úrræði sem stæðu til boða ef þeir þyrftu á stuðningi að halda í kjölfarið.

Á tilgreindu tímabili veittu sömu aðilar, hjón, meðferðarheimilinu forstöðu. Í greinargerðinni er ýmist vísað til þeirra sem „rekstraraðila“ eða „forstöðuhjóna. Þá er vísað til þeirra sem „forstöðumanns“ eða „forstöðukonu“ þegar það á við.

Samtals 11 einstaklingar, sem störfuðu við meðferðarheimilið eða höfðu tekið að sér verkefni sem tengdust starfsemi þess, komu í viðtal. Í þeim hópi voru 6 fastir starfsmenn, 3

verktakar sem sinntu faglegu starfi og 2 kennarar. Í greinargerðinni er vísað til þessa hóps sem „starfsfólks meðferðarheimilisins“.

Þá komu 7 einstaklingar í viðtal sem störfuðu hjá eða fyrir Barnaverndarstofu á tilgreindu tímabili. Var talið mikilvægt að fá upplýsingar eða skýringar hjá þeim varðandi rekstur meðferðarheimilisins Varpholts/Laugalands á tímabilinu og um eftirlitið með starfsemi þess. Verður vísað til þessa hóps sem „starfsfólks Barnaverndarstofu“.

Ekki þótti ástæða til að boða alla starfsmenn hlutaðeigandi barnaverndarnefnda í viðtal þar sem greinargóðar upplýsingar bárust um mál einstakra vistbarna bæði frá Barnaverndarstofu og barnaverndarnefndunum. Einungis var haft samband við þá tvo fulltrúa, sem vistuðu hvað flest börn á meðferðarheimilinu og komu þeir í viðtal. Í þessari greinargerð er vísað til „barnaverndarfulltrúa“ þegar vitnað er í viðtöl við þá.

Tilgangur viðtala við fyrrum vistbörn meðferðarheimilisins var fyrst og fremst að leita eftir og fá fram upplýsingar um reynslu þeirra og upplifun meðan á dvölinni á meðferðarheimilinu stóð en tilgangur viðtala við aðra var fyrst og fremst að fá fram upplýsingar þar sem þær lágu ekki fyrir og öðlast betri skilning á vistuninni, meðferðarstarfinu í heild sinni og eftirlitinu með því.

2. Stofnun Barnaverndarstofu og hlutverk hennar gagnvart meðferðarheimilum

Í þessum kafla er rakinn aðdragandi að stofnun Barnaverndarstofu og gerð grein fyrir hlutverki hennar í stefnumótun, rekstri, umsjón, faglegri aðstoð og eftirliti með meðferðarheimilum og stofnunum sem rekin voru af hálfu ríkisins eða styrkt af ríkinu.

2.1 Undanfari

2.1.1 Unglingaheimili ríkisins

Unglingaheimili ríkisins var stofnað árið 1971 á grunni Upptökuheimilis ríkisins. Starfsemi þess skiptist í rannsóknar- og meðferðarheimili fyrir unglinga á aldrinum 12-15 ára, sem yfirvöld þurftu að hafa afskipti af vegna hegðunarvandráða. Unglingaheimilið var rekið til ársins 1994 í Sólheimum 7 og Efstasundi 86. Það skiptist í móttökudeild, lokaða bráðaðþjónustudeild, skammtímavistun og rannsóknarvistun. Unglingasambýli var rekið í Sólheimum 17 frá 1981 til 1994, en þar gátu allt að fimm unglingar búið í einu ásamt deildarstjóra sambýlisins og fjölskyldu hans. Þar var ekki rekin meðferð heldur sambýli fyrir unglinga á aldrinum 14-17 ára sem af einhverjum ástæðum gátu ekki búið hjá foreldrum sínum eða forráðamönnum. Tindar á Kjalarnesi, sem voru starfræktir frá nóvember 1990 til ársins 1994, heyrðu undir Unglingaheimili ríkisins. Þar var rekin vímuefnameðferð fyrir 15 unglinga á aldrinum 13-18 ára á grunni 12 spora kerfis AA-samtakanna. Meðferðin skiptist í móttöku og greiningu á fyrstu 1-2 vikunum, meðferð í 10-14 vikur og eftirmeðferð í 3-6 mánuði á göngudeild í Síðumúla 13. Að meðaltali voru innlagnir 72 á ári.

2.1.2 Einkarekin langtímameðferðarheimili

Fyrir þær breytingar sem urðu á barnaverndarlöggjöfinni með nýjum lögum um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992 og stofnun Barnaverndarstofu árið 1995 voru starfrækt langtímameðferðarheimili á vegum ríkisins að Torfastöðum í Biskupstungum og Árbót í Aðaldal. Heimilið á Torfastöðum, sem rekið var í Smáratúni í Fljótshlíð þangað til það fluttist að Torfastöðum, var svonefnt „fjölskylduheimili“, þ.e. fjölskyldurekið meðferðarheimili þar sem meðferðaraðilar, sem einnig voru rekstraraðilar, bjuggu ásamt eigin börnum. Sex börn gátu dvalið á Torfastöðum. Starfsemi þess var könnuð af Vistheimilanefnd á sínum tíma.⁴ Árbót var

⁴ Könnun á starfsemi Upptökuheimilis ríkisins 1945-1971, Unglingaheimilis ríkisins 1971-1994 og meðferðarheimilisins í Smáratúni og á Torfastöðum 1979-1994 (2011).

jafnframt í höndum einkaaðila, en heimilið var ætlað börnum frá 12 til 18 ára aldurs sem þurftu á langtímameðferð að halda í a.m.k. eitt ár. Langtímameðferðarheimilin að Torfastöðum og Árbót voru rekin á grundvelli þjónustusamninga við menntamálaráðuneytið, sem á þeim tíma fór með barnaverndarmálefni. Torfastaðir voru reknir til ársins 2004 og Árbót fram til ársins 2010.

Árið 1993 stofnuðu Samtökin Barnaheill fjölskylduheimili fyrir vegalaus börn að Geldingalæk á Rangárvöllum. Heimilið var ætlað allt að sex börnum undir 12 ára aldri. Þegar Barnaverndarstofa tók til starfa tók hún að sér umsjón með heimilinu. Heimilið var rekið til ársins 2008.

2.1.3 Úttekt á heildarskipan barnaverndarmála

Lög um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992, sem leystu af hólmi lög um vernd barna og ungmenna nr. 53/1966, tóku gildi 1. janúar 1993. Þar með fluttust barnaverndarmálefni frá menntamálaráðuneytinu yfir til félagsmálaráðuneytisins. Í kjölfarið var Hagsýsla ríkisins fengin til að gera úttekt á heildarskipan málaflokksins, þ. á m. á hlutverki og rekstri Unglingaheimilis ríkisins. Niðurstöður úttektarinnar birtust í skýrslu sem dagsett er í október 1993.⁵

Í skýrslunni kom fram að a) brýn þörf væri á endurskoðun á skipulagi barnaverndarmála. Stjórnsýslu málaflokksins væri verulega ábótavant, b) skortur væri á sveigjanleika og samhæfingu þeirra sem kæmu að málaflokknum, c) skortur væri á gæðamati og eftirliti með árangri þeirra stofnana sem ríkið ræki eða styrkti á grundvelli barnaverndarlaga, d) verkaskipting ráðuneytis og undirstofnana var talin samrýmast illa stjórnsýsluvenjum, e) aðstoð og eftirliti með barnaverndarstarfi sveitarfélaga væri ábótavant, f) þáverandi meðferðarkerfi ríkisins væri gallað, rekstur væri ósveigjanlegur, nýting meðferðarheimila væri ófullnægjandi og rekstrarform meðferðarheimila óhagkvæm. Athugasemdir voru gerðar við verkaskiptingu ríkis og sveitarfélaga, hún væri óljós og ekki í samræmi við gildandi lög um vernd barna og ungmenna eða lög um félagsþjónustu sveitarfélaga. Þá var vakin athygli á því að hlutverkaskipting milli félags- og heilbrigðiskerfis í málum barna og ungmenna væri óljós.⁶

⁵ Skýrsla Hagsýslu ríkisins, sem ber heitið: *Málefni barna og unglinga. Stjórnsýsla, skipulag og rekstur*, er ekki opinber. Upplýsingar um efni hennar fengust úr skýrslu Barnaverndarstofu frá árinu 2000, sem ber heitið: *Barnavernd á Íslandi. Skýrsla um starfsemi Barnaverndarstofu árin 1995–1999 og barnaverndarnefnda á Íslandi árin 1996–1999*.

⁶ Bls. 2 í fyrrnefndri skýrslu um *Barnavernd á Íslandi*.

2.1.4 Tillögur um endurskipulag barnaverndarmála

Á grundvelli skýrslunnar óskaði félagsmálaráðherra eftir tillögum um endurskipulag málaflokksins. Tillögugerðin var falin stjórnarnefnd Unglingaheimilis ríkisins sem réð sérfræðing hjá Hagsýslu ríkisins til verksins. Ein af þeim forsendum sem lögð var til grundvallar endurskipulagningunni var að óverulegar breytingar yrðu á fjárframlögum hins opinbera til málaflokksins.⁷

Tillögur um endurskipulagningu barna- og unglingamála voru lagðar fram í greinargerð, sem gefin var út í janúar 1994, undir heitinu „Nýskipan málefna barna og unglinga“. Samkvæmt tillögunum var gert ráð fyrir að sett yrði á laggirnar sérstök stjórnslustofnun sem færi með daglega stjórn barnaverndarmála í umboði félagsmálaráðuneytisins. Stofnunin færi með stjórnslu verkefna á sviði barna- og unglingamála sem heyrðu undir ráðuneytið ásamt því að hafa yfirumsjón með meðferðarheimilum fyrir börn og unglinga. Þessi stjórnslustofnun fékk síðar heitið Barnaverndarstofa. Þá var gert ráð fyrir veigamiklum breytingum á meðferðarkerfi ríkisins fyrir börn og unglinga í hugmyndum um nýskipan barnaverndarmála. Unglingaheimili ríkisins yrði lagt niður. Barnaverndarstofa fengi það hlutverk að hafa yfirumsjón og eftirlit með starfsemi meðferðarheimila, taka ákvarðanir um innlagnir á þau og sjá til þess að nýjum stofnunum yrði komið á fót. Gert var ráð fyrir nýrri stofnun, meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga, sem síðar fékk heitið Stuðlar. Til hliðar við Stuðla skyldu starfa langtímameðferðarheimili og væri rekstur þeirra grundvallaður á þjónustusamningi rekstraraðila við Barnaverndarstofu, þ.e.a.s. meðferðarheimilin yrðu fjölskyldurekin og meðferðaraðilar byggju undir sama þaki og unglingarnir. Með því móti væri stuðlað að nánd í meðferðarstarfi jafnframt því sem rekstrarhagkvæmni yrði aukin.⁸

2.1.5 Nýskipan barnaverndarmála

Í þeim tilgangi að koma tillögum um nýskipan barnaverndarmála í framkvæmd skipaði félagsmálaráðherra nefnd til að semja frumvarp til breytinga á barnaverndarlögunum, ásamt tillögum að reglugerð fyrir Barnaverndarstofu og meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga.⁹

⁷ Bls. 2-3 í fyrrmeðndri skýrslu um *Barnavernd á Íslandi*.

⁸ Bls. 3-5 í fyrrmeðndri skýrslu um *Barnavernd á Íslandi*.

⁹ Bls. 5 í fyrrmeðndri skýrslu um *Barnavernd á Íslandi*.

Frumvarpið varð að lögum nr. 22/1995 og strax í kjölfarið setti ráðherra reglugerð um Barnaverndarstofu nr. 264/1995 og reglugerð um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglunga nr. 271/1995.

2.2 Barnaverndarstofa tekur til starfa

Kveðið var á um stofnun hinnar nýju stjórnarsýslustofnunar, Barnaverndarstofu, í lögum nr. 22/1995 um breytingu á lögum um vernd barna og ungmenna, nr. 58/1992. Í kjölfarið setti ráðherra reglugerð um stofnunina, sbr. reglugerð um Barnaverndarstofu nr. 264/1995, sem síðar var breytt lítillega með reglugerð nr. 397/1995.

Í 3. gr. laga um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992, sbr. 2. gr. laga nr. 22/1995 var kveðið á um hlutverk félagsmálaráðuneytisins annars vegar og Barnaverndarstofu hins vegar. Hinni nýju stofnun var falin dagleg stjórn barnaverndarmála ríkisins í stað félagsmálaráðuneytisins og Unglingaheimilis ríkisins í þeim tilgangi að efla þjónustu ríkisins í barnaverndarmálum og tengsl og aðstoð af hálfu ríkisins við barnaverndarnefndir. Í greinargerð með frumvarpi því er varð að lögum nr. 22/1995 segir að aðalbreytingin frá gildandi fyrirkomulagi sé sú að hinni nýju stofnun séu falin flest þau verkefni sem félagsmálaráðuneytið fari með en að „ekki sé um miklar efnislegar breytingar að ræða á inntaki verkefnanna“.¹⁰ Þá færðist eftirlitshlutverkið með barnaverndarnefndum frá félagsmálaráðuneytinu til Barnaverndarstofu í þeim tilgangi að tryggja samhæfða og samræmda starfshætti og þjónustu í málaflokknum.¹¹ Félagsmálaráðuneytið fór áfram með yfirstjórn barnaverndarmála og annaðist stefnumótun í málaflokknum. Þar sem Barnaverndarstofa var undirstofnun ráðuneytisins var heimilt að skjóta ákvörðunum hennar til ráðuneytisins.¹²

Í reglugerð um Barnaverndarstofu er að finna nánari reglur um verkefni stofunnar og skipulag, stofnun sérstaks fagteymis sérfræðinga í málefnum barna og samstarf við aðra sem hafa afskipti af málefnum barna og ungmenna til að treysta framkvæmd barnaverndarlaganna. Þá eru ákvæði um upplýsinga- og fræðsluhlutverk Barnaverndarstofu, rannsóknir og þróunarstarf. Sérstakur kafli er tileinkaður hlutverki Barnaverndarstofu gagnvart barnaverndarnefndum og annar kafli er tileinkaður hlutverki hennar gagnvart heimilum og

¹⁰ Greinargerð með frumvarpi því er varð að lögum nr. 22/1995 (Um 2. gr.), sbr. þskj. 223, 197. mál, 118. löggjafarþing (1994).

¹¹ Greinargerð með frumvarpi því er varð að lögum nr. 82/2002 (iii-liður í b-lið 3. kafla), sbr. þskj. 403, 318. mál, 127. löggjafarþing (2001-2002).

¹² Greinargerð með frumvarpi því er varð að lögum nr. 22/1995 (Um 2. gr.), sbr. þskj. 223, 197. mál, 118. löggjafarþing (1994).

stofnunum sem ríkið rekur eða styrkir á grundvelli barnaverndarlaga. Reglugerðin skyldi taka gildi 1. júní 1995 þegar hin nýja stofnun tæki til starfa.

Barnaverndarstofa tók formlega til starfa 1. júní 1995. Bragi Guðbrandsson var skipaður forstjóri hennar í kjölfar auglýsingar. Hann gegndi starfi forstjóra fram til ársins 2018 og var því forstjóri stofunnar á því tímabili sem til skoðunar er.

2.2.1 Breytt stjórnýsluleg staða

Í nýjum barnaverndarlögum nr. 80/2002, sem tóku gildi 1. júní 2002 og gilda enn, er fjallað um yfirstjórn barnaverndarmála í II. kafla (5.-9. gr.). Kveðið er á um stjórnýslulega stöðu Barnaverndarstofu og hlutverk hennar í 7. gr. Með nýjum lögum breyttist staða stofnunarinnar úr því að vera undirstofnun ráðuneytisins yfir í sérstaka stofnun, sem heyrði undir yfirstjórn ráðherra. Í því fólst að Barnaverndarstofa fór í reynd með yfirstjórn barnaverndarmála og stjórnýslu þeirra þátta barnaverndarstarfs sem ríkið bar ábyrgð á og voru á verksviði þess. Þá var kveðið á um eftirlit Barnaverndarstofu með barnaverndarnefndum í 8. gr. Ráðuneytið bar áfram ábyrgð á stefnumótun í barnavernd, sbr. 3. mgr. 5. gr. og hafði eftirlit með starfi Barnaverndarstofu, sbr. 5. mgr. 5. gr. Nánar er útskýrt að í eftirliti ráðuneytisins felist að geta krafist upplýsinga um einstök mál á grundvelli kvartana eða annarra upplýsinga.

Með barnaverndarlögum nr. 80/2002 var Barnaverndarráð lagt niður og komið á fót sjálfstæðri stjórnýslunefnd, Kæruneftnd barnaverndarmála. Heimilt var að skjóta til hennar tilteknum stjórnvaldsákvörðunum Barnaverndarstofu, sbr. 6. gr. Kæruneftnd barnaverndarmála var lögð niður árið 2015 og varð hluti af Úrskurðarnefnd velferðarmála, sbr. lög um úrskurðarnefnd velferðarmála nr. 85/2015.

2.2.2 Barnaverndarstofa lögð niður

Barnaverndarstofa var lögð niður frá og með 1. janúar 2022 er ný Barna- og fjölskyldustofa tók til starfa á grunni hennar, sbr. lög um Barna- og fjölskyldustofu nr. 87/2021. Verkefni Barnaverndarstofu á sviði barnaverndar voru færð yfir til hinnar nýju stofnunar, en eftirlitshlutverk hennar færðist yfir til nýrrar Gæða- og eftirlitsstofnunar velferðarmála (GEV), sbr. lög um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála nr. 88/2021. Báðar þessar stofnanir eru sjálfstæðar ríkisstofnanir sem heyra undir ráðherra, sbr. 1. gr. laga nr. 87/2021 og 1. gr. laga nr. 88/2021.

2.3 Breytingar á meðferðarkerfi ríkisins fyrir börn

Strax eftir stofnun Barnaverndarstofu hófst vinna við endurskoðun og uppbyggingu meðferðarkerfis ríkisins fyrir börn, sem byggði m.a. á hinni ítarlegu úttekt Hagsýslu ríkisins á

meðferðarkerfi ríkisins. Úttektin hafði leitt í ljós slaka nýtingu meðferðarheimila, óhagkvæmt rekstrarform og ósveigjanlegan rekstur.¹³

Til að bregðast við þessu var í fyrsta lagi ákveðið að koma á fót nýrri stofnun, meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga, sem staðsett væri í Reykjavík. Hún myndi bjóða upp á sérhæfða greiningu og meðferð ásamt því að sinna neyðarvistun í bráðatilvikum. Í framhaldi af vistun á stofnuninni tæki við meðferð á langtímameðferðarheimili, ef þörf væri á. Stofnunin hefði fjárhagslegt sjálfstæði en lyti eftirliti og yfirstjórn Barnaverndarstofu.

Í öðru lagi var ákveðið að efla langtímameðferð með fjölgun rýma á langtímameðferðarheimilum, sem yrðu starfrækt á grundvelli þjónustusamnings við Barnaverndarstofu. Sérstök áhersla var lögð á svonefnd „fjölskyldurekin meðferðarheimili“, en með því væri átt við að meðferðaraðili byggji ásamt fjölskyldu sinni undir sama þaki og unglingarnir. Þetta fyrirkomulag var stutt þeim rökum að á slíkum meðferðarheimilum væru tengsl unglinga við meðferðaraðila nánari en á ríkisreknum heimilum með vaktafyrirkomulagi og að unglingurinn væri í umhverfi sem líktist meira venjulegu heimili en stofnun. Einnig voru sett fram rekstrarleg rök. Þannig væri rekstrarframlag ákveðið í samningi og rekstraraðili hefði svigrúm til að ráðstafa því innan þeirra marka sem samningur leyfði. Með þessu móti væri hægt að auka hagkvæmni og ná fram betri nýtingu fjármuna. Þá var gerð þjónustusamninga við einkaaðila einnig talin geta skapað aukinn sveigjanleika í fjölda og tegund meðferðarrýma, þannig að tryggt yrði framboð í samræmi við eftirspurn.

Í þriðja lagi var ákveðið að staðsetja langtímameðferðarheimili utan höfuðborgarsvæðisins. Ávinningurinn af því var talinn margþættur. Auðveldara væri að að sinna langtímameðferð barnanna utan höfuðborgarsvæðisins, börn á sveitaheimilum hefðu meira frelsi til athafna og útlífs og væru laus við áreiti borgarlífsins auk þess sem unnt væri að nýta umhverfið inn í meðferðarstarfið, s.s. með útivist, þátttöku í búskap o.fl. Þá gæti staðarvalið skapað ný og fjölbreytt atvinnutækifæri á landsbyggðinni.

2.3.1 Ný meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga (Stuðlar)

Unglingaheimili ríkisins var lagt niður í nóvember 1994 og meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga, sem síðar fékk nafnið Stuðlar, komið á fót. Sett var sérstök reglugerð fyrir Stuðla, reglugerð um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga nr. 271/1995.

¹³ Bls. 52-59 í fyrrnefndri skýrslu um Barnavernd á Íslandi.

Reglugerðin var endurskoðuð í kjölfar greinargerðar Davíðs Þórs Björgvinssonar og Nönnu K. Sigurðardóttir um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimilum ríkisins fyrir unglunga og eftirlitsskyldur barnaverndaryfirvalda, sem kom út í maí 1998. Í skýrslunni voru gerðar athugasemdir við fyrirkomulag og starfsemi á Stuðlum, sem bætt var úr með reglugerð nr. 474/1998 um breytingu á reglugerð nr. 271/1995 um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglunga.

Í 1. gr. reglugerðar um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglunga nr. 271/1995, eins og henni var breytt með reglugerð nr. 474/1998, segir að undir yfirstjórn Barnaverndarstofu skuli starfrækja meðferðarstöð fyrir unglunga, sem eiga við hegðunarerfiðleika að stríða, sbr. 2. mgr. 22. gr. og 5. mgr. 51. gr. laga um vernd barna og ungmenna, nr. 58/1992, með síðari breytingum. Stöðin þjóni fyrst og fremst unglungum á aldrinum 12-18 ára, en heimilt sé að að víkja frá þeim aldursmörkum í sérstökum tilvikum.

Kveðið er á um starfsemi Stuðla í 2. gr. reglugerðarinnar. Í fyrsta lagi er starfrækt skammtímavistun í neyðar- eða bráðatilvikum á lokaðri deild, sbr. a-lið. Með því er átt við vistun vegna óupplýstra afbrota eða stjórnleysis sökum ölvunar eða annarrar vímuefnaneyslu og aðra bráðnauðsynlega vistun á meðan úrræði í máli unglings eru undirbúin á grundvelli laga um vernd barna og ungmenna. Hámarksvistunartími á lokaðri deild er 14 dagar. Í öðru lagi er starfrækt meðferðardeild, sem veitir sérhæfða meðferð, þ. á m. vímuefnameðferð, með vistun í allt að fjóra mánuði, sbr. b-lið. Gert er ráð fyrir að samhliða meðferðarstarfi fari fram greining á vanda unglingsins og að jafnframt sé gerð áætlun um frekari ráðstafanir í samráði við viðkomandi barnaverndarnefnd og forsjáraðila. Í þriðja lagi er starfrækt eftirmeðferð að aflokinni vistun, að jafnaði í allt að 6 mánuði, sbr. d-lið. Í eftirmeðferð er megináherslan lögð á hópmeðferð þar sem fylgt er eftir því sem áunnist hefur í meðferð unglingsins. Með breytingunni sem gerð var á reglugerðinni árið 1998 bættist nýr stafliður, c-liður, við 2. gr. reglugerðarinnar um vistun unglings, sem þegar er vistaður á öðrum meðferðarheimilum. Segir að gert sé ráð fyrir vistun unglunga á meðferðardeild ef endurmeta þurfi meðferð þeirra og að gert sé ráð fyrir vistun unglunga á lokaðri deild eftir stök eða stjórnleysi, sem ekki er unnt að stöðva með öðrum hætti, og megi í slíku tilviki færa ungling af meðferðardeild yfir á lokaða deild.

2.3.2 Fjölgun rýma á langtímameðferðarheimilum fyrir börn

Eins og fram kom í kafla 2.3 var einn liður í endurskoðun og umbótum á meðferðarkerfinu fyrir börn í kjölfar úttektar Hagsýslu ríkisins að fjölga rýmum á meðferðarheimilum á hagkvæman hátt. Gerð þjónustusamninga við einkaaðila var talið hagkvæmt rekstrarform og skapa aukinn sveigjanleika í fjölda og tegund meðferðarrýma. Barnaverndarstofa lagði sérstaka áherslu á

fjölskylduheimili, þar sem meðferðaraðilar, sem einnig voru rekstraraðilar, byggju á meðferðarheimilinu með vistbörnunum ásamt eigin börnum. Þannig voru stofnuð tvö einkarekin fjölskylduheimili á árunum 1997-1998 til viðbótar við þau sem fyrir voru. Annars vegar Varpholt í Glæsibæjarhreppi og hins vegar Hvítárbakki í Borgarfirði. Með tilkomu þeirra voru starfrækt fjögur fjölskylduheimili, en fyrir voru Geldingalækur á Rangárvöllum og Torfastaðir í Biskupstungum.

Á töflu 1 má sjá fjölda langtímameðferðarheimila fyrir börn og ungmenni sem Barnaverndarstofa hafði eftirlit og umsjón með. Þeim hefur nú öllum verið lokað, en til stendur að endurvekja starfsemi Laugalands og þá sem meðferðarstofnunar.

Tafla 1. Meðferðarheimili fyrir börn og ungmenni undir umsjá og eftirliti Barnaverndarstofu.

Nafn meðferðarheimilis	Starfstími
Árbót í Aðaldal	1992-2010
Berg í Aðaldal	1999-2008
Geldingalækur á Rangárvöllum (fjölskylduheimili)	1993-2008
Götusmiðjan	1999-2010
Háholt í Skagafirði	1999-2017
Hvítárbakki í Borgarfirði (fjölskylduheimili)	1998-2008
Jökuldalur á Héraði	2000-2002
Varpholt/Laugaland í Eyjafirði (fjölskylduheimili til 2008)	1997-2021
Torfastaðir í Biskupstungum (fjölskylduheimili)	1979-2004

a) Tímabilið 1998-2002

Á tímabilinu 1998-2002 fjölgaði rýmum á langtímameðferðarheimilum úr 35 í 63. Heimilin voru níu talsins í byrjun árs 2002, þ.e. Árbót og Berg í Aðaldal í Þingeyjarsýslu, sem voru rekin af sömu aðilum, Laugaland í Eyjafjarðarsveit, Háholt í Skagafirði, Hvítárbakki í Borgarfirði, Jökuldalur á Héraði, Torfastaðir í Biskupstungum, Geldingalækur á Rangárvöllum og Götusmiðjan að Árvöllum á Kjalarnesi. Heimilið á Jökuldal var lagt niður 1. júní 2002 og var dvínandi eftirspurn aðalástæðan. Þá stóðu eftir átta heimili með rými fyrir alls 57 börn.

Árið 2002 var hvert heimili með 6-13 rými og stöðugildin voru á bilinu 4-17. Börnum sem vistuðust á heimilunum á þessu tímabili fjölgaði frá 54 árið 1998 í 137 árið 2002. Dvalartíminn var svipaður á öllum meðferðarheimilunum og meðaltímalengd dvalar árið 2002 var 494 dagar. Meðaltímalengd dvalar er reiknuð miðað við inn- og útskrift á tiltekin heimili, en sama barn

gæti hafa vistast á fleiri heimilum. Raunverulegur meðferðartími barns getur því hafa verið nokkuð lengri en tölur um meðaltímalengd dvalar gefa til kynna.¹⁴

Vistunarsamningar virðast hafa verið samskonar fyrir öll langtímameðferðarheimilin, sjá viðauka 1. Almennt voru þeir gerðir til eins árs með endurskoðunarákvæði eftir sex mánaða dvöl.

b) Tímabilið 2003-2007

Rýmum á langmeðferðarmeðferðarheimilum fyrir börn fækkaði úr 57 í 46 á tímabilinu 2003-2007. Talsverð fækkun varð í hópi barna sem voru vistuð á heimilunum milli árána 2005 til 2007 miðað við árin á undan. Árið 2007 voru 104 börn vistuð á meðferðarheimilunum og var meðaltímalengd dvalar 293 dagar. Hvert heimili var með 4-13 börn og stöðugildi á bilinu 4-16,5. Torfastaðir hættu starfsemi í lok september 2004 og voru þá sjö meðferðarheimili eftir. Árið 2004 fluttist starfsemi Götusmiðjunnar frá Árvöllum að Akurhóli auk þess sem nýir rekstraraðilar tóku við á Laugalandi og Hvítárbakka á árinu 2007.¹⁵

2.3.3 Flokkun langtímameðferðarheimila eftir meðferðarþyngd

Í minnisblaði, dags. 21. apríl 2004, sem starfsmaður Barnaverndarstofu tók saman í tilefni af beiðni Ríkisendurskoðunar um upplýsingar frá stofunni, kemur fram að langtímameðferðarheimilunum sé skipt í þrjá flokka „eftir því hversu þungan vanda þeim var ætlað að glíma við“. Nánar er það útskýrt svo að þungir einstaklingar teljist þeir sem hafa fjölpættan vanda, t.d. eru í virkum mótþróa gegn meðferð, nota ofbeldi eða hafa verið í langvarandi fíkniefnaneyslu. Þungur einstaklingur telst jafnframt sá vera sem glímur við mjög djúpstæðan og alvarlegan vanda, t.d. ef háttsemi hans stofnar eigin heilsu eða annarra í hættu. Þá eru flokkarnir skilgreindir nánar.

Til *fyrsta flokks* teldust Torfastaðir, Geldingalækur og Laugaland. Þessi heimili væru svokölluð fjölskylduheimili og ættu að taka að sér „léttustu“ börnin. Þarna byggju rekstraraðilar ásamt eigin börnum með vistbörnunum. Starfsmenn væru fáir og áhersla lögð á „að heimilið líktist sem mest venjulegu heimili.“ Algengustu vandamálin væru óhlýðni og mótþrói, vergangur, neysla vímuefna, skólaerfiðleikar og erfiðleikar í fjölskyldu.

¹⁴ Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2002.

¹⁵ Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2006-2007.

Til *annars flokks* teldust Hvítárakki og Árbót/Berg. Grundvallarmunur væri á þessum heimilum þar sem Hvítárakki væri fjölskylduheimili en Árbót/Berg vaktarekin heimili, þ.e. starfsmenn gengju vaktir en byggju ekki með börnunum. Á báðum heimilum væru tekin börn með geðræna erfiðleika og aðra hegðunarerfiðleika, s.s. afbrotahegðun, mótþróaröskun og vímuefnaneyslu. Á Hvítárakka færi einnig fram vímuefnameðferð þannig að þar væru börn sem oft hefðu verið í langvarandi vímuefnaneyslu. Þar sem Hvítárakki væri fjölskylduheimili væru ekki vistuð þar börn sem þættu líkleg til að beita líkamlegu ofbeldi eða langvarandi mótþróá gegn meðferðinni.

Eingöngu Háholt tilheyrði *þriðja flokki*. Þar vistist þau börn sem væru í mestum mótþróá, beittu ofbeldi, væru með afbrotakeril eða hefðu verið í langvarandi vímuefnaneyslu.

2.3.4 Val á meðferðarheimili

Fram kemur í framangreindu minnisblaði Barnaverndarstofu að barnaverndarnefndir sækir um langtímameðferð til Barnaverndarstofu sem síðan leggi mat á umsóknir. Gerð sé sú krafa að áður hafi barn fengið ítarlega greiningu á vanda sínum, annað hvort á Stuðlum eða Barna- og unglingageðdeild Landspítala. Umsóknum fylgi því nokkuð ítarlegar skýrslur og aðrar upplýsingar um stöðu barnanna, þ.e. greining á hegðunavanda þeirra, félagslegum aðstæðum, fjölskylduáðstæðum og stöðu í námi. Úr þessu sé lesið á Barnaverndarstofu og í því ferli að finna barni viðeigandi meðferðarheimili sé oft leitað til starfsmanna Stuðla, sem þekki börnin eða málið sé lagt fyrir fagteymi Barnaverndarstofu, sem fjallar um flókin mál þegar um fjölþættan vanda sé að ræða. Að þessu loknu sé fundið út hvaða heimili henti best viðkomandi barni. Haft sé samráð við starfsmann barnaverndarnefndar og ákvörðun tekin í kjölfarið. Að því búnu sé umsókn send hlutaðeigandi meðferðarheimili til kynningar og stundum fari barn með foreldrum sínum í kynningarheimsókn. Umtalsverð vinna liggja þannig að baki hverri vistun „enda brýnt að vanda til því að engum er gerður greiði með röngu vali“. Þá segir að það geti reynst snúið að velja meðferðarheimili og líta þurfi til margra þátta. Orðrétt segir í minnisblaðinu:

Þar sem viðvarandi biðlisti er í langtímameðferð er því ekki að leyna að á stundum verður næst besti kosturinn fyrir valinu. Þetta gerist þegar ekkert rými er laust á því heimili sem faglegt mat gefur til kynna að sé álitlegast fyrir barnið. Þó að alltaf sé tekið mið af vandamálum barnanna og getu/styrkleika heimilanna, geta aðstæður barns verið þannig að það þoli ekki frekari bið eftir meðferð. Í þeim tilvikum þykir oft réttmætt að gera tilraun með vistun barns á tilteknu heimili þar sem rými býðst enda þótt fyrir liggja að vistun geti brugðist til beggja vona.

Í lokin er áréttað að eðli þess vanda, sem barn á við að stríða, sé alls ekki eini þátturinn sem komi til skoðunar við val á meðferðarheimili. Aðrir þættir geti í sumum tilvikum

vegið þungt, eins og aldur, kyn, skólastig, búseta, fjölskylduaðstæður og sá tími sem barn hefur beðið eftir meðferð.

Í viðtölum við starfsmenn Barnaverndarstofu kemur fram að stofan hafi þurft að meta hvort rétt væri að vista barn og að oft hafi verið vandasamt að finna út í hverju vandamál barnanna fælust og finna þeim rétta meðferð.

2.3.5 Fræðsla fyrir meðferðarheimilin

Barnaverndarstofa lagði áherslu á það frá upphafi að veita starfsfólki meðferðarheimila árlega fræðslu og var það í samræmi við þá skyldu sem lögð var á stofuna í 24. gr. reglugerðar nr. 264/1995. Þar segir að Barnaverndarstofa skuli sjá um að haldin séu námskeið fyrir starfsmenn stofnana og heimila sem rekin eru á grundvelli laga um vernd barna og ungmenna.

Nefna má nokkur dæmi um fræðslunámskeið sem Barnaverndarstofa stóð fyrir á þeim árum sem könnunin tekur til. Á árinu 1997 var haldið námskeið um umhverfismeðferð auk þess sem sálfræðingur Fangelsismálastofnunar ríkisins hélt erindi um meðhöndlun ofbeldismanna og hvernig þeim væri kennt að takast á við reiði sína. Árið 1998 stóð stofan fyrir kynnisferð til Hassela-meðferðarstöðvarinnar í Svíþjóð fyrir starfsfólk meðferðarheimilanna Árbótar, Varpholts, Bakkaflatar og væntanlegra rekstraraðila Háholts. Síðar fóru rekstraraðilar meðferðarheimilisins á Hvítárbakka í slíka kynnisferð. Árið 1999 voru haldin tvö námskeið fyrir starfsmenn meðferðarheimilanna. Annað var um viðbrögð við ofbeldishegðun og hvernig meggi draga úr líkum á henni, en hitt var um geðsjúkdómafræði. Sérstaklega var fjallað um áhrif lyfja, meðvirkni hjá fjölskyldum alkóhólista, kynnt viðtalstækni og fræðsla um vímuefni. Barnaverndarstofa stóð einnig fyrir annarri fræðslu og sérstökum starfsdögum með reglulegu millibili fyrir öll meðferðarheimilin þar sem hinar ýmsu hliðar meðferðarstarfsins voru ræddar. Þá má nefna að í gögnum frá Barnaverndarstofu kemur fram að forstöðuhjónin á Laugalandi hafi farið til Hondúras síðsumars eða í haustbyrjun árið 2002 og skoðað þar heimili fyrir börn, meðferð og neyðarmóttöku.

2.4 Stofnun Barnahúss

Eitt af þróunarverkefnum Barnaverndarstofu var stofnun og rekstur Barnahúss, sem var hið fyrsta sinnar tegundar í Evrópu. Barnahús hóf starfsemi í Reykjavík 1. nóvember 1998 og var upphaflega tilraunaverkefni sem ætlað var að kanna hvort þörf væri á sérstöku úrræði fyrir börn sem væru þolendur kynferðisbrota. Reynslan sýndi að svo var og starfsemin festist í sessi árið 2001.

Barnahús var stofnað í þeim tilgangi að sinna börnum, sem grunur leikur á að orðið hafi fyrir kynferðisofbeldi og koma í veg fyrir að þau þurfi að fara á milli margra ólíkra staða meðan á rannsókn og meðferð máls þeirra stendur. Barnahús er þannig samstarfsvettvangur stofnana sem bera ábyrgð á rannsókn og meðferð kynferðisbrota gegn börnum. Hlutverk Barnahúss var rýmkað árið 2015 á þann veg að það sinnir nú jafnframt börnum, sem grunur leikur á að hafi verið beitt líkamlegu ofbeldi og/eða heimilisofbeldi. Hinn 1. apríl 2019 var Barnahús á Norðurlandi opnað á Akureyri og er það fyrsta útibúið frá Barnahúsi í Reykjavík.

Í Barnahúsi eru tekin „rannsóknarviðtöl“ við börn. Undir það falla annars vegar *könnunarviðtöl* fyrir barnaverndarnefndir og hins vegar *skýrslutökur fyrir dómi* í tengslum við rannsókn og meðferð mála innan réttarvörslukerfisins. Þá sinnir Barnahús einnig greiningu og meðferð fyrir þau börn sem eru þolendur ofbeldis eftir að könnunarviðtal/skýrslutaka hefur farið fram.

Á næstu töflu má sjá fjölda barna sem þáði þjónustu í Barnahúsi á því tímabili sem könnunin tekur til. Sá fyrirvari er gerður við tölur frá árinu 1998 að þær taka einungis til tveggja síðustu mánaða ársins þar sem Barnahús tók ekki til starfa fyrr en 1. nóvember það ár. Tölurnar eru fengnar úr ársskýrslum Barnaverndarstofu.

Tafla 2. Fjöldi viðtala í Barnahúsi 1998-2007.

Verkefni	'98	'99	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07
Rannsóknar- viðtal	21	118	107	120	167	210	168	186	182	189
Grein.- og meðf. viðtal	6	56	42	62	107	127	95	137	119	95

2.5 Samantekt og niðurstöður

1. Rakinn hefur verið aðdragandi að stofnun Barnaverndarstofu og þær forsendur sem bjuggu þar að baki. Barnaverndarstofa byrjaði sem undirstofnun félagsmálaráðuneytisins 1. júní 1995 en með nýjum barnaverndarlögum nr. 80/2002, sem tóku gildi 1. júní 2002, varð hún að sjálfstæðri ríkisstofnun sem heyrði undir ráðherra og laut eftirliti hans. Barnaverndarstofa var lögð niður 1. janúar 2022 og tvær nýjar stofnanir tóku við verkefnum hennar. Annars vegar Barna- og fjölskyldustofa og hins vegar Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála (GEV).

2. Um leið og Barnaverndarstofa tók til starfa hóf hún gagngera endurskoðun og umbætur á málefnum barna, sem m.a. byggði á heildarúttekt Hagsýslu ríkisins frá árinu 1993 og tillögum um endurskipulag barnaverndarmála sem unnar voru í kjölfarið. Sett var sérstök reglugerð um Barnaverndarstofu nr. 264/1995, sbr. reglugerð nr. 397/1995, þar sem verkefnum hennar og hlutverki er lýst nánar.

3. Ráðist var í breytingar á uppbyggingu meðferðarkerfis ríkisins fyrir börn. Ný meðferðarmiðstöð ríkisins fyrir unglinga tók til starfa í stað Unglingaheimilis ríkisins og fékk hún nafnið Stuðlar. Rýmum á langmeðferðarheimilum var fjölgað og sérstök áhersla lögð á að fjölga fjölskylduheimilum þar sem meðferðaraðilar byggju ásamt fjölskyldu sinni á sama stað og vistbörnin. Ákveðið að staðsetja meðferðarheimilin utan höfuðborgarsvæðisins þar sem börn á sveitaheimilum hefðu meira frelsi til athafna og útilífs, væru laus við áreiti borgarlífsins og hægt væri að nýta umhverfið inn í meðferðarstarfið, s.s. með útivist og þátttöku í búskap.

4. Meðferðarheimilið Varpholt, sem síðar fluttist að Laugalandi í Eyjafirði, var eitt þeirra fjölskylduheimila sem komið var á fót fljótlega eftir að Barnaverndarstofa tók til starfa. Þjónustusamningur var gerður við rekstraraðila 20. maí 1997.

Til athugunar

5. Við skoðun á reglugerðum og reglum á sviði barnaverndar, sem settar voru í tengslum við stofnun Barnaverndarstofu og í framhaldi af stofnun hennar, er áberandi hve langt er síðan mörg þessara fyrirmæla, sem enn eru í gildi, hafa verið endurskoðuð eða uppfærð í ljósi þróunar í málaflokknum, breytts tíðaranda eða breyttrar löggjafar. Þá eru augljós vandkvæðin sem þetta getur valdið ólöglærðum, en gera má ráð fyrir breiður hópur fagfólks kynni sér og starfi eftir fyrirmælum á þessu sviði, auk þess sem hinn almenni borgari gæti viljað kynna sér efni þeirra.

6. Sem dæmi má nefna reglugerð um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga nr. 271/1995. Hún er að stofni til frá 10. apríl 1995, en var breytt árið 1998, sbr. reglugerð nr. 474/1998. Síðan er liðinn tæpur aldarfjórðungur. Í millitíðinni hafa ný barnaverndarlög tekið gildi. Gera má ráð fyrir að þróun hafi orðið í starfsemi stofnunarinnar eða á skipulagi þjónustunnar á þessum tæpa aldarfjórðungi. Eins þyrfti að uppfæra tilvísun til lagaákvæða, en í reglugerðinni er vísað til ákvæða í barnaverndarlögum nr. 58/1992, sem féllu úr gildi 1. júní 2002 með nýjum barnaverndarlögum nr. 80/2002.

7. Reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu eru frá 1. febrúar 1999. Þar er villa í tilvísun til númers reglugerðar um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga. Eins kemur fram í lokaákvæði að hún eigi stoð sína að rekja til tilgreindra ákvæða í brottföllnum barnaverndarlögum nr. 58/1992.

8. Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila undir yfirstjórn Barnaverndarstofu eru frá 1. mars 2001. Í lokaákvæði þeirra kemur fram að þær eigi stoð sína að rekja til tilgreindra ákvæða í brottföllnum barnaverndarlögum nr. 58/1992 auk þess sem þar er vísað til tilgreinds ákvæðis í brottföllnum barnaverndarlögum.

9. Reglugerð um Barnaverndarstofu er að stofni til frá 10. apríl 1995, sbr. reglugerð nr. 264/1995. Henni hefur einu sinni lítillega verið breytt og var sú breyting gerð 11. júlí 1995, sbr. reglugerð nr. 397/1995. Síðan eru liðin 27 ár. Allar lagatilvísanir í reglugerðinni eru til brottfallinna barnaverndarlaga og eru þær fjölmargar. Til viðbótar má nefna að í 10. gr. reglugerðarinnar er fjallað um ákvarðanir barnaverndarnefndar, sem ekki verði skotið til úrskurðar Barnaverndarráðs, en ráðið var lagt niður með nýjum barnaverndarlögum nr. 80/2002 og Kærunefnd barnaverndarmála komið á fót (sem nú hefur verið lögð niður og runnið inn í Úrskurðarnefnd velferðarmála). Miðað við að engar breytingar hafi verið gerðar á reglugerðinni á tæplega þrjátíu árum má draga þá ályktun að ekkert hafi breyst í starfseminni allan þann tíma þrátt fyrir að á tímabilinu hafi orðið mikil þróun í málaflokknum og vísindalegar rannsóknir á sviðinu leitt til breyttra starfshátta og nálgunar.

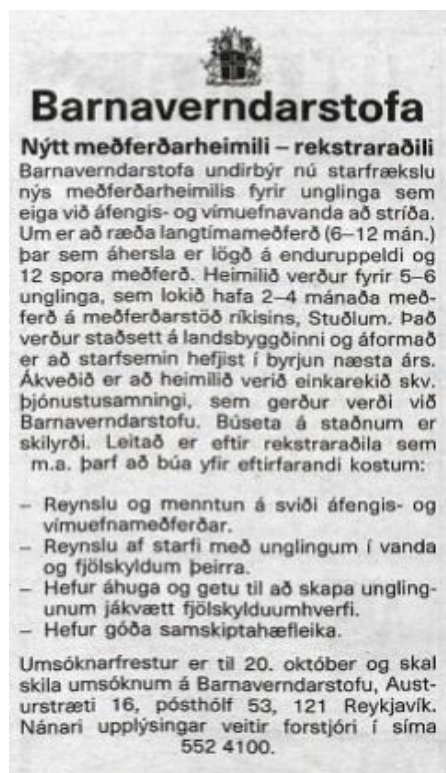
3. Starfsemi meðferðarheimilisins Varpholts/Laugalands

Í þessum kafla er fjallað um meðferðarheimilið að Varpholti í Glæsibæjarhreppi, aðstöðu, meðferðarstefnu, meðferðarstarfið, forstöðumenn, fjölda vistbarna og starfsmanna, flutningana yfir á Laugaland í Eyjafirði, skólahald og rekstrarfyrirkomulag.

3.1 Nýtt meðferðarheimili fyrir unglinga með áfengis- og fíknivanda

Hinn 6. október 1996 auglýsti Barnaverndarstofa eftir rekstraraðila að nýju meðferðarheimili sem fyrirhugað var að tæki til starfa í byrjun árs 1997. Heimilið átti að taka á móti 5-6 unglingum með áfengis- og fíkniefnavanda, sem dvalið hefðu á Stuðlum í 4-6 mánuði, en þyrftu á langtímameðferð að halda í 6-12 mánuði. Áhersla yrði lögð á enduruppeldi og 12 spora meðferð. Heimilið skyldi vera staðsett á landsbyggðinni og einkarekið samkvæmt þjónustusamningi við Barnaverndarstofu. Gert var að skilyrði að rekstraraðilar byggju á staðnum.

Mynd 1. Auglýsing Barnaverndarstofu eftir rekstraraðila nýs meðferðarheimilis.

Í framhaldi af auglýsingu eftir rekstraraðila auglýsti Barnaverndarstofa eftir húsnæði fyrir meðferðarheimilið 2. nóvember 1996. Óskað var eftir leiguhúsnæði fyrir meðferðarheimili fyrir unglinga sem ættu við vímuefnavanda að stríða. Áætlað væri að reksturinn hæfist í ársbyrjun

1997. Ákveðið hefði verið að starfsemin yrði í Eyjafirði ef hentugt húsnæði fengist. Álitleg staðsetning væri í nágrenni Akureyrar og æskilegt að húsnæðinu fylgdi skemma eða útihús.

3.2 Rekstraraðilar

Hinn 27. desember 1996 gerði Barnaverndarstofa samning við hjón vegna undirbúnings að rekstri meðferðarheimilis í Eyjafirði. Í honum kemur fram að hjónin taki að sér rekstur meðferðarheimilis fyrir unglinga, sem ætlað sé að veita sérhæfða vímuefna meðferð fyrir allt að 6 ungmenni á hverjum tíma og verði til húsa í Skjaldarvík (Varpholti). Fram kemur að gengið verði frá þjónustusamningi vegna rekstursins þegar heimilið taki til starfa. Í samningnum var gert ráð fyrir að starfsemin hæfist 1. apríl 1997. Engin gögn fundust á Barnaverndarstofu sem tengdust umsóknum um rekstur Varpholts. Í auglýsingu eftir rekstraraðila var gerð sú krafa að hann hefði a) reynslu og menntun á sviði áfengis- og vímuefna meðferðar, b) reynslu af starfi með unglingum í vanda og fjölskyldum þeirra, c) áhuga og getu til að skapa unglingum jákvætt fjölskylduumhverfi og d) góða samskiptahæfileika.

Í fyrirbyggjandi gögnum kemur fram að Barnaverndarstofa tók Varpholt á leigu með samningi, dags. 24. febrúar 1997. Húsnæðið var í eigu Ríkisútvarpsins og kveðið á um afhendingu þess 1. apríl 1997. Í kjölfarið var hinn 20. maí 1997 gerður þjónustusamningur við hina nýju rekstraraðila. Hafði hann að geyma fjölmörg og ítarleg ákvæði um réttindi og skyldur samningsaðila. Hjónin ráku Varpholt til 1. nóvember 2007 er nýr rekstraraðili tók við.

Varpholt var stofnað sem langtímameðferðarheimili fyrir unga ávana- og fíkniefnaneytendur. Þetta var fjölskylduheimili þar sem rekstraraðilar bjuggu á staðnum ásamt tveimur börnum sínum og gaf það starfseminni „sérstaklega heimilislegt og persónulegt andrúmsloft“, eins og því er lýst í fyrstu ársskýrslu meðferðarheimilisins.

3.3 Meðferðarstefna

3.3.1 Enduruppeldi og 12 spora meðferð

Samkvæmt auglýsingu skyldi meðferðin byggja á „enduruppeldi og 12 spora meðferð“. Í fyrirbyggjandi gögnum er ekkert sem bendir til þess að rekin hafi verið sérstök stefna varðandi það „enduruppeldi“ sem nefnt er í auglýsingunni. Ekki er heldur að finna útskýringar á hvað í því fólst eða leiðbeiningar þar að lútandi. Sá starfsmaður Barnaverndarstofu, sem fór með faglegt eftirlit og fræðslu fyrir heimilin, sendi bréf á öll langtímameðferðarheimilin hinn 21. janúar 1998 með þeim hugmyndum sem uppi voru um mat á faglegu starfi á meðferðarheimilum Barnaverndarstofu.

Í bréfinu segir að í *umönnun* felist að skjólstæðingur fái húsaskjól, mat, félagsskap og þrífnað. Í *uppeldi* felist að skjólstæðingi verði kennd kurteisi, umgengni, tillitssemi, þátttaka í heimilishaldi og slíkt. Í *meðferð* felist að setja í kerfi það sem felst í umönnun og uppeldi og því fylgt eftir ásamt sálfræðiviðtölum, hópfundum, fjölskylduvinnu, samvinnu, og kennslu á tengslum milli orsaka og afleiðinga. Í *kennslu* felist bóklegt og verklegt nám sem er gilt grunnskólanám. Mat á þessu komi svo fram í verkþáttum sem séu innbyggðir í starfsemi stofnunarinnar, eins og dagbókarskrifum, tilsjónarmannabókum, samningum, fundargerðum, samráðsfundum, ársskýrslum, eftirliti Barnaverndarstofu og árangursmati. Í sama bréfi er spurt hvort hugmyndafræði 12 spora meðferðarinnar sé til niður skrifuð. Þá er vitnað í að aðferðirnar byggist á tengslum við AA-samtökin, reglum, umbunarkerfi, skólanámi, vinnu, tómstundum og skilaboðakerfi milli starfsmanna. Sömuleiðis er spurt hvort allir starfsmenn séu öruggir og meðvitaðir um þetta og geti þar af leiðandi unnið eftir því.

Í eftirlitsheimsókn á Varpholt hinn 21. febrúar 2003 hélt eftirlitsaðili Barnaverndarstofu fyrirlestur fyrir starfsfólk um umhverfismeðferð, hugmyndafræði og hvað fælist í að vera starfsmaður á meðferðarheimili. Samskonar fræðsla var haldin fyrir vistbörnin hinn 12. júní sama ár. Upplýsingar um hvað meðferðarstefna felur í sér er þó ekki að finna í fyrirbyggjandi gögnum. Í fyrirbyggjandi gögnum eru vísbendingar um að í 12 spora meðferðinni hafi falist mæting á morgun- og kvöldfundi heimilisins og á AA-fundi. Í fyrstu og einu skráðu heimsókn eftirlitsaðila Barnaverndarstofu í Varpholt árið 1997 kemur fram að ímynd heimilisins ætti að vera heimili fyrir vímuefnaneytendur þótt erfitt væri að fylgja vistunglingunum eftir öll 12 sporin.

Svo virðist sem meðferðarstefnan, sem starfsemin í Varpholti byggðist á, hafi ekki verið skilgreind, en úr því hafi verið bætt í kjölfar þess að þrepakerfið var tekið upp árið 2001. Árin sem meðferðarheimilið var staðsett í Varpholti var starfsemin í stöðugri mótun. Í eftirlitsskýrslum frá árinu 2003 er talað um að meðferðarstarfið sé að styrkjast með þeim orðum m.a. að það sé að „þroskast og dafna“, meðferðarþrógrammið sé orðið „slípað“ og að „öryggi ríki í starfsaðferðum“.

3.3.2 Reglur í Varpholti

Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna ódagsettar reglur Varpholts. Þess ber að geta að reglurnar eru númeraðar í skjalinu en þar vantar inn reglu nr. 6, 7 og 8, og því má gera ráð fyrir að reglurnar hafi tekið breytingum.

1. **Tíu sígarettur eru leyfðar á dag.** Starfsmaður geymir dagskammtinn og sér um að deila honum út. Reykingar eru einungis leyfðar á lóð hússins og aldrei innandyr. Allir sígarettustubbar skulu fara í sérstök lokuð ílát. Reykingar eru bannaðar í skólanum, í unglingavinnunni og í öllum bæjarferðum. Undantekning sé gerð í ferðum sem eru lengri en þrír tímar.
2. Við komu á unglingur að **afhenda forstöðumanni alla sína fjármuni**, sem verða síðan lagðir inn á bók á nafni viðkomandi unglings í viðskiptabanka heimilisins. Bók þessi verður í vörslu og á ábyrgð forstöðumanns. Meðlagsgreiðslur og laun vegna unglingavinnu eru einnig lögð inn á þessa bók. Ráðstöfun peninganna er ævinlega í samráði við forstöðumann. Allar hugsanlegar peningasendingar foreldra eða annarra til unglinganna skulu einnig fara í gegnum þessa sömu bók. Vikulegir vasapeningar eru 1.500 kr. Þessir peningar eru hluti af meðlagsgreiðslum foreldra og afhendast af forstöðumanni á mánudögum.
3. Hver unglingur má hringja **3 símtöl á viku**, fyrir klukkan tíu á kvöldin. Hvert símtal má ekki vara lengur en **15 mínútur**. Sá starfsmaður sem heimilar hringinguna, sér um að panta símtalið, skrá tímalengd í viðkomandi bók og á að vera viðstaddur á meðan símtalið fer fram. Þegar unglingur kemur í vistun þarf að ákveða frá hverjum hann má taka við símtölum. Viðtaka símtala frá öðrum en foreldrum er á **mánudögum, miðvikudögum og fimmtudögum milli 20:00-22:00**.
4. **Skylduþátttaka** er í allri dagskrá heimilisins, þar með töldum AA-fundum, samtölum, hópvinnum og öðru því sem til er ætlast hverju sinni.
5. Vakið er klukkan 07:45. Morgunfundur byrjar klukkan 08:30 og skulu þá allir vera mættir uppi í hornsófa. Hverjum og einum ber að hafa gengið snyrtilega frá sínu herbergi og búið um rúmið fyrir þann tíma. Um helgar byrja morgunfundir hins vegar ekki fyrr en við hádegisverð.
9. **Kvöldfundir** eru haldnir alla virka daga kl. 10:30. Um helgar eru ekki haldnir kvöldfundir þar sem háttatími er misjafn. Hins vegar er gott að hver og einn endi sinn dag í einrúmi.
10. Mikilvægt er að vera **kurteis**, sýna almenna mannsiði og ræða öll mál af alvöru.

3.4 Meðferðarstarf

Í þjónustusamningi milli Barnaverndarstofu og rekstraraðila var lögð sú skylda á meðferðaraðila að skila ársskýrslu vegna starfseminnar til stofunnar. Ársskýrslurnar gefa gott yfirlit yfir starfsemina og þróun meðferðarstarfsins. Ekki lágu fyrir ársskýrslur fyrir árin 2004 og 2007.

3.4.1 Yfirlit yfir meðferðarstarfið á tímabilinu 1997-2000

Í ársskýrslu 1997 kemur fram að fyrsta starfsárið hafi að miklu leyti mótast „af mikilli tilraunastarfsemi þar sem örðugt reyndist að finna fyrirmyndir til að fara eftir eða fjölfalda á einhvern veg“. Markmið meðferðar eru skilgreind og aðferðirnar til að ná þeim. Markmiðin eru eftirfarandi:

1. Vekja áhuga unglingsins fyrir lífsháttum án vímuegja.
2. Að unglingurinn fái tækifæri til að stunda grunnskólanám að vetri og unglingavinnu að sumri.

3. Að unglingurinn læri að hlýða reglum, taka tillit til annarra og bera virðingu fyrir sjálfum sér.
4. Að vinna markvisst að góðum tengslum milli unglingsins annars vegar og fjölskyldu hans hins vegar.

Þá er því lýst hvaða aðferðum er beitt í þeim tilgangi að ná hverju og einu markmiði:

1. Við notum AA-samtökin, samtöl við áfengisráðgjafa, sálfræðing og fleiri.
2. Við vinnum meðvitað að góðum tengslum við þelamerkurskóla ásamt hreppsnefnd og oddvita Glæsibæjarhrepps.
3. Við notum réttindakerfi sem inniheldur umbanir. Strangar kröfur um umgengni um herbergi, hús sem og sjálfan sig.
4. Við vinnum meðferðarþróunina að miklu leyti í samráði við foreldra unglingsins. Við höldum reglulega samráðsfundi með foreldrum og köllum til sameiginlegrar foreldrahelgar einu sinni á önn, ásamt þá öllum starfsmönnum.

Staðsetning heimilisins virðist vera ákjósanleg og styrkja okkur í að ná markmiðum okkar. Nálægðin við þjónustu Akureyrarbæjar er ákaflega heppileg og eykur á fjölbreytni félagsstarfsins, en fjarlægðin frá ljósum næturlífs bæjarins er heimilinu á hinn bóginn nauðsynleg.

Í skýrslunni kemur fram að sex unglingar hafi verið teknir til meðferðar á árinu og hafi kynjaskipting verið jöfn. Auk rekstraraðila hafi tveir starfsmenn að jafnaði verið í vinnu, en sá þriðji hafi verið ráðinn tímabundið vegna unglingavinnu um sumarið. Þá starfi jafnframt sálfræðingur við heimilið í hlutastarfi á vegum Barnaverndarstofu. Sérstakur kafli í skýrslunni heitir „Batastarf“. Þar kemur fram að unglingarnir skuli sækja fjóra AA/NA-fundi á viku, þar af þrjá utan heimilisins. Jafnframt hafi stúlkurnar sótt tíma hjá konu, sem sé ráðgjafi og fræðslufulltrúi, og piltarnir þjónustu í göngudeild SÁÁ á Akureyri. Lokaorð skýrslunnar eru að „sérstaða Varpholts-heimilisins felist fyrst og fremst í persónulegu heimilislífi ásamt og með þungum áherslum á batavinna í anda 12 reynsluspora AA-samtakanna“.

Í *ársskýrslu 1998* kemur fram að ellefu unglingar hafi verið teknir til meðferðar á árinu, sjö stúlkur og fjórir piltar, en tveimur verið vísað úr meðferð. Rekstraraðilar hafi haft tvo starfsmenn í vinnu og afleysingamann til viðbótar í hlutastarfi. Þá starfi jafnframt sálfræðingur við heimilið í hlutastarfi (16 tímar á viku) á vegum Barnaverndarstofu.

Markmið meðferðarstarfsins eru talin upp í skýrslunni og eru þau óbreytt miðað við ársskýrsluna 1997, en kirkjustarf hefur bæst við leiðina að því fyrsta. Þannig segir um leiðina að því að „vekja áhuga unglingsins fyrir lífsháttum án vímugjafa“:

Við notum AA-samtökin, unglingastarf Hvítasunnukirkjunnar, samtöl við áfengisráðgjafa, sálfræðing og fleiri.

Undir kaflanum „Batastarf“ er tekið er fram að allt batastarf sé í anda tólf reynsluspora AA-samtakanna og að unglingarnir sæki tvo AA-fundi á viku og einn fund í sporadeild. Stúlkurnar sæki áfram samtöl til ráðgjafa og tvö vistbörn hafi farið í stuðningsmeðferð í göngudeild SÁÁ. Þá er greint frá þátttöku unglinganna í kirkjustarfi með þessum orðum:

Einu sinni í viku er tekið þátt í unglingastarfi Hvítasunnukirkjunnar. Starfið innan trúfélagsins virðist vera sérstaklega siðferðisstyrkjandi og styður meðferðina á frábæran máta.

Í skýrslunni segir frá því að 10 manna hópur frá Varpholti, Háholti og Árbót hafi farið í hálfsmánaðar námsferð til Svíþjóðar í boði Barnaverndarstofu í þeim tilgangi að kynna sér unglingameðferð hjá Hassela-stofnunum. Segir að Hassela-heimilin búi yfir áratuga reynslu í meðferð unglunga og gífurlegri þekkingu. Síðan segir að námsferð þessi hafi „skipt sköpum fyrir meðferðarstarfið í Varpholti“. Í lokakafla skýrslunnar nefna rekstraraðilar nokkur mál. Í fyrsta lagi er sagt frá því að Varpholt hafi slitið öll tengsl við AA-húsið á Akureyri vegna „vegna vafasams félagsskapar sem þar fannst innan um“ og fært fundina út í hverfadeildirnar. Sporavinnu hafi verið bætt við. Í öðru lagi er farið lofsamlegum orðum um kirkjustarfið. Orðrétt stendur:

Við styðjum þátttöku í unglingastarfi Hvítasunnukirkjunnar á Akureyri vegna þeirra ótrúlegu siðferðisbreytinga sem orðið hafa á þeim unglingum sem þangað fara héðan.

Í þriðja lagi er fjallað um erfiðleika við að hafa bæði kynin í meðferð. Fram kemur að frá og með byrjun októbermánaðar hafi aðeins einn drengur verið í meðferð en allir aðrir séu stúlkur. Segjast rekstraraðilar ekki geta „hugsað þá hugsun til enda að blanda kynjum saman aftur“ og taka svo sterkt til orða að segja að „slíkt væri hræðileg afturför“. Mikil spenna hafi fylgt blöndun kynjanna. Lokaorð skýrslunnar eru þau sömu og í skýrslunni árið á undan, þ.e. að „sérstaða Varpholts-heimilisins felist fyrst og fremst í persónulegu heimilislífi ásamt og með þungum áherslum á batavinnu í anda 12 reynsluspora AA-samtakanna“.

Í upphafi *ársskýrslu 1999* kemur fram að ákveðið hafi verið að taka eingöngu stúlkur í meðferð og að í framhaldi af ákvörðun um kynjaskiptingu hafi mikill trúnaður náðst milli unglinganna og meðferðaraðila og þátttaka í meðferðarstarfi hafi aukist. Rýmum hafi fjölgað úr 6 í 8 og hafi tíu unglingar verið teknir til meðferðar á árinu, 9 stúlkur og einn piltur. Starfsmannafjöldinn hafi haldist óbreyttur, tveir starfsmenn í fullu starfi auk afleysingamanns í hlutastarfi. Þá hafi sálfræðingur starfað við heimilið í hlutastarfi (12 tímar á viku) á vegum Barnaverndarstofu.

Markmið meðferðarinnar eru talin upp og höfðu þau tekið orðalagsbreytingum auk þess sem tvö ný hafa bæst við, nr. 3 og 5. Þau voru svo nú svohljóðandi:

1. Að unglingnum sé að meðferð lokinni svo tamt að lifa heilbrigðum lífsháttum að hann láti sér ekki annað til hugar koma.
2. Að unglingurinn læri að hlýða reglum, ganga vel um, taka tillit til annarra og bera virðingu fyrir sjálfum sér.
3. Að unglingurinn geti sett sér metnaðarfull markmið í bata, námi og samskiptum og lært hvernig hægt sé að ná þeim.
4. Að vinna á faglegan hátt að góðum tengslum milli unglingsins annars vegar og fjölskyldu hins vegar.
5. Að unglingurinn fái tækifæri til að taka þátt í eins eðlilegu fjölskyldulífi og kostur er í meðferðarumhverfi.
6. Að unglingurinn stundi skóla að vetri og vinnu við hæfi að sumri.

Þá kemur fram í umfjöllun um batastarf að stuðst sé við kenningar 12 reynsluspora AA-samtakanna og farið á fundi reglulega, tvo almenna AA-fundi og einn fund í sporadeild á viku. Þá væri haldinn fræðslufyrirlestur um fíkn, fíknsjúkdóma, afleiðingar og bata í hverri viku. Einu sinni í viku væri „tjáning“, þar sem einn unglinganna segði sögu sína. Hvað varðar kirkjustarf segir að unglingarnir hafi sótt unglingastarf Hvítasunnukirkjunnar á Akureyri, en þeim sé það þó „algjörlega í sjálfsvald sett“. Í lokaorðum skýrslunnar segir að árið 1999 hafi gengið almennt vel og fyllt þau „hugrekki til að halda ótrauð áfram á sömu braut“.

Í *ársskýrslu 2000* er í sérstökum formála greint frá flutningi meðferðarheimilisins frá Varpholti yfir í gamla húsmæðraskólann að Laugalandi í Eyjafjarðarsveit. Um vinnuna og ástandið sem skapaðist í kringum flutningana segir m.a.:

Húsið var afhent 1. september og við fluttum þann 15. Mikil pressa var á okkur að ljúka við að þrifa og afhenda Varpholt fyrir 1. október jafnframt því sem við vorum að reyna að koma okkur fyrir. Erfitt var að halda uppi fullri dagskrá á sama tíma og allt varð að gerast strax, klára að flytja og koma öllu fyrir á nýja staðnum. Segja má að við höfum verið til jóla að koma okkur fyrir.

Í beinu framhaldi segir:

Gífurlegt álag varð á starfsfólk og unglinga og má hiklaust telja að eitthvað af þeim árekstrum sem urðu milli starfsfólks og unglinga megji rekja til ofþreytu.

Í skýrslunni kemur fram að auk rekstraraðila hafi einn starfsmaður verið í fullu starfi og þrír í hlutastarfi. Sálfræðiþjónustu hafi verið sinnt af sálfræðingi á vegum Barnaverndarstofu eins og fyrr. Gerð er grein fyrir umfangi starfs sálfræðingsins í skýrslunni. Fyrir utan samtöl og hópfunði með unglingunum sitji hann alla samráðsfundi, inn- og útskriftarfundi, taki þátt í að skipuleggja fjölskylduhelgar og starfi við þær auk þess að veita starfsfólki heimilisins ráðgjöf

„jafnt daga sem nætur þegar erfið mál krefjast skyndilegrar lausnar“. Að þessu sinni er ekki sérstakur kafli um batastarf og ekki minnst á 12 reynsluspor AA-samtakanna eða AA-fundi. Ekki er heldur minnst á þátttöku unglinganna í kirkjustarfi að öðru leyti en því að fram kemur að þau hafi fengið að fara á þrjú kristileg unglingamót í Kirkjulækjarkoti í Fljótshlíð.

Í lokaorðum skýrslunnar sagt frá „lærdómi ársins“. Annars vegar hafi þau lært að starfsemi af þessu tagi verði ekki flutt í annað húsnæði á sama tíma og meðferðarstarfið eigi að vera í fullum gangi. Flutningarnir hafi kostað „eyðileggingu á meðferð“ hjá fimm einstaklingum. Hins vegar hafi þau lært mikið af því að heimsækja hin meðferðarheimilin og lýsa sérstakri hrifningu á þrepakerfinu sem þau hafi kynnst á Jökuldal. Þrepakerfið var tekið upp á Laugalandi í kjölfarið.

3.4.2 Yfirlit yfir meðferðarstarfið á tímabilinu 2001-2003

Frá og með ársskýrslu 2001 er uppbygging skýrslunnar markvissari og skipulagðari auk þess sem nákvæmar er sagt frá starfinu.

Í ársskýrslu 2001 kemur fram að 8 rými séu á meðferðarheimilinu ætluð stúlkum með áfengis-, vímuefna og/eða hegðunarvanda og hafi 12 stúlkur dvalið í þeim plássum á árinu. Þá er tekið fram að frá árinu 1999 hafi einungis stúlkur vistast á meðferðarheimilinu með einni undantekningu. Nánar segir um kynjaskiptinguna:

Einbeiting og þátttaka í meðferðarstarfi er betri og undirferli og lygar verða minni. Þær hafa nánast án undantekninga haft mjög neikvæðar upplifanir af samskiptum sínum við pilti og hefur þetta form reynst þeim vel. Við höfum samanburðinn við Varpholt og er engu saman að jafna.

Um starfsmannahald kemur fram að auk rekstraraðila hafi einn starfsmaður verið í fullu starfi en þrír til viðbótar í hlutastarfi. Þá hafi fertug kona, skiptinemi frá Hondúras, bæst í starfsmannahópinn. Hún muni starfa á Laugalandi í a.m.k. 6 mánuði. Sálfræðingur sé í hlutastarfi eins og fyrri ár en við hafi bæst félagsráðgjafi, sem sjái um hópastarf einu sinni í viku fyrir stúlkur hafa orðið fyrir kynferðislegri áreitni/misnotkun. Segir að flestar stúlkurnar hafi notfært sér þessa hópavinnu og ákveðið að halda henni áfram. Um gagnsemi hópavinnunnar kemur eftirfarandi fram:

Hefur þetta starf haft mjög sjálfsstyrkjandi áhrif á stúlkurnar og er þessi vikulegi hópur nú orðinn að afar mikilvægum þætti meðferðarinnar.

Þá er greint frá því að tekið hafi verið upp þrepakerfi og kemur fram í því sambandi:

Við höfðum ekki haft svona þrepakerfi áður og er almenn ánægja með breytinguna. Ljóst er að allt meðferðarstarf er mun hnitmiðaðra og styrkir unglinginn í að ná markmiðum sínum. Mikil vinna er lögð í að gera meðferðarstarfið sem markvissast.

Ekkert er minnst á 12 spora starf AA-samtakanna, AA-fundi eða kirkjustarf. Talað er um þýðingu fjölskylduhelganna í meðferðarstarfinu og tekið fram að augljóst sé að þessar helgar séu „mótandi fyrir áherslur í meðferð hvernar stúlku og því afar mikilvægar“. Í kafla um strok segir að nú sé það nær án undantekninga, að þeir unglingar sem innskrifast komi gegn vilja sínum. Af því leiði að alltaf verði eitthvað um strok eða tilraunir til að strjúka. Þá segir:

Ekki er óalgengt að unglingi sem er nýkominn sé mjög brugðið yfir því að forsjáraðilar hans hafi sent hann í langtímaferð og eigi jafnvel mjög erfitt með að trúa því að svona sé fyrir honum komið.

Í *ársskýrslu 2002* kemur fram að heimilið sé eingöngu fyrir stúlkur með áfengis-, vímuefna og/eða hegðunarvanda. Átta rými séu á meðferðarheimilinu og hafi 12 stúlkur dvalið í þeim plássum á árinu. Auk rekstraraðila sé einn starfsmaður í fullri stöðu og annar í hlutastöðu. Þá er sagt frá því að skiptineminn frá Hondúras hafi búið og starfað á heimilinu mest allt árið. Sagt er frá þjónustu sálfræðings og fjölmörgum verkefnum hans lýst. Eins er sagt frá vikulegu hópastarfi sem félagsráðgjafi sinnir fyrir stúlkur sem hafa orðið fyrir kynferðislegri áreitni eða misnotkun. Þá kemur fram að forstöðuhjónin hafi vikulega þegið handleiðslu frá fjölskylduráðgjafa.

Markmið meðferðarinnar eru tilgreind og við lestur þeirra má sjá að nokkrar orðalagsbreytingar hafa verið gerðar á fyrstu fjórum markmiðunum þó að inntakið sé áfram hið sama:

1. Að unglingurinn muni að meðferð lokinni aldrei gleyma þeim heilbrigðu lífsháttum sem hann náði að tileinka sér í meðferðinni.
2. Að unglingurinn læri að hlýða reglum, ganga vel um, taka tillit til annarra og bera virðingu fyrir sjálfum sér og öðrum.
3. Að unglingurinn geti sett sér raunhæf markmið í bata, námi og samskiptum og læri hvernig hægt er að ná þeim.
4. Að unnið sé á faglegan hátt að góðum tengslum milli unglingsins annars vegar og fjölskyldu hins vegar.
5. Að unglingurinn fái tækifæri til að taka þátt í eins eðlilegu fjölskyldulífi og kostur er í meðferðarumhverfi.
6. Að unglingurinn stundi skóla að vetri og vinnu við hæfi að sumri.

Um leiðir til að ná þessum markmiðum segir:

Mikilvægur þáttur í vinnu með ungt fólk með vímuefna- eða hegðunarvanda er að þekkja þau undanbrögð, sjálfsblekkingu og lygi sem einkenna vandann. Í meðferðinni á

Laugalandi er lögð áhersla á að unglingurinn sýni heiðarleika í orðum og gerðum og standi fyrir máli sínu. Þessu er fylgt eftir í öllu sem unglingurinn tekur sér fyrir hendur. Gerðar eru kröfur um að unglingurinn standi við skuldbindingar sínar á heimilinu jafnt og í skóla. Jafnframt er leitast við að veita unglingnum jákvæðar upplifanir í leik og starfi. Liður í þeirri áherslu að unglingarnir tileinki sér heilbrigða lífshætti, er að hvorki þeir né heimilisfólk reyki.

Uppkast að þessum texta um markmið meðferðar og leiðirnar að þeim var að finna á skjali merktu Laugalandi og dagsett 01.01.01 í fyrirbyggjandi gögnum frá Barnaverndarstofu. Í uppkastinu stendur eftirfarandi setning á undan þeirri síðustu: „Stuðst er við kenningar 12 reynsluspora AA-samtakanna og AA-fundir sóttir reglulega.“ Brottfall hennar bendir til þess að AA-fræðin og AA-fundir hafi ekki lengur verið hluti af meðferðarstarfinu.

Í skýrslunni kemur fram að fyrirmynd þrepakerfisins hafi verið sótt til meðferðarheimilisins á Jökuldal. Þetta módel hafi nú verið keyrt annað árið í röð, án teljandi breytinga. Endurtekið er í skýrslunni að eftir að þrepakerfið hafi verið tekið upp sé allt meðferðarstarf mun hnitmiðaðra og styrki unglinginn í að ná markmiðum sínum og að mikil vinna sé lögð í að gera meðferðarstarfið sem markvissast. Staðið var fyrir tveimur fjölskylduhelgum og á ný áréttað hve mótandi þær væru fyrir áherslur í meðferð hvernar stúlku. Þá er endurtekinn umfjöllun um stök og að það sé nánast án undantekninga að unglingar sem innskrifast komi gegn vilja sínum. Í lokaorðum er sagt frá því að ljóst hafi orðið þegar meðferðarheimilið flutti að Laugalandi að meðferðina hafi vantað sterkara skipulag, sem hafi leitt til þess að þrepakerfið var tekið upp í byrjun árs 2001. Hafi það styrkt meðferðarstarfið í sessi.

Í *ársskýrslu 2003* kemur fram að meðferðarrými sé fyrir 8 stúlkur með áfengis-, vímuefna og/eða hegðunarvanda og að samtals 13 stúlkur hafi dvalið í þeim plássum í lengri eða skemmri tíma. Auk rekstraraðila sé einn starfsmaður í fullri stöðu, en annar sem hafi verið í hlutastarfi hafi hætt um mitt ár. Þá hafi konan frá Hondúras búið og starfað á Laugalandi allt árið. Hún hafi upphaflega komið sem skiptinemi í 6 mánuði og ráðið sig til starfa í framhaldi af því. Sálfræðingur og félagsráðgjafi komi einnig að starfinu.

Markmiðum meðferðarinnar er lýst og leiðum til að ná þeim. Er sá texti óbreyttur miðað við ársskýrsluna frá 2002. Sagt er frá tveimur fjölskylduhelgum og enn og aftur áréttað hve mótandi þær séu fyrir áherslur í meðferð hvernar stúlku. Dregið er fram hve miklu betri meðferðarbragurinn hafi verið síðan ákveðið hafi verið að taka bara stúlkur í meðferð. „Einbeiting og þátttaka í meðferðarstarfi er betri og undirferli og lygar miklum mun minni“, segir orðrétt í skýrslunni í þessu samhengi. Þá er fjallað um ánægju með hópastarfið hjá félagsráðgjafanum. Hafi það haft mjög sjálfstýrkjandi áhrif á stúlkurnar og sé þessi vikulegi hópur því afar mikilvægur þáttur meðferðarinnar. Í kafla um stök er endurtekið það sem kemur

fram í tveimur fyrri skýrslum um að það nær án undantekninga, að þeir unglingar sem innskrifist komi gegn vilja sínum. Af því leiði að alltaf verði eitthvað um strok.

Í lokaorðum skýrslunnar er tekið fram að það verði að teljast mesta gleðiefni ársins að engar ótímabærar útskriftir hafi átt sér stað, sem sé töluverð breyting miðað við fyrri ár. Er talið að skýringarinnar sé m.a. að leita í betri kynningu á meðferðinni í byrjun. Þá kemur fram að merkjanleg breyting hafi orðið á samsetningu hópsins. Þeim hafi heldur fjölgað sem hafi einhverja geðgreiningu og/eða hegðunarvanda á sama tíma og að vímuefnafíklum hafi fækkað. Lokaorðin eru ánægja starfsfólks á Laugalandi með árangurinn sem náðst hefur og að þau muni halda ótrauð áfram á sömu braut.

3.4.3 Yfirlit yfir meðferðarstarfið á tímabilinu 2004-2006

Engri ársskýrslu virðist hafa verið skilað fyrir árið 2004. Í *ársskýrslu 2005* kemur fram að á meðferðarheimilinu séu eingöngu vistaðar stúlkur með áfengis-, vímuefna-, geð- og/eða hegðunarvanda. Meðferðarrými sé fyrir 8 einstaklinga og hafi 13 stúlkur dvalið í þeim plássum í lengri eða skemmri tíma. Auk rekstraraðila hafi verið tveir starfsmenn í fullu starfi auk konunnar frá Hondúras, sem upphaflega kom á Laugaland sem skiptinemi.

Rakin eru markmið meðferðar og leiðir að þeim. Markmiðin er óbreytt, en úr textanum um leiðir að markmiðunum hefur fyrsta setningin verið fjarlægð. Þar hafði staðið: „Mikilvægur þáttur í vinnu með ungt fólk með vímuefna- eða hegðunarvanda er að þekkja þau undanbrögð, sjálfsblekkingu og lygi sem einkenna vandann.“ Að öðru leyti er textinn óbreyttur. Fram kemur að allri sálfræðipjónustu hafi verið hætt og að gerður hafi verið þjónustusamningur við fjölskyldufræðing í staðinn, þann sama og forstöðuhjónin höfðu fengið handleiðslu hjá, sbr. ársskýrslu 2002. „Má segja að fókusinn hafi í auknum mæli færst frá unglingunum að foreldrunum“, segir í því sambandi. Fjallað er um kynjaskiptinguna og kostina við hana, þrepakerfið og kosti þess. Sagt er frá vikulegu hópastarfi á vegum nýja fjölskylduráðgjafans fyrir stúlkurnar, sem virðist hafa tekið við af hópastarfi félagsráðgjafans. Hafi þær notfært sér það mjög vel. Hópastarfið hafi haft sjálfstyrkjandi áhrif á stúlkurnar og sé þessi vikulegi hópur því afar mikilvægur fyrir meðferðina. Í skýrslunni er endurtekið að nær undantekningalaust komi þær stúlkur, sem innskrifist á Laugalandi, gegn vilja sínum. Þetta leiði til stroka eða tilrauna til stroka. Í lokaorðum er talað um að árið hafi byrjað illa þar sem þrjár stúlkur hafi strokið og einungis ein komið aftur og nýtt sér meðferðina. Þá er sagt frá því að rekstraraðilar hafi farið á ráðstefnu í Osló sem hafi verið lærdómsrík.

Í *ársskýrslu 2006* segir að á meðferðarheimilinu séu aðeins vistaðar stúlkur með áfengis-, vímuefna-, geð- og/eða hegðunarvanda. Rými sé fyrir 8 stúlkur en 10 stúlkur hafi dvalið í

plássunum á árinu 2006. Auk rekstraraðila hafi þrír starfsmenn verið í fullri stöðu. Einn starfsmaður hafi bæst við síðustu 3 mánuði ársins. Rakinn eru markmið meðferðar og leiðir að þeim. Markmiðin eru óbreytt frá 2002, en úr texta sem lýsir leiðunum hefur síðasta setningin um reykingar verið fjarlægð. Hún hljóðaði svo: „Liður í þeirri áherslu að unglingarnir tileinki sér heilbrigða lífshætti, er að hvorki þeir né heimilisfólk reyki“. Í þessari ársskýrslu er að finna skýringar á þrepakerfinu, sem allt meðferðarstarfið byggir á. Er því lýst svo:

1. Fyrsta þrepið er *inntökuprep*. Þar byrja allir unglingar fyrstu dagana.
2. Annað þrepið er *þáttökuprep*. Þá fær unglingurinn að taka þátt í skólastarfi og öðru félagslífi sem boðið er upp á.
3. Þriðja þrepið er *ábyrgðarþrep*. Oftast tekur það unglinginn frá 3 til 6 mánuðum að ná þessu þrepi. Hér fer hann einmitt sjálfur að taka þátt í ákvörðunum um þróun sinnar meðferðar.
4. Fjórða og síðasta þrepið er *ofurþrep*. Þá er unglingurinn oftast nær búinn að vera í 9 mánuði eða lengur. Hann hefur þá í grófum dráttum lokið meðferð sinni, en er að bíða eftir útskriftinni, kannski vegna skólaloka eða annars.

Sagt er frá hinu vikulegu hópastarfi fyrir stúlkurnar sem fjölskyldufræðingur bjóði upp á vinnustofu sinni. Stúlkurnar notfæri sér vel þetta hópastarf, sem hafi haft sjálfstýrkjandi áhrif á þær. Hópastarfið sé mikilvægur þáttur í meðferðinni. Í lokaorðum kemur fram að árið hafi verið erfitt en skemmtilegt á Laugalandi. Forstöðukonan hafi þurft að láta af starfi sínu sem húsmóðir heimilisins vegna veikinda.

3.4.4 Reglur meðferðarheimilisins

Margvíslegar reglur voru í gildi á meðferðarheimilinu sem ekki er greint frá í ársskýrslunum. Eftirtaldar reglur er að finna í fyrirliggjandi gögnum og eru þær í viðauka 2. Þá eru réttindi og skyldur samkvæmt þrepakerfinu í viðauka, báðar útfærslurnar, þ.e. frá 2002 og 2005.

- a) Símareglur á Laugalandi.
- b) Reglur á Laugalandi.
- c) Herbergisreglur.
- d) Þvottahús og herbergjaeftirlit.
- e) Þvottur.
- f) Handklæðabankinn.
- g) Meðferð fjármuna.
- h) Hvað gerist við strok.
- i) Eldhússtörf fyrir mat.
- j) Eldhússtörf eftir mat.
- k) Vakningameistari og umsjón með forstofu.
- l) Aðstoðarmaður starfsmanns.
- m) Mánudags- og fimmtudagsþrif.

- n) Útistörf og bílaþrif.
- o) Þrepakerfið á Laugalandi 2002.
- p) Þrepakerfið á Laugalandi 2005.
- q) Yfirlýsing foreldra um samstarf.

Samhliða þeim reglum sem unglingarnir áttu að fara eftir voru gerðar kröfur til foreldra þeirra í þeim tilgangi að styðja við meðferðarstarfið. Var þetta gert í formi nokkurs konar viljayfirlýsingar sem foreldrarnir áttu að kvitta undir. Yfirlýsinguna er að finna í viðauka en samandregið voru eftirfarandi kröfur gerðar til foreldra:

1. Að koma á þá fundi sem ætlast er til af meðferðaraðilum, þ.e. samráðsfundi, fjölskylduhelgar og aðra nauðsynlega fundi um unglinginn.
2. Að líta á meðferðaraðila sem samstarfsaðila í vinnu að því bjarga unglingnum frá því að eyðileggja sjálfan sig og framtíðarmöguleika í lífinu.
3. Að veita unglingnum aðhald á heimferðarhelgum, í samræmi við það sem ákveðið er í samvinnu við meðferðaraðila og unglinginn sjálfan.
4. Að standa með meðferðaraðilum í orðum og gerðum.
5. Að kynna sér sérstaklega hver viðbrögð meðferðaraðila og vistunaraðila eru ef unglingurinn strýkur úr meðferðinni.
6. Að vinna með eigin vanda. Foreldrar þurfi að læra að horfast í augu við að vandi unglingsins sé vandi fjölskyldunnar.
7. Að standa við bakið á aðgerðum eftir að unglingurinn útskrifast.

3.5 Skráning og varðveisla upplýsinga

Barnaverndarstofa hafði fjórar fundargerðabækur og sex dagbækur, sem tilheyrðu meðferðarheimilinu að Varpholti/Laugalandi, í sínum vörslum. Í fundargerðabækurnar voru skráðar fundargerðir starfsmannafunda sem haldnir voru á fimmtudögum. Í dagbókunum var „að öllu jöfnu lýsing á starfinu í heild yfir daginn en stöku sinnum er vikið að málefnum einstaka skjólstæðinga eftir því sem tilefni kann að vera til“, eins og segir í eftirlitsskýrslu starfsmanns Barnaverndarstofu frá því í maí 2001.

Tölur 3 og 4 gefa yfirlit yfir fjölda fundargerðabóka og dagbóka sem lágu fyrir og þau tímabil sem þær ná yfir.

Tafla 3. Yfirlit yfir fundargerðabækur.

	Tímabil	Ekki skráð
Fundargerðabók 1	31. ág. 2000 - 2. maí 2002	31. maí - 13. sept. 2001
Fundargerðabók 2	16. maí 2002 - 18. nóv. 2004	31. maí - 28. ág. 2002 16. maí - 20. ág. 2003
Fundargerðabók 3	2. des. 2004 - 4. okt. 2007	26. maí - 25. ág. 2005 1. júní - 17. ág. 2006 24. maí - 23. ág. 2007
Fundargerðabók 4	30. ág. 2007 – 14. maí 2009	

Tafla 4. Yfirlit yfir dagbækur.

	Tímabil
Laus blöð	11. - 22. ág. 1997
Bók 1	9. sept. 1997 - 27. jan. 1999
Bók 2	29. jan. 1999 - 15. maí 2000
Bók 3	17. maí 2000 - 12. júní 2001
Bók 4	13. júní 2001 - 9. maí 2002
Bók 5	13. maí 2002 - 17. okt. 2002
VANTAR	
Bók 6	23. sept. 2005 - 25. nóv. 2006
VANTAR	26. nóv. 2006 - 30. okt. 2007

Fram kemur í eftirlitsskýrslu starfsmanns Barnaverndarstofu frá því í október 2000 undir liðnum „skráning og varðveisla gagna“ að hver unglingur á meðferðarheimilinu eigi sína möppu.

Hver ungl. á sína möppu en þau hafa skráð dagsdaglega í eina bók. Þau munu breyta því þannig að fært sé inn það mikilverðasta um hvern einstakling en auk þess hafa dagbók. Öll gögn verða geymd í læstum skáp inni á læstri skrifstofu.

Í eftirlitsskýrslu frá 14. október 2002 kemur fram að á Laugalandi séu haldnar dagbækur fyrir hvert barn og að í þeim færslum verði til mikið af gögnum í hverju máli fyrir sig. Um sé að ræða jafnt skrif barnanna sjálfra og starfsmanna. Spurt er hvað gera eigi við slík gögn og því svarað á þann hátt að Barnaverndarstofa muni finna út úr því.

Í fyrirbyggjandi gögnum kemur fram óvissa bæði meðal starfsfólks meðferðarheimilisins og starfsfólks Barnaverndarstofu um það hvað eigi að gera við þau gögn sem verði til í gegnum dvöl barnanna á meðferðarheimilinu. Á sameiginlegum fundi meðferðarheimila hinn 23. janúar 1998 er greint frá því að upp hafi komið umræða um dagbókarskrif á meðferðarheimilunum og velti forstöðumenn því fyrir sér hvort þær séu opinber plögg, hvað megi skrifa þar og hvers skjólstæðingar geti krafist að sjá, foreldrar eða vistunaraðilar.

Á Barnaverndarstofu voru einungis fyrirbyggjandi framangreindar fjórar fundargerðabækur og sex dagbækur meðferðarheimilisins. Enginn starfsmaður Barnaverndarstofu kannaðist við að haldnar hefðu verið dagbækur fyrir hvert barn.

3.6 Fjöldi vistbarna og stöðugilda

Tafla 5 hefur að geyma yfirlit yfir fjölda rýma á Varpholti/Laugalandi á tímabilinu 1997-2007, fjölda vistbarna auk fjölda stöðugilda.

Tafla 5. Árlegur fjöldi rýma og stöðugilda.

Ár	Fjöldi rýma	Fjöldi vistbarna	Fjöldi stöðugilda
1997	4	6	4
1998	6	11	4
1999	8	13	4
2000	8	15	5
2001	8	13	5
2002	8	12	5
2003	8	13	5
2004	8	18	5
2005	8	12	5
2006	8	10	5
2007	6	13	6

Fram kemur í eftirlitsheimsókn, sem farin var 20 október 2000, að herbergin á Laugalandi séu flest tvíbýli. Það sé gert með ásetningi, en markmiðið hafi verið að skjólstæðingar lærðu að taka tillit til hvors annars. Því virðist svo hafa verið breytt, en árið 2006 kemur fram að meðferðarstarfið hafi gengið betur þegar vistunglingarnir væru einir í herbergi.

Í Varpholti sáu forstöðuhjónin að mestu sjálf um meðferðarheimilið, en voru með einn eða tvo starfsmenn með sér. Unnar voru 12 tíma dagvaktir, einn á hverri vakt fyrir utan

forstöðuhjónin. Ekki var krafist sérstakrar menntunar starfsfólks, en litið var til bakgrunns þess. Forstöðuhjónin sáu um næturvaktirnar framan af, en eftir flutning á Laugaland var starfsmaður á nóttunni. Fyrir utan fastráðið starfsfólk sinntu verktakar faglegu meðferðarstarfi tengdu heimilinu og sérkennarar sáu um kennslu vistbarnanna. Sálfræðingur var í hálfu starfi og sinnti vistunglingunum einn dag í viku. Frá árinu 2003 sóttu stúlkurnar hóptíma hjá fjölskyldufræðingi einu sinni í viku utan heimilisins. Einstaklingsviðtöl fóru fram eftir þörfum sem forstöðuhjónin mátu hverju sinni. Kennarar barnanna sátu vikulega starfsmannafundi heimilisins. Talað er um starfsfólk hér á eftir án þess að skilgreina kyn eða starfsheiti, til að tryggja trúnað. Aðeins tveir starfsmenn sögðust hafa sótt um auglýst starf í Varpholti eða Laugalandi, aðrir fengu starf eftir að forstöðuhjónin höfðu haft samband við þá í gegnum kunningsskap og verið boðið eða beðin um að koma til starfa.

Samkvæmt gögnum frá Barnaverndarstofu var gert samkomulag milli stofunnar og Fangelsismálastofnunar ríkisins um vistun fanga yngri en 18 ára á meðferðarheimilum á vegum Barnaverndarstofu hinn 5. nóvember 1999. Ekkert kemur fram í fyrirliggjandi gögnum um að meðferðarheimilið Varpholt/Laugaland hafi tekið við barni í vistun á grundvelli þessa samnings.

3.6.1 Fagleg ráðgjöf

Í 4. gr. upphaflegs þjónustusamnings við rekstraraðila Varpholts, dags. 20. maí 1997, er kveðið á um að Barnaverndarstofa skuli sjá til þess að meðferðaraðilum sé veitt sérhæfð aðstoð og faglegur stuðningur í uppeldisstarfi. Í því skyni skuli sálfræðingur á vegum stofunnar starfa við heimilið. Skuli hann m.a. veita ráðgjöf um framkvæmd uppeldismarkmiða og sinna einstökum vistunglingum með viðtölum. Kostnaður vegna sálfræðings var greiddur af Barnaverndarstofu og var ekki hluti af rekstrarframlagi til meðferðarheimilisins.

Nánast allan starfstíma meðferðarheimilisins var starf sálfræðingsins til umræðu og umfjöllunar. Hinn 9. desember 1998 sendi forstöðumaður Varpholts forstjóra Barnaverndarstofu bréf varðandi útlistun á sálfræðiþjónustunni, sem var 16 klukkustundir á viku á þeim tíma og taldi hana vera í góðu samræmi við þörfina. Í bréfinu segir jafnframt:

Hitt er svo aftur alltaf álitamál hvort sálfræðingar eigi einhvern einkarétt á þjónustu af þessu tagi, eða hvort skynsamlegra væri að meta í hverju tilviki þar sem um svo sérstakan hóp er að ræða í Varpholti, hvaða tegund af samtalsþjónustu hentaði best.

Í bréfinu tekur hann dæmi um að tvær stúlkur stundi samtalsmeðferð hjá sérfræðingi í málefnum kvenna, sem orðið hafa fyrir kynferðislegri áreitni og tveir unglingar hjá áfengisráðgjafa og fleira slíkt gæti komið til álita.

...einhverja örfáa tíma til annars aðila kæmi til greina, en ekki sem fækkun á tímum sálfræðiþjónustunnar. Ég teldi að slík þjónusta yrði að vera að einhverju leyti aukning á samtölum fyrir unglinginn, hann yrði eftir sem áður í samtölum hjá sálfræðingnum, þótt það væri þá sjaldnar, t.d. aðra hvora viku.

Þann 13. júlí 1999 var lögð fram verklýsing sálfræðings. Hún hljóðaði upp á að vistbörn fengju eitt einstaklingsviðtal á viku í 6-8 vikur og síðan eftir þörfum. Þann 15. apríl 1999 er gerður samningur um ákveðna upphæð til heimilisins vegna sálfræðiþjónustu. Sálfræðingur gerir samning um sálfræðiþjónustu frá 15. júlí 1999 til 31. júlí 2000. Í ársskýrslu heimilisins fyrir árið 2000 kemur glögggt fram umfang verkefna sálfræðingsins og til hvers var ætlast af honum í þessu hlutastarfi:

Fyrir utan samtöl og hópfunði með unglingunum situr hann alla samráðsfundi, inn- og útskriftarfundi og skipuleggur ásamt forstöðumanni og starfar við fjölskylduhelgar. [Hann] hefur einnig verið ráðgefandi fyrir starfsfólk heimilisins jafnt daga sem nætur þegar erfið mál krefjast skyndilegrar lausnar.

3.7 Flutningarnir á Laugaland

Fljótlega kom í ljós að húsnæðið í Varpholti var ekki fullnægjandi og farið að leita að hentugra húsnæði. Í fyrirliggjandi gögnum má sjá að forstöðuhjónin lögðu mikla áherslu á nálægð við Akureyri með þeim rökum að þau þyrftu að sækja þangað þjónustu. Á haustdögum árið 2000 flutti heimilið að Laugalandi í Eyjafirði. Um leið fjölgaði plássnum úr sex í átta, en vistbörnin höfðu þó verið átta undir lokin í Varpholti. Upphaflega var gert ráð fyrir því að bæði kynin gætu vistast á meðferðarheimilinu, en frá því að heimilið flutti yfir á Laugaland voru einungis stúlkur vistaðar þar.

3.7.1 Breytt umgjörð meðferðarstarfsins

Miklar breytingar urðu á húsakosti meðferðarheimilisins eftir flutningana á Laugaland, auk þess sem umgjörð meðferðarstarfsins tók þó nokkrum breytingum. Nýjar húsreglur litu dagsins ljós og þrepakerfi var þróað. Í ódagsettu skjali koma fram átta reglur Laugalands:

1. Öll neysla áfengis, nikotíns eða annarra fíkniefna er bönnuð. Lyf skulu ævinlega tekin samkvæmt læknisráði og skal aldrei enda lyfjanotkun án samráðs við lækni. Öll lyf skulu geymast og útdeilast af starfsfólki.
2. Heimilisfólk skal sýna hvort öðru virðingu í orðum og framkomu. Baktal og skemmtisögur af sjálfum sér eða öðrum í neyslu er bannað.
3. Skylduþátttaka er í allri dagskrá heimilisins, þar með töldum AA-fundum, samtölum, hópvinnu, máltíðum, gönguferðum eða annarri útiveru og öðru því sem til er ætlast hverju sinni.

4. Allt sem talist getur hafa neyslu-, andþjóðfélagslega-, dauða- eða sjálfseyðandi tengingu að mati starfsmanna er bannað. Svo sem tónlist, myndir/plaköt, fatnaður, hringir í nafla, augnbrúnum, nefi, tungu, eða hringaröð í eyrum.
5. Fjármál vistunglinga eru í umsjá forstöðuhjóna sem geyma alla fjármuni og greiðslukort (sjá sérreglur um fjármuni).
6. Öllum ber að ganga snyrtilega um hús og húsmuni (sjá herbergisreglur).
7. Vistunglingar skulu alltaf láta starfsmenn vita af ferðum sínum ef þeir ætla út úr húsi.
8. Einungis er heimilt að hringja á milli klukkna 19 og 22 á kvöldin og þá samkvæmt ákveðnum reglum (sjá símareglur).

Til viðbótar voru settar reglur, sem ætlað var að koma skipulagi á starfsemi heimilisins og taldar eru upp í kafla 3.4.4 að framan og fylgja í viðhengi 2.

Mikið er skráð um húsverk vistbarnanna í dagbækur meðferðarheimilisins. Svo virðist sem það hafi verið í forgangi að þrifa og halda herberginu sínu, umhverfi og bifreiðum heimilisins snyrtilegum. Þá sáu unglingarnir um þvottahúsið í viku í senn. Einnig sáu þeir um garðslátt og snjómokstur. Þá tóku börnin til í herbergi barna forstöðuhjónanna og aðstoðuðu á heimili föður forstöðumannsins: „[unglingarnir fóru] í Oddeyrargötuna að rýma til f/málara.“

3.7.2 Þrepakerfi

Eins og fram kom í kafla 3.4.1 kynntust forstöðuhjónin þrepakerfinu í heimsókn sinni á meðferðarheimilið á Jökuldal árið 2000 og tóku upp sams konar kerfi á Laugalandi árið 2001. Tilgangurinn með þrepakerfinu var að hjálpa, einfalda og útskýra, bæði fyrir vistbörnunum og starfsfólkinu, hvar unglingurinn stóð hverju sinni. Auðvelt átti að vera að sjá og staðsetja ungling á þrepunum og hjálpa honum til að ná frekari árangri í meðferðinni. Kerfið átti að vera einstaklingsmiðað út frá vanda, aldri, þroska og stöðu einstaklings. Fram kemur að eitt alvarlegt brot á reglum gat felld ungling um þrep og jafnvel sett hann aftur á byrjunarþrep.

Breytingar á meðferðarstarfinu koma fram í fundargerðabók meðferðarheimilisins. Í janúar 2001 er talað um að breyting sé frá sporum í þrep „og þó ekki“, eins og þar stendur. Þá var rætt um hvernig þær stúlkur, sem ekki væru í neyslu, gætu færst upp um spor/þrep. Fram kemur 3. janúar 2002 hvernig þrepakerfið er tengt skólanum og tekið sem dæmi að „3. þrepari“ fengi að fara í valgreinar í skólanum.

Á Laugalandi var það aðallega annar forstöðuaðilinn sem sá um að útfæra þrepakerfið fyrir meðferðarheimilið. Í eftirlitsheimsókn 11. maí 2001 kemur fram að forstöðuhjónin telji að miklar breytingar hafi orðið á starfi heimilisins eftir að þrepakerfið var tekið upp. Breytingin sé til góðs í flestu og markvissari vinna hafi náðst. Árangur hafi aukist og meðferð gangi hraðar fyrir sig. Athygli vekur að á sama tíma hófst hópastarfið hjá félagsráðgjafa fyrir þá vistunglinga sem höfðu neikvæða kynferðislega reynslu, en forstöðuhjónin telja árangurinn tengjast

þrepakerfinu. Í skýrslu vegna eftirlitsheimsóknar frá 29. ágúst 2002 kemur fram að eftirlitsaðili Barnaverndarstofu hafi kynnt sér nánar þrepakerfið sem meðferðaraðilar styðjist við í vinnunni. Meðferðaraðilar séu ánægðir með það og stúlkurnar einnig. Orðrétt kemur fram:

Kerfið er skýrt fyrir alla - einstaklingsmiðað þar sem fléttað er saman skyldustörfum á heimilinu, þátttöku í meðferðinni, vinnsla með sjálfan sig og samskipti við fjölskyldu. Undirrituð gerir ekki athugasemdir við það - telur að það setji skýran ramma utan um meðferðarstarfið.

Í nóvember sama ár var eftirlitsaðili Barnaverndarstofu viðstaddur fund þar sem stúlka sótti um að færast upp um þrep og er ferlinu lýst í eftirlitsskýrslunni. Fyrir fundinn þurfti stúlkan að svara ákveðnum spurningum skriflega sem miðuðu að því að skýra hvar hún væri stödd í meðferðarferlinu. Því næst gerði hún grein fyrir svörum sínum á fundi með meðferðaraðilum og hinum stúlkunum í meðferðinni og hinar stúlkurnar voru beðnar um að segja álit sitt á því hvar hún væri stödd og hvað betur mætti fara. Að lokum tjáðu allir fundarmenn sig um hvort stúlkan ætti skilið að fara á næsta þrep og hvað það væri sem hún þyrfti sérstaklega að vinna með í framhaldinu. Taldi eftirlitsmaður Barnaverndarstofu fundinn sérlega góðan og upplýsandi um hvernig meðferðin gengi fyrir sig. Þegar þær tvær útgáfur af þrepunum, sem var að finna í fyrirliggjandi gögnum, annars vegar frá 2002 og hins vegar frá 2005, voru skoðaðar mátti sjá að krafan um að 2. þrepari „lyki 1. spors verkefni m/tengli í upphafi þrepsins“ (og er þá vísað til 2. þreps) var felld niður í seinni útgáfunni.

Athygli vekur að þrátt fyrir að reglur Laugalands og þrepakerfið séu útskýrð í reglum heimilisins þá bar eftirlitsaðili Barnaverndarstofu upp þá spurningu í eftirlitsskýrslu frá 2.-3. nóvember 2006 hvort þeir, sem komnir væru á 4. þrep, réðu því ekki hverju þeir klæddust. Tilefnið var athugasemd vistunglings við spurningu í viðhorfskönnun, þar sem fram kom að viðkomandi vildi að Ipod, heyrnartól og föt að vild væru leyfð þegar vistunglingarnir væru komnir á 4. þrep.

3.8 Skólahald

Í 5. gr. samnings um rekstur meðferðarheimilisins að Varpholti á milli rekstraraðila og Barnaverndarstofu frá 20. maí 1997 segir að vistunglingar skuli eiga rétt á kennslu í samræmi við ákvæði grunnskólalaga, ýmist með skólasókn í Þelamerkurskóla eða á heimilinu. Ákveða skuli kennslutilhögun í samráði við Barnaverndarstofu ár hvert og ábyrgist stofan greiðslu kostnaðar vegna kennslunnar.

Sveitarfélögum var skylt að halda skóla fyrir öll börn og unglinga á aldrinum 6-16 ára, sbr. 1. gr. laga um grunnskóla nr. 66/1995 og skólaskylda var við lýði, en heimilt var að víkja frá

henni að ákveðnum skilyrðum uppfylltum, sbr. 5., 7. og 8. gr. sömu laga. Menntamálaráðuneytinu bar að fylgjast með því að þeir nemendur, sem ekki gátu notið kennslu með fullnægjandi hætti í almennum grunnskóla, fengju kennslu við hæfi, sbr. 2. mgr. 9. gr. grunnskólalaga. Rekstur almennra grunnskóla var á ábyrgð og kostnað sveitarfélaga og skólanefnd í hverju skólahverfi átti að sjá um að öll skólaskyld börn í hverfinu nyttu lögboðinnar fræðslu, sbr. 2. mgr. 12. gr. grunnskólalaga og skólanefnd bar að fylgjast með og stuðla að því að skólum væri tryggður aðgangur að sérfræðiþjónustu, auk fullnægjandi húsnæðis og annars búnaðar, sbr. 3. mgr. sömu greinar. Kennsluvikan var 37 kennslustundir fyrir 8.-10. bekk, sbr. 27. gr. grunnskólalaga. Kveðið var á um kennslu í listum, verkmenntum og heimilisfræði, sbr. 30. gr. grunnskólalaga og rétt barna með fötlun eða sértæka náms- eða félagslega örðugleika til stuðnings í námi, sbr. 37. gr. grunnskólalaga. Það var á höndum sveitarfélaga að annast rekstur sérdeilda eða sérskóla fyrir þá nemendur sem ekki gátu notið kennslu við hæfi í almenntri bekkjardeild í grunnskóla og menntamálaráðherra að staðfesta starfsreglur þeirra, sbr. 38. gr. grunnskólalaga.

3.8.1 Kennsla í Varpholti

Í upphaflegum samningi á milli rekstraraðila og Barnaverndarstofu frá 20. maí 1997 kemur ekkert fram um það hvernig reka eigi skóla í Varpholti, en fyrir formlega opnun Varpholts fór Barnaverndarstofa þess á leit við skólastjóra Þelamerkurskóla bréfleiðis að skólinn annaðist kennslu vistunglinga í Varpholti veturinn 1997-1998. Í sama bréfi kom fram að áætlað væri að bókleg kennsla færi að mestu fram í Varpholti og æskilegt væri að ráðið yrði í eitt stöðugildi kennara sem myndi sinna bóklegri kennslu. Nemendur ættu að auki kost á að stunda verklegar greinar og íþróttir með öðrum nemendum skólans. Einnig kemur fram að það væri mikils virði fyrir starfsemina ef vistunglingarnir fengju tækifæri til að taka þátt í félagslífi skólans. Í fyrirbyggjandi gögnum kemur fram að ætlunin hafi verið frá upphafi að Þelamerkurskóli myndi annast kennslu unglinganna, en að erfiðlega hafi gengið að ráða kennara. Ítrekað hafi þurft að auglýsa þangað til fyrrverandi skólastjóri lýsti sig reiðubúinn til að taka að sér kennsluna. Á hinn bóginn virðist samningur þar að lútandi ekki hafa legið fyrir frá upphafi, en óvissu virðist gæta hjá kennaranum um það hver komi til með að meta skólastarfið og hvort skólinn eigi að fara undir Einholtsskóla. Þá kemur fram það mat kennarans að það þurfi að vera hægt að tengja skólann í Varpholti við Þelamerkurskóla.

Á vorönn 1998 fékk Barnaverndarstofa skólastjóra Einholtsskóla til að meta skólastarfið í Varpholti. Í greinargerð matsaðila, sem er dagsett 7. apríl 1998, kemur fram að sérdeild, sem tilheyrir Þelamerkurskóla, sé rekin á meðferðarheimilinu fyrir þá unglinga sem þar séu vistaðir.

Skólinn fái ákveðna fjárhæð frá Barnaverndarstofu til að standa undir kostnaði við skólahaldið. Í viðtali við fyrrverandi forstjóra Barnaverndarstofu kom fram að kostnaður vegna náms hafi verið greiddur af Jöfnunarsjóði sveitarfélaga.

Fyrsta skólaárið fór bókleg kennsla fram í Varpholti og fengu nemendur 33 kennslustundir á viku, þar af tvær í íþróttum og eina í sundi í Þelamerkurskóla. Skólastofan í Varpholti, sem einnig var notuð sem geymsla, var í kjallaraherbergi inni af þvottahúsi. Þá hafði kennari enga aðstöðu til undirbúnings. Aðstaðan var metin ófullnægjandi, m.a. vegna lítilla glugga og lélegrar upphitunar, sem var frá litlum rafmagnsofni, en miðstöðvarhiti var ekki í húsinu heldur kynt með varma frá útvarpsendurvarpa, sem staðsettur var í húsinu. Þá var mikið talið vanta upp á fjölbreytileika í námsgögnum. Kennsluaðferðir og námsefni töldust hefðbundin og kennarinn sagður vera í góðum tengslum við nemendur, sem sagðir voru finna fyrir öryggi varðandi framgang og tilgang í náminu. Þá voru flestir nemendur taldir standa þokkalega í námi, auk þess að vera jákvæðir til kennarans og námsins. Það vakti athygli matsaðila hversu eðlilega og jákvætt börnin tjáðu sig um námið, eigin frammistöðu og líðan í skólanum. Aftur á móti taldi hann mjög miður að verklega þáttinn vantaði og lítið svigrúm væri til að sinna áhuga og sérþörfum hvers nemanda. Kennari hafði aðgang að tækjum og gögnum í Þelamerkurskóla, en sat ekki kennarafundi þar eða var í beinu samstarfi við aðra kennara. Taldi matsaðili að bæta þyrfti skólastarf með fjölbreytileika í námsframboði og viðunandi vinnuaðstöðu fyrir kennara og nemendur. Einnig lagði hann til að fleiri kennarar kæmu að kennslunni, þannig að nemendur nyttu meiri sérþekkingar í ólíkum námsgreinum, auk þess sem kennarar gætu haft samráð varðandi þarfir og námsframvindu. Þá vildi matsaðilinn að nemendur fengju aðgang að kennsluaðstöðu í verklegum greinum í Þelamerkurskóla, s.s. smíði og myndmennt, auk þess sem aðstaða í Þelamerkurskóla yrði nýtt í þeim tilgangi að veita nemendum Varpholts möguleika í námi út frá áhuga og þörfum hvers og eins, auk þess að einstaka nemendum, sem gætu og vildu stunda nám í stærri hópi jafnaldra, yrði veitt til þess tækifæri.

Í eftirlitsskýrslu, vegna heimsóknar í Varpholt hinn 23. apríl 1998, kemur fram að ekki sé handmenntakennari í Þelamerkurskóla og sagt frá hugmyndum rekstraraðila um stækkun glugga í kennslustofu og hvernig gera mætti huggulegra þar. Jafnframt kemur fram að eftirlitsaðila finnist húsnaðið í lagi af því að vistunglingarnir hafi svo góða aðstöðu í frímínútum. Þá er sérstaklega tekið fram að „nauðsynlegt þyki að hafa skólann heima við“.

Frá upphafi sat kennari vistunglinganna vikulega fundi með rekstraraðilum og sálfræðingi Varpholts og hafði aðgang að sálfræðingi heimilisins. Þá sat kennari samráðsfundi með foreldrum á 6 vikna fresti.

Kennarinn hætti störfum áður en fyrsta skólaárinu lauk og var gert samkomulag á milli skólastjóra Þelamerkurskóla, rekstraraðila og sálfræðings um að kennarinn gerði námsáætlun út skólaárið, ekki verði um að ræða nám samkvæmt stundaskrá, en kennari útbúi próf og leggi þau fyrir í Varpholti að vori. Þrátt fyrir brösugt fyrsta skólaár virðist mikil ánægja hafa verið með skólann, samskipti við kennara og skólastjórnendur, sem og fyrirkomulag kennslunnar, hvort heldur sem var hjá kennurum, nemendum eða foreldrum. Þá er ekki að sjá að kennsla hafi ekki verið í samræmi við ákvæði grunnskólalaga.

3.8.2 Hrafnagilsskóli

Við flutning meðferðarheimilisins frá Varpholti yfir á Laugaland fluttust unglingarnir frá Þelamerkurskóla í Hrafnagilsskóla. Í Hrafnagilsskóla var þeim kennt í sérdeild, þar sem einungis voru stúlkur frá Laugalandi. Námið var tengt við þrepakerfi meðferðarheimilisins og fékk enginn að fara í skólann fyrr en hann var kominn á 2. þrep og „orðinn í samvinnu í meðferðinni og ætlar þangað til að vinna“, eins og kemur fram í ársskýrslu meðferðarheimilisins fyrir árið 2000. Þar segir jafnframt að þegar unglingurinn sé kominn á 3. þrep standi honum til boða að fá að stunda sameiginlega tíma í valfögum með öðrum nemendum skólans og taka þátt í því félagsstarfi sem þar er boðið upp á hverju sinni.

Í eftirlitsskýrslu frá júlí 2000 kemur fram að skólastjóri Hrafnagilsskóla óski eftir því að tveir kennarar sinni nemendum meðferðarheimilisins og var orðið við því. Sami háttur var á og í Varpholti, þ.e. kennarar sátu fundi á meðferðarheimilinu og höfðu aðgang að sálfræðingi heimilisins, sem jafnframt átti samtöl við stúlkurnar í Hrafnagilsskóla.

Í skýrslum eftirlitsaðila Barnaverndarstofu er í gegnum öll árin sem hér eru til skoðunar lýst ánægju með skólann og samstarfi við hann. Í ársskýrslum meðferðarheimilisins frá árinu 1997-2006 kemur fram að eitt af markmiðum meðferðarstarfsins væri að vistunglingarnir stunduðu nám á veturna og vinnu á sumrin. Sú áhersla kom glögg fram í viðtölum við fyrrverandi forstjóra, forstöðuhjónin og starfsfólk Barnaverndarstofu. Einstaka dæmi er um að barn hafi verið í stroki í einhverja daga eða þar vikur og fallið niður um þrep, en almennt verður ekki séð að nám vistunglinganna hafi ekki verið í samræmi við gildandi lög um grunnskóla og ekki ástæða til að ætla að neinn vistunglingur hafi orðið af námi svo heitið gæti meðan á dvöl hans stóð á meðferðarheimilinu, þrátt fyrir bann við skólasókn á fyrsta þrepi. Hitt er víst að dæmi eru um að vistunglingar hafi tekið aftur upp síðasta ár grunnskóla og að samræmdum prófum hafi verið frestað vegna þeirrar stöðu sem vistunglingurinn var kominn í í sínum heimaskóla áður en hann var vistaður á meðferðarheimilinu.

3.8.3 Verkmenntaskólinn á Akureyri

Þeir vistunglingar, sem komnir voru af grunnskólaaldri, voru ýmist í vinnu eða fjarnámi við Verkmenntaskólann á Akureyri. Þeir sátu þó kennslustundir með grunnskólanemendum og fengu aðstoð frá kennara eftir þörfum. Fram kemur í skýrslu eftirlitsmanns frá því í mars 2005 að sama fyrirkomulag hafi verið viðhaft varðandi kennslu á framhaldsskólastigi og á hinum langtímameðferðarheimilunum.

3.9 Tómsundir, íþróttir og ferðalög

Í fyrirbyggjandi gögnum má glöggst sjá að útivist og íþróttir voru stór þáttur í meðferðarstarfinu. T.a.m. kemur fram að vistunglingarnir hafi setið færri kennslustundir vegna vikulegra gönguferða á skólatíma, þeir hafi stundað fjallgöngur og skíði auk þess sem reynt var að leyfa þeim að stunda íþróttir að ósk hvers og eins. Fram kemur að einn vistunglingur æfði handbolta og annar fótbolta og þeir fóru í keppnisferðir með sínum liðum. Árlega var farið í „draugaferð“ á Öxnadalshéiði, siglingu í Fjörður, berjaferð í Köldukinn auk heimsóknna í nærliggjandi bæjarfélög og gönguferða á nærliggjandi fjöll. Þá var farið erlendis með vistunglingana og í útskriftarferðir til útlanda.

3.10 Þjónustusamningar

Í upphaflegum samningi Barnaverndarstofu við rekstraraðila meðferðarheimilisins í Varpholti frá 20. maí 1997 var lagt upp með að heimilið í Varpholti vistaði sex börn. Þann 1. október 1999 gerðu Barnaverndarstofa og rekstraraðilar í Varpholti með sér samkomulag um að á tímabilinu 1. október til 18. desember 1999 myndi meðferðarheimilið taka við tveimur unglingum til viðbótar. Þann 1. janúar 2000 gerðu rekstraraðilar samning við Barnaverndarstofu um að á tímabilinu 1. janúar til 31. maí 2000 myndi meðferðarheimilið veita tveimur unglingum til viðbótar við upphaflegan fjölda meðferð. Í samkomulagi dags. 30. maí 2000 gerðu rekstraraðilar Laugalandis og Barnaverndarstofa með sér samkomulag um að á tímabilinu 1.-15. júní 2000 myndi meðferðarheimilið veita tveimur unglingum til viðbótar þeim fjölda sem tilgreindur er í samningi dags. 20. maí 1997 meðferð. Á tímabilinu 16. júní til 31. ágúst sama ár myndi meðferðarheimilið veita einum unglingi til viðbótar meðferð. Í sama samningi eru tilgreindar greiðslur til handa rekstraraðilum vegna þessa.

[REDACTED] sóttist forstöðumaðurinn eftir nýjum samningi í mars 2007. Þar tók hann jafnframt fram að hann drægi enga dul á að rekstrarframlagið hefði ekki alltaf dugað fyrir útgjöldum heimilisins og fjölskyldunnar og lægju fyrir því ýmsar ástæður sem útskýra mætti með [REDACTED], ekki

síður en að rekstur meðferðarheimilisins hafi verið svo dýr. Í framhaldinu var starfsmanni Barnaverndarstofu falið að gera úttekt á þjónustusamningnum.

Í töflum 6 a og b má sjá yfirlit yfir helstu samninga, sem er að finna í fyrirbyggjandi gögnum, sem gerðir voru á milli Barnaverndarstofu og meðferðarheimilisins á tímabilinu 1997-2007, ástæður samninganna og greiðslur sem fylgdu þeim, ef því var að skipta.

Tafla 6a. Samningar milli Barnaverndarstofu og Varpholts.

Dagsetning	Heiti skjals	Ástæða	Tímabil	Greiðsla
20. maí 1997	Samningur um rekstur meðferðarheimilis að Varpholti, Glæsibæjarhreppi, Eyjafirði	Stofnun meðferðarheimilisins 6 börn, 4 stöðug.	20. maí 1997 - 1. júní 2002	18.200.000 kr/ári auk verðbóta
6. ágúst 1997	Samkomulag um rekstur Varpholts tímabilið 1. sept. - 31. des. 1997	Greiðsla til rekstraraðila. Rekstur ekki formlega hafinn. 4 börn vistuð	1. sept. 1997 - 31. des. 1997	5.540.000 kr
26. jan. 1999	Samkomulag	1 barn til viðbótar við samning frá 20. maí 1997	1. feb. - 31. maí 1999	500.000 kr
15. apr. 1999	Viðauki við samning frá 20. maí 1997	Meðferðaraðilar skulu sjá til þess að sálfræðingur starfi við heimilið		2.000.000 kr/ári
28. okt. 1999	Samkomulag	2 börn til viðbótar við samning frá 20. maí 1997	1. okt -18. des. 1999	1.160.000 kr
1. jan. 2000	Samkomulag	2 börn til viðbótar við samning frá 20. maí 1997	1. jan. - 31. maí 2000	350.000 kr/mán
30. maí 2000	Samkomulag	Fyrst 2 börn til viðbótar við fjölda frá 20. maí 1997 og svo eitt barn	1. - 15. júní 2000 16. júní - 31. ágúst 2000	675.000 kr
6. sept. 2000	Samningur um rekstur Laugalands	Rekstur Laugalands. 8 börn, 5 stöðug., sálfr.þj.	1. sept. 2000 - 31. ág. 2005	29.000.000 kr/ári auk verðb.

Tafla 6b. Samningar milli Barnaverndarstofu og Laugalands.

Dagsetning	Heiti skjals	Ástæða	Tímabil	Greiðsla
4. júlí 2002	Samningur um rekstur Laugalands	Rekstur Laugalands. 8 börn, 5 stöðug., sálfr.þj.	1. júlí 2002 - 30. júní 2007	36.000.000 kr/ári auk verðb.
12. des. 2006	Samkomulag vegna rekstrarerfiðleika meðferðarheimilisins að Laugalandi			6.500.000 kr
30. jan. 2007	Samkomulag vegna þjónustusamnings Barnaverndarstofu og forstöðuhjónanna dags. 4. júlí 2002 um rekstur meðferðarheimilisins að Laugalandi í Eyjafjarðarsveit	Rekstrarsamningur frá 4. júlí 2002 fellur úr gildi við samningslok og framlengist því ekki.	Aðilar sammála um að kanna möguleika á áframhaldandi rekstri fyrir 1. maí 2007	
19. júní 2007	Samningur um rekstur meðferðarheimilis að Laugalandi í Eyjafjarðarsveit	Samningur við forstöðumann um áframhaldandi rekstur meðferðarheimilisins, þar sem eldri samningur rann út 4. júlí	1. júlí 2007 - 30. júní 2008	53.200.000 kr/ári
31. okt. 2007	Samkomulag um rekstur meðferðarheimilisins að Laugalandi í Eyjafjarðarsveit	Forstöðumaður stígur út og nýr forstöðumaður tekur við rekstrinum samkvæmt samningnum.	Frá 1. nóv. 2007	
31. okt. 2007	Viðauki við samkomulag um rekstur meðferðarheimilisins að Laugalandi í Eyjafjarðarsveit	Snýr að innbúi og bílum Laugalands við rekstraraðilaskiptin.		
31. okt. 2007	Samkomulag um starfslok fyrrum forstöðumanns		Frá 1. nóv. 2007	5.500.000 kr yfirtaka á bílalanum

3.10.1 Forstöðumannaskipti

Fram kemur í samkomulagi frá 12. desember 2006 að forstöðumaður meðferðarheimilisins, sem titlaður er rekstraraðili meðferðarheimilisins að Laugalandi, hafi fengið 6.500.000.- kr. frá Barnaverndarstofu til þess að mæta erfiðri greiðslu- og rekstrarstöðu meðferðarheimilisins að Laugalandi. Voru þeir erfiðleikar til komnir vegna ófyrirséðra áfalla, [REDACTED].

Þann 30. janúar 2007 undirrituðu forstjóri Barnaverndarstofu og forstöðumaður samkomulag þess efnis að það samkomulag, sem var á milli Barnaverndarstofu og rekstraraðila meðferðarheimilisins á Laugalandi um rekstrarsamning dags. 4. júlí 2002, falli úr gildi og framlengist því ekki. Í sama samkomulagi segir að aðilar séu sammála um að kanna möguleika á áframhaldandi rekstri með breyttu fyrirkomulagi og verði þeirri athugun lokið eigi síðar en 1. maí 2007.

Þann 19. júní 2007 gerðu Barnaverndarstofa og forstöðumaður meðferðarheimilisins með sér samkomulag um að hann tæki áfram að sér rekstur meðferðarheimilisins á Laugalandi. Svo virðist sem það fyrirkomulag hafi dottið upp fyrir, því lokasamkomulag var gert þann 31. október 2007 og um leið afsalaði forstöðumaðurinn sér öllum réttindum og skyldum til nýs rekstraraðila frá og með 1. nóvember 2007.

3.11 Samantekt og niðurstöður

1. Í kaflanum er rakið hvernig staðið var að stofnun Varpholts og ráðningu rekstraraðila, sem jafnframt voru forstöðuhjón. Meðferðarheimilið var fjölskylduheimili þar sem áhersla var lögð á nánd við meðferðaraðila og heimilislegt yfirbragð. Forstöðuhjónin bjuggu á staðnum ásamt tveimur börnum sínum. Fljótlega kom í ljós að húsnæðið í Varpholti var ekki fullnægjandi og hafist handa við leita á öðru. Meðferðarheimilið flutti að Laugalandi í september 2000 í fyrirtakshúsnæði.

2. Heimilið var stofnað í þeim tilgangi að veita ungmennum, sem glímdu við áfengis- og fíkniefnavanda, sérhæfða vímuefna meðferð þar sem lögð væri áhersla á enduruppeldi og 12 spora meðferð. Af lestri ársskýrslna heimilisins má sjá hvernig meðferðarstarfið þróaðist frá því að byggja á enduruppeldi og batavinnu í anda 12 reynsluspora AA-samtakanna, þar sem AA-fundir og sporastarf spilaði stóran þátt, yfir í fjögurra-þrepa-kerfi. Með tilkomu þess varð meðferðarstarfið mun hnitmiðaðra að mati rekstraraðila og styrkti unglinginn í að ná markmiðum sínum.

3. Starfsmenn meðferðarheimilisins, að forstöðuhjónunum meðtöldum, höfðu ekki sérstaka menntun að baki í meðferðarstarfi með unglingum. Sérfræðingar komu utan frá og var keypt þjónusta sálfræðings, félagsráðgjafa og fjölskyldufræðings.

4. Markmið meðferðarinnar eru sett fram í ársskýrslu 1997 og leiðirnar að þeim. Markmiðin eru fjögur og snúa að 1) vímuefnalausum lífsstíl, 2) menntun og vinnu, 3) hlýðni, umgengi við aðra og sjálfsvirðingu og 4) tengslum unglingsins við fjölskyldu sína. Leiðir að þeim eru tilgreindar og skyldi ná fyrsta markmiðinu með því að stunda AA-samtökin, eiga samtöl við áfengisráðgjafa, sálfræðing o.fl. Öðru með góðum tengslum við skóla og skólayfirvöld á svæðinu, þriðja með því að beita réttindakerfi sem innihéldi umbun og gera kröfur um umgengni og hegðun og fjórða með samstarfi og samráði við foreldra.

5. Í ársskýrslu 1999 hafa markmiðin með meðferðinni tekið orðalagsbreytingum og tvö ný bæst við. Annað lýtur að því að unglingurinn fái tækifæri til að taka þátt í eins eðlilegu fjölskyldulífi og kostur er í meðferðarumhverfi og hitt að því að styðja unglinginn til þess að setja sér metnaðarfull markmið í bata, námi og samskiptum og læri að ná þeim. Orðið „vímugjafi“, sem var að finna í fyrsta markmiðinu eins og það hljóðaði þegar markmiðin voru fyrst sett fram árið 1997, hafði verið felld út. Í stað þess að fyrsta markmiðið væri að „vekja áhuga unglingsins fyrir lífsháttum án vímugjafa“ var fyrsta markmiðið nú orðað svo að „unglingnum sé að meðferð lokinni svo tamt að lifa heilbrigðum lífsháttum að hann láti sér ekki annað til hugar koma“.

6. Í ársskýrslu 2002 hafa markmiðin sex tekið orðalagsbreytingum án þess að inntak þeirra breytist. Segir í upphafi texta um leiðir til að ná markmiðunum að mikilvægur þáttur í vinnu með ungt fólk með vímuefna- eða hegðunarvanda sé að þekkja „þau undanbrögð, sjálfsblekkingu og lygi“ sem einkenna vandann. Þegar textinn, sem birtist í ársskýrslunni um leiðir til að ná markmiðum með meðferð unglingsins, er borinn saman við uppkast að sama texta, sem var að finna í fyrirliggjandi gögnum, má sjá að setningin „Stuðst er við kenningar 12 reynsluspora AA-samtakanna og AA-fundir sóttir reglulega“ hefur verið felld út.

7. Í ársskýrslum 1997-1999 eru sérstakir kaflar um „batastarf“, þar sem fram kemur hve þýðingarmikill þáttur AA-starfið er í meðferðinni, bæði AA-fundir, sem börnin sóttu til Akureyrar eða sátu á heimilinu, sporavinna á forsendum 12 reynsluspora AA-samtakanna og eins þjónusta göngudeildar SÁÁ. Lokaorð ársskýrslna 1997 og 1998 eru þau að „sérstaða Varpholts-heimilisins felist fyrst og fremst í persónulegu heimilislífi ásamt og með þungum áherslum á batavinnu í anda 12 reynsluspora AA-samtakanna“. Í ársskýrslu 1998 er sagt frá því

að Varpholt hafi slitið öll tengsl við AA-húsið á Akureyri „vegna vafasams félagsskapar sem þar fannst innan um“ og fært fundina út í hverfæðildirnar. Frá og með ársskýrslu 2000 er ekki minnst á AA-starf eða sporavinnu. Í ársskýrslu 2002, þar sem tilgreindar eru leiðir til að ná því markmiði að tileinka sér heilbrigða lífshætti, er búið að fella niður tilvísanir í 12 reynsluspor AA-samtakanna og AA-fundi.

8. Unglingunum gafst kostur á að taka þátt í unglingastarfi innan Hvítasunnukirkjunnar. Í ársskýrslu 1998 lýsa forstöðuhjónin ánægju sinni með árangurinn af kirkjustarfinu og segja það vera „sérstaklega siðferðisstyrkjandi“ og „styðji meðferðina á frábæran máta“. Í lokakafla skýrslunnar lýsa þau yfir að þau styðji þátttöku í unglingastarfi Hvítasunnukirkjunnar á Akureyri vegna þeirra „ótrúlegu siðferðisbreytinga“ sem orðið hafi á þeim unglingum á Laugalandi sem það sækir. Í sömu ársskýrslu kemur fram að þátttöku í unglingastarfi Hvítasunnukirkjunnar hafi verið bætt við þær leiðir sem geti hjálpað unglingnum að ná því markmiði að lifa vímuefnalausum lífsstíl. Í ársskýrslu 1999 er sagt frá því að unglingarnir hafi sótt kirkjustarf innan Hvítasunnukirkjunnar á Akureyri, en tekið sérstaklega fram að þeim sé það þó „algjörlega í sjálfsvald sett“. Ekki er fjallað um unglingastarfið í Hvítasunnukirkjunni eftir þetta. Frá og með ársskýrslu 2000 er ekki minnst á trúarstarf að öðru leyti en því að fram kemur í ársskýrslu 2000 að unglingarnir hafi farið á þrjú kristileg unglingamót í Kirkjulækjarkoti í Fljótshlíð.

9. Fljótlega kom í ljós að það hafði vissa erfiðleika í för með sér að hafa unglinga af báðum kynjum í meðferð. Er því lýst svo af forstöðuhjónum í ársskýrslu 1998 að mikil spennan fylgi því að hafa bæði kynin í meðferð. Segjast þau ekki geta „hugsað þá hugsun til enda að blanda kynjum saman aftur“. Hætt var að taka á móti piltum frá og með 1999.

10. Reglulega er tekið fram í ársskýrslum að frá og með árinu 1999 hafi einungis stúlkur vistast á meðferðarheimilinu og bætt við að „einbeiting og þátttaka í meðferðarstarfi sé betri og að undirferli og lygar verði minni“. Í beinu framhaldi er tekið fram að stúlkurnar hafi „nánast án undantekninga haft mjög neikvæðar upplifanir af samskiptum sínum við pilta og hafi þetta form reynst þeim vel“.

11. Árið 2001 bættist þjónusta félagsráðgjafa við starfsemina. Sá hann um vikulega hópavinnu með stúlkum sem höfðu orðið fyrir kynferðisofbeldi. Í ársskýrslu 2001 kemur fram að flestar stúlkurnar hafi notfært sér þessa hópavinnu og verði henni haldið áfram. Þá segir að þetta starf

hafi „mjög sjálfstýrkjandi áhrif á stúlkurnar“ og sé þessi vikulegi hópur orðinn að „afar mikilvægum þætti í meðferðinni“.

12. Meðferðarheimilið flutti frá Varpholti yfir á Laugaland í september 2000. Kemur skýrt fram í ársskýrslu 2000 hve erfitt og tímafrekt reyndist að undirbúa flutningana, flytja, koma sér fyrir á nýjum stað og halda samhliða uppi meðferðarstarfi. Segja forstöðuhjónin að „gífurlegt álag hafi verið á starfsfólki og unglingum og megi hiklaust telja að eitthvað af þeim árekstrum sem urðu milli starfsfólks og unglinga megi rekja til ofþreytu“. Þá segja þau að flutningarnir hafi kostað „eyðileggingu á meðferð“ hjá fimm af vistunglingunum.

13. Í ársskýrslu 2001 kemur fram að forstöðuhjónin hafi farið í heimsókn á meðferðarheimilið á Jökuldal og fræðst um þrepakerfið. Þau lýsa sérstakri hrifningu á því og í framhaldi er það tekið upp á Laugalandi.

14. Í ársskýrslu 2002 kemur fram að þrepakerfið hafi verið tekið upp og að almenn ánægja sé með breytinguna. Allt meðferðarstarf sé orðið „hnitmiðaðra og styrki unglinginn í að ná markmiðum sínum“. Þetta endurspeglast í skýrslu eftirlitsaðila sama ár. Þar kemur fram að hann hafi kynnt sér nánar þrepakerfið. Það sé skýrt fyrir alla og einstaklingsmiðað, þar sem fléttað sé saman skyldustörfum á heimilinu, þátttöku í meðferðinni, vinnslu með sjálfan sig og samskiptum við fjölskyldu. Niðurstaða hans er sú að þrepakerfið setji „skýran ramma utan um meðferðarstarfið“.

15. Tvær útgáfur eru af þrepakerfinu í fyrirbyggjandi gögnum. Önnur er frá 2002 en hin frá 2005. Réttindi og skyldur unglinganna eru að mestu leyti efnislega þau sömu í báðum útgáfunum, ýmist samhljóða eða með breyttu orðalagi. Nokkrar nýjar reglur hafa bæst við 2., 3. og 4. þrep í útgáfunni frá 2005, en aðrar fallið niður. Reglurnar á 1. þrepi eru þær sömu í eldri og nýrri útgáfu.

16. Athygli vekur að í útgáfunni af þrepakerfinu frá 2002 er gert ráð fyrir að unglingur á 2. þrepi megi „fara á AA-fundi og annað félagsstarf undir eftirliti“. Aftur á móti er búið að taka út orðin „AA-fundi“ í nýju útgáfunni, þannig að þar stendur að unglingur megi „stunda félagsstarf undir eftirliti starfsfólks“. Í útgáfunni frá 2002 má unglingur á 3. þrepi „fara eftirlitslaus á AA-fundi og í annað félagsstarf heimilisins“, en búið er að fjarlægja orðin „AA-fundi“ í þeirri nýju. Þá kemur fram í eldri útgáfu að unglingur á 4. þrepi megi „fara á kristilegt unglingamót án eftirlits“, en það hefur verið fjarlægt í nýju útgáfunni. Í fyrstu útgáfu þrepanna eru þar af

leiðandi vísbendingar um að meðferð byggir á AA-starfi og jafnframt gert ráð fyrir áhuga unglínganna á þátttöku í kristilegu starfi.

17. Skýrt kemur fram hve mikilvægar fjölskylduhelgarnar voru í meðferðarstarfinu. Ítrekað kemur fram í ársskýrslum að þessar helgar séu „mótandi fyrir áherslur í meðferð hverrar stúlku og því afar mikilvægar“.

18. Í ársskýrslunum er reglulega fjallað um stök. Frá og með 2001 segja forstöðumenn að það sé nær undantekningalaust að þær stúlkur, sem innskrifast, komi gegn vilja sínum. Af því leiði að alltaf verði eitthvað um stök eða tilraunir til stroks. Ekki sé óalgengt að unglingi, sem er nýkominn, sé brugðið yfir því að forsjáraðilar hans hafi sent hann í langtímameðferð og hann eigi jafnvel mjög erfitt með að trúa því að svona sé fyrir honum komið.

19. Í fyrirbyggjandi gögnum kemur fram að hver unglingur, sem var í vistun á meðferðarheimilinu, hafi átt sína möppu þar sem færðar voru inn upplýsingar er vörðuðu hann sérstaklega. Á öðrum stað segir að haldnar séu dagbækur fyrir hvert barn og að í þeim færslum verði til mikið af gögnum í hverju máli fyrir sig. Um sé að ræða jafnt skrif barnanna sjálfra og starfsmanna. Ekkert er vitað nánar um eðli, efni eða afdrif þessara gagna.

20. Fyrsta starfsár Varpholts var unglingunum kennt á staðnum en strax næsta haust fluttist skólahald yfir í Þelamerkurskóla. Þegar meðferðarheimilið flutti að Laugalandi stunduðu nemendur nám við í sérdeild í Hrafnagilsskóla. Ekki verður annað séð en að vel hafi tekist til með skólahald og ánægja hafi ríkt með það.

Til athugunar

21. Meðferðarheimilið var stofnað í þeim tilgangi að veita unglingum, sem glímdu við áfengis- og fíkniefnavanda, sérhæfða vímuefna meðferð þar sem lögð væri áhersla á „enduruppeldi og 12 spora meðferð“, eins og það er orðað í auglýsingu Barnaverndarstofu þar sem leitað er eftir rekstraraðilum. Í ársskýrslum heimilisins er skjólstaðingahópurinn tilgreindur sem unglingar með „áfengis-, vímuefna- og/eða hegðunarvanda“ þangað til árið 2005 að við bætist geðrænn vandi. Er hópurinn þá skilgreindur sem einstaklingar með „áfengis-, vímuefna-, geð- og/eða hegðunarvanda“. Í samræmi við yfirlýstan tilgang meðferðarheimilisins var fyrsta markmið meðferðarinnar af fjórum að „vekja athygli unglingsins fyrir lífsháttum án vímuefna“, sbr. ársskýrslu 1997. Leiðirnar að því markmiði voru eftirfarandi: „Við notum AA-samtökin, samtöl við áfengisráðgjafa, sálfræðing og fleiri“. Áfram er þetta fyrsta markmið með meðferð í

ársskýrslu 1998 en við leiðirnar að því markmiði hafði bæst „unglingastarf Hvítasunnukirkjunnar“. Árið 1999 voru markmiðin endurskoðuð og uppfærð. Þau voru nú orðin sex og vímuegjafar ekki nefndir á nafn. Frá árinu 2000 er ekki lengur umfjöllun um batastarf í ársskýrslunum og 12 reynsluspor AA-samtakanna eða AA-fundir ekki nefndir á nafn.

Miðað við yfirlýstan tilgang meðferðarheimilisins og skilgreiningu á vistbarnahópnum endurspeglast það ekki í markmiðum meðferðarinnar frá og með árinu 1999 að heimilið standi fyrir sértækri vímuefna meðferð fyrir unglinga. Þá er heldur ekki að finna tilvísun til 12 reynsluspora AA-samtakanna, AA-funda eða þjónustu á vegum SÁÁ í ársskýrslum heimilisins eða reglum þess frá og með árinu 2000.

22. Meðferðarheimilið var fjölskylduheimili þar sem áherslan var á heimilislegt yfirbragð. Fram kemur í skýrslu eftirlitsmanns frá árinu 2005 að enginn, sem starfaði á Laugalandi, uppfyllti þá „tíltölulega lágu menntunarkröfu“ sem miðað væri við. Forstöðumaðurinn hafði áður unnið sem áfengisráðgjafi, m.a. á göngudeild SÁÁ á Akureyri og meðferðarheimili SÁÁ að Staðarfelli og gera verður ráð fyrir að sú reynsla hans og þekking hafi skipt verulegu máli þegar ákveðið var að gera samning við forstöðuhjónin um rekstur meðferðarheimilisins. Verktakar sinntu faglegu meðferðarstarfi, sálfræðingur frá byrjun og síðan bættist félagsráðgjafi við árið 2001. Hann stóð fyrir hópastarfi fyrir þær stúlkur, sem höfðu orðið fyrir kynferðisofbeldi. Svo virðist sem fjölskylduráðgjafi hafi tekið við hópastarfinu á árinu 2005.

23. Athygli vekur að í ársskýrslu heimilisins 2002 segir eftirfarandi í fyrstu línu texta, þar sem lýst er leiðum til að ná markmiðum meðferðarstarfsins: „Mikilvægur þáttur í vinnu með ungt fólk með vímuefna- eða hegðunarvanda er að þekkja þau undanbrögð, sjálfsblekkingu og lygi sem einkenna vandann.“ Þessi texti er endurtekinn í ársskýrslu 2003. Í ársskýrslu 2005 hefur fyrsta línan verið fjarlægð úr lýsingu á leiðum til að ná markmiðum meðferðarstarfsins, en textinn er að öðru leyti óbreyttur. Verður að telja þessa framsetningu óviðeigandi í meðferðarvinnu með börnum, auk þess sem setningin samræmist illa faglegri og upplýstri nálgun á eðli fíknisjúkdóms.

24. Í umfjöllun um kosti þess að hafa eingöngu stúlkur í meðferð í ársskýrslu 2003 er að finna eftirfarandi setningu: „Einbeiting og þátttaka í meðferðarstarfi er betri og undirferli og lygar miklum mun minni“. Verður að telja óviðeigandi að nota orð af þessu tagi um hóp barnunga stúlkna, auk þess sem setningin samræmist illa faglegri og upplýstri nálgun á eðli fíknisjúkdóms.

25. Vistun á langtímameðferðarheimili er þvingunarráðstöfun af hálfu barnaverndaryfirvalda sem gengur hvað lengst. Barn býr við takmarkað frelsi, ber að hlýða reglum og taka virkan þátt í meðferðarstarfi. Algeng viðbrögð við þessum aðstæðum eru mótþrói, skortur á samstarfsvilja í meðferðarstarfi og jafnvel stök. Forstöðuhjónin á Laugalandi lýsa því svo að frá og með árinu 2001 hafi þeir, sem innskrifuðust á meðferðarheimilið, nær undantekningalaust komið gegn vilja sínum. Af því leiði að alltaf verði eitthvað um stök eða tilraunir til stroks. Ekki sé óalgengt að unglingi, sem er nýkominn, sé brugðið yfir því að forsjáraðilar hans hafi sent hann í langtímameðferð og hann eigi jafnvel mjög erfitt með að trúa því að svona sé fyrir honum komið.

4. Ráðstafanir barnaverndarnefnda

Í þessum kafla er fjallað um þann þátt barnaverndar sem felst í að styrkja uppeldishlutverk fjölskyldunnar og vernda börn með tiltækum úrræðum þegar nauðsyn ber til. Er sérstaklega kannað hvaða aðstoð og þjónustu skjólstæðingar Varpholts/Laugalands og fjölskyldur þeirra höfðu fengið á vegum barnaverndar, áður en ákvörðun var tekin um að vista þá utan heimilis í langtímameðferð, og hvaða ráðstöfunum hafði verið beitt. Stuðst er við upplýsingar úr óbirtum gögnum frá barnaverndarnefndum og Barnaverndarstofu sem lágu fyrir í málum vistbarnanna.

4.1 Meginmarkmið barnaverndar

Á þeim tíma er Varpholt tók til starfa, hinn 1. júní 1997, voru í gildi lög um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992, eins og þeim hafði verið breytt með lögum nr. 22/1995. Í 1. mgr. 1. gr. laganna segir að meginmarkmið barnaverndar sé að tryggja börnum og ungmennum viðunandi uppeldisskilyrði. Skuli það gert með að því að styrkja uppeldishlutverk fjölskyldunnar og beita úrræðum til verndar börnum þegar það eigi við. Þá segir að í barnaverndarstarfi skuli jafnan það ráð upp taka sem ætla megi að barni eða ungmenni sé fyrir bestu og haga barnaverndarstarfi þannig að það stuðli að stöðugleika í uppveksti barna og ungmenna. Í 1. mgr. 22. gr. kemur fram skylda barnaverndarnefndar við börn og ungmenni í hættu vegna eigin hegðunar. Þar segir að stefni barn eða ungmenni eigin heilsu eða þroska í hættu með hegðun sinn, s.s. með neyslu áfengis eða annarra vímuefna, afbrotum eða annarri jafnskaðlegri hegðun, skuli barnaverndarnefnd veita sérstaka aðstoð með viðtölum, ráðgjöf, vistun á stofnun eða heimili eða öðrum tiltækum stuðningsaðgerðum.

Í 2. mgr. 1. gr. voru „börn“ skilgreind sem „einstaklingar innan 16 ára aldurs“ og tók skilgreiningin mið af þágildandi lögræðislögum, nr. 68/1984, þar sem börn urðu sjálfráða 16 ára en fjárráða 18 ára. „Ungmenn“ voru skilgreind sem „einstaklingar 16-18 ára“. Með nýjum lögræðislögum, sem tóku gildi 1. janúar 1998, var sjálfræðisaldur hækkaður úr 16 árum í 18 ár og féll þar með saman við fjárræðisaldur, sbr. 1. gr. laga nr. 71/1997.

Í nýjum barnaverndarlögum nr. 80/2002, sem enn eru í gildi, hefur markmið laganna flust úr 1. mgr. 1. gr. yfir í 1. mgr. 2. gr. Er markmiðið nú orðað með þeim hætti að það sé að tryggja að börn, sem búa við óviðunandi aðstæður eða börn, sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu, fái nauðsynlega aðstoð. Þá segir að leitast skuli við að ná markmiðunum laganna með því að styrkja fjölskyldur í uppeldishlutverki sínu og beita úrræðum til verndar einstökum börnum þegar það eigi við.

Nokkrar þýðingarmiklar breytingar voru gerðar á skipan og fyrirkomulagi málaflokksins með gildandi lögum. Í fyrsta lagi voru barnaverndarumdæmi efld og stækkuð og samanlagður íbúafjöldi að baki hverri barnaverndarnefnd skyldi ekki vera undir 1500. Í öðru lagi var gerð talsverð breyting á úrskurðarvaldi barnaverndarnefnda. Barnaverndarráð Íslands, sem stofnað hafði verið með barnaverndarlögum nr. 29/1947, var lagt niður og stofnuð sérstök Kærunefnd barnaverndarmála. Kærunefndin var síðan lögð niður sem slík 1. janúar 2016 og sameinaðist nýrri úrskurðarnefnd velferðarmála, sbr. 13. gr. laga um úrskurðarnefnd velferðarmála nr. 85/2015. Í þriðja lagi gerðu nýju barnaverndarlögin ráð fyrir að barn, sem hafði náð 15 ára aldri, yrði í vissum tilvikum aðili barnaverndarmáls. Þetta var nýmæli, sem hafði að markmiði að treysta réttarstöðu barna í barnaverndarmálum. Reyndi á þessa reglu þegar tekin var ákvörðun um vistun barns utan heimilis.

Með lögum nr. 107/2021, um breytingar á barnaverndarlögum nr. 80/2002, er gert ráð fyrir veigamiklum breytingum á barnaverndarþjónustu og umdæmisráðum barnaverndar til að mæta áralangri gagnrýni á skipan barnaverndarnefnda og skorti á fagfólki innan þeirra.¹⁶ Þau ákvæði laganna taka þó ekki gildi fyrr en 1. janúar 2023.¹⁷

4.2 Tilefni afskipta barnaverndarnefndar og beiting úrræða

Barnaverndarnefndir sveitarfélaga bera ábyrgð á framkvæmd barnaverndarstarfs í sínu umdæmi og var það hlutverk Barnaverndarstofu að hafa eftirlit með nefndunum. Samkvæmt barnaverndarlögum ber almenningi skylda til að tilkynna barnaverndarnefnd um óviðunandi aðstæður barns. Ríkari tilkynningarskylda er lögð á þá sem hafa sérstök afskipti af börnum vegna starfa sinna. Þegar barnaverndarnefnd fær tilkynningu um óviðunandi aðstæður barns eða að barn stofni heilsu sinni í hættu skal hún taka afstöðu til þess hvort ástæða sé til að hefja könnun á málinu. Ákvörðun um að hefja könnun skal byggjast á því að rökstuddur grunur sé fyrir hendi.

Tafla 7 sýnir tegund og fjölda mála, sem starfsmenn barnaverndarnefnda höfðu afskipti af, á tímabilinu 1998-2002.¹⁸

¹⁶ Um þessa gagnrýni má vísa til greinargerðar, sem fylgdi frumvarpi því er varð að lögum nr. 107/2021, sbr. þskj. 1221, 731. mál, 151. löggjafarþing 2020-2021.

¹⁷ Sbr. lög um breytingu á barnaverndarlögum, nr. 80/2002 (frestun framkvæmdar), nr. 20/2022.

¹⁸ Taflan er tekin óbreytt úr ársskýrslu Barnaverndarstofu 2002 (bls. 58).

Tafla 7. Tilefni afskipta að mati barnaverndarstarfsmanns.

	1998		1999		2000		2001		2002	
	Fj.	%	Fj.	%	Fj.	%	Fj.	%	Fj.	%
Vanræksla	783	46,0	721	36,8	507	32,6	555	27,8	342	26,9
Andlegt ofbeldi	15	0,9	43	2,2	35	2,2	50	2,5	42	3,3
Líkamlegt ofbeldi	39	2,3	31	1,6	31	2,0	48	2,4	42	3,3
Kynferðislegt ofbeldi	70	4,1	107	5,5	83	5,3	107	5,4	77	6,0
Misnotkun foreldra á vímuefnum	160	9,4	165	8,4	173	11,1	203	10,2	117	9,2
Heilsa eða líf ófæddis barns í hættu	-	-	-	-	-	-	-	-	12	0,9
Barn sem „þolandi“ samtals	1.067	62,7	1.067	54,4	829	53,3	963	48,0	632	49,6
Neysla barns á vímuefnum	146	8,6	150	7,6	134	8,6	198	9,9	160	12,6
Barn stefndi eigin heilsu og þroska í hættu	183	10,8	194	9,9	157	10,1	205	10,3	-	-
Afbrot, skemmdarverk eða árásarhneigð	131	7,7	131	6,7	110	7,1	144	7,2	129	10,1
Hegðunarerfiðleikar, erfiðleikar barns í skóla, skólasókn áfátt	-	-	244	12,4	194	12,5	295	14,8	196	15,4
Barn beitti annað barn ofbeldi	-	-	19	1,0	26	1,7	35	1,8	-	-
Áhættuhegðun barns samtals	460	27,0	738	37,7	621	39,9	877	43,9	485	38,1
Annað, ótilgreint	175	10,3	156	8,0	106	6,8	159	8,0	156	12,3
Samtals „greining“	1.702	100,0	1.961	100,0	1.556	100,0	1.999	100,0	1.273	100,0

Líkt og taflan sýnir getur ástæða afskipta verið af mörgum toga. Oftar en ekki er vandi barns margþættur og því getur sama mál fallið í fleiri en einn flokk. Fjöldi „greininga“ svarar þar af leiðandi ekki til fjölda mála. Þá ber að athuga að upplýsingar vantar frá barnavernd Reykjavíkur fyrir árið 2002 og þar af leiðandi er samtala „greininga“ fyrir það ár mun lægri en hún ætti í raun að vera. Í töflunni eru mál flokkuð með þeim hætti að greina megir annars vegar á milli mála þar sem afskipti barnaverndarnefnda byggjast á háttsemi forsjáraðila (barn sem „þolandi“), sbr. efri hluta töflunnar, og hins vegar mála þar sem afskiptin beinast að háttsemi barnanna sjálfra (áhættuhegðun barns), sbr. neðri hluta töflu.

Barnaverndarnefnd skal leitast við að veita aðstoð í samvinnu við foreldra og eftir atvikum barn. Stuðningsúrræði barnaverndarnefnda eru flokkuð eftir því hvort aðstoð fer fram inni á heimili barns eða utan þess. Í næstu töflum má sjá yfirlit um beitingu stuðningsúrræða barnaverndarnefnda fyrir og eftir gildistöku gildandi barnaverndarlaga, nr. 80/2002, en löginn tóku gildi 1. júní 2002.

Tafla 8 sýnir hvernig stuðningsúrræðum barnaverndarnefnda var beitt inni á heimili barns á tímabilinu 1998-2002.¹⁹ Í tilvikum sumra barna hefur fleiri úrræðum en einu verið beitt.

¹⁹ Taflan er tekin úr ársskýrslu Barnaverndarstofu 2002 (bls. 59).

Tafla 8. Stuðningsúrræði barnaverndarnefnda inni á heimili 1998-2002.

Aðstoð	1998	1999	2000	2001	2002
Barni og foreldrum leiðbeint	1073	1175	1145	987	707
Tilsjónarmaður, persónulegur ráðgjafi eða stuðningsfjölskylda	435	466	449	425	379
Foreldrar (þunguð kona) aðstoðaðir við að leita sér meðferðar	224	261	214	194	128
Barni útvegaður viðeigandi stuðningur (t.d. sumardvöl)	251	362	300	342	356
Samtals	1983	2264	2108	1948	1570

Sjá má að úrræðum barnaverndarnefnda, sem fólust í aðstoð inni á heimili, var oftast beitt árið 1998 heldur en árið 2002. Á sama tíma var úrræðum, sem fólust í aðstoð utan heimilis, mun oftast beitt árið 2002 en árið 1998, sbr. töflu 9, sem sýnir yfirlit yfir stuðningsúrræði barnaverndarnefnda utan heimilis á sama tímabili. Þar er helst að sjá aukningu í vistunum á Stuðlum, Árvöllum eða á langtímameðferðarheimili og í tímabundinni fósturheimilisráðstöfun.²⁰

²⁰ Taflan er tekin úr ársskýrslu Barnaverndarstofu 2002 (bls. 59).

Tafla 9. Stuðningsúrræði barnaverndarnefnda utan heimilis 1998-2002.

Aðstoð	1998	1999	2000	2001	2002
Vistheimili, sambýli, einkaheimili	146	141	143	131	157
Stuðlar, Árvellir, langtímameðferðarheimili	124	236	199	277	289
Fósturheimili, tímabundið	32	40	44	79	79
Fósturheimili, varanlegt.	9	6	12	3	7
Samtals	311	423	398	490	532

Tafla 10 sýnir hvernig stuðningsúrræðum barnaverndarnefnda var beitt inni á heimili barns á tímabilinu 2002-2006.²¹

Tafla 10. Stuðningsúrræði barnaverndarnefnda inni á heimili 2002-2006.

Aðstoð inni á heimili	2002	2003	2004	2005	2006
Barni og foreldrum leiðbeint	707	857	1.017	869	1.225
Tilsjónarmaður, persónulegur ráðgjafi eða stuðningsfjölskylda	379	389	406	427	474
Foreldrar (þunguð kona) aðstoðaðir við að leita sér meðferðar	128	63	130	61	102
Barni útvegaður viðeigandi stuðningur (t.d. sumardvöl)	356	359	416	436	424
Önnur aðstoð	283	338	239	211	210
Samtals	1.953	2.006	2.208	2.004	2.435

Tafla 11 gefur yfirlit yfir stuðningsúrræði barnaverndarnefnda utan heimilis á sama tímabili.²²

²¹ Taflan er tekin óbreytt úr ársskýrslu Barnaverndarstofu 2006-2007 (bls. 67).

²² Taflan er tekin óbreytt úr ársskýrslu Barnaverndarstofu 2006-2007 (bls. 68).

Tafla 11. Stuðningsúrræði barnaverndarnefnda utan heimilis 2002-2006.

	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Úrræði á vegum sveitarfélaga</i>					
Vistheimili	59	57	50	56	48
Sambýli	20	24	19	17	43
Einkaheimili	81	95	85	52	79
Fósturheimili	86	75	113	110	145
Önnur úrræði skv. 84. gr. bvl.	22	56	36	32	17
Samtals	268	307	303	267	332
<i>Úrræði á vegum ríkisins</i>					
Stuðlar, lokuð deild (Neyðarvistun)	102	77	82	108	113
Stuðlar, greiningar- og meðferðardeild	49	52	48	49	50
Götusmiðjan	53	49	59	39	42
Langtímameðferðarheimili	38	41	38	36	33
Samtals	242	219	227	232	238

4.3 Vandi vistbarna

Á tímabilinu, sem könnunin nær til, voru a.m.k. 65 börn vistuð á meðferðarheimilinu að Varpholti/Laugalandi. Vistunaraðilar voru barnaverndarnefndir í níu sveitarfélögum, auk þess sem einn unglingur var vistaður á vegum Fangelismálastofnunar ríkisins. Í máli eins barns vantar upplýsingar um vistunaraðila.

Við gagnaöflun frá Barnaverndarstofu og barnaverndarnefndum fengust upplýsingar um 61 af 65 vistbörnum. Greining á gögnunum leiddi í ljós að hópurinn hafði ólíkan bakgrunn og að vandi barnanna var oft og tíðum fjölþættur og þarfirnar flóknar. Í framhaldi verður gerð grein fyrir niðurstöðum greiningar á vanda barnanna.

4.3.1 Persónulegar aðstæður og erfiðleikar

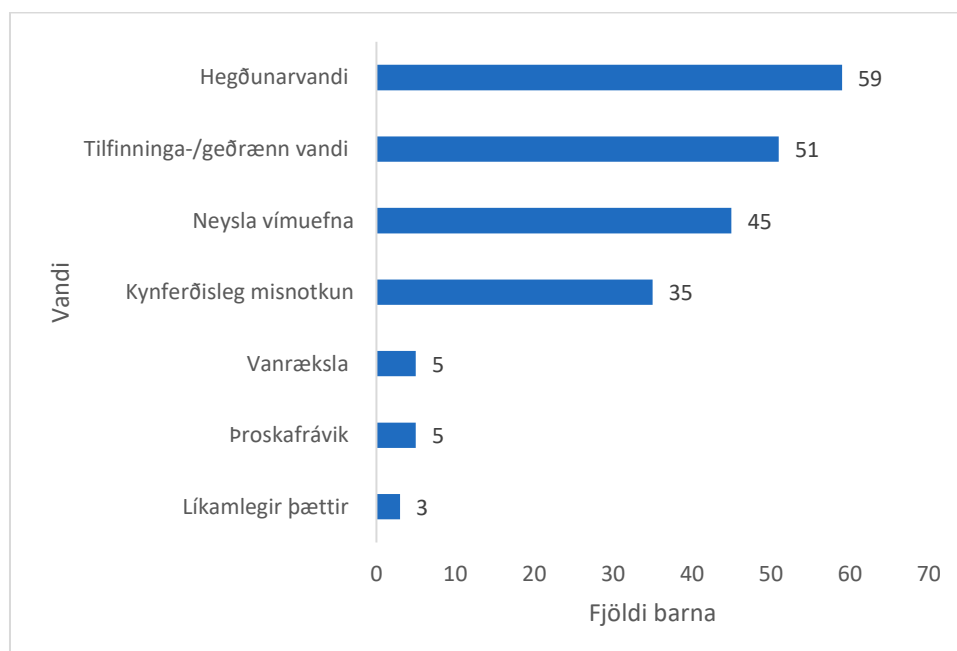
Fjölskyldu- og heimilisaðstæður vistbarna voru ólíkar. Mörg hver glímdu við hegðunar- og tilfinningavanda sem foreldrar þeirra réðu ekki við. Þau voru hætt að virða heimilisreglur og þau mörk sem þeim voru sett, t.d. varðandi útivistartíma. Í sumum tilfellum hurfu börn að heiman í lengri eða skemmri tíma eða voru á útigangi. Í fyrirliggjandi gögnum má sjá að þann tíma sem mál barns var til meðferðar hjá hlutaðeigandi barnaverndarnefnd var almennt reynt

að vinna með foreldrum, aðstoða þá og styðja. Sá stuðningur gat verið fjárhagslegur, í formi viðtala eða annars faglegs stuðnings, allt eftir þörfum hvers og eins.

Þegar börn voru vistuð á meðferðarheimilinu var skólasókn oft orðin mjög dræm eða barn jafnvel alveg hætt að mæta. Sum þeirra voru þar af leiðandi eftir á í námi. Hafa verður í huga að skólasókn og námsárangur tengdust oft ýmsum öðrum vandamálum, eins og athyglisbresti, ofvirkni, hegðunarvanda, skapsveiflum, námserfiðleikum, einelti eða áföllum.

Tafla 12 gefur yfirlit yfir vanda barnanna. Flest þeirra glímdu við margþættan og flókinn vanda og höfðu þar af leiðandi ríka þörf fyrir einstaklingsmiðaða nálgun.

Tafla 12. Vandi vistbarna

4.3.2 Hegðunarvandi

Hegðunarvandi eða áhættuhegðun í víðum skilningi var til staðar hjá 59 börnum. Mörg voru komin í óæskilegan félagsskap sem tengdist afbrotahegðun, áfengis- og/eða vímuefnaneyslu eða ofbeldishegðun. Í sumum tilfellum hafði félagsskapurinn haft alvarleg áhrif á heilsu og velferð barns. Útigangur og lögregluafskipti voru algeng.

4.3.3 Tilfinningalegur og geðrænn vandi

Alls stríddi 51 barn við tilfinningalegan og/eða geðrænan vanda. Algengast var að barn þjáðist af kvíða og þunglyndi, ADHD, hegðunarröskun, mótþróarröskun, ætti í erfiðleikum með að hafa stjórn á skapi sínu, fyndi fyrir mikilli vanlíðan eða sýndi af sér sjálfskaðandi hegðun. Í sumum

tilfellum var um alvarlegan geðrænan vanda að ræða, þar sem barn hafði verið lagt inn á BUGL og þurfti á áframhaldandi meðferð að halda vegna veikinda sinna.

4.3.4 Neysla áfengis og vímuefna

Alls 45 börn voru byrjuð að neyta áfengis og/eða annara vímuefna. Við skoðun á fyrirliggjandi gögnum er erfitt að meta hversu mikil neyslan var, en í málum 37 barna virðist áfengis- og/eða vímuefnaneysla hafa verið talinn stór hluti af vanda barns. Misnotkun áfengis var algengust. Mjög alvarleg vímuefnaneysla virðist einungis hafa verið til staðar hjá nokkrum börnum.

4.3.5 Kynferðisleg misnotkun

Að minnsta kosti 35 börn höfðu orðið fyrir kynferðislegri misnotkun, allt frá kynferðislegri áreitni yfir í gróf kynferðisbrot eins og hópnauðgun. Upplýsingar um kynferðislega misnotkun lágu fyrir í málum 26 barna áður en þau komu til vistunar og til viðbótar greindu 9 frá misnotkun eftir að vistun hófst. Við yfirllestur fyrirliggjandi gagna má sjá mörg dæmi þess að hegðun og líðan barns breytist til hins verra í kjölfar kynferðisofbeldis. Þessa tengingu má einnig sjá í málum þar sem börnin sögðu ekki frá ofbeldinu fyrr en mánuðum og jafnvel árum eftir að hún átti sér stað.

4.4 Úrræði fyrir innskrift

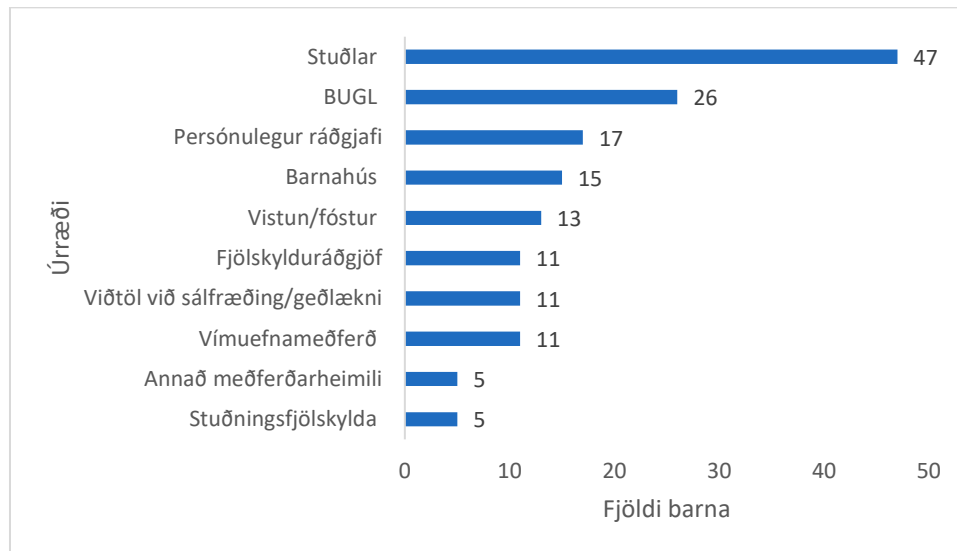
Barnaverndarnefndum er skylt að aðstoða foreldra við að gegna foreldraskyldum sínum en grípa til viðeigandi úrræða lögum samkvæmt ef þörf er á. Vistun barns á meðferðarheimili er veigamikil inngríp í líf þess og fjölskyldunnar allrar. Í því ljósi er afar mikilvægt að önnur og vægari úrræði hafi verið reynd til þrautar áður en gripið er til þvingunarúrræða á borð við vistun barns á langtímameðferðarheimili.

Upplýsingar úr fyrirliggjandi gögnum sýna að það er mismunandi frá einu máli til annars hvenær barnaverndarnefnd hafði fyrst afskipti af barni. Fjölskyldur vistbarna og barnið sjálft höfðu þar af leiðandi fengið misjafnlega mikinn stuðning í mislangan tíma áður en að því kom að barnið yrði vistað utan heimilis. Þær ráðstafanir og þau úrræði, sem beitt var af hálfu barnaverndarnefnda í máli einstakra vistbarna, áður en þau voru vistuð á meðferðarheimilinu, eiga að koma fram í áætlun um meðferð máls.

Í töflu 13 eru taldar upp ráðstafanir, sem reyndar höfðu verið af hálfu barnaverndarnefnda, áður en gripið var til þess úrræðis að vista barn á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi eða beitt var samhliða dvölinni. Listinn er ekki tæmandi heldur hefur að geyma þau úrræði sem oftast voru nefnd í fyrirliggjandi gögnum. Vegna þess hversu fjölþættur vandi barnanna gat verið þurftu sum þeirra á aðstoð eða þjónustu að halda utan meðferðarheimilisins meðan á dvöl

þeirra stóð, eins og í Barnahúsi, á BUGL eða Stuðlum. Áður en börnin voru vistuð á Varpholti/Laugalandi höfðu þau fengið greiningu á Stuðlum eða BUGL og sum þeirra á báðum stöðum.

Tafla 13. Úrræði fyrir eða samhliða vistun á Varpholti/Laugalandi.

4.4.1 Stuðlar, meðferðarheimili ríkisins fyrir börn og unglunga 12-18 ára

Algengast var að börn færu í meðferðar- og greiningarvistun á Stuðla áður en þau fóru á meðferðarheimilið. Að minnsta kosti 47 úr hópi vistbarna höfðu verið á Stuðlum, ýmist í neyðarvistun eða á meðferðardeild eða hvort tveggja. Algengast var að hvert barn færi aðeins einu sinni í greiningar- og meðferðarvistun, en öðru máli gegndi um neyðarvistun. Sum barnanna höfðu oft verið neyðarvistuð fyrir komuna á meðferðarheimilið. Talan 47 endurspeglar þar af leiðandi ekki tíðni vistana á Stuðlum heldur fjölda vistbarna sem hafði vistast þar. Algengt var að börn, sem struku af meðferðarheimilinu, væru send á Stuðla þegar þau komu í leitirnar. Þar af leiðandi vistuðust sum þeirra á Stuðlum á sama tíma og þau voru vistuð á meðferðarheimilinu. Sum barnanna, sem struku af meðferðarheimilinu og voru vistuð á Stuðlum, struku jafnframt af Stuðlum.

4.4.2 Barna- og unglिंगageðdeild Landsspítalans (BUGL)

Samkvæmt fyrirbyggjandi gögnum höfðu 26 börn fengið þjónustu á legu- eða göngudeild BUGL áður en þau vistuðust á meðferðarheimilinu. Þau börn, sem þjáðust af alvarlegum geðrænum vanda, voru áfram í þjónustu hjá BUGL eftir að þau vistuðust á meðferðarheimilinu. Árið 2000 var fyrst gerður samningur við BUGL um geðlæknisþjónustu fyrir börn vistuð á stofnunum á

vegum Barnaverndarstofu. Var þannig reynt að tryggja börnum með vímuefnavanda, geðraskanir og hegðunartruflanir skjóta og góða þjónustu.²³

4.4.3 Barnahús

Miðað við þann fjölda barna, sem hafði orðið fyrir kynferðisofbeldi áður en hann vistaðist á meðferðarheimilinu, kemur ekki á óvart að 15 þeirra hafi komið við Barnahúsi, ýmist áður en þau fóru á meðferðarheimilið eða eftir að vistun þar hófst. Miðað við upplýsingar úr fyrirliggjandi gögnum var algengast að börn færu í rannsóknarviðtal í Barnhús en misjafnt var hversu tilbúin þau voru til að þiggja meðferðarviðtöl. Þau börn, sem voru í meðferðarviðtölum hjá Barnahúsi meðan á vistun þeirra á meðferðarheimilinu stóð, fengu viðtöl á Akureyri.

4.4.4 Persónulegur ráðgjafi

Persónulegur ráðgjafi er eitt af stuðningsúrræðum sveitarfélaganna. Hlutverk hans er að styrkja barn félagslega, siðferðislega og tilfinningalega með því að veita því ráðgjöf og leiðbeiningar í sambandi við menntun, tómstundir og vinnu. Í málum 17 barna hafði þessu úrræði verið beitt áður en barn vistaðist í langtímameðferð.

4.4.5 Vímuefnameðferð

Í málum 11 barna kom fram að þau höfðu lagst inn á sjúkrahúsið Vog í afeitrun og meðferð áður en þau vistuðust á Varpholti/Laugalandi. Fimm af þeim héldu áfram í eftirmeðferð, tvö í inniliggjandi meðferð á Vík og tvö í inniliggjandi meðferð á Staðarfell, en þau meðferðarheimili eru rekin af SÁÁ. Eitt barn fór í eftirmeðferð á Teiga, sem er göngudeildarmeðferð á vegum Landspítalans.

4.4.6 Önnur stuðningsúrræði

Alls höfðu 13 börn verið vistuð tímabundið utan heimilis eða í fóstri áður en þau voru vistuð á Varpholti/Laugalandi. Boðið hafði verið upp á fjölskylduráðgjöf í málum a.m.k. 11 barna og viðtal við sálfræðing eða geðlækni í sama fjölda mála. Alls fimm börn höfðu verið á öðru meðferðarheimili áður en þau vistuðust á Varpholti/Laugalandi, þar af höfðu þrjú þeirra verið í Götusmiðjunni, eitt á Árvöllum og eitt á Geldingalæk. Þá kom fram í málum 5 barna að þau hefðu notið aðstoðar stuðningsfjölskyldu.

²³ Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2006-2007 (bls. 37).

4.5 Umsókn um vistun og verklag

Í 23. gr. reglugerðar um Barnaverndarstofu, nr. 264/1995, segir að barnaverndarnefnd (vistunaraðili) skuli senda beiðni um vistun barns á heimili eða stofnun, sem ríkið rekur eða styrkir, til ákvörðunar Barnaverndarstofu. Þá er lögð sú skylda á Barnaverndarstofu að útbúa eyðublað um innlagnir og setja nánari reglur um þær. Hinn 1. mars 2001 gaf Barnaverndarstofa út sérstakar reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila undir yfirstjórn Barnaverndarstofu með heimild í 51. og 52. gr. þágildandi barnaverndarlaga nr. 58/1992 og 19. gr. reglugerðar um barnaverndarstofu. Fjallað er um umsóknir barnaverndarnefnda um meðferðarúrræði á vegum Barnaverndarstofu í I. kafla reglnanna og í IV. kafla er að finna nánari reglur um langtímameðferðarheimili, verkferla eftir að umsókn hefur verið samþykkt og hvernig standa skuli að útskrift. Af fyrirliggjandi gögnum er ekki annað sjá en að Barnaverndarstofa hafi mótttekið umsóknir vegna allra þeirra barna sem vistuðust á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi.

Þegar Barnaverndarstofa hafði mótttekið umsókn um dvöl á meðferðarheimili sendi hún hlutaðeigandi barnaverndarnefnd bréf því til staðfestingar. Stofan lagði mat á umsóknina og samþykkti hana ef hún taldi að skilyrðum væri fullnægt. Yfirleitt var bið á plássi og nefndin minnt á þær skyldur sínar að beita öðrum úrræðum þangað til barnið kæmist að. Þegar biðin var löng þurftu nefndirnar að ítreka umsókn á a.m.k. 6 vikna fresti og láta uppfærðar upplýsingar um stöðu barnsins fylgja með ásamt því að tilgreina breytingar á áætlun um meðferð máls, ef því var að skipta.

Það gat komið fyrir að Barnaverndarstofa samþykkti umsókn með fyrirvara, eins og t.d. ef beðið var eftir niðurstöðum úr greiningar- og meðferðarvistun á Stuðlum. Þá gat stofan óskað eftir frekari upplýsingum um barn til þess að geta tekið ákvörðun um dvöl á meðferðarheimili. Fyrir kom að umsókn var hafnað ef vandi barns var ekki talinn jafn alvarlegur og vandi annarra barna sem biðu eftir plássi.

Yfirleitt voru vistunarsamningar gerðir til eins árs. Hægt var framlengja þá og kom það í hlut barnaverndarnefndar, sem vistunaraðila barns, að sækja um framlengingu og rökstyðja hana. Umsókn um framlengingu fylgdi yfirlit um stöðu meðferðar hjá barni. Algengasta ástæða framlengingar var sú að barn hefði ekki nýtt sér meðferðina nægilega vel og tekið litlum framförum.

Af fyrirliggjandi gögnum má sjá að Barnaverndarstofa setti sig almennt ekki upp á móti framlengingu vistunar. Stundum tóku börnin ekki við sér fyrr en langt var liðið á meðferðina og í þeim tilvikum gat það gerst að sótt væri um framlengingu. Dæmi um þetta er að finna í lokaskýrslu einnar stúlku, þar sem segir:

Stúlkan er skýrt dæmi um inn grip sem gerist of seint. Erfitt var að hafa áhrif á hugsunarhátt hennar að nokkru marki. Líklegt er þó að meðferð sem tók á annað ár, hafi haft áhrif á hana sem hún býr yfir alla ævi.

Dæmi eru um að börn hafi dvalið á heimilinu í tæp tvö ár, en ekki lágu fyrir nákvæmar skráningar um vistunartíma barnanna í öllum tilvikum.

4.6 Lokaskýrslur

Í máli 51 barns var að finna svonefnda lokaskýrslu (stundum kallað greinargerð) sem meðferðaraðili vann og skilaði til vistunaraðila og Barnaverndarstofu í kjölfar útskriftar barnsins af meðferðarheimilinu. Lokaskýrslurnar, sem voru á bilinu 1-3 blaðsíður, höfðu almennt að geyma upplýsingar um forsögu og vanda barnsins, sem gat verið fjölþættur og af ýmsum toga, farið var yfir gang meðferðarstarfsins, námsframvindu, stöðu barnsins innan jafnaldráhópsins, samvinnu við foreldra og hvað tæki við eftir útskrift. Markmið meðferðar var tilgreint í flestum lokaskýrslum þeirra stúlkna, sem vistaðar voru á Laugalandi, en ekki hjá þeim ungmönnum, sem voru með þeim fyrstu til að vistast í Varpholti.

4.6.1 Lýsing á markmiði meðferðar

Við lestur lokaskýrslanna kemur í ljós að langflest markmiðin sneru að því að barn ætti að breyta hegðun sinni og hugarfari og læra að fara eftir reglum. Mikil áhersla var lögð á heiðarleika og jákvæða framkomu. Sem dæmi má nefna lokaskýrslu stúlku, sem hafði upplifað kynferðislega misnotkun, hót að taka líf sitt, þjáðist af þunglyndi og kvíða, sýndi mikla hegðunarerfiðleika, misnotaði áfengi og vímuefni, hafði tekið þátt í ofbeldi og innbrotum og foreldri treysti sér ekki að hafa heima. Í hennar tilviki var markmiðið með meðferðinni eftirfarandi:

Að læra að lifa heilbrigðu lífi, fái þjálfun í mannlegum samskiptum, brjóti upp vinatengsl og fái góða námsaðstoð.

Annað dæmi er úr lokaskýrslu stúlku, sem sýndi mikinn hegðunarvanda, hafði verið í áfengisneyslu, útigangi og lögregla hafði haft afskipti af. Í hennar tilviki var markmiðið með meðferðinni eftirfarandi:

Að hún nái að þroskast og breyta um hugarfar, svo hún komist út úr neyslu og stjórnsleysi. Að hún nái að hemja skap sitt og pírring svo að hún geti átt jákvæð samskipti við fjölskyldu sína. Æskilegt væri að hún næði því samfara nægilegu sjálfstrausti til að geta sýnt sjálfri sér og umhverfi sínu virðingu og alúð.

Þriðja dæmið er úr lokaskýrslu barns, sem hafði glímt við samskipta- og hegðunarerfiðleika í skóla og heima, óyndi og sveiflótt skap, þunglyndi, andstöðuþrjóskuröskun, hegðunarröskun og slæma félagslega stöðu. Þar kemur fram að markmiðið með meðferðinni sé eftirfarandi:

Læra að hafa stjórn á hegðun sinni og skapi, og sættast við sjálfa sig. Læra að fara eftir reglum og standast þær kröfur sem til hennar eru gerðar.

Það sem vekur athygli, þegar lokaskýrslurnar eru skoðaðar og þessi þrjú dæmi endurspegla, er hve ófullnægjandi markmiðin eru til þess að vinna á heildstæðan hátt með vanda barnanna, en langflest glímdu þau við alvarlegan og fjölþættan vanda, sem krafðist einstaklingsbundinnar og faglegrar nálgunar. Eins og markmiðunum er lýst var áherslan í meðferðinni lögð á að meðhöndla neikvæða og slæma hegðun, sem var afleiðing áfalla og erfiðrar reynslu, fremur en að vinna með rót vandans.

Tíu lokaskýrslur höfðu að geyma markmið, sem miðuðu að því að ná bata frá ávana- og fíknisjúkdómi eða halda sig frá neyslu áfengis- og/eða vímuefna. Í þeim skýrslum er í markmiði talað um að stúlka „komist út úr neyslu“, „læri að vera edrú, ábyrg og heiðarleg“, „hætti neyslu fíkniefna“, „ná góðum bata frá vímuefnum og verði tilbúin að lifa eins og venjulegur unglingur og fara eftir reglum“, „að hún hætti í neyslu og fengi áhuga á heilbrigðu lífi“, „hjálpa henni að ná tökum á lífi sínu, öðlast innsæi svo hún geti breytt um stefnu og lifað lífinu án vímuefna“, „telpan hætti neyslu og læri að lifa eðlilegu lífi“, „að breyta viðhorfi telpunnar gagnvart neyslu, hegðun og útigangi“, „breyta viðhorfum hennar gegn neyslu, ná tökum á skapi og læri að fara eftir reglum samfélagsins“ eða „hætti í neyslu“.

4.6.2 Neikvæður tónn og ónærgætnar lýsingar

Við yfirlestur lokaskýrslunnar mátti greina neikvæðan tón. Birtist hann einna helst þegar barn var ekki samvinnuþýtt, barn var í mótþróa eða ef breytingar á hegðun barns voru hægar. Sem dæmi má nefna eftirfarandi lýsingu:

Hana virtist skorta þekkingu á jákvæðum samskiptum og þegar hún reyndi varð hún oftast vandræðaleg og smeðjuleg. Hún þoldi ekki að aðrir horfðu á sig eða hvernig aðrir horfðu, setti upp tilgerðarlegan svip og beitti fyrir sig hroka. Lengi framan af meðferðinni var hún einnig staðin að því að segja ósatt eða hylma yfir um eitt og annað sem hún var að aðhafast óheiðarlegt, bæði í meðferðinni og eins í heimfararleyfum.

Þá eru dæmi um ónærgætnar lýsingar. Í einni skýrslunni segir um stöðu stúlku í hópi jafnaldra:

Hún hafi sóst eftir umgengni við stráka sem voru talsvert eldri, fengið viðurkenningu hjá þeim með daðri og kynferðislegum tilburðum. Hún hafði orð á því að hún þyldi ekki stelpur.

Í máli þessarar stúlku hafði komið fram fyrir innskrift á meðferðarheimilið að félagsleg staða hennar væri slæm. Ekki er að sjá af fyrirliggjandi gögnum að vitneskja hafi legið fyrir um kynferðisofbeldi, sem hún hafði verið beitt, fyrr en eftir útskrift. Eftir útskrift af meðferðarheimilinu kom í ljós að stúlkan hafði þrisvar sinnum orðið fyrir kynferðislegri misnotkun áður en hún vistaðist á heimilinu. Þrátt fyrir að vitneskja um kynferðisofbeldi hafi ekki legið fyrir þegar stúlkan var vistuð á Laugalandi máttu meðferðaraðilar gera ráð fyrir að stúlkurnar, sem þangað komu til dvalar, hefðu orðið fyrir kynferðisofbeldi í ljósi viðkvæmrar stöðu þeirra. Að þessu sögðu verður að telja að lýsing á hegðun stúlkunnar með þeim orðum að hún fái „viðurkenningu hjá strákum með daðri og kynferðislegum tilburðum“ sé bæði ónægðin og óviðeigandi.

Í annarri skýrslu, þar sem fjallað er um forsögu stúlku, segir að hún hafi „verið misnotuð kynferðislega í sókn sinni eftir athygli og vináttu“. Í beinu framhaldi stendur:

Allan meðferðartímann þurfi stúlkan að kljást við leti sína, þrjósku og ábyrgðarleysi. Hún var lengi að ná tökum á því að taka ábyrgð á sjálfri sér og tókst það aldrei alveg til fulls.

4.7 Samráðsfundir

Í reglum Barnaverndarstofu um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila er ákvæði um samráðsfundi í 4. mgr. 12. gr. Þar segir að vistunaraðili og forsjáraðili mæti á samráðsfundi, sem halda skuli á meðferðarheimili, nema sérstaklega standi á. Samráðsfundi skuli halda eigi sjaldnar en 4-5 sinnum á ári að meðtöldum inn- og útskriftarfundum. Starfsmaður meðferðarheimilis beri ábyrgð á því að rituð sé fundargerð. Meðferðaraðili skuli einnig skila til vistunaraðila samantekt og tillögum um framhald meðferðar eigi sjaldnar en á sex mánaða fresti, í fyrsta sinn fimm mánuðum eftir að meðferð hefst.

Við yfirllestur gagnanna, sem bárust frá barnaverndarnefnd í málum þeirra barna sem vistuðust á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi, má sjá að reglulegir samráðsfundir voru haldnir. Á þessum fundum voru yfirleitt, auk forstöðuhjóna, fulltrúi barnaverndarnefndar, foreldrar og barnið sjálft. Á samráðsfundunum var farið yfir stöðu barns, hvað hefði gengið vel og tekin fyrir vandamál, sem komið höfðu upp og þörfnuðust samtals eða lausnar. Á þessum fundum voru einnig teknar ákvarðanir um heimfararleyfi.

4.8 Samskipti við foreldra

Í reglum um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila undir yfirstjórn Barnaverndarstofu kemur fram í 1. mgr. 5. gr. að umgengni og önnur samskipti barna við forsjáraðila sína og aðra nákomna meðan á meðferð stendur fari að jafnaði eftir reglum Barnaverndarstofu um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum. Geta skuli

um fyrirkomulag umgengni og annarra samskipta í vistunarsamningi. Meðferðarheimili skuli reyna að ná samkomulagi um breytt fyrirkomulag umgengni, ef óskir komi fram um slíkt, að höfðu samráði við vistunaraðila. Þá kemur fram í 2. mgr. sömu greinar að barnaverndarnefnd skeri úr ágreiningi um umgengni og önnur samskipti, en að leita skuli umsagnar viðkomandi meðferðarheimilis áður en slík ákvörðun sé tekin og taka tillit til mats á áhrifum á meðferð barnsins. Í reglum Barnaverndarstofu um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum frá 1. febrúar 1999 er í 4. gr. fjallað um takmarkanir á samskiptum barna við aðila utan meðferðarheimilis. Þar segir að um umgengni og önnur samskipti skjólstaðings við forsjáraðila og aðra nákomna fari eftir reglum þessum og reglum viðkomandi meðferðarheimilis nema barnaverndarnefnd taki ákvarðanir um annað fyrirkomulag. Ákvæði um heimsóknir var í 4. gr. eldri reglna frá 1. nóvember 1997 um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu.

Í uppkasti af lýsingu á meðferðarheimilinu Laugalandi, sem dagsett er í mars 2000, kemur m.a. fram að í þeim tilgangi að tryggja að unglingarnir yfirfæri bata í annað umhverfi sé lögð rík áhersla á að skipuleggja helgarleyfin nákvæmlega, ásamt foreldrum þeirra. Gert væri ráð fyrir að unglingur færi tvisvar sinnum í helgarleyfi á önn, auk jóla- og páskaleyfis. Um helgarleyfi segir nánar:

Fjöldi heimferða er þó háður því hvernig unglingurinn stóð sig í síðasta heimferðarleyfi. Ef unglingurinn misstígur sig í leyfinu er það merki um að hann geti ekki staðið undir því að taka ábyrgð á eigin lífi. Ef unglingurinn hefur misstigið sig er foreldrum ætlað að senda hann strax tilbaka og næsta heimferðarhelgi er þá tekin af honum.

Þegar fyrirbyggjandi gögn í málum barnanna hjá barnaverndarnefnd eru skoðuð má sjá að þau bjuggu við ólíkar heimilisaðstæður, en ekki er annað að sjá en að langflest þeirra hafi notið umgengni við foreldra sína og systkini. Misjafnt var hvenær börnin fengu fyrst að fara í heimfararleyfi eftir innskrift. Fór það eftir stöðu þeirra í meðferð og þrepakerfinu. Ekki verður annað séð en að þau hafi öll farið heim til sín yfir jól og áramót.

4.9 Úrræði eftir útskrift

Af 61 vistbarni voru a.m.k. 12 þeirra vistuð á öðru meðferðarheimili eftir að hafa dvalið á Varpholti/Laugalandi. Þá fóru a.m.k. 18 börn í fóstur eða vistuðust í úrræði á vegum sveitarfélaganna og 8 fóru í vímuefnameðferð.

Það kom í hlut Barnaverndarstofu að velja fósturforeldra og meta hæfni þeirra, sbr. 1. mgr. 30. gr. barnaverndarlaga nr. 58/1992 og 1. mgr. 66. gr. gildandi barnaverndarlaga nr. 80/2002. Það var í verkahring þeirrar barnaverndarnefndar, sem ráðstafaði barni í fóstur, að fylgjast með

líðan þess og aðbúnaði og eins að meta hvort ráðstöfunin þjónaði tilgangi sínum. Í 15. gr. reglugerðar um Barnaverndarstofu nr. 264/1995 var kveðið á um liðsinni stofunnar í fósturmálum. Þar segir m.a. að stofan skuli sjá til þess að hæfir fósturforeldrar „séu til taks“ fyrir barnaverndarnefndir þegar á þurfi að halda. Í framhaldi af stofnun Barnaverndarstofu var sett sérstök reglugerð um ráðstöfun barna í fóstri nr. 532/1996. Hún var í gildi þar til gildandi reglugerð um fóstur, nr. 804/2004, leysti hana af hólmi.

Mörg þeirra, sem fóru í fóstur eftir dvöl á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi, fóru til fósturforeldra sem bjuggu á Eyjafjarðarsvæðinu. Í a.m.k. einu tilfelli var gerð athugasemd við val á fósturforeldrum og kvartað yfir slægu eftirliti af hálfu vistunaraðila. Sálfræðingur, sem hafði veitt fósturbarni og fósturmóður stuðningsviðtöl, taldi að úttekt á fósturfjölskyldunni „hefði verið mjög ábótavant“. Strax hefði verið ljóst að „fósturmóðir stóð ekki undir fullorðinshlutverki“ og að á heimilinu hefðu verið „fleiri einstaklingar sem áttu óuppgerða erfiðleika með neyslu eða voru í alvarlegri neyslu (dóttirin á heimilinu)“. Þá kemur fram í bréfi sálfræðingsins að fyrst að ekki hafi verið meira eftirlit með fósturvistuninni af hálfu vistunaraðila, „hefði þurft mun öflugra eftirlit frá stuðningsaðila“ eða öðrum sem formlega hefði fengið slíkt hlutverk.

Af þessu má sjá að stór hluti barnanna var vistaður samfelld í langan tíma utan heimilis. Þar sem barnaverndarlögin kveða einungis á um skyldur til að veita börnum stuðning lauk afskiptum barnaverndarnefndar af máli barns þegar það varð lögráða. Ef einstaklingur þurfti á áframhaldandi stuðningi að halda eftir að lögræðisaldri var náð var honum og fjölskyldu hans vísað á félagsþjónustu í sínu sveitarfélagi.

4.10 Upplifun starfsmanna barnaverndarnefnda

Í viðtölum við tvo fyrrum starfsmenn barnaverndarnefndar, sem höfðu vistað börn á meðferðarheimilinu á tímabilinu 1997-2007, kom fram að hálfgerð úrræðaleysi hafi ríkt fyrir börn með mjög flókinn og fjölþættan vanda, sérstaklega þegar litið væri til fyrri hluta tímabilsins sem þessi úttekt tekur til. Ráðgjafar barnaverndar hafi verið með mörg mál á sinni könnu og ekki haft ástæðu til annars en að bera traust til þeirra úrræða sem voru í boði á vegum Barnaverndarstofu.

Í tengslum við fyrirhugaða endurnýjun á þjónustusamningi við rekstraraðila Laugalands vorið 2007 ákvað Barnaverndarstofa að kanna viðhorf starfsmanna barnaverndarnefnda, sem höfðu vistað börn á heimilinu, til meðferðarstarfsins. Svör bárust frá sjö starfsmönnum. Sex þeirra voru ánægðir með samstarfið við heimilið, inntökuferli, innihald meðferðar, dagskrá, tímalengd meðferðar, samráðsfundi, almennan aðbúnað á heimilinu og skólamál. Þeir vildu þó

efla fjölskyldumeðferðina og eftirfylgd að vist lokinni. Einn starfsmaður var óánægður og taldi samstarfið við meðferðaraðila hafa verið slakt, erfiðar uppákomur hefðu átt sér stað gagnvart foreldrum, meðferðaraðilar hafi haft lítið yfirlit yfir meðferðina og dagskrána, auk þess sem samstarf vegna útskrifta hafi ekki verið gott. Þá taldi hann að styrkja þyrfti heimilið faglega með tengingu við fagaðila á Akureyri, auk þess sem leggja ætti meira upp úr ráðningu fagfólks á meðferðarheimilið.

4.11 Samantekt og niðurstöður

1. Meginmarkmið barnaverndar er að styrkja uppeldishlutverk fjölskyldunnar og tryggja að börn, sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu, fái nauðsynlega aðstoð. Í þeim tilgangi að ná framangreindu markmiði geta barnaverndaryfirvöld þurft að grípa til svo róttækra ráðstafana að taka barn af heimili sínu og vista það utan þess. Dvöl á langtímameðferðarheimili er þvingunarúrræði af þessu tagi.

2. Barnaverndargögn lágu fyrir í máli 61 barns af þeim 65 börnum, sem vitað er um að hafi vistast á meðferðarheimilinu á úttektartímabilinu. Gögnin sýna að börnin glímdu almennt við margþættan og flókinn vanda af ýmsum toga og höfðu margvísleg úrræði verið reynd áður en gripið var til þeirrar ráðstöfunar að vista barn utan heimilis í langtímameðferð.

3. Greining og flokkun á vanda skjólstæðingahópsins sýndi að algengast var að barn glímdi við hegðunarvanda eða áhættuhegðun í víðum skilningi (59 börn), tilfinningalegan og/eða geðrænan vanda (51 barn) eða neyslu áfengis og/eða annarra vímuefna (45 börn). Misnotkun áfengis var algengust, en nokkur börn voru komin í alvarlega vímuefnaneyslu.

4. Skoðun og greining á málum barnanna leiddi jafnframt í ljós að 35 börn af 61 höfðu verið misnotuð kynferðislega. Þær upplýsingar lágu fyrir í málum 26 barna áður en þau voru send til dvalar á meðferðarheimilið, en 9 börn til viðbótar greindu frá misnotkun eftir innritun á heimilið. Misnotkunin var allt frá kynferðislegri áreitni yfir í hópnaðgun.

5. Þegar skoðað var til hvaða ráðstafana vistunaraðilar höfðu gripið áður en tekin var ákvörðun um að senda barn á Varpholt/Laugaland kom í ljós að langalgengast var að börnin hefðu verið send á Stuðla. Samtals 47 börn höfðu verið vistuð á Stuðlum, ýmist í neyðarvistun eða á meðferðardeild og sum hvort tveggja. Þá höfðu 26 börn fengið þjónustu á BUGL, ýmist með innlögn eða á göngudeild. Í sumum tilvikum var framangreindum úrræðum beitt samhliða dvöl á meðferðarheimilinu.

6. Alls 15 börn höfðu farið í viðtal í Barnhúsi vegna gruns um kynferðislega misnotkun. Sum þeirra fóru í Barnahús meðan þau dvöldu á meðferðarheimilinu eða fengu þjónustu á þeirra vegum.

7. Margvísleg önnur stuðningsúrræði höfðu verið reynd áður en barn var vistað á Varpholti/Laugalandi. Má nefna persónulegan ráðgjafa (17 börn), viðtöl við sálfræðing eða geðlækni (11 börn), fjölskylduráðgjöf (11 börn) og stuðningsfjölskyldu (5 börn). Þá höfðu 5 börn verið vistuð á öðru meðferðarheimili áður en þau komu til dvalar á Varpholti/Laugalandi (3 í Götusmiðjunni, 1 á Árvöllum og 1 á Geldingalæk).

8. Vistunarsamningar voru almennt gerðir til eins árs. Í sumum tilvikum var sótt um framlengingu, m.a. á þeim grundvelli að meðferð hefði ekki nýst barni sem skyldi.

9. Lokaskýrslur lágu fyrir í málum 51 vistbarns. Markmiði með meðferð var lýst í flestum þeirra og í langflestum tilvikum sneri markmið að því að barn ætti að breyta hegðun sinni og hugarfari og læra að fara eftir reglum. Eins og markmiðunum er lýst var áherslan á að meðhöndla neikvæða og slæma hegðun, fremur en að vinna með rót vandans.

10. Í lokaskýrslu mátti greina neikvæðan tón í garð barnanna. Birtist hann einkum ef stúlka var ekki samvinnuþýð, var í móþróa eða ef breytingar á hegðun voru hægfara. Þá var stúlkunum einnig lýst á ónærgætinn hátt. Notuð voru neikvæð orð eins og t.d. að stúlka væri „smeðjuleg“, „setti upp tilgerðarlegan svip“ eða „beitti fyrir sig hroka“. Þá er einni stúlku lýst svo að hún hafi sóst eftir viðurkenningu hjá strákum með „daðri og kynferðislegum tilburðum“ og annarri að hún hafi verið misnotuð kynferðislega „í sókn sinni eftir athygli og vináttu“. Sömu stúlku er lýst svo að hún þurfi að „kljást við leti sína, þrjósku og ábyrgðarleysi“.

11. Í reglum um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. mars 2001 og reglum um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. febrúar 1999 (sem leystu af hólmi reglur um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. nóvember 1997) eru ákvæði um samráð og samstarf meðferðaraðila við vistunaraðila og foreldra meðan á meðferð stendur og jafnframt um umgengni vistbarna við fjölskyldu sína.

12. Fyrirliggjandi gögn sýna að samráðsfundir voru haldnir reglulega á meðferðarheimilinu. Á þeim var farið yfir stöðu barns og teknar ákvarðanir um heimfararleyfi. Fundina sátu, auk

barnsins og meðferðaraðila, vistunaraðili, þ.e. sá starfsmaður barnaverndarnefndar sem fór með mál hlutaðeigandi barns og foreldrar (forráðamenn).

13. Í meðferðarstarfinu var lögð áhersla á umgengni vistbarna við sína nánustu. Unglingarnir fengu helgarleyfi tvisvar sinnum á önn auk þess sem þeir fengu að fara heim í jólafrí og páskafrí. Þá stóð meðferðarheimilið fyrir fjölskylduhelgum. Þrátt fyrir að skjólstæðingar meðferðarheimilisins hafi búið við mismunandi heimilisaðstæður verður ekki annað séð en að langflestir hafi notið umgengni við fjölskyldu sína meðan á dvölinni á stóð og að allir hafi farið heim í jólaleyfi.

14. Á sama tíma og heimferðarleyfin voru mikilvægur þáttur í meðferðarstarfinu, bæði í þeim tilgangi „að unglingurinn yfirfærði bata sinn í annað umhverfi“ og ekki síður í þeim tilgangi að viðhalda nauðsynlegum tengslum vistbarns við fjölskyldu sína, var þeim beitt sem refsingu. Þannig var fjöldi heimferða háður því hvernig unglingurinn stóð sig í síðasta heimferðarleyfi. Foreldrum var uppálagt að senda unglinginn umsvifalaust til baka ef hann misstigi sig og jafnframt yrði þá næsta heimferðarhelgi tekin af honum.

15. Stór hluti dvalarbarna í Varpholti/Laugalandi var vistaður í langan tíma samfelldt utan heimilis. Eftir útskrift af meðferðarheimilinu fóru a.m.k. 12 þeirra á annað meðferðarheimili og 18 í fóstur eða vistunarúrræði á vegum sveitarfélaganna. Átta fóru í vímuefna meðferð.

16. Í tengslum við fyrirhugaða endurnýjun á þjónustusamningi við rekstraraðila Laugalands vorið 2007 gerði Barnaverndarstofa könnun á viðhorfum starfsmanna þeirra barnaverndarnefnda, sem vistuðu flest börn á heimilinu, til meðferðarheimilisins. Af þeim sjö sem svöruðu könnuninni voru sex ánægðir, en einn óánægður. Taldi hann nauðsynlegt að styrkja heimilið faglega með tengingu við fagaðila á Akureyri og leggja meira upp úr ráðningu fagfólks á heimilið.

Til athugunar

17. Langflest glímdu börnin við alvarlegan og fjölbættan vanda, sem í raun krafðist einstaklingsbundinnar og faglegrar nálgunar. Eins og markmiðunum með meðferð er lýst í lokaskýrslu barns má sjá að áherslan var á að meðhöndla neikvæða og slæma hegðun, sem var afleiðing áfalla og erfiðrar reynslu, fremur en að vinna með rót vandans.

18. Athygli vekur hve sjaldan það kemur fram í markmiði með meðferð að styðja barnið til að ná bata frá ávana- og fíknisjúkdómi eða halda sig frá neyslu áfengis- og/eða annarra vímuefna,

ekki síst í því ljósi að tilgangurinn með heimilinu var að veita ungmennum sértæka vímuefna meðferð. Í fyrirbyggjandi gögnum frá barnaverndarnefndum kemur fram í málum 45 vistbarna að þau hafi verið farin að neyta áfengis- og/eða annarra vímuefna er þau vistuðust á heimilinu og hafi mjög alvarleg vímuefnaneysla verið til staðar hjá nokkrum þeirra. Þá höfðu 11 börn farið í afeitrun á sjúkrahúsið Vog áður en þau innskrifuðust á meðferðarheimilið.

19. Hinn neikvæði tónn og hinar ónægðu lýsingar, sem birtast í sumum lokaskýrslunum lýsa neikvæðum viðhorfum í garð viststúlkanna auk þess að endurspegla skilningsleysi á aðstæðum þeirra og vanda. Ein af birtingarmyndum afleiðinga kynferðisofbeldis, sem margar stúlkanna höfðu orðið fyrir, er kynferðisleg hegðun. Dæmin í kafla 4.6.2 þar sem einni stúlku er lýst svo að hún „hafi fengið viðurkenningu hjá strákum með daðri og kynferðislegum tilburðum“ og annarri að hún „hafi verið misnotuð í sókn sinni eftir athygli og vináttu“ beinir athyglinni að stúlkunum sjálfum og óviðeigandi framkomu þeirra, í stað þess að athyglin beindist að því hvað að skýra slíka hegðun.

20. Ekki er hægt að horfa fram hjá því að neikvætt orðalag og ónægðu lýsingar er til þess fallið að særa stúlkurnar og meiða ef til þess kæmi að þær vildu fá í hendur gögn um sig frá barnaverndaryfirvöldum. Þeirri vinnureglu hefði átt að fylgja að meðferðaraðilar settu hvorki gildishlaðin né meiðandi orð eða lýsingar fram í skýrslum af þessu tagi af tillitssemi við hina barnungu skjólstaðinga heimilisins auk þess sem fagmannleg vinnubrögð og skilningur á eðli og aðstæðum barnanna hefðu átt að koma í veg fyrir það.

5. Niðurstöður eigindlegra viðtala

Í þessum kafla koma fram helstu niðurstöður úr greiningu eigindlegra viðtala, sem tekin voru við vistbörn á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi, í þeim tilgangi að fá fram reynslu þeirra og upplifun af dvölinni. Einnig voru tekin viðtöl við meðferðaraðila og starfsfólk í sama tilgangi, þ.e. að fá fram reynslu þeirra og upplifun í starfi. Gerð er grein fyrir því sem þar kom fram þar sem það á við og er talið skipta máli.

5.1 Fjöldi viðmælenda, aðferð og framsetning

Eins og nánar er lýst í kafla 1.4.2 voru tekin viðtöl við 34 einstaklinga úr hópi fyrrum vistbarna, 32 konur og 2 karla, 11 fyrrum starfsmenn eða verktaka á meðferðarheimilinu og forstöðuhjónin (rekstraraðila). Viðtölin voru opin en stuðst við viðtalsramma. Misjafnt var á hvað viðmælendur lögðu áherslu og eins hvað þeir mundu. Þýðingarmikið er að taka það fram að markmiðið er ekki að alhæfa út frá niðurstöðunum þar sem þær endurspegla eingöngu upplifun þeirra viðmælenda sem náðist í og gáfu kost á viðtali.

Eftir að viðtölin höfðu verið afrituð í heild sinni voru gögnin þemagreind. Þar sem mikið magn gagna varð til við afritun viðtalanna verður notast við tíðni til þess að greina frá því hversu margir nefndu ákveðna atburði eða upplifanir undir hverju þema og í dæmaskyni eru notaðar beinar tilvitnanir undir hverju þema úr frásögnum viðmælenda. Tilvitnanirnar eru inndregnar og haft bil til að aðgreina viðmælendur.

5.2 Ástæða vistunar

Fyrrum vistbörn voru spurð hvort þau vissu um ástæðu þess að þau voru send á meðferðarheimilið. Sum nefndu einn tiltekinn vanda meðan önnur töluðu um að hafa glímt við margþættan vanda. Alls 15 sögðust hafa komið úr erfiðum heimilisaðstæðum, 12 sögðust hafa orðið fyrir kynferðisofbeldi, 18 sögðust hafa glímt við hegðunarvanda og 9 sögðust hafa verið með tilfinninga- og/eða geðrænan vanda.

Alls 18 úr hópi fyrrum vistbarna sögðust hafa prófað áfengi eða vímuefni áður en þau voru send á meðferðarheimilið og af þeim sögðust 11 hafa verið í mikilli neyslu. Átta sögðust ekki hafa verið með áfengis eða vímuefnavanda.

„Ég var ekki þessi týpíska í neyslu eða áfengi, ég átti bara mjög erfitt, var lögð í einelti“.

„Mín vist er mjög skrýtin, í fyrsta lagi er ég ekki með áfengisvandamál sem hann [forstöðumaðurinn] veit sjálfur og alltaf að segja við mig, vandamálið er foreldrar mínir“.

„Vandinn var að ég strauk alltaf bara að heiman, var aldrei heima. Ég var ekki með vímuefna- eða fíkniefnavandamál“.

5.3 Móttaka vistbarna

Alls 20 úr hópi fyrrum vistbarna töluðu um reynslu sína og upplifun af móttökunum á meðferðarheimilinu. Níu sögðust hafa fengið góðar eða ágætar móttökur, en 12 sögðust hafa upplifað neikvæðar móttökur og var það af ólíkum ástæðum. Nefndar voru ástæður eins og að vera sviptur fatnaði og eigum, upplifa hræðslu eða óttast að falla ekki inn í hópinn.

„Það var nú ekki beint tekið á móti manni, þetta var eins og fara í afplánun, tekið allt af þér, sett í gráan Russell-galla [...] fyrsta viðvörunarbjallan sko, mátti ekki fara í fötin mín, eins og fangi, um leið og mamma var farin, ég var náttúrulega brjáluð [...] of mikið, að taka fötin af mér, leita á mér, taka tungulokk og nefpinna, eyrnalokka, allt tekið. Þá hafði ég aldrei verið með sjálfsvígshugsanir, það var bara eftir að ég fór þangað. Þetta var ekki svona á Stuðlum, þarna var allt svo ópersónulegt, eins og að ganga inn í afplánun, leið strax þannig“.

„Þegar ég kem inn og það er innskráning, ég er látin fara úr fötunum inni í herbergi og forstöðukonan stendur glottandi yfir mér, ég skelf, ég missti kveikjara úr brjóstahaldara, hún bara YES, eins og hún hefði hitt algjöran jackpot, og bara: Þú átt eftir að vera vandamál“.

„Já, mér fannst það eiginlega eins og allar stelpurnar voru einhvern veginn eldri en ég og mér fannst ég þá vera svoldið út undan, það var enginn eitthvað að spjalla við mig eða neitt bara. Svo var það einhvern veginn bara strax fyrsta daginn [...] að ég ákvað að loka mig inni í fataskáp, fann frið því ég hafði engan frið því ég var með herbergisfélaga og var þá bara dregin á hárinu upp stigann og sagt að ég mætti ekkert vera að þessu og ég skildi ekkert í þessu öllu saman“.

„Ég kem fyrst og kynnist stelpunum, fékk ekki hlýjar móttökur, forstöðuhjónin voru í útlöndum og stelpurnar segja við mig, þú átt eftir að fitna og svona og að vera með átröskun og heyra þetta var ofboðslega erfitt. Upplifði að verið væri að ráðast á mig og af hverju að vera að gefa mér þessar upplýsingar, vá ég er svo stressuð“.

5.4 Kristilegt starf

Alls 19 úr hópi fyrrum vistbarna töluðu um að hluti af starfsemi meðferðarheimilisins hafi tengst trú eða trúarsamkomum. Þá sögðust 14 hafa sótt samkomur í Hvítasunnukirkjunni og var reynslan af því misjöfn. Sumum þótti sem þau hefðu verið þvinguð eða ekki átt val um það hvort þau færu í kirkju eða ekki meðan önnur sögðust hafa haft gaman af því og þótt gott að komast út.

„Kirkjan var mjög góð, vinir mínir voru þarna. Ég hafði bara gaman af því, það var ekkert verið að þröngva manni til þess að fara“.

„Það snerist allt um trú, samt ekki öfgatrú því ég var alin upp við það [...] og auðvitað fór maður í messur því það var eina félagslega sem við fengum. Eina sem við gátum gert til að fá félagsskap“.

„Já, mér fannst það fínt, ég skal viðurkenna það. Mér fannst ógeðslega gaman að syngja og svona, þannig að ég naut þess að fara bara út og fá að syngja“.

„Mér fannst ég bara búa inni á fólki sem hafði ímyndað fjölskyldu. Ég get ekki sett þetta í orð, eins og að búa á ofsatrúarheimili, átti bara að gera þetta og fara eftir þessu. Langaði aldrei í messur en á endanum fór ég í þessa kirkju, þó ég hefði engan áhuga á því. Það kraumaði undir að maður ætti að mæta þangað, þú ert að fara að mæta þarna, einhver svona hreinsun, á endanum mætti maður bara í messu til að gera þeim til geðs“.

Þá var sagt frá því að starfsfólk heimilisins hefði verið trúað og að útlit heimilisins hefði verið með trúarlegum blæ.

„Allir starfsmenn þarna voru í hvítasunnusöfnuðinum nema einn“.

„Það var allt í krossum þarna á heimilinu, á veggjum. Jesús var alls staðar, á öllum veggjum þarna, eins og koma inn í kirkju. Var sagt að þetta væri kristilegt stelpuheimili, held það sko, fast í minningunni minni en þetta var svo sem ekkert meðferðarheimili“.

„Ég man bara ég vildi ekki fara með bara ... við áttum að standa í svona hring og fara með bænir. Og ég var bara þú veist, mér leið náttúrulega bara hræðilega og ég var bara nýkomin og þú veist, nei mig langaði bara ekki að fara með einhverja bæn hérna ... Þetta var ekki einu sinni að kvöldi. Þetta var bara eftir einhvern morgunfund eða eitthvað“.

5.4.1 Frásagnir starfsfólks af kristilegu starfi

Þeir starfsmenn, sem töluðu um kristilegt starf innan Hvítasunnukirkjunnar á þeim tíma sem þeir störfuðu á meðferðarheimilinu, tóku fram að það hafi verið val og að stúlkurnar hafi viljað stunda það. Enginn starfsmaður minntist þess að vistbörnin hafi verið þvinguð til þess að fara á samkomur.

„Þær fóru í unglingastarfið í Hvítasunnukirkjunni og báðu um að fara, ekki neytt upp á þær neinni trú. Maður spurði hvort þær vildu koma með í kirkju og oftast vildu þær fara í unglingastarfið.“

Einn starfsmaður sagði ekkert slíkt starf hafa verið í sinni tíð.

5.5 Þrepakerfi og hópfundir

Þrepakerfinu var komið á í kjölfar flutninganna á Laugaland. Alls 12 úr hópi fyrrum vistbarna töluðu um atvik tengd þrepunum og flestar frásagnirnar tengdust boðum og bönnum, sem fylgdu ákveðnu þrepi eða því þegar vistbarn féll um þrep. Aðeins einn viðmælandi af þessum tólf

sagðist aldrei hafa fallið á þrepi. Mörg sögðust hafa upplifað niðurbrot í þrepakerfinu, sem hafi einkennst meira af refsingum en umbunum.

„Ég hef fundið það líka, bara almennt sko, að ef ég gerði einhverjar svona sjálfskaðatilraunir eða eitthvað inni á Laugalandi, þá var ekkert verið að leita aðstoðar við því. Manni var bara refsað og maður var felldur um þrep og skammaður fyrir það, en maður var ekki sendur til læknis eða á BUGL eða einu sinni á sjúkrahús þótt maður væri með djúpa skurði“.

„Þegar ég fór þarna inn var ég bara „ég ætla bara að klára þessa afplánun og fara heim“, þannig það tók mig langan tíma að og [forstöðumaðurinn] líka þínu með þessu kerfi þúst, það brýtur mann kerfisbundið niður og þú hefur enga stjórn“.

„Nei, það var bara farið með mig norður, félagsráðgjafinn minn og mamma fóru bara með mig og ég bara skilin eftir þarna. Ég mátti ekki tala við mömmu fyrr en ég var komin á ákveðið þrep, það var mikið einelti í þessu þrepakerfi“.

„Mér var sagt að það væri þrepakerfi og ég komst aldrei á 3. þrep og ég var ekki uppáhalds. Veit ekki hvers vegna, örugglega út af útlitinu, en var klárlega ekki sú sem lenti verst í þessu. Komst aldrei á þetta ábyrgðarþrep. Ég var mikið fyrir rapp, hefur með að gera hvernig ég leit út, fengum ákveðinn vasapening og fríðindi ef gekk vel“.

Á Varpholti og Laugalandi voru hópfundir þýðingarmikill hluti af meðferðarstarfinu. Alls 13 úr hópi fyrrum vistbarna töluðu um atvik tengd þessum fundum. Mörg upplifðu kvíða og vanlíðan í kringum fundina.

„Kvöldfundur, farið yfir daginn eftir þörfum, alltaf morgunfundur, lesið upp úr AA-bókinni, Dagurinn í dag og svo æðruleysisbænin. Fimmtudögum húsfundur, stundum tveir klukkutímar sem við vorum teknar fyrir, talað um okkur. Það voru ein, tvær eða þrjár teknar fyrir. Það voru verstu dagarnir, þessir fimmtudagar, alltaf einhver tekin fyrir“.

„Alltaf hópfundir, maður þorði aldrei að segja neitt, í sófanum, alltaf ein tekin fyrir, ég var tekin fyrir, eftir strok og eftir þetta úlpudæmi, sem er fáránlegt, ég var 13-14 ára og vildi ekki fara í úlpu í skólann og það var bara rosalegt vandamál og átti frekar að vera heima en fara í skólann“.

„Það var eiginlega engin meðferð í gangi, nema einu sinni í viku sátum við í sófanum og vorum látnar fara hring og allir sögðu sína skoðun á einni stelpunni og alltaf bara ein tekin fyrir, þetta var bara, enduðu allir fundir á gráti og niðurbroti og bara eins og [forstöðumaðurinn] sagði, meðferðin snerist um að brjóta okkur niður til að byggja upp. Þú tekur ekki svona rosalega brotinn einstakling og brýtur hann svona rosalega niður og byggir hann upp“.

„Voru haldnir stofufundir og fór eftir því hvernig álag var hver var tekin fyrir og ég man þegar ég var tekin fyrir, setti alla upp og hann náði í penna og skrifaði að ég væri undirförlur tík og vildi að allir í stofunni staðfestu það. Þetta fékk að standa lengi og ég

var send á næsta bæ þar sem var einhvers konar sálfræðingur og hún var að fara að kafa í það hvers konar undirförul tók ég væri“.

5.5.1 Frásagnir starfsfólks af þrepakerfinu

Fyrrum starfsfólk meðferðarheimilisins talaði um að það hefði mátt uppfæra þrepakerfið og laga það að þeim skjólstæðingum sem voru í meðferð hverju sinni. Kerfið hafi að miklu leyti gengið út á refsigleði, fríðindi tekin af barni ef það stóð sig ekki og að ekkert hafi verið ígrundað hvort viðkomandi barn hefði forsendur til að standa undir þeim kröfum sem gerðar voru. Einn starfsmaður benti á að viststúlkurnar hafi verið brotnar fyrir og ekki þurft meira niðurbrot.

Starfsfólkið lýsti því hvernig persónulegir munir hafi verið teknir af börnunum við komuna. Einn starfsmaður lýsir því svo:

„Það var tekið allt af börnunum, það var hreinsað út úr herbergjunum, málningardótið tekið, allt tekið og reyna að berskjalda frekar en að brjóta niður, þú hefur ekki neitt og til þess að vinna þér inn aftur þá áttu að hlýða því sem ég er að segja. Kannski ekki að brjóta niður heldur til að berskjalda einstakling á þann hátt að hafi í raun ekki neitt, nein völd eða neitt en með hegðun sinni gat hann unnið það allt inn aftur, það var verið að reyna að koma þeim í skilning um það, svona hegðunarmótun“.

Til þess að fá hlutina aftur hafi vistbörnin þurft að hlýða og gera eins og þeim var sagt. Með góðri hegðun hafi börnin getað unnið sér aftur inn eigur sínar, sem annars hafi verið í geymslu. Þetta hafi verið ákveðin hegðunarmótun. Starfsmenn sögðu að Barnaverndarstofu hafi verið kunnugt um fyrirkomulagið á meðferðarheimilinu, þ.e.a.s. að allt hafi verið tekið af börnunum þegar þau innskrifuðust. Þau hafi ekki mátt hlusta á ákveðna tónlist, ekki nota snyrtidót og ekki fá fötin sín fyrstu vikuna. Þessi harðneskja og þetta regluverk hafi sem slíkt verið niðurlægning. Einn starfsmaður lýsti þrepakerfinu sem réttindamissi:

„Í meginatriðum var það að missa réttindin. Þegar maður fór niður um þrep missti maður ákveðin réttindi. Mátti ekki fara út, mátti ekki fara með hinum í ísbíltúr og svona, og svo fannst bæði foreldrum og nýjum krökkum sem komu þetta fátíðlegt þetta lægsta þrep, má ekki fara í skóla, bíddu ég hef bara ekki farið í skóla og valið það bara sjálf, það var eitt, það var á lægsta þrepi að vera heima, fara ekki í skóla“.

5.5.2 Afstaða forstöðuhjóna til þrepakerfisins

Í viðtölunum við fyrrum forstöðuhjón kom fram að tilgangur þrepakerfisins hafi ekki verið að brjóta niður til þess að byggja upp, heldur hafi það verið þróað til þess að koma skipulagi á reglur heimilisins og halda utan um vistbarnahópinn. Fyrirmyndin hafi komið frá öðru meðferðarheimili, en verið þróað með þarfir vistbarna á Laugalandi í huga. Forstöðukonan

nefndi sem dæmi um það hvað gat leitt til þess að stúlkurnar féllu um þrep að það hefði verið ef þær voru með mikið undirferli og þannig unnið gegn meðferðarstarfinu.

Forstöðumaðurinn var spurður út í frásagnir vistbarna um að mikið niðurbrot hafi verið í byrjun dvalar til að byggja þær upp.

„Sko, okkur fannst alltaf þegar þær komu þá leið þeim auðvitað illa og farnar frá foreldrum sínum í þetta umhverfi. Megináhersla fyrstu dagana var að vera góður við þetta fólk sem ekki leið vel. Það er engin meðferð sem byggir á því að byrja að brjóta niður einhvern einstakling til að byggja hann svo upp“.

Þá segir hann að mögulega hafi stúlkurnar upplifað það sem algjört niðurbrot að mega ekki hafa persónulega muni sína.

„Það er alveg hægt að, kannski í minningunni, að hugsa þetta kannski þannig, eftir á, að ég upplifi þetta sem algjört niðurbrot, eitthvað svoleiðis sko, þegar maður fékk ekki að hafa sína persónulegu muni lengur eða eitthvað svoleiðis. [...] svo var alltaf það sem þær lögðu inn sett í sérstakan poka og raðað fallega, [...] þetta voru kannski 3-5 bolir, þetta voru nálar, stundum hringir eða eitthvað, annars máttu þær hafa hringi ef þeir voru ekkert sérstaklega furðulegir eða neyslutengdir [...]. Allt sett í ákveðinn poka merkt viðkomandi, sem fékk síðan við útskrift að hafa með sér heim, en það kom fyrir að einhver sagði: „Nei takk ég vil gjarnan að þig fargið þessu. Mig langar ekki í þetta aftur því þetta er merki um það sem var og ég vil ekki þangað““.

5.6 Fatnaður og fylgihlutir

Alls 13 úr hópi fyrrum vistbarna nefndu fatnað og eigur. Frásagnirnar tengdust því yfirleitt að hafa ekki fengið að ráða útliti sínu eða hlusta á þá tónlist sem þeim þótti skemmtileg. Flest upplifðu reglur um fatnað og eigur á neikvæðan hátt.

„Ég mátti ekki hlusta á tónlistina, ógeðslega sturlað sem hún segir við mig, geti ekki klætt mig svona og svona“.

„Allt sem þeim fannst sexý var tekið út úr fataskápnum. Máttum bara eiga venjulegar nærbuxur. Ég mátti bara vera í topp en ekki brjóstahaldara, því ég var ekki með nógu stór brjóst og maður fattar þetta ekki. Við vorum bara börn, allar í eins sundbol sem var ekki opinn í baki, ég skil ekki af hverju“.

„Ég vildi alls ekki, ég var með sítt hár og blásvart, og það var klippt hárið. Ég var klippt stutthærð og var aflituð, gegn vilja [...]. Ég var svo alltaf svo þung og með hárið fyrir augunum og andlitinu og ég grenjaði í stólnum þegar ég var klippt og aflituð. Þau vildu bara að ég væri stutthærð og með ljóst hár“.

Nokkrar frásagnir voru af jogging-galla, sem sum börnin höfðu verið látin klæðast á lægsta þrepi og þótti niðrandi. Gallinn var einnig kallaður „strokugalli“, „Russell-galli“ eða „Fruit-Loop-galli“.

„Niðurlægingin sem var gerð þegar maður kemur alveg brotinn inn, láta mann vera í gráum jogging-göllum, neyddur í bæjarferð eins og hangandi hundur á eftir þeim, mikil öskur á heimilinu, við stelpurnar stóðum saman, litlu börnin þeirra, þau sóttu í að vera hjá okkur og starfsmanninum í eldhúsinu“.

„Ég lenti í strokugallanum út af fíranlegu, einhverju sem ég sagði. Hann [forstöðumaðurinn] fór með mig á Glerártorg og lét alla horfa á mig, hann keyrði með mig, ég átti að vera sú sem fékk að fara í handbolta og var til sýnis og fékk að lifa á þessu og svo allt í einu komin í strokugallann og man ekki ástæðuna“.

„Og hérna, hann setti okkur bara í svona gæsluvarðhaldsgalla, svona eins og þegar þú kemur í fangelsi. Og svona galla, Fruit-loop-galla, gráan og gráar buxur og svo var bara sagt við mann hvað maður væri ógeðslegur og lítills virði og sleginn og sparkað í mann og bara rakkað mann niður“.

5.6.1 Frásögn starfsmanna af jogging-gallanum

Fjórir starfsmenn könnuðust við að jogging-galli hafi verið á heimilinu á tímabili og að vistbörnin hafi stundum farið í hann, t.d. eftir strok. Þessi tegund galla hafi verið tókufatnaður á þeim tíma og ekki átt að vera niðurlægjandi:

„Ég man að þetta var í einhver skipti, að einhverjar voru í óheiðarleika og stroki, en það var þá sem var bara einhver jogging-galli, grár og þær voru ekki með sín föt og allt snyrtidót tekið og þær þurftu að vinna upp á þrep, en það var ekki þannig að þær hafi verið hunsaðar. Ég man eftir einhverjum skiptum í þessum galla en það var engin niðurlæging, ég hefði aldrei tekið þátt í því“.

„Það var á þessu tímabili, á þessum krumpugalla-tíma, þá fylgdi líka að þær áttu ekki að vera í sínum eigin fötum og voru settar í Russell-galla sem var bara í tísku á þeim tíma og ekki verið að hugsa það sem niðurlægingu eða þannig, heldur bara þær þurftu að vinna sér það inn að vera í sínum eigin fötum“.

5.6.2 Frásögn forstöðuaðila af jogging-gallanum

Aðspurður sagði forstöðumaðurinn að sig minnti að jogging-gallinn hafi verið keyptur fyrir stúlku, sem var að koma úr stroki.

„Það var einhver stelpa [...] sem þurfti að vera heima, sem kom úr stroki og hún átti að vera heima þá í þrjá daga [...]. Ok, svo segir hún eitthvað, get ég ekki fengið eitthvað stóran mjúkan galla að vera í? Ég ætla bara að sitja hérna að horfa á sjónvarpið, það er svo leiðinlegt hérna og [forstöðukonan] segir eitthvað: „Jú, jú en það er ekki til svoleiðis, ég get farið inn í Rúmfatalager og keypt bara einhvern“. Þá segir stúlkan: „Keyptu stóran, ég vil fá svona sem pokast á mér, það er svo gott að liggja í og horfa á sjónvarpið“, og hún gerði það. Og svo hætti það og hún fer í skólann og svo er það, en þá fer að byrja með þetta einhver annar segir: „get ég ekki fengið þetta líka, get ég fengið að vera í þessum galla?“ En það er þetta, bara eins og með svo margt annað, svo gekk þetta yfir“.

Gallinn hafi verið til í eina önn kannski, en örlög hans hafi verið þau að vistunglingur strauk í honum og ekki verið keyptur nýr.

„Ég held að þessi galli hafi verið í einhverja sex mánuði, kannski önn [...] og ég man hvar ég sá þennan galla síðast vegna þess að ég var að koma af fundi í Reykjavík og mætti stórum vörubíl á Holtavöruheidinni. Af tilviljun lít ég svona upp og þá sé ég að þar situr farþegi í vörubílnum í galla, sem ég þekkti! Stórum gráum rúmfatalagersgalla og þá vissi ég að hún er í stroki frá Laugalandi, hún hefur farið í gallanum, sem kom mér meira á óvart því að þá var þeim farið að líka illa við gallann. Það var aldrei keyptur nýr galli, [...] þetta var ekkert sem skipti meðferðina máli, þetta var algjörlega bara það sem þær hefðu viljað“.

5.7 Meðferðarstarfið

Eins og fram kemur í kafla 4 sýna fyrirbyggjandi göng að langflest barnanna, sem vistuðust á Varpholti/Laugalandi, glímdu við margþættan vanda og höfðu ýmis úrræði verið reynd af hálfu barnaverndar áður en þau vistuðust á Varpholti/Laugalandi. Í þessu ljósi voru fyrrum vistbörn spurð að því hvort þau hefðu fengið þá þjónustu sem þau þurftu í meðferðinni og hvort þörfum þeirra hafi verið mætt.

5.7.1 Fagleg þjónusta

Alls 25 fyrrum vistbörn af þeim 34, sem komu í viðtal, töluðu um upplifun sína af þeirri faglegri þjónustu sem var í boði á meðferðarheimilinu. Sautján af 25 sögðu þjónustuna hafa verið af skornum skammti og ófullnægjandi, jafnvel lítilsvirðandi.

„Þau voru alltaf að tala um hvað kostaði mikið að vera með okkur, var oft að tryggja ofan í okkur hvað var dýrt að hafa okkur, milljón á ári eða eitthvað. En, af hverju fengum við þá ekki sálfræðiviðtal ef það var svona mikill peningur sem þau fengu? Hvað fengum við fyrir peninginn?“.

„Ótrúlega ófaglegur sálfræðingur sagði að ég, ef ég hefði ekki verið að drekka þegar ég var 12 ára, hefði mér ekki verið nauðgað. Þá hefðu þeir látið mig vera, þessir strákar“.

„[Fagaðili] talaði um að ég og mamma værum bara taparar. Mamma upplifði sig, hún hefur aldrei verið í rugli eða óreglu, hún upplifði að verið væri að búllíast í henni, að hún væri ekki nógu góð móðir, sem var ekki raunin sko“.

„Þú veist og það var sálfræðingur á þeirra vegum, ég man ekki hvað hann heitir ... og hann sagði þeim líka allt sem við sögðum. Það var enginn... og mamma var alltaf að biðja um að ég fengi að fara til geðlæknis úti á Akureyri eða sálfræðings úti á Akureyri sem var ekki tengdur þessu og þau lofuðu því að gera það en það var aldrei gert“.

„Ég hefði viljað betri sálfræðiþjónustu. Það var þarna einhver maður, sem ég treysti ekki bofs og í minningunni fékk ég mjög sjaldan að hitta hann. Ég hefði viljað fá meiri sálfræðiþjónustu. Þegar ég les í gegnum gögnin mín sé ég það að ég er greind með mjög

mikið þunglyndi og með mikið óyndi. Ég fæ ekki aukna sálfræðiþjónustu, ég fæ engin lyf eða þess háttar, þannig að, já, ég hefði viljað fá meiri sálfræðiaðstoð og jafnvel lyf sko“.

Ein helsta ástæða þess að viðmælendur voru óánægðir með faglegu þjónustuna var skortur á trausti á fagaðilum. Þeir töldu þá hafa verið of nána forstöðuhjónunum.

„Ég reyndi að segja frá og sækjast eftir aðstoð og sagði við hann, sálfræðinginn og hann lofaði að segja ekki neinum og þá var talað við mömmu um að ég var að pissa á mig, því það mátti ekki heyrast brak í gólfinu því þá myndu allir vakna, og það mátti enginn vita af því fannst mér, þá fengi ég það í bakið“.

„Nei, það var andstyggilegur sálfræðingur þarna, hann tjáði mér það að ég gæti talað við sig og það væri í trúnaði, en svo bara gerði ég það einu sinni, talaði einu sinni við hann og það fór allt saman bara í [forstöðumaðurinn] og í barnavernd þannig ég reyni það ekkert aftur. Bara tilfinningin fyrir þeim manni, þeir voru bara bestu vinir hann og [forstöðumaðurinn]“.

Alls átta úr hópi vistbarna töluðu á jákvæðan hátt um faglegu þjónustuna.

„Það voru morgun- og kvöldfundir og svo var sálfræðingur þarna, mjög finn“.

„Það var ein kona sem var með grúppurnar, [...] og mér leið rosa vel hjá henni“.

„Fórum saman til sálfræðings á færiband. Fórum til konu inn í Eyjafirði, vorum að læra mindfulness. Það var örugglega eina öryggið sem við upplifðum, man ekki nafnið, svona grúppa fyrir okkur sem urðum fyrir kynferðislegu ofbeldi, vorum að hlusta á eitthvað og svo setti hún teppi yfir okkur, minnir á yoga nidra. Það var gott fyrir okkur, held það hafi verið hápunkturinn á vikunni að fara þangað, stutt frá okkur í sveitinni, ekki lengi að keyra þangað“.

„[...] kona var alveg frábær, við vorum alltaf í tíma hjá henni einu sinni í viku, sem var bara meðferðarvinna burt frá heimilinu“.

Þá töluðu 22 fyrrum vistbörn um að þörfum þeirra hafi ekki verið mætt. Mörg nefndu að fagleg þjónusta hafi ekki verið nægilega mikil eða góð og önnur sögðu að líkamlegum þörfum eða sérþörfum hafi ekki verið sinnt á fullnægjandi hátt.

„Maður fékk aldrei einkaviðtal, hvar voru sálfræðiviðtölin allan þennan tíma? Fyrir mér fyrst var þetta, vá sigurinn að ég væri loksins að fá hjálp og skilning, að ég væri svona skritin eins og mér fannst ég vera, af hverju ég var lögð í einelti, fannst gaman að vera þarna og fá félagsskap, stelpur sem töluðu við mig, en svo fékk ég bara aldrei skilning á mínum vandamálum“.

„Ég var mjög veik oft. Var alltaf með ristilkrampa og var neitað um að fara til læknis. [Starfsmaður] sækir mig, ligg ælandi við dyrnar, með enga skó og ég reyni að veifa til hans. Með ristilkrampa og þegar ég kem til baka eru allir að segja að ég sé „full of shit“,

gert grín að mér með það sko. Forstöðukonan var að sýna öllum að ég væri á Sorbitol, mér leið svo illa yfir því og hún gerði svo lítið úr mér ef ég var veik eða eitthvað“.

„Eitt sem mér fannst ógeðslegt og er enn að jafna mig á. Ég handleggsbrotnaði og var þannig í tvo daga, gat ekki sofið og var látin bíða í tvo daga eftir að fara til læknis. Gat ekki sofið eða borðað og þau [forstöðuhjónin] bara: „Af hverju ertu svo fúl? Ertu að reyna að stjórna okkur með skapinu þínu?“ Höndin orðin svört þegar ég fór í skólann, þá kom kennari og sagði: „Það verður að fara með hana upp á spítala, hún er handleggsbrotin.“ Læknirinn sagði að það hefði þurft að koma með mig þegar þetta gerðist“.

„Ég er með mjólkuróþol frá því ég var barn eða fæddist. [Forstöðuhjónin] hlustuðu ekki á mig og sögðu að foreldrarnir verða að sýna fram á það og í marga marga mánuði, grjónagrat, rjómi og pizza, you name it. Ég man að við stelpurnar vorum að bíða út í bíl, í þessum stóra hvíta bíl, ég skammaðist mín svo mikið, og [forstöðuhjónin] bara að segja: „Alltaf einhver með niðurgang og stífla klósettið“ og ég fór að hlæja út af skömminni, því svo kom í ljós að það var ég sem stíflaði klósettið. Með tímanum fór ég að kasta upp og með niðurgang og með krampa, í fósturstellingu, ógeðslega vont, grátandi og öskrandi, og [forstöðuhjónin] voru ekki að hlusta á mig, þau biðu í sjö tíma með að fara með mig upp á bráðamóttöku, þá hlustuðu þau. Mjög lýsandi, sagði læknirinn, fyrir mjólkuróþol. Lét mig fá töflur við magakrampa og þá fyrst tóku þau mark á mér, mörgum mánuðum seinna, það var ekki hlustað“.

Sjö úr vistbarnahópnum lýstu því hvernig þau hefðu fengið þá aðstoð sem þau þurftu.

„Ef mig vantaði að fara til læknis þá fóru [forstöðuhjónin] alveg með mann“.

„Já, ég fékk að fara til bæklunarlæknis, á endanum sko. Út af því að ég labbaði bara eins og mörgæs, út af því að ég gat ekki beygt lappirnar og labbaði bara svona“.

„Svo fórum við [vistbörnin] á einhverja heilsugæslustöð í einhverja skoðun líka. Jú, ég man það, ég man einu sinni að ég var með vörtu á löppinni og ég fékk að fara að láta taka hana. Annars var ég ekkert veik, það var alltaf allt í góðu með mig“.

„Ég var í tannréttingum og ég fékk allavega að fara til tannlæknis alltaf og það var ekkert ábótavant þar sem ég man eftir allavega“.

Alls 14 stúlkur úr hópi fyrrum vistbarna töluðu um að hafa farið til kvensjúkdómalæknis og til viðbótar mundi ein eftir því að hafa verið þar fyrir utan en ekki eftir að hafa sjálf farið í skoðun. Reynsla stúlkanna var ólík en margar bjuggu yfir neikvæðri reynslu. Sumum fannst þær ekki hafa átt val.

„Ég fór til kvensjúkdómalæknis, ég man eftir því, en var send til hans því ég hafði sofið hjá. Hafði ekki val um það, hann var ekkert alveg, átti að fara í aðgerð út af kynsjúkdómi sem ég átti að hafa verið með. Ég man bara að mér var rosa illt alls staðar eftir það, ég var svæfð og allt það, hjá honum. Ég hélt að kynfæravörtur væru utan á en þetta á að hafa verið í endaparmi. Fór í aðgerð á stofunni hans, ég man ekki, man að þau segja að ég þurfi að fara í svæfingu. [Forstöðukonan] var með mér“.

„Ég man ekki eftir lækni skoðunum, ég man bara eftir að hafa farið til kvensjúkdómalæknis. Það var fyrsta reynsla mín af að fara til kvensjúkdómalæknis, eftir að hafa verið misnotuð sem barn, þvinguð. Ef [forstöðukonan] hefði ekki verið þarna hefði ég örugglega sparkað niður öllu lausu, þetta var ógeðslegt. Ég man þetta enn þann dag í dag. Ég mun aldrei gleyma þessu og það var ekkert verið að fara neitt varlega í neitt, bara úr buxunum upp á bekkinn, þarna situr maður í klofinu á mér, ég var bara 15 ára sko, þetta var bara það sem hún sagði við okkur allar: „Maður veit ekki hvað druslur eins og þið hafið verið að gera í neyslu““.

„Já, mjög oft. Eftir hvert heimferðarleyfi og stundum ef einhver önnur stelpa var að koma úr heimferðarleyfi þá var allur hópurinn tekinn og farið með til kvensjúkdómalæknis. Bara, ég skildi ekki af hverju ég var alltaf að fara þarna. Mér fannst þetta óþægilegt“.

„Ég fór til kvensjúkdómalæknis, það var ótrúlega traumatiserandi að fara til þessa manns, kaldar hendur og kalt andrúmsloftið, hitta þennan karl, forstöðukonan var inni allan tímann [...], mér leið ömurlega. Enga af okkur langaði að fara, allar mótmæltu og þau vildu setja mig á pilluna [...], ég varð rosa feit af pillunni og er með hormóna óballans, steypist út í bólum og fitu, lít ekki út eins og ég sjálf. [Forstöðukonan] sagði að ég þyrfti að fara á pilluna. Við erum sendar til hans, hún segir að ég þurfi að fara á pilluna og ég skildi þetta ekki, ég lendi í vanda því ég svaraði fyrir mig, óþægilegt að þessi maður fari að skoða mig“.

Nokkrar þjuggu yfir jákvæðari reynslu og töldu heimsóknir til kvensjúkdómalæknisins hafa átt sér eðlilegar skýringar.

„Varðandi kvensjúkdómalæknirinn, ég held það sé bara standard þegar þú innskráist, bara til að tékka á öllu hvort það sé klamydía, alnæmi eða eitthvað“.

„Við vorum ekki neyddar til kvensjúkdómalæknis og ég var með klamydíu og það komst upp þarna því kærastinn var búinn að halda fram hjá mér. Forstöðukonan skutlaði okkur og við bara biðum og fórum bara inn og tekið sýni og svo út, en upplifun fólks er misjöfn, margar voru ekkert að breytast, ég lærði helling þarna, lærði að breyta hugarfarinu þarna“.

5.7.2 Útivist, íþróttir og ferðalög

Við greiningu viðtala má sjá að útivist og íþróttir tengdust mikið meðferðarstarfinu. Alls 12 einstaklingar töluðu um atburði tengda þessu og var reynsla almennt jákvæð.

„Og við vorum þrisvar í viku, vorum við keyrðar inn og út, sko við vöknudum sjö og þá vorum við keyrðar annað hvort þrjá kílómetra inn á Akureyri eða út og hérna við áttum að skokka 3 kílómetra og það skipti ekki máli hvernig veður var, þú veist hvort það var vetur eða sumar skilurðu eða hvort það var hrið eða eitthvað, við bara þurftum að skokka“.

„Við fórum í sund og ræktina og í skóla, fórum í World Class, sund og við fórum á einhverja svona örugglega samkomu eða eitthvað“.

„Já, ég fékk að sjá Línu Langsokks-húsið og fór í fyrsta skipti til útlanda, við fórum öll. Eða sko, fyrst átti ég ekki að fá að fara út af því ég var eina sem átti ekki peninga eða sko fjölskyldan mín átti ekki pening og það var alveg mikið notað“.

„Það var mjög gaman. Fengum stundum að fara í heita pottinn eftir á. Það var líka mjög gaman. Það var eiginlega eina skemmtilega sem var. Jú reyndar, [forstöðumaðurinn] fór stundum með okkur í einhver ferðalög. Mér fannst það persónulega gaman en maður var á tánum allan tímann á sama tíma“.

„Ég var í handbolta alltaf, alltaf afreksíþróttamanneskja, var góð í því, lagði mikið á mig og fæ að spila handbolta á Laugalandi“.

5.7.3 Jákvæðar minningar

Það var mismunandi á hvað viðmælendur lögðu áherslu í viðtölunum, en a.m.k. 20 rifjuðu upp jákvæðar minningar frá vistinni. Tengdust þær oft ákveðnu starfsfólki eða atburðum.

„Laugaland í minningunni, jákvætt er það fjósið, og [starfsmaður og tvær starfskonur] voru yndisleg, við fórum í kirkju með þeim“.

„Ég fékk það aðhald sem ég þurfti. Þetta var stofnun en mér leið ekki eins og á stofnun, ég fékk að taka þátt í öllu, með strákunum í íþróttum“.

„Fórum til Svíþjóðar að keyra um smálöndin, sem var skásta af þessu öllu saman í rauninni, en ég hefði miklu frekar viljað fara og vera heima með fjölskyldunni minni, mikið frekar“.

„Ég fékk að vera með mínum jafnöldrum í skólanum, eitt af fáum. Mitt verkefni var að eignast vini, og ég hlakkaði alltaf til að fara í tímana, sagði ekkert við krakkana“.

„Fólk þarf að vilja hjálp, hjálpaði mér helling, ég væri ekki á þessum stað í dag, ég hætti með kærastanum og vildi fókusa á mig sjálf, en ekki láta það trufla, þá er ég ekki að hugsa um mig“.

„Það eina sem ég tók mest með mér er að þegar ég horfi á fjölskyldu eins og forstöðuhjónanna, hvað það þýðir að vera fjölskylda. Fjölskylda mín hefur aldrei verið fjölskylda, ég flokka fjölskylduna mína aldrei sem fjölskyldu, höfum aldrei verið heild. Mér finnst þau hafi sýnt mér hvað er að vera fjölskylda“.

„Reglan var góð, að þurfa að vakna, að þurfa að búa um rúmið. Þessir, sem við tölum um í dag, bara eðlilegu hlutir, það var eitthvað sem mig vantaði alveg og það var mjög gott. Kennararnir, mér fannst þeir mjög góðir. Allt annað starfsfólk, heldur en forstöðuaðilarnir, mér fannst þau indæl sko. Þannig að það var alveg gott þarna líka sko, þetta var alls ekki alslæmt sko“.

5.7.3 Skóli

Alls 14 fyrrum vistbörn töluðu um námið, skólann og kennarana. Almenn var ánægja með kennarana og námið.

„Svo vorum við líka alveg með kennarana okkar tvo og þau voru alveg með okkur í skólastofunni og þau tóku alveg þátt oft á meðferðarfundum. Reyndust alveg frábær. Vorum með karlkynskennara og hann var ótrúlega flottur. Hann var alveg mjög ákveðinn en samt mildur og sanngjarn. Hann var frábær og skemmtilegur“.

„Já, var í grunnskólanum og var svo komin inn í venjulega deild, var ekki með erfiðleika, bara óörugg“.

„Við vorum með hinum krökkunum í íþróttum, frímínútum og myndlist og fleira, en ekki í tímum, kynntumst nokkrum krökkum í skólanum“.

„Nei, við vorum allar bara vandræðaunglingar, ekki vera með þeim, ekki vera tengd þessu. En ég fann alveg að eina fólkið sem manni líkaði vel við þarna, það voru kennararnir, já. Og ég fékk alveg faðmlög frá kvenkyns kennaranum. Það var það eina. Sko, maður gaf aldrei neitt upp. Maður kom oft illa fyrir kallaður í skólann af því að maður var bara að bugast. Sko, maður grét ekkert, nema inni á baði“.

„[Kennarinn] var mjög fín og nennti að hlusta á mig. Hann reyndi að tala um fyrir þeim að þó ég hagaði mér svona og svona að í staðinn fyrir að ég fái ekki að koma í skólann þá vildi hann að ég mætti í skólann, því marga daga mátti ég ekki mæta í skólann, stelpurnar máttu ekki segja mér hvað væri að gerast í skólanum, þær máttu það ekki“.

Níu töluðu þó um að hafa upplifað aðskilnað frá öðrum skólabörnum og því upplifað mismunun.

„Vorum í sérbekk, hafðar sér, vorum sér, allt mjög skrítið, ef þetta væri betrun eða hjálpa hefðum við átt að blanda geði við önnur börn. Stundum fengum við að taka þátt í þemaviku með öðrum, dagur íslenskrar tungu, ákveðnar þemavikur en annars haldið alveg sér“.

„Hún [kennari] átti heima þarna í sveitinni. Við slógumst um að fá að fara í fjósið tvisvar sinnum í viku, það var eini tíminn sem við gáum verið við sjálfar, ekki hlegið að okkur. Í skólanum, ég mátti ekki tala við hitt kynið og mikið talað um okkur og þetta er bara eineltisdæmi sko“.

„Var í skóla á Hrafnagili, þekkti nokkrar krakka þar og það var fínt, en maður var alltaf litinn hornauga að vera þarna, langaði ekkert að fara í skólann, fyrirlitningin í augunum á öllum í skólanum fannst mér“.

„Mér fannst alltaf rosalega bjánalegt að okkur var bannað að tala við alla aðra í skólanum. Bara einhvern veginn almennt bann sko“.

5.7.4 Upplifun starfsfólks af meðferðarstarfinu

Í viðtölum við starfsfólkið var spurt um sýn þeirra á hugmyndafræðina að baki meðferðarheimilinu og meðferðarstarfinu. Starfsfólkið var flest sammála um að það fyrirkomulag, að reka meðferðarheimili á eigin heimili, hafi ekki verið góð hugmynd. Það hafi orðið til þess að hjónin voru alltaf í vinnunni og uppeldi á börnum forstöðuhjónanna hafi haft áhrif á vistbörnin og öfugt. Starfsfólkið talaði um að það hafi verið óhóflegt álag að vera með vistunglinga inni á eigin heimili og að stærstu mistök Barnaverndarstofu hafi verið að leggja upp með að forstöðuhjónin myndu búa á meðferðarheimilinu ásamt sínum eigin börnum.

„Hversu glórulaust er það af Barnaverndarstofu að fá hjón með tvö börn til þess að opna meðferðarheimili og búa í því. Hversu fáránlegt? Þannig maður getur ímyndað sér hversu mikið álag þetta er. Svo brotnuðu þau undan því álagi, bara ömurlegt hvernig fór“.

Þá kom fram í viðtölunum við starfsmenn að almennt hafi ekki verið unnið sérstaklega með þau áföll og ofbeldi, sem vistbörnin höfðu upplifað áður en þau komu á meðferðarheimilið. Tveir starfsmenn höfðu aflað sér þekkingar á áföllum og afleiðingum þeirra og reyndu að vinna með það í meðferðarstarfinu. Það hafi þó hvorki verið vel séð né gert ráð fyrir því. Það var hegðunarröskunin sem átti að breyta en ekki verið að velta því fyrir sér út af hverju hegðunarröskunin var tilkomin. Frekar hafi því verið velt fyrir sér af hverju barn geri ekki eins og því sé sagt að gera.

Svo virðist sem meðferðarstefna heimilisins hafi mikið verið rædd meðal starfsfólks og sumir starfsmenn reynt að koma með hugmyndir til þess að bæta starfið. Einn nefndi að hann hefði beðið um fund með forstöðuhjónunum í þeim tilgangi að ræða hugmyndir sem hann hafi skrifað hjá sér í kjölfar vinnuferðar erlendis, en að ekki hafi verið áhugi fyrir því.

„Þau voru bara með sitt plan, það var meiri vinna að breyta, en mig langaði til að búa til eitthvað svona markmiðakerfi, þ.a. [stúlkurnar] gætu séð þetta betur, eins og meiri umbun, á hverju einasta augnabliki stendur þér til boða að fara áfram. Þetta átti að vera umbunarkerfi, þær voru að horfa á það að falla um þrep í stað þess að horfa á þær sem voru komnar á 4. þrep, þær voru að taka bílpróf“.

Annar starfsmaður sagði frá því að hann hefði verið í námi þar sem hann lærði m.a. um kynferðisofbeldi og afleiðingar þess. Hefði hann gjarnan viljað fá stuðning til þess að bjóða upp á sértækari stuðning fyrir þær stúlkur sem höfðu orðið fyrir slíku ofbeldi.

„Ég hafði þá verið í kúrs [...] og var búin að lesa mig til og fannst flott að geta boðið upp á þetta, að þær kæmu í hóptíma til mín, og að þær gætu talað um alls konar hluti, ekki bara þetta kynferðislega heldur líka bara það sem lá á hjarta. Ég setti niður punkta, þar sem ég dró saman og skilaði minni skýrslu. Mig langaði til að vinna meira á Laugalandi, en ég var með athugasemdir við ýmislegt, og ég sagði alls konar hluti við þau hjónin

þegar mér fannst eitthvað og ég fann að það hentaði ekki alltaf. [...] En þessi hugmyndafræði í kringum AA og 12 spora kerfið var, mér fannst það dálítið gamaldags miðað við hvað ég var búin að læra í háskólanum [...] og þá hugmyndafræði sem var þar“.

Starfsmaðurinn sagðist einnig hafa snúið sér til Barnaverndarstofu.

„Já, tölvupóstur sem ég sendi til Barnaverndarstofu. Vildi bara fara lengra með hóp um kynferðislegt ofbeldi og sendi póst. Ég fékk örugglega nei við því, þetta var viðhorfið, óskaði eftir að fara á námskeið og það var varast að hafa þann stimpil á því heimili. Ég var með það á hreinu að ég fékk ekki styrk. Ég tók nærri mér, þegar yndisleg börn trúa manni fyrir, það nísti hjartað þegar þær sögðu frá, og þegar þær sögðu að þetta versnaði bara þegar þær sögðu frá, því þeim var kennt um, sérstaklega ef þær höfðu verið að drekka.“.

Einn starfsmaður greindi frá því að hann hefði rætt það, sem honum líkaði ekki og fannst ekki viðeigandi fyrir kvíðnar stelpur, á starfsmannafundi.

„Ég fékk a.m.k. ekki stuðning í minni vinnu og minni hugmyndafræði, það voru þessi þrep og AA hugmyndafræðin hans. Hún var meira í þessu kristilega og raðaði starfsfólki í kringum sig. [Fagaðili sem starfaði við heimilið] hristi oft hausinn yfir því að vera með svona vinkonur í vinnu inni á heimilinu, stórmerkilegt. Hann var ekki kátur með það. Það var engin fagþekking meðal starfsfólks“.

5.8 Andlegt ofbeldi

Mikill meirihluti þeirra fyrrum vistbarna, sem kom í viðtal, sagðist hafa upplifað andlegt ofbeldi einu sinni eða oftár á meðferðartímanum eða 30 af 34 einstaklingum. Voru þessar frásagnir oftast af óttastjórnun, harðræði eða niðurbroti, aðallega af hendi forstöðumanns en einnig forstöðukonu. Margir viðmælendur sögðu frá fleiri atvikum en einu.

Samtals 27 úr viðmælendahópnum greindu frá atvikum sem fela í sér einhvers konar óttastjórnun eða harðræði af hendi forstöðuaðila. Hér eru dæmi úr viðtölum við fimm einstaklinga:

„[Forstöðumaðurinn] var alveg rosalega þungur niðri og rosalegt ef hann svaf bara fimm mínútur yfir sig, varð hann brjáláður, hann var brjáláður, ef hann svaf yfir sig. Hann vaknaði alltaf og setti Kim Larsen á og fór að vekja okkur, alltaf allt eins. Og svo svaf hann yfir sig og öskraði og var brjáláður því hann vaknaði ekki á sínum tíma og það var ekki allt eins“.

„Já, sífellt sko, vá, það var bara, þú vissir aldrei hverju þú ættir von á, þegar kom að [forstöðumanninum]. Ef það lá illa á honum þurfti allt húsið að finna fyrir því, ef einhver sagði eitthvað vitlaust, við sátum og hann var að taka eina fyrir og við fengum allar, manni leið ömurlega, þú vissir að stelpan þetta var ekki það síðasta sem hún átti eftir að heyra. Líka í survivor mode, alltaf með kvíðahnút í maganum, ef það var kallað nafnið mitt, hvað gerði ég núna? hvað gerði ég núna?“.

„Man ekki allt, fannst það vera fyrst voða eitthvað, ég var bara þarna, gerði bara sem mér var sagt að gera. Man eitt sinn, þegar við vorum á kvöldfundi, þegar [forstöðumaðurinn] snappaði á mig. Ég skildi ekki af hverju, ég var að standa mig, hann hraunaði yfir mig, hann vissi ekki hvað hann átti að gera við mig því ég gerði allt sem hann bað mig að gera. Ég fór bara niður í herbergið mitt og skældi, geri það sem á að gera, er það óeðlilegt? Honum greinilega fannst það, tók snappið á mig“.

„En að vera manneskja sem er fíkill og vera á hæsta stigi gelgjunnar og vera í kringum [forstöðumanninn], það passar ekki saman, það var svo rosalega stuttur þráðurinn hjá honum, hann þoldi þetta ekki. Ég náði að leika þann leik að tipla á tánum til að halda honum góðum, ég á svo erfitt með að lenda í útistöðum við fólk og frekar geri ég allt til að halda friðinn. Við máttum aldrei segja okkar skoðun, ef við kvörtuðum við forstöðumanninn yfir einhverju vorum við bara skammaðar fyrir það“.

„Ég varð ekki fyrir líkamlegu ofbeldi, ég streittist á móti, ef ég sagði eitt orð átti ég fara inn í herbergi en það var alveg tekið hart á mér til að koma mér inn í herbergi“.

Að minnsta kosti 13 viðmælendur greindu frá niðurlægjandi eða niðurbjótandi framkomu forstöðuaðila:

„[Forstöðuhjónin] komust að því að ég hafði sofið hjá strák og þá var ég bara rosalega lauslát og var niðruð þvílíkt fyrir það. Þau notuðu það sem ástæðu að ég væri með HIV því ég hefði sofið hjá strák og væri hrædd við það, þess vegna væri ég svona kvalin. Þau bjuggu það bara til að ég væri með fullt af kynsjúkdómum og ég væri bara látandi hvern sem er sofa hjá mér og einskis virði fyrir það“.

„Svo alltaf þessar hótanir [frá forstöðumanni], þið verðið hérna til 18 ára þið verðið bara, og það verður ekkert úr ykkur nema þið verðið hórur á Istedgade eða borða upp úr ruslinu, það var eitthvað svona fáránleg orðræða. Þegar þetta er sagt aftur og aftur og aftur þá trúirðu því sko“.

„Það var eiginlega engin meðferð í gangi, nema einu sinni í viku sátum við í sófanum og vorum látnar fara hring og allir sögðu sína skoðun á einni stelpunni og alltaf bara ein tekin fyrir, þetta var bara, enduðu allir fundir á gráti og niðurbroti og bara eins og forstöðumaðurinn sagði, meðferðin snerist um að brjóta okkur niður til að byggja upp. Svo var [forstöðumaðurinn] alltaf að tala um þetta eina prósent, þetta það er bara eitt prósent, það er bara eitt prósent sem sleppur, allar hinar verða fíkniefnaneytendur, vændiskonur eða vandræðaunglingar, og þetta var allt svona“.

„Það var bara mjög erfitt að vera þarna. Hvernig það var bara svona komið fram við mann. Maður var bara brotinn niður. [Forstöðumaðurinn] fann alltaf svona veiku punktana hjá manni og var að ýta á þá og já, hann lét manni alltaf líða illa. Ef maður var stoltur af sjálfum sér þá var maður bara með hégóma og þá var maður brotinn niður og já, bara þegar maður hélt að maður væri að gera rétt þá var það rangt. Þegar maður gerði rétt þá var það ekki nógu gott. Það var bara alltaf þannig“.

„Og orðin sem [forstöðumaðurinn] sagði, það voru eiginlega allir búnir að hafa orðið fyrir misnotkun og orðin sem hann sagði, ert hóra, þú ert drusla, þú ríður öllum og svona notaði hann og fyrir framan alla“.

„[Forstöðukonan] var ekki með líkamlegt ofbeldi heldur meira andlegt, hreytingur og skætingur í orðum, tala niður til manns, sterk í að hún sagði sínar meiningar, kannski ekki alveg á réttan máta við unglunga, ég man bara það var mjög erfitt að hlusta á hana og maður var mjög fúll og pirraður og leið illa“.

Níu viðmælendur greindu frá atvikum þar sem þeir urðu vitni að því að annar unglingur var beittur andlegu ofbeldi:

„Ég man eftir stelpu sem var með mér í herbergi, [forstöðumaðurinn] talaði mjög ljótt til hennar og hún var í mikilli sjálfsvígshugsunum, var svona goth-týpa og ég man hvað var gert lítið úr henni á allan hátt, ótrúlega ljót orð notuð á mann og það var ekki líkamlegt ofbeldi nema svona sveifla með höndunum, eins og hann ætlaði að slá mann, ef hann var í ofsa góðu skapi þá sló hann á rassinn, þetta yfirvald, eina sem maður sótti í og vonaði að hann væri í góðu skapi, maður leitaðist eftir því, litlar stelpur og stór maður“.

„Með eina stelpu, [forstöðumaðurinn] var svo vondur við hana, ég man þegar henni var farið að líða aftur illa, þá var hún með hárið ofan í augum, hætt að þvo sér, hún var tekin á teppið og heilapvegin af honum. Ég man, en allt sem hún gerði og sagði það var ómögulegt fyrir hann, hann var leiðinlegur við hana, henni leið svo illa, maður sá það langar leiðir, átti ekki heima þarna, þetta var stál í stál, ég man hún fór inn í skáp og mér fannst það svo fyndið og vitlaust, ég bara óproskuð á þessum tíma, en þegar ég horfi til baka vorkenni ég henni svo mikið“.

„Eitt enn, tengist stelpu, ég var vitni að því er hún litaði á sér hárið og [forstöðumaðurinn] kallaði hana hóru og hann vildi panta tíma fyrir hana til að lita hárið ljóst og ég að verða vitni að þessu, það fór svo fyrir brjóstið á mér, mig langaði að fara að gráta skilurðu“.

Fjórir viðmælendur minntust á atvik vegna peysu, en forstöðumaðurinn hafði beðið eina stúlkuna um að fara úr peysu sem var af kærasta hennar. Stúlkan vildi ekki hlýða, sem varð til þess að forstöðumaðurinn reif hana úr peysunni og henti út um gluggann.

„Man eitt tilfelli sem ég var sjokkerandi, vorum nýkomnar úr leyfi, [stúlka] situr í hermannapeysu sem kærastinn átti og vafinn inn í hana og hann segir: „Hvað er með þessa peysu?“ og hún sagði: „Kærasti minn á þetta“ og við máttum ekki eiga kærasta, áttum bara að hugsa um okkur. Hann sagði: „Farðu úr henni“ og hún „nei nei“ og svo kemur hann og grípur í ermina og rífur hana úr peysunni og hendir út um gluggann og þá var hann mjög reiður“.

5.8.1 *Upplifun starfsfólks á framkomu forstöðumannsins*

Starfsmenn könnuðust við skapsveiflur forstöðumannsins og sögðu að lundarfar hans hefði sett mark sitt á andrúmsloftið.

„Hann gat verið í mjög góðu skapi, spunnið allt upp í rosa læti og rosa gaman og svo bara BANG, snappaði hann og skammaði alla, samt var það hann sem startaði því“.

„Ég get alveg staðfest það að mislyndi, reiði, þetta var bara hluti af hans samskiptum og hans stjórnunarháttum“.

Talað var um að forstöðumaðurinn hafi getað verið stuðandi ef það lá illa á honum og hefði það örugglega verið óþægilegt fyrir unglinga. Ef vesen var í húsinu hafi hann verið þungur og það hafi komið niður á stemningunni. Einn starfsmaður lýsti því að á tímabili hafi hann upplifað að forstöðumaðurinn hafi ekki virt sig sem starfsmann, heldur ætlast til þess að hann væri alltaf til staðar og að allt ætti að snúast um vinnuna. Sér hafi ekki fundist að hann gæti talað um líðan sína eða sagt það sem honum bjó í brjósti.

Einn starfsmaður sagði að honum hafi ekki fundist að forstöðumaðurinn beitti harðræði við stjórn heimilisins, en hann hefði stýrt af ákveðni:

„Já svona þessi ákveðni og stýra bara. Já já þetta, þá getur maður sagt, er það, sem þegar við tölum um tíðaranda. Að bara, þú átt að hlýða, þetta er heimilið mitt, það er ég sem ræð hér og þú verður bara að hlýða þessum reglum sem við setjum hér og herna, sem virkar örugglega. En svo gat maður svo oft séð gleðina og galsann í svo mörgu og ánægjuna og allt skilurðu. En svo óneitanlega, sem er plott og óheiðarleiki, við að fara á bak við, það veldur ótta, það veldur kvíða og svo þegar er tekist á við það, þegar upp kemst, þá er bara: þú þarft bara að gangast við því og ég er bara ekki ánægður eða ánægð með þig og þá veldur það, geri ég ráð fyrir, bara kvíða og ótta. Án þess að ég sé endilega að réttlæta að það hafi verið rétt“.

5.8.2 *Upplifun starfsfólks af andlegu ofbeldi í garð vistbarna*

Almennt vildi fyrrum starfsfólk ekki kannast við að forstöðuhjónin hafi notað niðrandi eða lítillækkandi orð í samskiptum sínum við vistbörnin eða sagt ljóta hluti um foreldra þeirra. Einn starfsmaður sagði að forstöðumaðurinn hefði aldrei sagt niðrandi eða ljót orð í sinni viðurvist. Hann hafi orðið vitni að því í eitt sinn að forstöðumaðurinn reiddist vegna þess að stúlkurnar neituðu að hjálpa við heimilisstörfin.

„Hann snöggreiddist og kippti einni [stúlku] upp úr sófanum, en hann tók bara í höndina á henni og hún fylgdi með, en engin ljót orð“.

Það hafi þó verið dæmi um að forstöðumaðurinn hefði mátt vera nærgætnari. Hann hafi t.d. í eitt sinn verið illa stemmdur og á fundi með foreldrum stúlku hefði hann fullyrt að hún seldi sig

til þess að fjármagna neyslu. Þetta hafi komið flatt upp á alla sem sátu fundinn og foreldrunum brugðið verulega. Einn fyrrum starfsmaður greinir frá því að sér hafi blöskrað þegar forstöðumaðurinn missti sig á hópfunði.

„Ég viðurkenni það að þá blöskraði mér og þá heyrði ég til hans og ég tók hann á eintal, og sagði við hann að hann talaði ekki svona við stelpurnar og þá hafði hann sagt: „Ef þið hættið ekki í neyslu og hættið ekki þessu og farið ekki að haga ykkur endið þið annað hvort á kassa í Hagkaup eða gleðikonur á Istedgade eða vændiskonur á Istedgade“, og ég tók hann fyrir, það fauk svo í mig og ég sagði við hann það væri frábært ef þær fengju vinnu á kassa í Hagkaup eða mæður þeirra kannski að vinna á kassa í Hagkaup. Hann sagði það mjög niðurlægjandi við þær“.

5.8.3 Forstöðuaðilar um beitingu andlegs ofbeldis

Forstöðuhjónin sögðust aldrei hafa talað niður til vistbarnanna eða notað niðrandi orð í samskiptum við þau. Forstöðukonan sagðist í nokkrum tilfellum hafa sofið inni í herbergjum stúlkanna til að hafa betri gætur á þeim, eins og ef þau treystu þeim ekki andlega eða talin var hætta á stroki.

„Já, það var undir þessum kringumstæðum sem ég svaf niðri. Ef það var einhver hætta sko að þær myndu yfirgefa staðinn“.

5.9 Líkamlegt ofbeldi

Úr hópi fyrrum vistbarna greindu 14 frá því að hafa verið beittlíkamlegu ofbeldi. Lýsingarnar eru misítarlegar, en hér verða rakin helstu tilvikin sem fram komu. Notast er við bókstafi til þess að greina að frásagnir einstakra viststúlkna.

Viðmælandi A segist hafa verið útskrifuð í hvelli eftir að forstöðumaðurinn réðst á hana.

„Ég skildi dagbækurnar eftir, sá þær aldrei aftur, fékk ekkert af dótinu mínu aftur, þau tóku það [...]. [Forstöðumaðurinn] útskrifaði mig í hvelli því hann réðst á mig, alvarlega, sem allir sáu það, ég hágrét og hann var svo hræddur við hvað einn starfsmaður myndi gera, því hann þekkir fólkið mitt“.

Viðmælandi B segir frá tveimur atvikum. Hendinni á henni hafi verið „neglt“ í borð og hún hafi verið dregin á hárinu þegar hún ætlaði að strjúka.

„Ég og stelpa vorum að rífast, vorum tvær þarna yfir helgina, allar hinar fóru í helgarleyfi, vorum tvær eftir með forstöðumanninum á vakt. Við vorum að rífast og hann var eitthvað tæpur og hann tók svona og negldi hendinni á mér í borðið. Ég var rauð og marín og ég fór að gráta með ekka og hann alveg tók utan um mig fyrirgefðu og þetta gekk allt of langt, að biðja mig um að segja ekki frá þessu, ógeðslega grillað“.

„Já, [forstöðumaðurinn] dró mig á hárinu, ég ætlaði að hlaupa út, ætlaði að strjúka og var komin út að bílnum á mölinni og hann reif mig á hárinu inn og upp stigann, það voru svona stigar niður allt húsið sko. Svo þegar forstöðumaðurinn sló mig þarna í höndina, ég man bara eftir ég talaði við mömmu um kvöldið og ég grét bara með ekka, mér brá svo, ég var svo hrædd og hann að taka afstöðu í einhverju rífrildi, sem ég væri bara eða fattarðu skilurðu“.

Viðmælandi C segist hafa upplifað mikið ofbeldi þegar ósætti var á milli hennar og forstöðumannsins.

„Ég lenti í þessu líkamlega ofbeldi þarna, hent niður stigann og það er eina skiptið sem ég lenti á spítala, en annars átti [forstöðumaðurinn] það til að taka í okkur harkalega, og kasta manni eitthvað, en þarna kastaði hann mér niður stigann, og ég er búinn að grípa og hrista mig og svona sko. [...] Þegar ég fór í Hrafnagilsskóla, og þá eru nýir kennarar og nýir krakkar og það var einhver sem talar illa um einhvern kennara, bara við erum unglingar og segir eitthvað, mér finnst hún ekki skemmtileg eða eitthvað, og ég sem á rosa erfitt með að tjá mig og síst að ég myndi kjafta og hann fer í mig og segir: „Hver sagði þetta?“ og ég ætla ekki að segja og segi við hann: „Ég ætla ekki að segja“ og þá bara brjálást hann svona, og kallar á börnin sín. Hann var að fara til Parísar með þau og kallar á þau, og segir „Við erum ekki að fara til Parísar því að hún ætlar ekki að segja frá hvað gerðist“ og notar þetta og hann fer ekki með krakkana til Parísar. [Forstöðumaðurinn] bara bilast, hendir mér niður stigann, hann er að segja að ég hafi verið í mótþróa, það voru vitni að þessu, stelpurnar voru vitni að þessu, ég gerði ekki neitt, ég stend bara og segi: „Ég vill ekki segja það“, ég get ekki sagt það, ég veit það ekki, þá bara brjálást hann svona rosalega, bara allt í einu snappar hann, bregst við, hendir mér niður stigann og ég er með þetta áverkavottorð og þetta er kært, kært til barnaverndar en svo lætur barnavernd þetta hverfa og rekur mig bara heim þegar þetta er að fara fyrir nefndina“.

Stúlkan C segir að starfsmaður hafi verið vitni að atvikinu.

„[Ein starfskonan] fór með mig á spítalann þegar [forstöðumaðurinn] leggur á mig hendur og ég gisti hjá henni eina nótt, mamma kemur norður. Hann hendir mér niður stiga og ég er með handaför eftir hann, henni blöskraði, hún bara labbar með mig út, ég fæ áverkavottorð og er svo bara aftur send þarna. Eina skiptið sem ég lenti á spítala, en annars átti hann það til að taka í okkur harkalega, og kasta manni eitthvað en þarna kastaði hann mér niður stigann. [Forstöðumaðurinn] átti það til að hlaupa í mann sko, það var alveg nóg til að maður var dauðhræddur og ég vildi ekki tala um það“.

Viðmælandi D segir frá atviki, sem gerðist daginn eftir að hún kom á meðferðarheimilið og eins frá dónaskap sem henni fannst forstöðumaðurinn sýna stúlkunum á kvöldfundi.

„Það var fyrsta daginn, þá var svona kvöldfundur og það gekk hringinn og mér fannst [forstöðumaðurinn] bara vera ógeðslega dónalegur við stelpurnar. Ég bara hafði aldrei heyrt fullorðinn mann tala svona við unglinga. Hann bara, þetta bara gekk yfir og hann var bara rosalega leiðinlegur við þær. Þannig að þegar kom að mér, ég var svona rebel sko, og ég sagði: „Heyrðu, mér finnst þú bara rosalega dónalegur við stelpurnar.“ Og hann reif mig upp á hendinni, það var rosa brattur stigi þarna niður. Bara dró mig þrykki mér niður stigann, hljóp á eftir mér niður, dró mig á eftir ganginum og bara hélt mér og bara

eitthvað helvítis ... ég man ekki hvað hann sagði alveg, en ég ætla bara að þagga niður í þér. Og ég fékk bara áfall. Bara algert áfall og ég var þarna bara niðri og eitthvað ég ætla bara að pakka í tösku, ég ætla bara að fara heim, bara flýja hédan“.

Stúlkan D segir einnig frá atviki þar sem henni var hrint niður stigann.

„Já, [forstöðumaðurinn] marghrinti mér niður stigann ... Einhvern tímann þá þú veist mjólkinn var að ganga hringinn og þú veist við vorum að borða morgunmat og svo þegar kom að mér, ég var eitthvað þínu morgunfúl og ég setti upp einhvern svip, bara ohh eitthvað hérna og hann sat og horfði á okkur borða. Bara sat í horninu og horfði og var með krosslagðar lappir. Ég sá alveg að hann var búinn að vera að fylgjast með mér út af því að hann hugsaði ... og hann bara rauk upp, reif í mig, þrykkti mér niður stigann. Bara setti lappinar hérna [bendir á brjóstakassann] og bara helvítis hóran þín og svona þannig að maður gat ekki andað sko“.

Viðmælandi E segist hafa flogið niður stigann eftir þríf dag. Hún hafi ekki nennt að þrífa eða ekki þrífið eins og ætlast var til.

„Já ég flaug niður stigann, var á efstu hæðinni, það voru vikuprif, [forstöðumaðurinn] sagði eitthvað við mig að þetta væri ekki nógu vel gert og ég svaraði og sagði að svona hefði mér verið sagt að gera þetta og hann bara sturlaðast. Hann átti það til, hann bara bilaðist, ég hélt þetta hafði bara komið fyrir mig en frétti svo að fleiri hefðu lent í því, ég var bara heppin að lenda á glugganum en ekki veggnum, hefði rotast þá sko, líka t.d. svona grín, hann notaði það svona yfir, eins og djók, hann setti upp eins og djók þegar hann var að sparka þéttingsfast í rassinn á okkur, eða gefa olnbogaskot þegar við vorum að hlaupa“.

Viðmælandi F segist hafa verið lamin með inniskó og slegin af forstöðumanninum.

„Ég varð vitni að ofbeldi, [forstöðumaðurinn] dró [stúlku] á hárinu upp og niður stiga, hann lamdi mig með inniskó, hann var með mjög stóra fætur, 47 eða eitthvað og tók inniskóinn sinn og lamdi mig í andlitið með honum“.

„Ég barðist á móti við [forstöðumanninn] en hinar stelpurnar gerðu bara allt eins og hann sagði, þær sögðu ekki neitt. Ég barðist á móti og þá sló hann alveg til mín og svona. Ég lamdi bara til baka, hann meikaði bara ekki að hafa mig sko“.

Viðmælandi G segist hafa lent í líkamlegum átökum við forstöðukonuna.

„Ég strauk tvisvar, fyrri skiptið var [forstöðukonan] brjáluð og við lentum í slag og ég man hvort ég hafi dottið eða hún hrint mér og ég ligg á hliðinni á gólfinu og hún kemur til að halda mér og setur hné ógeðslega fast á ristina á mér og það er ógeðslega vont og ég öskra og öskra. Ég er með fatlaða fætur [...] og mjög viðkvæm í fótunum. Hún hélt mér um tíma og ég beit hana svo fast að hún fór á spítala til að fá stífkrampasprautu, en það var ekki farið með mig. Ég fékk ekki að fara í skoðun hjá lækni fyrr en 3 dögum seinna og var þá ristarbrotin. Ég strauk aftur eftir það. Ég reyndi að segja barnaverndinni frá þessu, það gerðist aldrei neitt, ég reyndi að kvarta oft“.

Viðmælandi H segir forstöðumanninn hafi kastað sér í gólfið.

„Og eitt skiptið þá kemur [forstöðumaðurinn] að okkur, hann böstaði mig. Við erum í kjallaranum og við heyrum hann labba uppi, hún segir: „Þú verður að fara, ég fer yfir í mitt herbergi“. Hann kemur svo niður og kveikir ljósið og vekur þann sem er með mér í herbergi, ég man ekki hvað forstöðumaðurinn segir, hann er öskuillur og vonsvikinn, og allt það, ég reyni að koma mér út úr því með einhverjum orðum, ég man ekki hvað hann segir, hann kallaði mig lygara, og lyfti mér upp í loftið og ég er bara lítill unglingur sko, hann er ég veit ekki hvað stór, hann lyftir mér upp og kastaði mér í gólfið, ég man ekki hvað gerðist eftir það, hvort það var meira eða hvort ég fór bara í það mikið sjokk að ég gleymdi því. Ég veit að hann ýtti [stúlku] niður tröppurnar“.

Viðmælandi I segist hafa verið slegin utan undir af forstöðumanninum.

„Ég man bara þú veist einu sinni, þegar ég fékk ... eða hérna það var stelpa með okkur sem átti lítinn strák og hún var í einstaklingsherberginu á móti mér og hérna, hún var stundum svona ekki sú duglegasta að fara út með kúableyjurnar. Einhvern tímann erum við þrjár eða tvær eða þrjár að tala saman um það hvort við eigum að ræða þetta við hana beint eða þá hvort við eigum að fara með þetta í gegnum [forstöðuhjónin]... það varð til þess valdandi að það var stelpa sem segir frá, fer með þetta til þeirra og þau komu inn í herbergið ... þá fæ ég alveg að heyra það hvað ég, þegar ég kom, að það hafi verið þvítík lykt af mér, ég hafi verið drullug og ógeðsleg og skítug og það sé ennþá vond lykt af mér og ef þetta sé eitthvað vandamál þá geti [forstöðumaðurinn] nú örugglega fundið einhvern sveitabæ þar sem ég get örugglega fengið að liggja með skepnunum. Og ég voga mér að segja að þetta sé nú svona einum of, ég hafi nú ekki verið að tala illa um hana eða drenginn og eitthvað og hérna og forstöðumaðurinn slær svona í borðið og eitthvað og mér bregður og ég hvæsi eitthvað svona út úr mér, þú veist biðst afsökunar, en ég man ekki hvaða orðalag ég notaði, og þá slær hann mig utan undir“.

Viðmælandi J segir forstöðumaðurinn hafa þrengt að hálsi hennar.

„Ég man í raun bara eftir því þegar fyrsta atvikið gerðist þegar ég var búin að vera þarna í tvær vikur. Þá sem sagt hafði systir mín ætlað að gefa mér pening og ég vildi fá peninginn sem ég mátti ekki fá og ég skeytti þá skapi mínu. Ég man samt að það var ekkert líkamlegt hjá mér. Mér fannst ég eiga rétt á þessum pening. Ég var þarna náttúrulega bara þarna brotin 14 ára þá nýkomin úr meðferð einhvers staðar og engin mamma og pabbi og ég fittaði ekki inn fannst mér og þekkti engan og svo kemur þetta mótlæti og það verður til þess að [forstöðumaðurinn] rífur í mig, dregur mig niður stigann, eins og margar hafa talað um, og fer með mig inn í herbergi, ég var ein í herbergi, og hann lokar hurðinni og hann leggst ofan á mig til að halda mér niðri og ég man að hann setti sko, hann þrengdi svo að hálsinum á mér, ég hélt að ég væri að kafna. Ég átti þetta bara skilið. Ég var með dónaskap fyrir framan börnin hans og þá átti hann rétt á því að koma svona fram við mig. Og ég trúði því bara.“

Viðmælandi K segir frá því hvernig forstöðumaðurinn hélt henni niðri með hnénu og hrinti niður stiga.

„Það er svo skrítið, maður er nýbúin að koma og maður er unglingur í mótþróa og rífur kjaft við kennara og svo kemur maður þarna en hópurinn er svo ógeðslega brotinn niður

að það var það sem setti mann strax off, því maður fann að maður fékk engan meðbyr bara, [forstöðumaðurinn] byrjar á að einhvern veginn að á kvöldfundi að taka mig niður og með hörku og leggja hnén hérna á mig [bendir á bringu] og algjörlega og alltaf tekur í mann, hrindir manni niður stigann og ég bara var skíthrædd líka út af því að hópurinn sagði ekki neitt, það voru allir skíthræddir“.

Stúlkan K greindi einnig frá atviki þar sem forstöðumaðurinn hélt henni niðri eftir að hún hafði brotið reglurnar.

„Ég fer til Húsavíkur og ég held að ástæðan mér langaði til að gefa skít í allt, mér langaði til að fokka öllu og ég fer á fyllerí og [forstöðumaðurinn] er að keyra og ég er að fara eitthvað á Seyðisfjörð með einhverjum gaur þarna og hann sér mig á fyllerí og hann tekur mig upp í og hann brjálást og lemur mig bara í dödlur sko og bara og ég bara full audda og læt bara allt flakka... Um kvöldið fer hann þarna, það er aðeins farið að renna af mér og hann bara hann froðufellir sparkar í mig, situr þarna öskrar á mig, heldur mér niðri og heldur mér hérna [bendir á úlnið] og það horfa allir á þetta og ég verð svo hrædd... Ég var svo hrædd að ég bara sá bara að hann var ekki að fara að hætta. Ég lá á gólfinu og hann hélt og hélt og hélt áfram og ég þá þóttist ég fá hjartaáfall og hann vissi að ég var að plata en það hefur einhver hringt á neyðarlínuna og sjúkrabíllinn kom. Ég hef skoðað mín gögn, það kemur reikningur fyrir sjúkrabílnum“.

Viðmælandi L segir forstöðumanninn hafa ýtt sér niður stiga og dregið inn í herbergi.

„[...] hann tekur í mig um leið og foreldrar mínir fara og það verða svona átök og ég enda þarna niður stiga. Og ég man hann [forstöðumaðurinn] talaði alltaf eins og allt svona ofbeldi, sem var eitthvað svona tekið í mig bara, svona harka af því ég var ekki að fara eftir einhverju eða það var verið að ýta mér niður í herbergi eða eitthvað svona sko og það var svona ... Ég fæ högg á höfuðið, ég enda í vegg og fæ högg á höfuðið og vankast við það sko. Svo er ég í rauninni bara dregin inn í herbergi því ég fór ekki strax ég bara varð mjög hissa og bara vonkuð og ég er bara dregin inn í herbergi og skilin eftir þar sko... Það var í rauninni ekki aftur eitthvað svona alvarlegt maður var bara svona tuskaður til einhvern veginn og dreginn inn í herbergi eða ýtt eitthvað eða en ekkert svona já hérna hann gerði þetta allt saman mjög pent og [forstöðukonan] líka hún var mjög harðhent“.

Viðmælandi M segir forstöðumanninn hafa dregið sig út úr bíl og tekið kverkataki.

„Ég fékk að fara í einhverja bíóferð eða eitthvað þannig og [forstöðumanninum] fannst ég eitthvað vanþakklát þannig að hann tók mig, hann bara brjálaðist, dró mig bara meðfram bílnum lét höggin dynja á mér, tók mig kverkataki, dró mig þarna inn í herbergi. Svo var hann eiginlega þar í einhverja tvo klukkutíma bara öskrandi yfir mér, svo lét hann [tvo starfsmenn] sitja yfir mér alla nóttina svo man ég að ég fór ekkert út út herberginu í einhverja daga eftir það“.

Stúlkan M segir einnig frá því að sér hafi verið hrint niður stiga.

„En ég man alveg eftir að [forstöðumaðurinn] hrinti manni niður stiga, ég man alveg að hann dró mann eftir ganginum, ég man líka oft eftir kverkataki og hann breyttist bara um skap svona [smellir fingrum] og ef þú gerðir eitthvað þá varstu allt í einu keyrð, keyrði hann manni uppi við vegg og svo bara... og líka bara hrinti manni, sló í mann“.

Stúlkan M lýsir því hvernig forstöðukonan hafi sest ofan á sig.

„Ekki það oft sko, ég held það hafi kannski verið þrisvar eða fjórum sinnum, sem var eitthvað líkamlegt sko. Það var alltaf meira svona að hrinda eða toga, allavega í mínu tilfelli sko, eða þá að var ég man allavega eftir einu tilfelli þar sem það var reyndar [forstöðukonan] en ekki [forstöðumaðurinn] þar sem hún settist ofan á mig og hún sat ofan á mér í örugglega svona hálf tíma til þess að halda mér í gólfinu. Ef mig rámar rétt í það þá var það einhverskonar fundur sem hafði verið um að ég ætti að vera í tvö ár, en ekki eitt ár, þar sem ég trylltist og þegar mamma fór þá var ég með eitthvað uppsteyt þannig ég var keyrð í gólfið og bara setið ofan á mér þangað til ég róaðist niður eða gafst upp, var svona 70-80 kílóum þyngri en ég sko“.

5.9.1 Vitni að líkamlegu ofbeldi

Alls 11 fyrrum vistbörn sögðust hafa séð eða heyrt þegar aðrir voru beittir ofbeldi og var það af hálfu forstöðumannsins í öllum tilvikum. Sumar eftirfarandi frásagna eru af sama atviki.

„Ég man að [stúlku] var hrint niður stiga því hún var smá ofbeldishneigð, ég er smá mikið meðvirk sko, þegar ég sá það fór allt í lás hjá mér, maður tiplaði á tánnum, hún var reið og ætlað að sparka í [forstöðumanninn] og var bara hrint niður stigann“.

„Ég man eftir stelpu sem var dregin eftir malbikinu, ég man eftir andlitinu á henni, [...] ég skelf við matarborðið, ég kíkí út, ég heyri öskrin, [forstöðumaðurinn] að hlaupa á eftir henni, hann togar í hárið á henni, hann skellir henni í malbikið, hann er að byrja að missa það á manneskju sem, það fóru allir að verða target á þessum tíma“.

„Já, eitt sinn var ég í herbergi með [stúlku] og ég heyrði að hún var með síma, heyrði í símanum hennar, ég fór upp og sagði að hún væri með síma, ég hefði ekki átt að gera það, en gerði það samt. [Forstöðumaðurinn] kom niður og hann kom upp í rúmið hjá henni tók hana hálstaki og ýtti henni niður í dýnuna og bara „hvar er síminn?“ og tók allt af rúminu og fann símann undir dýnunni og henti svo henni í rúmið, þetta var bara ógeðslegt sko“.

„[Forstöðumaðurinn] tók hana og henti henni niður tröppur í morgunmatnum út af því að hún skellti mjólkinni niður skilurðu. Ég man mjög vel eftir þessu. Hann gerði þetta mörgum sinnum við hana, þetta var ekkert eina skiptið sko og þetta var ekkert eina stelpa sem hann gerði þetta við skilurðu“.

„Ég man eftir bara einum rosalegum öskrum. Jú, ég man eftir einu ofbeldi, það var við [stúlku] þegar hún kom full einu sinni. Þá var hann bara ofan á henni. [Forstöðumaðurinn] var bara tjúllaður og var bara froðufellandi sko. Bara öskrandi á hana, þetta var bara hræðilegt. En hann náttúrulega rak okkur alltaf í burtu og svona“.

5.9.2 Upplifun starfsfólks af líkamlegu ofbeldi

Fyrrum starfsfólk kannast almennt ekki við að vistbörnin hafi verið beitt líkamlegu ofbeldi eða refsingum, hvorki af hendi forstöðumanna né annara starfsmanna. Það hafi komið þeim í opna skjöldu þegar frásagnir af líkamlegu ofbeldi birtust í fjölmiðlum. Starfsfólkið minntist þess heldur ekki að vistbarn hafi kvartað vegna ofbeldis af hálfu forstöðuhjóna. Starfsfólkið var flest

á þeirri skoðun að börnin hafi upplifað það sem ákveðið ofbeldi að vera tekin í burtu úr sínu umhverfi og send á meðferðarheimili þar sem hafi gilt strangar reglur og agi.

„En ég held líka, það er svo svakalega mikið ofbeldi fólgið í því að taka ungling í burtu úr sínu umhverfi, frá sínum vanda, ég man ekki eftir einni stelpu sem kom sjálfviljug, ekki einni. Þær komu allar þvingaðar inn og þetta er svo mikið ofbeldi, svo margar höfðu ekki gengið í skóla lengi, mættu ekki í skóla upp í tvö ár og margar ekki farið eftir neinum reglum í langan tíma og margar voru bara, lifðu alls ekki heima hjá sér, koma svo inn á svona stað þar sem þú átt allt undir því að fara eftir reglunum. Þú átt allt undir því að gera það sem er ætlast til af þér og það er ofbeldi í sjálfu sér“.

„Auðvitað eru þetta stelpur sem voru teknar frá foreldrum sínum. Þetta var visst sjokk og langur tími sem þær eru í burtu og ég skildi vel að þær voru ósáttar, en þegar ég les þetta þá bara fallast mér hendur. Þetta var ekki svona, eins og þær eru að lýsa þessu. Ég veit svo alveg að svona með [forstöðumanninn], hann var mjög svona, gat verið rosalega kátur og skemmtilegur og mikil læti og fíflangur, en svo ef eitthvað kom upp, óheiðarleiki og plott, það er ekki að ástæðulausu sem þær eru þarna, þá gat hann verið mjög ákveðinn, og þarna, þú veist, ekki þessi lýsing sem ég er búin að lesa, ég var aldrei vitni að líkamlegu ofbeldi“.

„Ég varð aldrei vitni að því að þeim hafi verið fleygt niður stiga, haldið niðri og setið á þeim í langan tíma, lokaðar inni í herbergi í marga daga, dregnar á hárinu. Ég bara varð ekki vitni að neinu slíku eins og kemur fram í Stundinni... Já umfjöllunin er mjög, það sem ég hef lesið, fannst mér skelfilegt að lesa yfir, er slitið úr samhengi og bara önnur hliðin sögð og bara út úr kortinu, ég þekki það, hef orðið var við að þegar börn skýra frá og eru í móþrói það er allt týnt til, aldrei horft til hvernig var mín framkoma, hvað var ég búin að gera áður en þetta kom til, hvað var ég búin ganga mikinn berserksgang áður en ég var stoppaður af eða ráðist á annan meðferðarfélag, eða annað, það er aldrei litið inn á við hvernig ég var heldur bara hvernig hann brást við“.

„Og ég upplifði ekki skipulagt ofbeldi eða harðræði umfram, sem dæmi, þegar þessar stelpur koma þá upplifa þær það örugglega sem ofbeldi að fá ekki að stjórna hvað er í útvarpinu“.

Einn starfsmaður talar um stelpurnar hafi upplifað þrepakerfið sem harðræði.

„Það var þetta sem þær eru að upplifa harðræði, þetta þrepakerfi...það sem var óljóst í þessu að það var bara undir hverjum og einum starfsmanni komið hvað þurfti mikið til að falla á þrepi, hvað mikið klikkaði til að falla um þrep. Ég gerði engar athugasemdir við það, maður gengur þarna inn í ákveðinn kúltúr, og reynir að fylgja honum bara, eins og ganga inn í aðra vinnu“.

Sami starfsmaður sagðist aldrei hafa orðið vitni að því að forstöðumaðurinn beitti líkamlegu ofbeldi en minntist forstöðukonunnar í líkamlegum átökum við vistbörn.

„Sko, sá [forstöðumanninn] aldrei leggja hendi á einn né neinn, en hann gat hvesst sig alveg hreint. Eitt skiptið missti hann sig algjörlega, þá vissi ég ekkert hvað var í gangi sko, nema hvað það voru konfliktar á milli dóttur forstöðuhjónanna og viststúlku. Við

voru að koma úr bíó tvær eða þrjár og allir lige glad og þá bíður hann eftir okkur alveg nötrandi. Í Stundinni er talað um líkamlegt ofbeldi en sko, það eru tvö skipti sem ég man eftir og þá er það forstöðukonan í báðum skiptunum, hún sem er í átökum við stelpur og kallar á mig og biður mig að hjálpa [...]“.

Annar starfsmaður man eftir einu atviki þar sem forstöðumaður tekur stúlku með valdi þegar hún var í mótþróa.

„[Stúlkan] var að koma inn og það var áður en að hún komst í jafnvægi, það var bara þannig, og þegar börn eru vistuð er mikilvægt að skapa þeim þannig umhverfi að þau geti jafnað sig og komist í jafnvægi. En viðbrögð [forstöðumannsins] voru líkamleg. Hann bara tók hana niður, hún var ógnandi og ögrandi, þá er ég ekki að varpa sökinni á hana heldur var það bara þannig, en viðbrögðin voru þau að hún var tekin bara með valdi. Það var nokkrum dögum eftir að hún kom. Ég man eftir þessu og allir sáu þetta og allir urðu varir við þetta, en ég held að fólk hafi ekki litið á þetta annað en bara hluta af því að takast á við ákveðna hegðun. Ég sá ekki hvað gerðist í aðdragandanum“.

Einn starfsmaður man eftir atviki sem varðar forstöðukonuna.

„Sko ég var einu sinni vitni að því að stelpa hafði strokið og komist í efni og [forstöðukonan] hún var í raun sú sem var á vaktinni með barnið eða stúlkuna í fanginu. Hún vildi bara strjúka þ.a. líkamleg átök voru þarna. „Þú ert ekki að fara neitt“, sagði hún og þetta er ekki hægt að leggja þetta á eina konu að standa í þessu. Ég kem þarna og er að koma á fund út af öðru og sé þetta gerast. Þær eru í svona átökum og forstöðukonan er ofan á henni, er að nota líkamann til að halda henni niðri, hún er að koma úr stroki og þetta voru svona leiðirnar“.

Starfsmaður lýsir því að það hafi komið sér í opna skjöldu að heyra frásagnir um ofbeldi í fjölmiðlum og sagðist almennt ekki eiga minningar um ofbeldi. Það hafi þó verið eitt atvik þar sem voru stympingar (sama atvik og viðmælandi C lýsir að framan):

„Eina sem ég á minningu um, sem er svona stympingar og það er [tiltekin stúlka], ég man að forstöðuhjónin ætluðu að fara í helgarferð... með krakkana sína, þetta er örugglega á föstudegi og það verður allt vitlaust úti í skóla, tengt einn stúlku. Forstöðumaðurinn fer yfir og nær í hana og kemur með hana heim og ég er uppi á pallinum og hann er að, sem sagt koma með hana upp stigann og hún er eitthvað að slást við hann og stympast við að fara ekki með og hann var mjög reiður og þau voru sem sagt bara svona í stympingum, hún að reyna að reyna að komast frá honum, hann að reyna halda henni og koma upp á skrifstofu og ég veit ekki hvort það sé bara sama skipti hvort að hann kemur henni svo upp og hún fer inn í stofu og er alveg brjáluð og hvort að hann fer inn á skrifstofu. Þetta er svo, samt svo óljóst. En allavega hún fer eitthvað að tala um að hann hafi meitt sig og ég segi ef þú ert svona slösuð verðum við ekki bara að fara upp á bráðamóttöku og láta kíkja á þig“.

Starfsmaðurinn segist ekki muna hvort stúlkan hafi verið með áverka eða farið upp á spítala. Starfsmaðurinn mundi einnig eftir atviki sem varðar aðra stúlku. Sú hafði farið í leyfi til ömmu

sinnar, en forstöðumaðurinn séð hana drukkna í bænum (sama atvik og viðmælandi K lýsir að framan):

„Ég á svo óljósa minningu þegar [forstöðumaðurinn] kemur með [stúlkuna] vegna þess að maður var alveg bara ha? Við höldum öll að hún væri bara hjá ömmu sinni sko og hérna að það voru alveg læti kringum það. Ég man eftir að hann kom með hana upp og ýtti henni inn eftir ganginum. Hún var rosalega illa á sig komin og hann örugglega, sem réttlætir ekki, ógeðslega reiður og vonsvikinn yfir að hafa gefið henni traustið að fara til ömmu sinnar og hittir svo bara á hana niður í bæ“.

Einn starfsmaður sagðist bara hafa upplifað jákvæða framkomu forstöðumanns í garð vistbarna:

„Ég var aldrei vör við neitt nema að [forstöðumaðurinn] bara kæmi fram við þessa krakka bara af hlýju og einlægni og þótti vænt um þau, fannst mér skilurðu. Það var mín upplifun. En ég ætla ekki að segja að þetta hafi ekki gerst skilurðu... eða ég varð ekki vitni þannig ég ætla bara ekki að gera lítið út því og segja það hafi ekki gerst en ég var ekki vör við það“.

5.9.3 Forstöðuaðilar um beitingu líkamlegs ofbeldis

Rætt var við fyrrum forstöðuaðila meðferðarheimilisins sitt í hvoru lagi. Hvorugt þeirra sagðist hafa beitt vistbörnin ofbeldi eða að um kerfisbundið ofbeldi hafi verið að ræða á heimilinu. Upp hafi komið atvik og aðstæður þar sem nauðsyn hefði borið til að halda barni þegar stoppa þurfti af ofbeldisfulla eða sjálf skaðandi hegðun. Forstöðuaðilar nefndu báðir að tíminn í kringum flutning meðferðarheimilisins frá Varpholti yfir á Laugaland hafi verið sérstaklega krefjandi. Í því sambandi sagði forstöðumaðurinn:

„Þetta haust 2000 og svo aftur í byrjun árs 2004 þegar eiginlega, ég get bara hugsað til þessara tímabila með hryllingi, af því það komu of margir með of mikinn vanda á sama tíma“.

Þá sagði forstöðumaðurinn frá tveimur atvikum þar sem hann lenti í átökum og áttu þau sér stað í flutningunum. Fyrri atvikið átti sér stað við morgunverðarborðið (sama atvik og viðmælandi D lýsir að framan).

„Þarna var allt í rusli í kössum og brjálæði og það er einhvers konar morgunverður og ég var svo þreyttur og þá er [stúlka] með einhvern fæting og ég segi bara við hana farðu niður, nú borðum við bara morgunverð hérna, við sem ætlum að vera eins og fólk hérna við borðið. Þú getur fengið að borða bara á eftir, farðu bara niður. „Nei, ég fer ekki neitt“ og svo já nú áttu að fara niður og svoleiðis. „Nei“. Ok, ætlarðu þá bara að vera og þú mátt sitja hérna við borðið ef þú segir ekkert sko... svo heldur þetta áfram þetta verður bara verra og ég segi komdu bara með mér og þá kemur hún og þá löbbum við fram, löbbum fram að stigapalli, hún átti að fara niður og hún var svona á móti því. Laugaland er þannig að það eru fyrst svona held ég sjö tröppur niður, svo kemur tröppupallur, svona býsna stór og svo sjö aðrar þar. Og þegar við komum fram á pallinn [stendur upp og sýnir] þá er handrið meðfram við stigann og þá svona heldur hún í handriðið með báðum höndum og

hreyfir sig svo ekkert og svo ýti ég alltaf svona á hana þar til hún fór á næstu tröppu. Allan tímann er hún að rífa kjaft og verður svona gróf. Og svo kemur pallurinn, fer niður þessar sjö, fer svo stigapallinn, svo koma hinar sjö þarna niðri og þetta eru bara sömu samskipti sem stúlkan og ég, segi bara mér er alveg sama hvað þú segir þú átt bara að fara niður á herbergi, þú átt, já já þú mátt kalla mig öllum þessum nöfnum það er allt í lagi, svo kemur þú bara á eftir þegar þær eru farnar og þá geturðu fengið morgunverð. Og það er: „Haltu kjafti tussan þín“ og eitthvað svona og heldur svona í handriðið og svo er hún alveg stopp svona og er svona, og lítur svona niður og þá eru tvær tröppur eftir. Þá ýti ég við henni, þá bara ýti ég svona. Þá sleppur hún takinu, hoppar svona niður, snýr sér við og „ætlaðu að drepa mig ógeðið þitt! [...] Allt sem ég gerði þarna þennan morgun var rangt. Ég var algjörlega útkeyrður og þarna, þetta var algjörlega rangt, alveg frá öllu, og það get ég alveg séð og hryllilega leiðinlegt og eiginlega allur þessi vetur var ömurlegur, við ætluðum aldrei að ná, af því við vorum von svo góðu andrúmslofti, vorum von eins og út í Varpholti [...] þar sem allir voru í samvinnu“.

Forstöðumaðurinn sagði frá öðru atviki þegar stúlka neitaði að fara úr sófanum (sama atvik og viðmælandi C lýsir að framan).

„Ég hérna svona eitthvað og lyfti upp, með kassa í hinni hendinni og tók svona nú..., nei nú stendur þú upp, nei, búið að slökkva á sjónvarpinu, neitaði að fara þarna, hún átti að fara úr sófanum og það er bara nei hundrað sinnum... tek svona í handlegginn og lyfti henni upp. Þá segir hún: „Æi þú meiðir mig“. Jájá, þú gast farið sjálf og farðu þá niður. Þá er [forstöðukonan] þarna og segir eitthvað svona: „Komdu nú bara með mér“ og þá segir hún: „Hann meiddi mig í hendinni“ og hún var í ofsalegum mótþróa og neitaði að vera með í öllu. Og þá segir [forstöðukonan]: „Má ég sjá?“ og lyftir svona upp hendinni. „Heyrðu ég veit hvað við gerum. Förum upp á sjúkrahús og fáum áverkavottorð“. Jájá! Þá loksins kviknaði á henni. Já, við skulum gera það. Farðu, segi ég og [nafngreindur starfsmaður] getur farið með þig og hérna farðu og sæktu jakkann þinn. Hún sækir jakkann og kemur niður. Og þær gerðu það og en sko eiginlega var þetta grín en en mér fannst það allt í lagi, að hún ætti að gera það“.

5.10 Áreitni

Ein stúlka greindi frá atviki sem varðar kynferðislega áreitni.

„[Starfsmaðurinn] var alltaf með eitthvað svona kynferðislega áreitni við mig, nudda á mér eggjastokkana og ég sagði frá því sko og þá var hann látinn fara. Allt í einu hætti hann bara að vinna. Mér var ekki trúað fyrst sko og svo fóru aðrar stelpur að tala um þetta og þá var hann látinn fara sko“.

Annar viðmælandi sagðist hafa vitað til þess að sami starfsmaður hafi snert stelpur á óviðeigandi hátt.

„Ég átti að vera, þá var [starfsmaður] þarna, hann átti að vera yfir mér og vera minn ábyrgðarmaður á hverjum degi, ég átti að hitta hann á hverjum degi. Ég hitti hann tvisvar fyrstu vikuna, hann gerði það stundum að hann klappaði tveimur stelpum á rasskinnarnar þegar þær voru að fara að sofa, og sagði þá góða nótt stelpur mínar. Allavega, það var ekki í lagi... ég sagði það við hann, ég er ekki að fíla þig, mér finnst þú vera perri, ég vil aldrei aftur hitta þig, það kom bara yfir mig, hann var ekki í lagi“.

Ein stúlka sagði frá óviðeigandi athugasemd varðandi gírstöng í bílferð.

„Eins og hvernig er það ok að segja brandara með gírstöngina að við ættum að setjast á, honum fannst það rosa fyndið á meðan okkur fannst þetta ógeðslegt“.

Ein stúlka sagði frá því að í eitt skipti hafi hún strokið og þá verið send í sturtu þegar hún sneri til baka.

„Ég og [nafngreind stúlka], við strukum oft saman og þegar við fundumst og þá fór maður í strokugalla, eins og fangar og fengum ekki að vera í brjóstahaldara, vorum í boxernærbuxum, allt tekið út úr herberginu. [Forstöðukonan] svaf inni hjá okkur svo við myndum ekki strjúka og m.a. í sturtu komu þau með okkur inn, mér finnst það vera kynferðislegt ofbeldi, að standa og horfa á mann í sturtu sko, því við vorum að strjúka, þetta var alveg í nokkrar vikur“.

5.10.1 Vitneskja starfsfólks um áreitni

Fyrrum starfsmenn sögðust hafa heyrt um nudd eða eggjastokkanudd:

„Einhver þeirra sagði mér frá og ég lét Barnaverndarstofu... Þarna segja þær mér, það er eitthvað sem passar ekki, um leið og ég kem á fund koma þær til mín, segja mér frá starfsmanninum og nuddinu, en engu öðru. Þetta gekk bara mjög vel fyrir sig, Barnaverndarstofa brást við, fundur og hann var látinn fara. Ég fór ekki ofan í saumana á því, en það var brugðist við því“.

„Ég var aldrei vitni að þessu, þær sögðu bara að hann var að nudda okkur eggjastokkanudd, ég man eftir umræðunni og þær sögðu bara á maganum. Það var inni í föndurherberginu, þær lágu þar uppi á borðinu og það leiddist út í eitthvað svona, hann var eitthvað skritinn. Forstöðumaðurinn tilkynnti þetta“.

Starfsmaður, sem var hætstur þegar nuddið fór fram, sagðist hafa heyrt af því.

„Ég heyrði af honum og kvartanir yfir honum. Hann var að nudda stelpurnar og hann vann á öðru meðferðarheimili áður og þess vegna talið að það væri auðvelt að taka hann inn þegar datt út starfsmaður. Stelpurnar sögðu að hann væri með eitthvað eggjastokkanudd og var að nudda þær naktar sem sagt eða það byrjaði ekki þannig en endaði þannig og stelpurnar kvarta svo undan því hvað hann er að segja eða gera og hann var látinn fara strax, man ekki hvað hann var lengi“.

Einn starfsmaður lýsir þeim, sem veitti eggjastokkanuddið, sem manni sem hafi alltaf verið í pabbaleik:

„Hann var alltaf í pabbaleik. Hann lá með 2-3 stelpur í fanginu uppi í sófa og maður gengur inn í þetta. En, svo er stúlka sem klagar hann. Hann vekur hana með því að strjúka henni, hún klagar hann og hann er látinn fara. Ég veit ekki hvort að hún kærði nokkurn tímann en hún leggur fram kvörtun“.

Enginn starfsmaður minntist þess að hafa orðið vitni að atviki sem varðar kynferðislegt ofbeldi eða kynferðislegt tal.

5.11 Samskipti við fjölskyldu

Fyrirum vistbörn voru spurð út í samskipti við fjölskyldu sína meðan á meðferð stóð. Mörg þeirra mundu ekki hvernig þeim hafi verið háttað, en 23 gátu rifjað það upp.

„Ég mátti hringja, ekki oft, mig langaði að fá að heyra í vini mínum en það var ekki leyft, við fengum ekki að gera svoleiðis. Ég veit ekki hversu oft ég fór heim í bæinn en það var mjög sjaldan, sem ég fékk að fara heim. Mamma kom á fjölskylduhelgarnar og það var allt í lagi sko, gekk bara vel, en maður sagði aldrei neitt“.

„Þau köttuðu á öll samskipti við mömmu, sögðu að mamma hefði ekki haft áhuga á að hafa samband... Hef ekki haft tengslanet alla mín ævi. Ég var eina sem upplifði það að mæta á fjölskylduhelgi án þess að hafa foreldra mína, allir hinir foreldrar komu, hinar voru með sína foreldra. Ég var í samskiptum við mömmu fram yfir fyrstu jólin þarna, þá fer ég heim því við gerðum allt brjálað og það átti að loka“.

„Mamma koma þarna, borgaði ógeðslega mikið af pening til að koma greyið, gista á hóteli, kom tvisvar og þegar ég náði loksins að tala við mömmu og sagði hvernig mér leið og þá bara tók hún mig út, heim og ég fékk aldrei neina útskrift“.

„Mjög lélegt. Ég náttúrulega þekkti pabba lítið en ég og mamma pössum bara ekki saman. Ég þurfti ekkert að hringja í hana“.

Tíu viðmælendur af 23 nefndu að síminn hafi verið hleraður.

„Síminn var hleraður, ég fékk að hringja í foreldra einu sinni í viku og var að segja þeim að þau væru að fara til útlanda og ég var ósátt við að fá ekki að fara með, og þá bara *ef þú ert að tala svona færdi ekki að hringja heim*. Bíddu, eruð þið hinum megin að hlera símann. Fékk að hringja á 2. stigi í 5 mín., 3. stigi í 7 mín., á 4. stigi 10 mín. símtal á viku. Að það hafi verið hlerað, í leyfi var maður bara að tipla á tánum, maður fann bara [forstöðumanninn] á bakinu“.

„Já það var alveg klippt á til að byrja með öll samskipti, okkur var leyft að tala við foreldra undir eftirliti, með annan síma inni á skrifstofu sem þau hlustuðu á okkur, einu sinni í viku, en ekki strax. Man ekki hvað ég þurfti að bíða lengi, en ég fékk ekki að tala við pabba minn til að byrja með, þau voru skilin, þurfti leyfi til að fá að tala við hann en maður vissi að það var hlerað og var ekki að segja mikið í símann“.

„Þau gátu hlerað símann, og þú veist, svo var það þannig að maður mátti ekki tala við fjölskylduna sína í einhvern tíma fyrst og svo máttir þú eiga samskipti, það var búið að hræða mig svo rosalega mikið. Það var margt sem mig langaði að segja við fjölskylduna, en ég var bara svo hrædd því þau voru að hlera“.

„Það sem mér fannst kannski verst, þegar ég var t.d. að hringja í foreldra mína, ég fékk bara að hringja einu sinni á meðan ég var þarna og þú veist, ég var ekki lengi, en ég var samt í einhverjar vikur fattarðu. Og þá var hleraður síminn og hún sat sem sagt svona gegnt mér og hún sagði mér náttúrulega fyrst að ég þyrfti að passa mig hvernig ég talaði

og allt það og var svona [setur upp svip] og svo næ ég að segja við mömmu svona smá hvernig þetta væri, og þá skellti hún á“.

„Það var ágætt sko. Maður heyrði reglulega í þeim sko. En það var líka allt bara það sama. Það gekk allt vel sko. Síminn var náttúrulega á því svæði að það heyrðu allir það sem þú sagðir. Þegar maður kom upp á þriðju hæðina, það var stiginn þar bara var svona lítið skot og þar voru bókahillur og þar var síminn sko og þar fyrir innan var íbúðin hjá forstöðuaðilunum og svo var setustofan okkar hinum megin við og svo eldhúsið og matsalurinn“.

5.12 Eftirlit

Alls 20 fyrrum vistbörn mundu eftir að hafa hitt annað hvort eftirlitsaðila eða barnaverndarfulltrúa á meðferðarheimilinu, en fá mundu eftir því að rætt hafi verið við þau í einrúmi. Almennt mundu börnin ekki hverjir það voru sem komu, helst mundu þau ef sjálfur forstjóri Barnaverndarstofu kom í heimsókn. Flest töluðu um að hafa ekki treyst þeim sem komu til að tala við þau vegna tengsla þeirra við forstöðuhjónin.

„Það kom einhvern tímann kona, en ég man að ég hugsaði að það er ekki séns að ég sé að fara að tala við hana, að treysta kerfinu eftir allt sem ég er búin að lenda í. Ég er enn að dila við það og á barn og get varla treyst skólakerfinu“.

„Barnaverndarfulltrúinn var bara vinkona þeirra, það var bara þannig. Það er ekki alveg rétt að hún sé bara orðin vinkona þeirra og maður vissi alltaf þegar hún var að koma, hún spjallaði bara mikið við þau. Þau vissu alltaf þegar eftirlit var að koma því hann breyttist alltaf, finnst mér, ég man alltaf eftir því, já nú er einhver að fara að koma, hann fór að breytast, var ekki svona rosalega vondur“.

„Nei, enda sko fannst mér eins og þó svo að það myndi gerast, þá þegar forstjóri Barnaverndarstofu og barnaverndarfulltrúinn komu og tala við okkur, það sem við sögðum fór beint til [forstöðumannsins] og það fór aldrei lengra. Við sögðum frá, forstjóri Barnaverndarstofu kom margoft og þeir fóru alltaf á Greifann á kvöldin og fengu sér pizzu og eitthvað. Þeir voru bara félagar, barnaverndarfulltrúinn var félagi líka, held hún hafi átt að vera að koma í eftirlit, en hún var ekki að því, með eftirlit, en man aldrei eftir að hún hafi tekið eina og eina á fund, ekki fyrir mig allavega“.

„Forstjóri Barnaverndarstofu var alltaf að koma þarna og þeir einhvern veginn bestu mátar og ég veit ekki hvað hann var að gera þarna, bara eins og hann væri í einhverri skemmtiferð þarna. Hann var ekkert að hlusta á okkur, bara horfa á fótbolta með forstöðumanni meðferðarheimilisins og kaupa eitthvað fyrir konuna sína á Akureyri og maður var bara eitthvað ha já okey“.

„Við reyndum alveg að tala um þetta, það kom maður frá barnavernd, og var að spyrja hvernig okkur leið. Við reyndum nokkrar að segja hvernig okkur leið og hvað var í gangi og svona, maður sem kom frá barnastofu, maður með yfirvaraskegg, ég man það, forstöðumaður Barnaverndarstofu var yfir en þessi kom á vegum þeirra. Ég var oft að

segja mömmu í síma hvað hann var að gera, en hann hlustaði alltaf inni á skrifstofum og sleit bara símtalinu ef maður var að kvarta“.

„Ég man bara að barnaverndarfulltrúinn kom alltaf á fundina. Ég man ekki eftir að hafa verið að hringja í hana sjálf eða eitthvað svoleiðis, en hún kom alltaf með mömmu, ég man ekki hvað það var, tvisvar á ári, þrisvar á ári eða hvað. Þannig að jájá, ég man alveg eftir samskiptum við hana... á þeim tíma, þrátt fyrir að ég hafi verið hrædd, þá upplifði ég þetta ekki sem óeðlilegt ofbeldi á þeim tíma. Ég vissi ekki að þetta ætti ekki að vera svona. Þannig að ég var ekki að segja frá einhverju sem ég hélt að ætti bara að vera svona. Ég sé það ekki fyrr en svo löngu seinna hvað þetta var óeðlilegt“.

„Ég man að forstjóri Barnaverndarstofu kom, ég man ekki hvort hann kom einu sinni eða tvisvar og ég held það hafi ekkert verið formlegt viðtal en hann var þarna og ég man hann talaði alveg við mig *hvernig líður ykkur*. Ég man ekki alveg en ég man þegar hann var að koma þá var alveg *hann er að koma, bökum kleinur*. Man ekki eftir öðrum“.

„Og eins og þú sérð heimsóknir þá við vissum það að það átti að taka viðtal við okkur og í lok þessar heimsóknir þá myndu viðtölin vera tekin upp á fundi með meðferðaraðilum og var farið yfir „hún sagði þetta“ og þá gefa forstöðumanni tækifæri til að... þannig ég gat ekki sagt neitt nema vissi að færi til hans skilurðu mig.“

5.12.1 *Upplifun starfsmanna af eftirliti*

Fyrrum starfsmenn meðferðarheimilisins mundu allir eftir reglulegum eftirlitsheimsóknum Barnaverndarstofu. Einnig komu oft barnaverndarfulltrúar á fundi. Starfsfólk sagðist almennt ekki hafa kvartað við Barnaverndarstofu ef þeim þótti eitthvað ábótavant, fannst það ekki vera þeirra hlutverk, því ekki koma það við, hræðsla við að missa vinnuna ef þau segðu eitthvað, hræðsla við að skipta sér af og ákveðin meðvirkni með yfirmönnum sínum. Fulltrúar frá Barnaverndarstofu hafi komið á þriggja mánaða fresti og í kringum það hafi alltaf verið mikil tiltekt.

„Og þessa daga sem var eftirlit, erum við að þrífa og þessi sér um þetta og svo fór maður og tékkaði, er búið að þrífa klósettið, ég man aldrei eftir að hafi verið kvartað, ég var meira bara svona félagslega“.

Starfsfólkinu fannst að eftirlitið hefði mátt vera meira, en vissi almennt ekki hversu sjálfstætt það var í rauninni. Barnaverndarstofa veitti faglega aðstoð ef krísa kom upp. Einn starfsmaður sagði að eftirlitið hafi komið sömu daga og haldnir voru starfsmannafundir. Þá hafi eftirlitsaðilar talað við stelpurnar um morguninn og komið svo inn á starfsmannafundinn seinni partinn. Þá hefði verið farið yfir það sem kom fram í viðtölunum við vistbörnin. Með þessu fyrirkomulagi hafi ekki verið hægt að lofa börnunum fullum trúnaði og það hafi þau vitað.

5.12.2 Kvartanir

Alls níu fyrrum vistbörn, sem komu í viðtal, sögðust hafa reynt að segja frá eða kvarta á einhverjum tíma.

„Já nei nei, þú sérð það nú bara þegar ég kvarta einu sinni, og það er sent, vottorðið fór þangað og hvað er gert, ég er bara rekin. Það segir alveg hinum, eins gott að segja ekkert. En hann breyttist gagnvart mér eftir það, hann hélt ég myndi bakka“. (Viðkomandi hafði fengið áverkavottorð eftir líkamleg átök við forstöðumann, sbr. viðmælanda C í kafla 5.9)

„Svo man ég einhvern tímann eftir því, held 2009, þar sem við fórum allar þarna niður á Barnaverndarstofu og mömmur okkar líka og það var eitthvað verið að ræða þetta. Við vorum að reyna og við vorum að reyna að vekja athygli á þessu, hvað þetta var sjúkt og við fórum í einhver viðtöl, og svo var þessari rannsókn bara lokið. Við hittum einhverja konu niðri á Barnaverndarstofu og fórum í einhver viðtöl og svo var bara þessari rannsókn lokið því þeim fannst ekkert óeðlilegt. Það var ekki fyrr en eldri stelpurnar á Varpholti fóru að tala um þetta opinberlega og þá komu fleiri stelpur sem að það var eitthvað farið að gera í þessu. Ég er búin að reyna að vekja málstað á þessu í að verða 15 ár sko“.

„Við reyndum alveg að tala um þetta, það kom maður frá barnavernd, og var að spyrja hvernig okkur leið. Við reyndum nokkrar að segja hvernig okkur leið og hvað var í gangi og svona, maður sem kom frá barnastofu, maður með yfirvaraskegg, ég man það. Bragi var yfir en þessi kom á vegum þeirra. Ég var oft að segja mömmu í síma hvað hann var að gera, en hann hlustaði alltaf inni á skrifstofum og sleit bara símtalinu ef maður var að kvarta“.

„Ég reyndi að segja barnaverndinni frá þessu, það var 2004 held ég, það gerðist aldrei neitt, ég reyndi að kvarta oft“.

„Nei, en þú veist í hverju stroki þá reyndi ég að tala eitthvað við barnaverndarnefnd, hvernig [forstöðumaðurinn] væri þarna, hvað hann væri að gera og það var bara aldrei hlustað“.

„Já ég var oft spurð. Ég var einu sinni hjá sálfræðingi sem vildi að ég myndi alltaf skrifa um reynslu mína. Það átti að vera einhver athugun á fyrir einhverju síðan á Laugalandi og einhverju og já. En ég gerði það aldrei, talaði alveg um þetta bara svona sem bara sem hræðileg vera, en talaði ekkert mikið meira en það bara að þetta hafi verið hræðilegt dæmi“.

5.13

Almennt var þó nokkuð talað um forstöðuhjónin, sérstaklega forstöðumanninn. Frásagnir voru oftast á neikvæðu nótunum líkt og fram hefur komið að framan. Nokkrar voru þó jákvæðar.

„Mér samdi mjög vel við [forstöðumanninn], hann gat alveg verið harður en hann var aldrei vondur við mig“.

„Mér líkaði rosalega vel við forstöðuhjónin. Eftir að ég útskrifaðist hafði forstöðukonan smá samband við mig en ekki mikið. Forstöðumaðurinn, ég sendi honum jólakort á hverju einasta ári [...]. Mér fannst ekki eitthvað of mikill agi, en ég meina þetta eru bara reglur sem þarf að fylgja hvort sem er á meðferðarheimili eða bara í samfélaginu sjálfu, sumir vilja ekki fara eftir þessum reglum þá er það erfitt, og það hefur áhrif á þá hinar stelpurnar“.

„Mér þykir vænt um forstöðuaðilana eins og foreldra mína og [REDACTED] og leiðinlegt að fólk sé að tala illa um hana“.

„Ég var í uppáhaldi hjá forstöðumanninum, en ekki konunni“.

„Já það var ótrúlega skrítið, forstöðukonan tók á móti. Forstöðumaðurinn var svona ákveðni *þetta er svona* hún var kannski svona aðeins blíðari“.

„Ég er algjörlega sammála, í meirihluta var hann sjarmatröll og æðislegur en svo eru þessar X prósentur sem skipta svo miklu máli, sem voru ekki í lagi“.

[REDACTED]

„Mikið gert upp á milli, það var rosa mikið grátið þarna, ég var mikill svona sálfræðingur í hópnum, get tekið mikið inn án þess að hugsa um sjálfa mig, þegar einhver fór að gráta [REDACTED] þá var ég alltaf að vera á staðnum. Ekki gott fyrir neinn að vera þarna, ekki fyrir þau, höfðu engin tök á þessu“.

” [REDACTED]

[REDACTED]. Forstöðuhjónin voru farin að bera þessi merki. Það var ekki heilbrigt“.

[REDACTED]

” [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

5.13.1

[REDACTED]

5.14 Afdrif eftir útskrift

Alls töluðu 22 fyrrum vistbörn um afdrif sín eftir að hafa útskrifast af meðferðarheimilinu. Sum upplifðu að barnaverndarkerfið hefði í heild brugðist sér og mörg upplifðu úrræðaleysi. Einnig töluðu þau um að hafa upplifað fordóma og stimplun úti í samfélaginu og eins í eigin huga í kjölfarið og upplifa enn skömm. Þá sögðust 11 viðmælendur hafa farið í neyslu eftir útskrift.

„Ég fékk enga hjálp þarna og ég fór á botninn í lífinu eftir þetta, kom verr út en þegar ég fer inn, fer að drekka rosalega mikið eftir að ég kem út, það var ekki áður, byrja að drekka rosa mikið eftir hálft ár í húsmæðraskólanum. Flyt til mómmu og pabba, fer í nám, og lendi bara á botninum og fer að drekka og prófa fíkniefni, leið svo svakalega illa, þetta var svo slæm minning að ég að ég fer bara svo rosalega djúpt, til að loka á þetta, mér leið svo svakalega illa. Það var ekki vandamál áður en ég fór á Laugaland“.

„En bara að það sem komi út úr þessu að þetta var ekki rétt, ég meina við vorum þetta ungar, mér finnst þetta ekki rétt. Að það sé viðurkennt að þetta hafi ekki verið, í fyrsta lagi vildi ég að þetta yrði stoppað en síðan er það ekki nóg, þetta mótaði mann, ég átti að vera þarna í þrjú ár eða eitthvað, ég fór beint í mjög harða neyslu eftir þetta og var bara komin á götuna stuttu seinna sko“.

„Ég kom meira brotin út af Laugalandi, ég notaði ekki eiturlyf áður en ég fer á Laugaland en notaði eftir að ég fór á Laugaland. Meðferðarúrræðið virkaði ekki betur en svo“.

„Eina sem Laugaland gerði fyrir mig var að þessi tvö ár sem ég var þar fékk ég að þroskast eðlilega, ég var ekki í eiturlyfjaneyslu, en það var bara verið að seinka ferlinu, í raun og veru kom ég svo traumatiseruð þarna út, og í miklu verri málum út af áföllum og niðurbroti, með enga sjálfsvirðingu og enga sjálfsmynd, búin að kynnast öllum þessum

stelpum, og ég fór beint í þennan félagsskap, fór að nota kókaín og eiturlýf, allar stelpurnar nema ein, þetta eina prósent, eru búnar að eiga hrikalega erfitt. Hrikalega sorglegt“.

„Ég fór í harða neyslu eftir þetta, varð bara alvarlegra, byrjaði að sprauta mig og fór frá því að reykja hass, taka eina e-pillu eða sýru og drekka mikið, yfir í að sprauta mig á hverjum degi, ég ætla ekki að kenna þeim um það en bara þetta hjálpaði ekki. Jú, ég á nokkrar góðar minningar þarna, sérstaklega með einum starfsmanni og krökkum, nei ég get ekki sagt að þetta hafi hjálpað mér, ég kom hálf eyðilagður út úr þessu plús að við eignuðumst barn og það breytti miklu, þetta barn breytti mjög mjög miklu“.

Viðmælendum finnst mikilvægt að fá viðurkenningu á því sem kom fyrir þau. Viðurkenning frá yfirvöldum sé mikilvæg þannig þau geti klárað þetta mál og haldið áfram með lífið, ásamt því að fá aðstoð við að vinna úr áföllunum þessu tengt. Mörgum þykir mikilvægt að fá aðstoð til að leita sér hjálpar, ekki séu allir sem hafa efni á sálfræðitímum, sumir öryrkjar, aðrir að koma úr meðferð, atvinnulausir og fleira.

5.15 Samantekt og niðurstöður

1. Af 65 einstaklingum, sem upplýsingar lágu fyrir um að hefðu vistast á Varpholti/Laugalandi á úttektartímabilinu, komu 34 í viðtal og lýstu reynslu sinni og upplifun af dvölinni. Í sama skyni voru tekin viðtöl við 11 einstaklinga, sem störfuðu við meðferðarheimilið eða höfðu tekið að sér verkefni sem tengdust starfsemi þess. Sá hópur stóð saman af sex föstum starfsmönnum, þremur verktökum sem sinntu faglegu starfi og tveimur kennurum. Til viðbótar var tekið viðtal við forstöðuhjónin.

Upplifun og reynsla vistbarna

2. Spurð um ástæðu þess að þau voru vistuð á meðferðarheimilinu nefndu vistbörnin ýmist einn tiltekinn vanda eða margþættan vanda. Alls 18 tiltóku hegðunarvanda sérstaklega, 15 erfiðar heimilisaðstæður, 12 kynferðisofbeldi, og 9 tilfinninga- eða geðrænan vanda. Þá sögðust 18 hafa verið byrjuð að neyta áfengis og/eða vímuefna og af þeim sögðust 11 hafa verið í mikilli neyslu. Átta tóku fram að þau hefðu ekki verið með áfengis- eða vímuefnavanda.

3. Alls 20 vistbörn af 34 töluðu um móttökurnar þegar þau komu fyrst og 12 lýstu neikvæðri upplifun. Skýrðist hún annars vegar af óöryggi og hræðslu við að falla ekki inn í hópinn og hins vegar af ströngum reglum, sem gerðu m.a. ráð fyrir að vistbörnin afhentu fatnað sinn, fjármuni og aðrar persónulegar eigur, eins og snyrtidót, við komu og fjarlægðu óæskilega lokka og pinna úr líkamanum.

4. Alls 19 vistbörn af 34 töluðu um kristilegt starf. Þannig sögðust 14 hafa sótt samkomur í Hvítasunnukirkjunni og var upplifunin af því misjöfn. Allt frá því að hafa verið þvingað til að fara yfir í hve gott það hafi verið að komast út, hitta önnur ungmenni og njóta þess að syngja.

5. Alls 12 vistbörn af 34 töluðu um atvik tengd þrepakerfinu. Flestar frásagnirnar tengdust boðum og bönnum sem kerfið byggði á, en öll höfðu þau fallið á þrepi að einu undanskildu. Mörg upplifðu niðurbrot í þrepakerfinu sem hafi einkennst meira af refsingum en umbun.

6. Alls 13 vistbörn af 34 töluðu um hópfundina, en mörg þeirra upplifðu kvíða og vanlíðan í kringum þá. Fimmtudagar voru nefndir sérstaklega. Á þeim dögum hafi verið „húsfundur“ þar sem unglingarnir voru „teknir fyrir“, einn eða fleiri. Ein stúlka lýsir því svo að fimmtudagar hafi verið „verstu dagarnir“, alltaf „einhver tekinn fyrir“ og önnur segir svo að húsfundirnir hafi endað á „gráti og niðurbroti“.

7. Alls 13 vistbörn af 34 töluðu um að hafa upplifað reglur um fatnað og eigur á neikvæðan hátt og jafnframt að hafa ekki mátt hlusta á þá tónlist sem þau vildu. Þá hafi verið gerðar athugasemdir við útlit þeirra og ein stúlka lýsir því að hafa þurft að láta klippa og aflita á sér hárið gegn vilja sínum, en hún hafi verið með sítt blásvart hár.

8. Í tengslum við fatnað nefndu nokkrar stúlkur sérstaklega jogging-galla sem þær hafi þurft að klæðast á lægsta þrepi. Gallinn gekk undir ýmsum nöfnum, „stroku-galli“, „Russel-galli“ eða „Fruit-loop-galli“. Ein lýsir honum þannig að hann verið „svona gæsluvarðhaldsgalli“. Hafi þeim fundist niðurlægjandi að klæðast honum.

9. Fyrirliggjandi gögn sýna að vistbörnin glímdu almennt við margþættan vanda og að ýmsum ráðstöfunum hafði verið beitt af barnaverndaryfirvöldum áður en að því kom að senda þau á Varpholt/Laugaland. Í þessu ljósi var spurt um upplifun þeirra af faglegri þjónustu á meðferðartímanum. Alls 25 vistbörn af 34 sögðu hana hafa verið ófullnægjandi og mörg þeirra kvörtuðu sérstaklega undan of lítilli sálfræðiþjónustu. Átta vistbörn voru jákvæð gagnvart faglegri þjónustu sem þau fengu.

10. Í tengslum við spurningu um upplifun af faglegri þjónustu sögðu nokkrir viðmælendur að þeir hefðu ekki treyst fagaðilum af þeirri ástæðu að þeir hefðu verið svo nánir forstöðuhjónunum. Tvö vistbörn nefndu tilvik, þar sem þau höfðu treyst sálfræðingi fyrir viðkvæmum upplýsingum og upplifðu trúnaðarbrot þegar þau áttuðu sig á að fleiri vissu af því sem þau höfðu trúað honum fyrir.

11. Alls 22 vistbörn af 34 upplifðu að þörfum þeirra hafi ekki verið mætt. Mörg sögðu að fagleg þjónusta hafi hvorki verið nægilega mikil né nægilega góð, önnur kvörtuðu yfir að líkamlegum þörfum þeirra eða sérþörfum hafi ekki verið sinnt á fullnægjandi hátt. Þannig kvartaði vistbarn yfir að hafa aldrei fengið einkaviðtal hjá sálfræðingi og annað yfir að hafa ekki fengið nauðsynlega lækniaðstoð vegna vandamála í ristli.

12. Alls 14 stúlkur sögðu frá heimsóknum til kvensjúkdómalæknis á vegum meðferðarheimilisins. Margar bjuggu yfir neikvæðri reynslu úr þessum heimsóknum, en aðrar töluðu á jákvæðan hátt um þessar læknisskoðanir og sögðust skilja af hverju þær hafi verið mikilvægar.

13. Alls 12 vistbörn af 34 lýstu atburðum sem tengdust þeim hluta meðferðarstarfsins er laut að útivist, íþróttum og ferðalögum. Sú reynsla og upplifun var almennt jákvæð. Þá rifjuðu 20 vistbörn upp jákvæðar minningar úr meðferðinni og tengdust þær oftast einstökum starfsmönnum, sem höfðu sýnt þeim hlýlegt viðmót eða einstökum atburðum, eins og ferðalagi um Smálöndin í Svíþjóð. Þá töluðu 14 vistbörn af 34 sérstaklega um skólann og mátti greina almenna ánægju með kennarana og námið.

14. Mikill meirihluti vistbarna sem kom í viðtal, eða 30 börn af 34, sagðist hafa upplifað andlegt ofbeldi og lýsti í því sambandi óttastjórnun, harðræði og niðurbroti af hálfu forstöðumanns og í nokkrum tilvikum af hálfu forstöðukonu.

15. Alls 14 vistbörn af 34 sögðust hafa verið beitt líkamlegu ofbeldi. Í frásögnum 12 þeirra er forstöðumaðurinn tilgreindur gerandi, en tvær stúlkur tilgreina forstöðukonuna. Til viðbótar sögðust 11 hafa orðið vitni að því að líkamlegu ofbeldi hafi verið beitt af hálfu forstöðumanns.

16. Í frásögn einnar viststúlkunnar kemur fram að tiltekinn starfsmaður á meðferðarheimilinu hafi nuddað á henni eggjastokkana. Annað vistbarn segist hafa séð hann snerta stúlkurnar á óviðeigandi hátt.

17. Alls 10 vistbörn af 34 kvörtuðu yfir að símtöl hafi verið hleruð, sem hafi gert það að verkum að þau hafi ekki geta talað eins frjálslega og þau hefðu viljað.

18. Spurð út í eftirlit barnaverndaryfirvalda með meðferðarstarfinu og meðferðarheimilinu mundu 20 vistbörn af 34 eftir því að hafa hitt eftirlitsaðila eða barnaverndarfulltrúa. Fá mundu til þess að rætt hafi verið þau í einrúmi. Mörg töluðu um að hafa ekki treyst þessum fulltrúum barnaverndar sem komu í heimsókn vegna tengsla þeirra við forstöðuhjónin.

19. Alls 9 vistbörn af 34 sögðust hafa reynt að kvarta á einhverjum tímapunkti við barnaverndarstarfsmann eða Barnaverndarstofu og upplifðu að það hefði engu breytt.

20.

21. Spurð um afdrif sín að meðferðinni lokinni sögðu sum vistbörnin að þegar þau litu til baka fyndist þeim barnaverndarkerfið hafa brugðist þeim í heild sinni og mörg sögðust hafa upplifað úrræðaleysi. Þá sögðust þau hafa upplifað fordóma og stimplun úti í samfélaginu og eins í eigin huga. Þau upplifðu ennþá skömm. Alls 11 vistbörn af 34 sögðust hafa farið í neyslu eftir að hafa útskrifast af meðferðarheimilinu.

Upplifun og reynsla meðferðaraðila og starfsmanna

22. Enginn starfsmaður mundi til þess að vistbörn hafi verið þvinguð til þess að stunda unglingastarfið í Hvítasunnukirkjunni eða til þess að sækja samkomur. Það hefði verið val.

23. Starfsmenn lýstu þrepakerfinu á þann veg að það hefði einkennst af refsigleði og réttindamissi. Fríðindi hafi verið tekin af barni ef það stóð sig ekki og að ekkert hafi verið ígrundað hvort barn hefði forsendur til að standa undir þeim kröfum sem gerðar voru til þess. Það hefði þurft að uppfæra þrepakerfið og breyta því í samræmi við þá skjólstæðinga sem voru í meðferð hverju sinni. Fram kemur að vistbörn og foreldrar hafi gagnrýnt lægsta þrepið þar sem barn ekki mátti taka þátt í dagskrá heimilisins og ekki fara í skóla.

24. Samkvæmt forstöðuhjónunum var tilgangurinn með þrepakerfinu ekki sá að brjóta niður til þess að byggja upp, heldur hafi það verið þróað til að koma skipulagi á reglur heimilisins og til þess að halda utan um vistbarnahópinn.

25. Starfsfólkið sagði frá því að við komuna á heimilið hefðu persónulegir munir verið teknir af börnunum, hreinsað hafi verið út úr herbergjunum og m.a. bæði fatnaður og snyrtidót tekið. Til þess að fá eigur sínar aftur þurftu börnin að hlýða og gera eins og þeim var sagt. Með góðri hegðun gátu þau unnið sér aftur inn eigur sínar. Forstöðumaðurinn sagði að mögulega hefðu vistbörnin upplifað það sem „algjört niðurbrot“ að vera svipt persónulegum munum sínum.

26. Nokkrir starfsmenn könnuðust við að jogging-galli hefði verið til á heimilinu á tímabili og að viststúlkur hefðu þurft að klæðast honum, t.d. eftir strok eða óheiðarleika, þegar þær fengu

ekki að vera í eigin fötum og þurftu að vinna sér inn rétt til þess. Þessi galli hafi verið tískufatnaður á þessum tíma og ekki verið ætlað að niðurlægja stúlkurnar.

27. Í viðtölum við starfsmenn kom fram sú skoðun að fyrirkomulag, sem felst í að reka meðferðarheimili inni á eigin heimili, hafi ekki verið góð hugmynd. Forstöðuhjónin hafi alltaf verið í vinnunni auk þess sem uppleði á börnum þeirra haft áhrif á vistbörnin og öfugt. Þau hafi verið undir óhóflegu álagi, sem þau svo brotnuðu undan, eins og einn starfsmaður lýsti því og bætti við að ömurlegt hafi verið hvernig fór.

28. Starfsmaður, sem sá um hópastarf með stúlkunum vikulega til að vinna með afleiðingar kynferðisofbeldis, sagðist ekki hafa fengið nægilegan stuðning til að auka vægi þeirrar vinnu, hvorki frá forstöðuhjónunum né Barnaverndarstofu. Honum fannst hann mæta því viðhorfi að varast skyldi að heimilið fengi á sig þann stimpil.

29. Starfsmennirnir könnuðust við skapsveiflur og mislyndi forstöðumannsins og var því m.a. lýst þannig að hann hefði getað verið í góðu skapi, spunnið allt upp í rosa læti og svo bara BANG, hefði hann snappað og skammað alla. Starfsfólkið var almennt sammála um að geðslag hans hefði haft áhrif á andrúmsloftið á heimilinu.

30. Starfsfólk kannaðist ekki við að forstöðuhjónin hafi notað niðrandi, lítillækkandi eða ljót orð um vistbörnin eða foreldra þeirra. Einn starfsmaður bar að hafa séð forstöðumanninn snöggreiðast og kippa stúlku upp úr sófanum og eins kom fram að forstöðumaðurinn hefði átt til að vera ónægætinn í orðum. Einn starfsmaður lýsti því að sér hefði blöskrað á hópfunði með stúlkunum þegar forstöðumaðurinn hefði sagt að ef þær hættu ekki í neyslu myndu þær enda á kassa í Hagkaup eða sem gleðikonur eða vændiskonur á Istedgade. Forstöðuhjónin sögðust ekki hafa talað niður til vistbarnanna eða notað niðrandi orð í samskiptum við þau.

31. Starfsfólk kannaðist ekki við að vistbörn hafi verið beitt líkamlegu ofbeldi eða líkamlegum refsingum, hvorki af hendi forstöðuhjóna né annarra starfsmanna og mundi ekki til þess að vistbarn hafi kvartað yfir ofbeldi af hálfu forstöðuhjóna. Slíkar frásagnir hafi komið þeim í opna skjöldu. Einn starfsmaður mundi eftir að hafa í tvígang séð forstöðukonuna í líkamlegum átökum við stúlku, en aldrei eftir að hafa séð forstöðumanninn beita líkamlegu ofbeldi. Annar mundi eftir að hafa séð forstöðukonuna halda stúlku sem ætlaði að strjúka. Þá bar einn starfsmaður að hafa séð forstöðumanninn beita stúlku valdi sem var í mótþróa og annar sagðist hafa séð hann í tvígang í stympingum við stúlkur.

32. Forstöðuhjónin neituðu að hafa beitt vistbörn líkamlegu ofbeldi og sögðu að kerfisbundnu ofbeldi hafi heldur ekki verið beitt. Aftur á móti hefðu skapast aðstæður þar sem nauðsyn bar til að halda barni í þeim tilgangi að stoppa ofbeldisfulla eða sjálf skaðandi hegðun. Þá viðurkennir forstöðumaður að hafa gengið of langt í einu tilviki við morgunverðarborðið á flutningatímabilinu og skýrir það með því að hafa verið „algjörlega útkeyrður“.

33. Starfsfólkið nefndi að ekki væri ólíklegt að vistbörnin hafi upplifað það sem ákveðið ofbeldi að vera tekin í burtu úr sínu umhverfi og send á meðferðarheimili þar sem strangar reglur giltu. Einn tók fram að myndi ekki eftir einni stúlku sem hafi komið sjálfviljuð. Þær hafi allar komið þvingaðar inn.

34. Starfsfólk nefndi að vistbörnin hafi upplifað þrepakerfi sem harðræði. Óljóst hafi verið hvað þurfti til að koma til að falla um þrep og hafi það verið undir hverjum og einum starfsmanni komið.

35. Starfsmenn höfðu heyrt um eggjastokkanuddið. Fram kemur að einn þeirra hafi tilkynnt það til Barnaverndarstofu. Í framhaldi hafi starfsmaðurinn hætt.

36. Starfsmennirnir mundu eftir eftirlitsheimsóknnum á heimilið á vegum Barnaverndarstofu. Starfsfólkið sagðist almennt ekki hafa kvartað við eftirlitsfulltrúana ef því þótti einhverju ábótavant. Gaf það þær skýringar að því hefði ekki fundist það vera sitt hlutverk, því ekki koma það við, óttaðist að missa vinnuna, hræddist að skipta sér af og eins hafi það skýrst af ákveðinni meðvirkni með yfirmönnum sínum. Sagt var frá því að eftirlitið hefði farið fram þá daga sem starfsmannafundur var haldinn. Eftirlitsaðilarnir hefðu talað við vistbörnin fyrri part dags og síðan komið inn á starfsmannafundinn. Þá hefði verið farið yfir það sem kom fram í viðtölunum. Með þessu fyrirkomulagi hafi ekki verið hægt að tryggja börnunum trúnað og það hafi þau vitað.

37. [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Til athugunar

38. Ein viststúlka lýsir því svo að það hafi verið „eins og að ganga inn í afplánun“ að koma á Laugaland. Reglur heimilisins, sem gerðu ráð fyrir að börnin væru svipt persónulegum eignum sínum við komuna og mættu ekki klæðast sínum eigin fötum, minna óneitanlega á fangavist og hafa án efa ýtt undir þessa upplifun. Í skýringum með þrepunum kemur fram að „unglingur fái ekki afhent dót og fatnað fyrr en hann er kominn á annað þrep“.

39. Tilgangurinn með þrepakerfinu var að koma „skipulagi á reglur heimilisins og halda utan um vistbarnahópinn“ að sögn forstöðumanna meðan starfsmenn og skjólstæðingar upplifðu að það einkenndist af refsigleði og réttindamissi.

40. Stúlkurnar fóru reglubundið í skoðun hjá kvensjúkdómalækni. Læknirinn var karlmaður, sem eitt og sér gæti hafa valdið óþægilegri upplifun. Ekki síst í því ljósi hve margar þeirra höfðu orðið fyrir kynferðislegri misnotkun.

41. Starfsmaður, sem sá um hópastarf með stúlkunum til að vinna með afleiðingar kynferðisofbeldis, fannst hann ekki hafa fengið nægilegan stuðning til að bjóða upp á sértækari stuðning fyrir stúlkurnar á þessu sviði og mæta því viðhorfi að varast skyldi að heimilið fengi á sig þann stimpil. Í gögnum frá Barnaverndarstofu er að finna tölvupóst til meðferðaraðila og forstöðumanns á Laugalandi vegna stúlknaþópa. Bréfið er dagsett í september 2002 og þar segir að það gæti verið viðkvæmt fyrir foreldra og stelpurnar ef heimilið yrði kynnt sem slíkt.

6. Upplýsingar úr dagbókum og fundargerðabókum

Starfsmannafundir voru haldnir vikulega á meðferðarheimilinu og fundargerðir skráðar í fundargerðarbók. Eins hélt heimilið dagbækur.

6.1 Fundargerðabækur meðferðarheimilisins

Fjórar fundargerðabækur eru meðal fyrirliggjandi gagna. Tvær þeirra voru hefðbundnar fundargerðabækur með númeruðum blaðsíðum, hinar tvær ekki. Í fundargerðabækurnar var skráð efni starfsmannafunda sem haldnir voru á fimmtudögum. Fundina sátu starfsmenn á vakt, forstöðuhjón, meðferðaraðilar og kennarar vistbarnanna. Að starfsmannafundi loknum var haldinn „húsfundur“ með vistbörnunum. Ekki voru skráðar fundargerðir vegna þeirra.

Í fundargerðabókunum er að finna upplýsingar um starfsmannamál, stöðu vistbarna og uppákomur í vistbarnahópnum, auk þess sem efst var á baugi hverju sinni. Þá gefa fundargerðirnar nokkuð gott yfirlit yfir þær breytingar sem urðu í starfsemi heimilisins í gegnum árin. Til að mynda er skráð hvaða starfsfólk er í vinnu á hverjum tíma, sagt frá því þegar starfsmaður hættir eða ef búið er að segja upp samningi við starfsmann. Ekki er alltaf skráð hvenær nýir starfsmenn koma til starfa. Fyrsta færsla í fundargerðabók er hinn 31. ágúst 2000. Oft gátu liðið vikur á milli skráninga og ekkert var skráð á sumrin. Ekki eru allar færslurnar heldur dagsettar. Í töflu 3 í kafla 3.5 er að finna yfirlit yfir fundargerðabækurnar og þau tímabil sem þær ná yfir.

6.1.1 Færslur er lúta sérstaklega að vistbörnunum

Í fundargerðabækurnar er að finna færslur sem lúta að því hvernig stúlkunum gekk í heimferðarleyfi, t.a.m. hvort þær hafi komið fyrr úr leyfi, verið lengur vegna óska fjölskyldu eða leitað sér lækninga í leyfinu. Á einum stað kemur fram að stúlka hafi leitað til BUGL í heimferðarleyfi vegna sjálfsvígshugsana og á öðrum að stúlka hafi gert tilraun til sjálfsvígs.

Nokkrum sinnum er skráð að vistbörn hafi verið „tekin fyrir“. Einnig er skráð að unglingur hafi verið „fenginn í stólinn“. Einn var t.d. „fenginn í stólinn“ til að „ræða ósk í leyfi og þau ólíku andlit sem hann setti upp eftir því hvar hann væri staddur“. Í annað sinn er skráð tilgreindur unglingur verði „tekinn fyrir á fundi á eftir vegna athyglissýki“. Þá er skráð að „stúlka hafi frekjast og grenjað af frekju“ og að til standi „að taka hana fyrir á fundi og ræða þessa stjórnunaráráttu í henni“.

Einnig er talað um „heita stólinn“. Í einni færslu segir að stúlka sýni öll einkenni kvíða og félagsfælni. Hún hafi farið að gráta á kaffihúsi vegna þess að hún hafi séð ofsjónir. Hún hafi

ekki talað um sig í meðferðinni og að litlu stelpurnar séu hræddar við hana. Í beinu framhaldi segir: „Hún verður sett í heita stólinn á eftir“.

Þá er talað um að „hjóla í“ í vistbörnin. Í einni færslu kemur fram að forstöðumaður vilji ýta að stúlku að sækja um þrep og þá „komi hún upp um sig sjálf og þá sé hægt að hjóla í hana, þ.e. fá hana til að segja sögu sína“. Í annað skipti stendur um tiltekna stúlku: „Við ætlum að sýna henni hlutlausa og ópersónulega framkomu en ekki hjóla í hana fyrr en eftir helgi.“

Um ótta vistbarna gagnvart forstöðumanni má finna færslu frá [REDACTED]:

„[Forstöðumaður] nefnir að upp komi öðru hvoru hræðsla gagnvart sér, eða hvað er þetta sem þær eru að meina. Hann vill tala um þetta við þær og þær geta verið að meina mismunandi hluti, sumar óttast ofbeldi, aðrar völd eða aga.. Einnig nefnir hann að þær leiti eftir orðalagi eða orðum til að snúa gegn honum“.

Í annarri færslu frá því í [REDACTED] kemur fram að tiltekin stúlka hafi verið hjá sálfræðingnum um morguninn.

„Hún segist hrædd við [forstöðumanninn] og segir hann hafa löðrungað sig og lamið inniskóm hennar í borð og eyðilaggt þá. Sama hvernig [sálfræðingurinn] reynir að varpa ljósi á ástæðurnar þá segir hún verri og verri sögur af ofbeldi [forstöðumannsins]. Hún var lamið af föður í æsku segir hún. [...] Farið verður í hennar mál á fundi á eftir og hinar fá að segja skoðun sína.“

Ferðalög voru notuð sem umbun og hvatning í meðferðarstarfinu. Sama gildi um þátttöku í trúarstarfi. Í þessu samhengi er eitt sinn skráð að stúlkur ættu ekki að fá að fara á Alfahelgi á Skútustöðum nema þær sýndu góða hegðun.

Í fundargerð frá [REDACTED] er sett út á trú tilvonandi fósturforeldra og stendur orðrétt:

„Þetta fólk er indianatrúar og við teljum þau séu skrítnari en hún sjálf. Við höldum þó að þetta gæti hæft henni.“

Þá er viststúlka sögð „ekki tala um almennilega hluti, t.d. trúmál“.

Finna má færslur sem lúta þrepakerfinu og hvernig því var beitt í meðferðinni. Í færslu frá [REDACTED] kemur fram að tilgreind stúlka sé á 3. þrepi, að hún virðist vera ánægð og hinar stelpurnar lofi hana fyrir dugnað og gáfur. Síðan stendur:

„[Forstöðukonan] vill fella hana um þrep til fá upp vandamálin. Hún nær að fela þau með góðri hegðun og dugnaði í námi.“

Á öðrum stað er skráð í fundargerðabók að forstöðukonan vilji „minnka refsingar allavega í sambandi við helgarleyfi og fundi með foreldrum“. Það þurfi „að passa að þrepakerfið verði ekki refsikerfi heldur til að vinna sig áfram“.

Í einni færslu kemur fram hvað unglingur ræddi á AA-fundi. Í annað sinn kemur fram að stúlka hafi í reiðikasti opnað á kynferðisofbeldi af hálfu frænda síns. Orðrétt segir: „Þau voru börn og við vitum ekkert um málsatvik. Það er fundur með fjölskyldu hennar á morgun. Best væri að leysa þetta mál innan fjölskyldunnar.“ Ekki er hægt að sjá í fundargerðabókum í hvaða farveg þetta mál fór.

Dæmi eru um að vistunglingum hafi verið falin umsjón annarra vistunglinga. Fram kemur í færslu frá því í mars [REDACTED] að „léttu eigi eftirlitsskyldum“ af tiltekinni viststúlku og tekið fram að hún „þurfi ekki að leiðbeina tveimur öðrum viststúlkum“. Í annarri færslu stendur að tiltekin viststúlka „taki að sér“ aðra nafngreinda viststúlku. Þá kemur fram að á meðan forstöðuhjónin verði erlendis komi dóttir forstöðukonunnar og gisti á heimilinu á nóttunni og að tiltekin stúlka, „4. þepari“, verði líka í stjórnun og sjái um morgunfundi. Þrepakerfið virðist ekki hafa hentað öllum og voru mátti finna dæmi þess í fundargerðabókum að skráð væri að unglingi gengi betur eftir að hann var tekinn úr þrepakerfinu.

6.1.2 Neikvæður tónn

Neikvæð skrif um vistunglingana eru áberandi í fundargerðabókunum. T.d. er skráð um stúlku, sem kom til vistunar, að hún hafi „sérstaklega skrítna hegðun, framkomu og svip“, um aðra að hún sé „greind, en lævís og undirföru“ og um enn aðrar að þær séu „skertar á ákveðnum sviðum“. Fleiri dæmi mætti nefna:

„[forstöðumaður] sagði strax að ef ekkert breyttist yrði hún öryrki í mikilli neyslu um tvítugt.“

„Við spáum í hvort við getum tekið þær því þær eru hættulegar venjulegu fólki.“

„[Nafngreind stúlka] var veik í vikunni, sennilega var ekkert að henni. Hún var sett á ælupestarfóður og leiddist henni mjög. Hún kvartar oft yfir verkjum hér og þar í líkamanum. Við óttumst hana mjög í jólaleyfinu varðandi kynlíf því hún hefur engar bremsur og er vaðandi í kynsjúkdómum.“

„[Nafngreind stúlka] hefur greinst með Klamidíu og kvensjúkd.læknir segir það vera nýlegt smit. Hún og móðir segja að hún hafi ekki komið nálægt strákum. [Kvensjúkdómalæknir] staðfestir að hún hafi ekki verið með þetta í haust og þetta sé nýlegt.“

„[Kvensjúkdómalæknirinn] hringdi og sagði að [nafngreind stúlka] væri með Klamidíu og það er tilkynningaskyld.“

„[Nafngreind stúlka] virðist vilja vera geðveik, hennar fyrirmyndir eru óeðlilegar.“

„[Nafngreind stúlka] hefur einlægan vilja til að verða aumingi og geðsjúk. Það virðist heilla hana þessi lífsstíll sem fylgir dópneyslu og vandamálum, þarna getur hún valið að vera dópisti eða geðveik. Hún velur geðveikina. Hún hefur þurft að komast að heiman sem smábarn.“

„[Nafngreind stúlka] er á fleygiferð og [forstöðumaður] segir að hún sé yxna. Við þurfum að kæla hana og passa að hún lendi ekki í sömu vandræðum með stráka og í gömlu skólunum. Við þurfum að taka á klæðaburði og hugsun hennar gagnvart strákum“.

„[Tilgreind stúlka] er mjög illa stödd og virðist alveg óöguð og enga stjórn á tilfinningum en sé ekki geðveikis mál. Hún hefur sofð hjá mörgum“.

„[Tilgreind stúlka] er móðursjúk (hysterisk), hún hefur engar hömlur og hefur verið eins og hýsill á mömmu sinni. Klikkuð! (veik)“.

„Hún virkar mjög barnaleg og er trassi og slóði í flestu sem hún gerir.“

„...hún er brussa og slugsi í flestu.“

„...verður eins og undirgefinn hundur.“

„[Nafngreind stúlka] er stórskritin, gerir lítið að eigin frumkvæði og gleymir öllu.“

„[Nafngreind stúlka] er ekki normal.“

„[Nafngreind stúlka] er að drepa okkur úr leiðindum og frekju.“

Tilgreind stúlka er í sömu færslu sögð: „lygari allra tíma“, „gegnumheill lygari“ og „massívur lygalaupur“.

„[nafngreind stúlka] hefur virkað heilabíluð og oft virki ekkert.“

„[Nafngreind stúlka] er í tamningu, læra að borða, vakna, læra og fleira.“

„Það er engu líkara en að maður sé að tala við dúkku sem kann að segja já þegar talað er við hana.“

Á einum stað stendur að stúlkurnar hafi „kvartað yfir að þegar þær eru viðkvæmar og gráta þá sé þeim sagt að hætta þessu væli“. Í beinu framhaldi segir: „Það þarf að leiðbeina en ekki vísa frá.“

Í fundargerðabókunum má einnig sjá neikvæð skrif um foreldra vistbarnanna. Hér eru nokkur dæmi:

„[nafngreind stúlka] er að gera sér grein fyrir að pabbi hennar sé óþroskaður aumingi og mamma hennar geti orðið ástfangin og gleymi þá [stúlkunni].“

„Mamma hennar hefur hætt með kærastanum, tugthúslimnum.“

„Það vantar siðferðiskennd og hömlur í [tilgreinda stúlku], e.t.v. mömmuna líka sem var fyrirmynd hennar“.

Heldur lítið er um jákvæð skrif í fundargerðum heimilisins. Það er helst að skrifað sé jákvætt um það þegar vistunglingar fylgja húsreglum, eins og ef þeir taka af sér skartgrip og farða sig lítið og um frammistöðu þeirra í skólanum og vinnunni. Í einni færslu var skráð að tiltekin stúlka hefði fengið „nokkuð eðlilegt uppeldi“.

Þá er að finna færslu þar sem kemur fram að starfsfólk hafi í sameiningu ákveðið að vera jákvætt á húsfundi með stúlkunum, sem halda eigi eftir starfsmannafundinn. Orðrétt segir: „Við ætlum að vera jákvæð á fundinum og starfsfólkið telur upp jákvæða þætti hjá hverri og einni.“

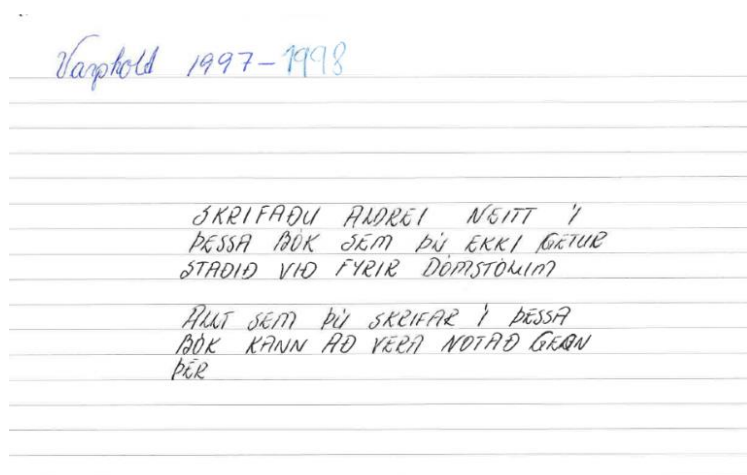
6.2 Dagbækur meðferðarheimilisins

Haldnar voru dagbækur á meðferðarheimilinu. Féll það í verkahring starfsmanns á vakt að færa inn í dagbók. Sex dagbækur voru meðal fyrirliggjandi gagna. Í töflu 4 í kafla 3.5 er að finna yfirlit yfir dagbækurnar og þau tímabil sem þær ná yfir. Engar dagbókarfærslur liggja fyrir frá 18. október 2002 til 23. september 2005 eða frá 25. nóvember 2006 til 1. nóvember 2007 er nýr rekstraraðili tók við. Samanlagt eru þetta um það bil fjögur ár af þeim tíma sem könnunin tekur til.

6.2.1 Viðvörðunorð

Á fyrstu blaðsíðu í fyrstu dagbókinni er að finna aðvörðunorð til þeirra sem koma til með að skrifa í bókina. Þau eru óundirrituð og ódagsett.

„Skrifaðu aldrei neitt í þessa bók sem þú ekki getur staðið við fyrir dómstólum. Allt sem þú skrifar í þessa bók kann að vera notað gegn þér.“

Mynd 2. Fyrsta blaðsíða í dagbók Varpholts 1997-1998.

Tónninn í dagbókunum er á heildina litið jákvæðari en í fundargerðabókunum. Andinn á meðferðarheimilinu virðist hafa verið nokkuð jákvæður fyrstu árin og mikið um að vera. Þó nokkuð frjálsræði virðist hafa ríkt í Varpholti, t.a.m. áttu vistunglingarnir vini í sveitinni í kring, fóru í sund, líkamsrækt, bíó, á sjóinn og í sumarbústaðaferðir með starfsfólkinu. Þá virðast unglingarnir hafa verið mikið með börnum forstöðuhjónanna bæði við leik og störf. Skólastarf fór fram í kjallaranum í Varpholti fyrsta árið, fyrir utan sund og handavinnu. Í dagbókunum kemur fram að unglingarnir hafi fengið aðstoð og aðhald við heimanám og próflestur.

Í dagbókunum er fjallað um daglegt líf á meðferðarheimilinu, líðan barnanna og hvernig tekist er á við hana frá degi til dags. Á köflum eru lýsingar af starfinu og upplýsingar um vistbörnin ansi persónulegar og ganga nærri þeim. Má þar nefna upplýsingar um einkunnir vistbarna, upplýsingar um fyrri ástarsambönd unglinganna, kynlíf og sjúkdóma rekkjunauta þeirra. Viðkvæmar upplýsingar á borð við að nafngreindur unglingur hafi sagt starfsmanni frá kynferðisofbeldi er þar að finna. Sett er út á útlit stúlkanna, þær sagðar mikið málaðar eða druslulegar til fara. Á tímabilum er skráð þegar stúlkurnar hafa blæðingar og litað yfir með áherslupenna.

Dagbækurnar sýna að oft ríkti spenna þegar nýr unglingur kom til meðferðar. Margar af stúlkunum þekktust fyrir og gat það orsakað spennu og árekstra í hópnum. Í dagbókunum kemur einnig fram að stúlkurnar kvarti undan því að forstöðuhjónin séu kuldaleg, ósanngjörn og frek og hlusti ekki á þær. Haft er eftir einni stúlkunni að á meðferðarheimilinu sé engin meðferð fyrir hana, starfsfólk rakki hana bara niður.

6.2.2 Neikvæður tónn

Líkt og í fundargerðabókunum mátti í dagbókunum finna neikvæðan tón í garð stúlkanna og foreldra þeirra. Stúlka er sögð „smeðjuleg“ og önnur „mjög sorgleg“ og „að móðir hennar virðist vera álíka sjúk og stúlkan og láti eins og óþægur krakki“. Þá er skráð að vistbörnin hafi látið í ljós óánægju með matinn í Varpholti „með svipbrigðum“. Forstöðukonan hafi „lesið yfir þeim“ og þau ætli að tileinka sér „betri manna- og borðsiði“. Skráð að ákveðið hafi verið að enginn fengi að hlusta á tiltekna útvarpsrás sem tengdi unglingana við neyslu og verslunarmannahelgi. Þá skráir forstöðukonan: „[stúlka] kom til vistunar í dag. Er róleg, kurteis og jákvæð en samt m/ákv svip sem segir: Komdu ekki of nálægt, ég treysti þér ekki.“

Í eitt sinn er skráð að viststúlka hafi verið æst og pirruð eftir samtal við sálfræðing. Sagði við starfsmann að hún væri svo illa haldin af fíkn sinni. Starfsmaður hafði samband við sálfræðinginn: „Álitið var að aðeins hluti skýringarinnar væri fíkn hennar en mikil frekja og stjórnleysi líka.“

Skráð er að unglingarnir hafi fengið umbun fyrir jákvæða hegðun. Sem dæmi gaf starfsmaður þeim unglingum bragðaref sem töluðu í tvær mínútur á AA-fundi og þeir, sem héldu herberginu sínu athugasemdalaus í heilan mánuð, fengu að fara í bíó. Einnig voru dæmi um hið gagnstæða, þ.e. að ýmis gæði væru tekin af þeim í refsingarskyni. Til dæmis var stúlka sett í reykingabann vegna hegðunar sinnar á fjölskylduhelgi. Þá er skráð í dagbók:

„Heima voru [tvær stúlkur nafngreindar] sem fóru í þríf, það gekk m/strögli og látum, [starfsmaður] þurfti margoft að reka þær í að gera betur. Minna ber þó á að allir fengu vasapening og rettu í gær sem fylgja þrífum.“

Í eitt sinn er skráð að stúlka hafi viljað hringja í félagsráðgjafann sinn en verið neitað um það á þeirri forsendu að hann væri í fríi. Orðrétt segir:

„[...] hún varð hin vandræðalegasta og sagði að hún væri svo hrædd við [forstöðuhjónin] að hún hefði ekki þorað að spyrja, henni var sagt að hún mætti hringja í [staðgengil félagsráðgjafans] sem hún gerði ekki.“

Í október ■■■ er skráð að unglingi hafi verið vísað af kvöldfundi „...vegna áhugaleysis og vanvirðingar við aðra sem þar sátu“. Þá segir í dagbókarfærslu frá því í desember ■■■: „Hún fór aftur með lygi. Þangað til [forstöðumaður] sprengdi það og þá kom allt frá henni, mikill óheiðarleiki. Og hún viðurkenndi allt.“

Í einu tilviki er ekkert skráð einn dag, en næsta dag skráð að komið hafi í ljós að stúlka hafi brotið fataskápinn í herberginu sínu daginn áður. Einn daginn eru nokkrar línur skildar eftir, eins og fyrir eitthvað sem á eftir að skrá, svo segir að seinni partur dags hafi verið frekar rólegur

hjá þorra unglinga, einna helst hafi árekstrar orðið við einn vistungling og hafi sálfræðingur heimilisins komið til að ræða við hann. Ekki er sagt hvað gerðist. Þá voru nokkrir dagar þar sem ekkert var skráð og enga skýringu á því að finna næstu daga á eftir.

Í færslu í dagbók 23. september [REDACTED] er vísað í fundargerðabók. Í dagbókinni kemur fram að haldinn hafi verið húsfundur og málin rædd og síðan segir: „(sjá fundargerðab)”. Engin færsla er í fundargerðabók sem svarar til þessa dags.

6.2.1 Skráning atvika

Atvik 1: Brotinn fataskápur. Skráð er í dagbók 22. september [REDACTED] að vistunglingur hafi daginn áður brotið fataskáp í herberginu sínu. Ekkert er skráð í dagbók 21. september [REDACTED].

Atvik 2: Stúlku haldið niðri. Eftirfarandi atvik er skráð í dagbók 18. september [REDACTED]:

[Nafngreind stúlka] verið í filu í dag. Svaraði leiðinlega fyrir sig í skólanum og hafnar allri samvinnu. Í hádeginu stoppaði [forstöðumaður] hana þegar hún gekk burtu enn einn ganginn. [Stúlkan] öskraði, sparkaði og barðist um og varð að halda henni. Hún hefur haft manninn með sér síðan, er þögul og reið. Hún var svipt sigarettum v/„skorts á samvinnu“ og fær ekkert að vera ein. Hún talaði síðdegis við [X], félagsráðgjafann sinn og í kvöld við móður sína. Hún vill bara fara héðan, hatar alla en sérstaklega [forstöðumanninn] og einnig [Y] kennara. Hún eigi ekkert erindi hér, hún eigi að vera í Hlíðardalsskóla. Henni finnst alltof mikill agi hérna.

Um sömu stúlku segir í dagbók næsta dag:

Allir Varphyltingar tjáðu sig á AA fundinum í dag, nema [stúlkan]. Hún fékk skýr skilaboð frá [forstöðuhjónunum] í hádeginu um það hvað hún þyrfti að gera til að fá full réttindi aftur. Hún gaf lítið út á það og hefur verið þögul í mest allan dag.

Atvik 3: Tafla finnst. Í dagbókarfærslu frá 27. júlí [REDACTED] kemur fram að tafla hafi fundist teipuð í bifreið heimilisins. Í framhaldinu var öllum vistunglingunum gert að skila þvagprufu, sem allar reyndust síðan vera neikvæðar fyrir lyfjum. Farið var með töfluna til greiningar hjá fíkniefnalögreglunni á Akureyri. Síðar kom í ljós að þetta var sjóveikistafla sem ein stúlkan hafði tekið með sér að heiman í óleyfi.

Atvik 4: Samdráttur vistunglinga. Í dagbókarfærslu frá Varpholti kemur fram að komist hafi upp að tveir vistunglingar svæfu saman á nóttunni. Til að sporna við því hafi kennarar verið fengnir til að gista í Varpholti á nóttunni.

Atvik 5: Kvensjúkdómalæknir

„[Starfsmaður] fór með [stúlku 1] og [stúlku 2] til kvensjúkdómalæknis. [Stúlka 1] fékk algert áfall, hún hafði aldrei farið til K-læknis og brast í grát ...“

Ekkert kemur fram um hvort og þá hvernig hafi verið unnið úr þessu áfalli stúlkunnar.

Atvik 6: Stúlka rekin af fundi. Í dagbókarfærslu frá 23. júlí [REDACTED] kemur fram að haldinn hafi verið fundur til að ræða „*ásókn stúlnanna*“ í pilt sem jafnframt vistaðist í Varpholti. Þá hafi stúlka, sem dvalið hafði á meðferðarheimilinu í 13 daga, farið „*að æsa sig og verja sem endaði með að [forstöðumaður] rak hana út, hún fór með hávaða og látum og fór að pakka niður.* Fram kom í dagbókarfærslunni að hún hafi verið mjög reið og neitað öllum umræðum um málið, fengið að hringja heim, en sjálf skellt á. Smám saman hafi stúlkan róast og hægt hafi verið að ræða málið af rósemi. Stúlkan hafi síðan farið með forstöðuhjónunum á Stóru-Tjarnir í kaffi og svo hafi allir fengið að fara á samkomu um kvöldið og líkað það vel. Atvikið samsvarar frásögn viðmælanda D í kafla 5.9.

Atvik 7: E-tafla í fórum vistunglings. Í dagbókarfærslum á nokkurra daga tímabili í júlímánuði [REDACTED] kemur fram að meðferðaraðilum finnist tiltekinn vistunglingur hegða sér undarlega. Fram kemur í dagbók 30. júlí [REDACTED] að unglingurinn hafi gengist við því að hafa komið með e-töflur inn á heimilið og neytt þeirra. Haldinn var fundur daginn eftir um stöðuna í húsinu þar sem sagði að „*[stúlka 1] og [stúlka 2] voru þó mest grillaðar. Flestir daprir yfir að missa af Kotmóti*“. Þann 2. ágúst [REDACTED] kemur þó fram í dagbók að ákveðið hafi verið að fara á mótið og hafi stúlkurnar fengið að fara með.

Atvik 8: Stúlka lögð inn í eina viku. Hinn 13. ágúst [REDACTED] funduðu forráðamenn stúlku, sem var útskrifuð af meðferðarheimilinu, með forstöðuhjónunum og töldu hana vera komna í neyslu. Í dagbók segir:

Ég talaði við [stúlku] og við ákváðum að hún kæmi til fundar í kvöld kl. 20:00. Hún kom og við ræddum málin til kl. 23:00. Niðurstaðan varð sú að [stúlkan] var lögð inn hér í kvöld til vikudvalar og endurnýjunar. Hún virðist hafa verið edrú, en allt annað er ónýt hjá henni. [...] Við höfðum samráð við foreldra um þess aðgerð.

Ekkert kemur fram um að haft hafi verið samband eða samráð við Barnaverndarstofu eða barnaverndarnefndina sem vistaði stúlkuna.

Atvik 9: Stúlka send heim eftir innskriftarviðtal. Þann 12. september [REDACTED] kom stúlka í innskriftarviðtal. Fram kom í dagbók að hún vildi ekki hlýða öllu sem forstöðumaðurinn skipaði. Tekið fram að hún hafi verið send heim „vegna stæla“.

Atvik 10: Stúlka kemst ekki upp um þrep. Þann 23. október [REDACTED] er skráð í dagbók að stúlka hafi skrifað niður neyslusögu sína og lesið hana upp á kvöldfundi. Þá segir:

Hana skortir að vísu mikið upp á innsæið og virtist helst hafa verið fórnarlamb slæms félagsskapar, en ekki mikill gerandi. Hún fékk falleinkunn og verður að vinna verkefnið aftur. [Önnur stúlka] gerði sama verkefni og stóð sig mikið betur.

Atvik 11: Stúlkur ætla að kæra forstöðumann fyrir líkamsárás. Stúlka sagði frá því á fundi með föður sínum og forstöðumanni hinn 16. nóvember [REDACTED] að á meðferðarheimilinu „...væri gengi sem stæði saman í því að kæra [forstöðumanninn] fyrir líkamsárás“. Fram kom að stúlkan væri í genginu ásamt þremur öðrum viststúlkum og hefðu þær skrifað niður allt sem upp á hefði komið á meðferðarheimilinu og ein þeirra fengið móður sína til að útvega lögfræðing. Daginn eftir skrifar forstöðumaðurinn í dagbókina:

Dagurinn litaðist af fundum vegna undangenginna mála sem snerta óheiðarleika, undirróður gegn [forstöðumanni] og hversu ofbeldisfullur hann er að stúlnanna sögn. Fundur var haldinn með [einni stúlkunni] þar sem henni var tilkynnt að okkur væri nóg boðið og við yrðum að senda hana heim vegna þess hversu óheiðarleg hún væri. Það væri alveg sama hvað við gerðum fyrir hana, hún væri búin að vera hér í 1 ½ ár og illa farið með tímann að vera hér lengur, hún fór með flugi í morgun, hennar mál verða skoðuð síðar. [Sama stúlka] er ekkert nema stælarnir hortug og reyndi að leyna gleði sinni yfir því að fara heim. Fundur var haldinn með föður [stúlku 2] og [stúlku 2] um hennar mál og óheiðarleika, stöðu hennar hér og framhald meðf. Einnig var hér mikill fundur með [stúlku 3], [sálfræðingi], [móður stúlku 3] og okkar starfsf. Þar sem hún hefur verið að ljúga og skima í kringum sig upp á fólk og allavega. [Stúlka 3] grét mikið og átti mjög erfitt með að taka öllum þessum staðreyndum. Henni voru endanlega settir stólar fyrir dyrnar með það að héðan færi hún ekki. [...] Það sem stúlkurnar voru að brasa með var það að kæra heimilið fyrir illa meðferð á unglingunum þeas á sér og voru þær hinar að fá eitt til tvö foreldri með sér.

Skráð er í dagbók 19. nóvember [REDACTED] að ein stúlnanna hafi viðurkennt á fundi að hafa upplýst nýliða í meðferðinni um hversu slæm meðferð væri á unglingunum. Segir orðrétt: *[Forstöðukona] kom með kvörtunarbréf frá B.V.S. sem þeim er heimilt að kvarta á. Engin þurfti að kvarta.*“

6.3 Samantekt og niðurstöður

1. Fundargerðir frá formlegum starfsmannafundum, sem haldnir voru vikulega á fimmtudögum, var að finna í fjórum fundargerðabókum. Fyrsta fundargerðin var frá 31. ágúst 2000 og sú síðasta 23. ágúst 2007. Ekki voru haldnir starfsmannafundir á sumrin.

2. Starfsmannafundi sátu þeir starfsmenn sem voru á vakt hverju sinni, forstöðuhjónin, kennarar, sálfræðingur eða ráðgjafi meðferðarheimilisins. Fundargerðirnar hafa að geyma upplýsingar um starfsmannamál, stöðu vistbarna og uppákomur í vistbarnahópnum auk þess sem efst var á baugi á hverju sinni. Þá var að finna upplýsingar sem tengdust heimfararleyfum, s.s. ef vistbarn kom fyrr úr leyfi, fékk að vera lengur eða fór til læknis. Einnig voru skráð alvarleg atvik sem komu upp í heimferðarleyfi eins og ef barn þurfti að leita til BUGL og í einu tilviki er sagt frá sjálfsvígstilraun.

3. Í fundargerðum má finna upplýsingar um að vistbörn hafi verið eða verði „tekin fyrir“ eða „fengin í stólinn“. Í eitt skipti er skráð að unglingur verði „tekinn fyrir á fundi á eftir vegna athyglissýki“, en húsfundir með vistbörnunum voru haldnir í framhaldi af starfsmannafundum. Þá er talað um „heita stólinn“ og að „hjólað verði í börnin“.

4. Í fundargerðabókum má finna færslur þar sem lýst er ótta við forstöðumanninn og hvernig þrepakerfinu er beitt til að þrýsta á stúlkurnar að opna sig um persónuleg mál eða til að refsa þeim.

5. Finna má upplýsingar í fundargerð sem lúta að viðkvæmum og persónulegum málum einstakra vistbarna, eins og um kynsjúkdóma og upplýsingar sem koma fram á fundum þar sem trúnaður og þagmælska á að ríkja. Þannig er sagt frá því að tilgreind stúlka hafi opnað á kynferðisofbeldi af hálfu frænda síns í reiðikasti og hvað vistbarn hafi sagt á AA-fundi.

6. Neikvæð viðhorf til barnanna birtast í skrifum um þau í fundargerðabókunum. Sem dæmi má nefna að í fundargerð er sagt að stúlka vilji vera geðveik, að stúlka sé stórskrítin, að stúlka sé ekki normal, að stúlka virki heilabíluð, að stúlka sé lygari allra tíma, gegnumheill lygari og massívur lygalaupur, að stúlka hafi einlægán vilja til að verða aumingi og geðsjúk, að stúlka sé trassi og slóði í flestu sem hún geri, að stúlka sé brussa og slugsí í flestu og að stúlka verði undirgefin eins og hundur.

7. Þegar kemur að kynhegðun er stúlku lýst þannig að hún hafi engar bremsur varðandi kynlíf og sé vaðandi í kynsjúkdómum og annarri er lýst sem yxnu, sem þurfi að kæla.

8. Neikvæð orð og neikvæð viðhorf er að finna gagnvart foreldrum. Í einu tilviki er sagt að stúlka hefði þurft að komast að heiman sem smábarn, í öðru tilviki að stúlka sé að gera sér grein fyrir að pabbi hennar sé óþroskaður aumingi og að mamma hennar geti orðið ástfangin og gleymi þá dóttur sinni, í tilviki þriðju stúlkunnar stendur að mamma hennar hafi hætt með kærastanum, tugthúslimnum.

9. Í einni færslu í fundargerðabók er því sérstaklega lýst yfir að starfsfólk ætli að vera „jákvætt á [hús]fundinum“ með stúlkunum og „telja upp jákvæða þætti hjá hverri og einni“. Húsfundir voru haldnir vikulega í kjölfar starfsmannafundar.

10. Sex dagbækur lágu fyrir sem meðferðarheimilið hélt. Fyrsta færslan er frá 11. ágúst 1997 og sú síðasta 24. nóvember 2006. Engar dagbókarfærslur eru fyrir tæplega þriggja ára tímabil, þ.e. frá 18. október 2002 til 23. september 2005. Engar dagbókarfærslur eru heldur fyrir síðasta starfsárið, þ.e. frá 26. nóvember 2006 og þangað til nýr forstöðumaður tók við 1. nóvember 2007.

11. Í dagbókunum kemur fram daglegt líf á meðferðarheimilinu, upplýsingar um líðan barnanna og hvernig tekist er á við hana frá degi til dags. Þá eru þar skráð atvik sem upp koma í meðferðarstarfinu, eins og reiðiköst vistbarna og beitingu þvingunar.

12. Í dagbókunum má finna persónulegar upplýsingar um einstök vistbörn, eins og um einkunnir þeirra og eins viðkvæmar upplýsingar eins og að nafngreindur unglingur hafi sagt frá kynferðisofbeldi af hálfu frænda síns. Á tímabilum er skráð þegar stúlkurnar eru á blæðingum og strikað yfir með áherslupenna.

13. Á fremstu síðu í fyrstu dagbókinni er að finna eftirfarandi viðvörðunorð til þeirra sem koma til með að færa inn í bókina: „Skrifaðu aldrei neitt í þessa bók sem þú getur ekki staðið við fyrir dómstólum. Allt sem þú skrifar í þessa bók kann að vera notað gegn þér“.

14. Tónninn í dagbókunum er jákvæðari en í fundargerðabókunum, en neikvæðan tón má finna í garð viststúlkanna og foreldra þeirra. Stúlka er sögð smeðjuleg og önnur mjög sorgleg. Þá er sagt um móður einnar stúlku að sé álíka sjúk og stúlkan sjálf og láti eins og óþægur krakki. Þá er sett út á útlit stúlkanna, þær sagðar mikið málaðar eða druslulegar til fara.

Til athugunar

15. Engar dagbókarfærslur liggja fyrir frá 18. október 2002 til 23. september 2005 eða frá 25. nóvember 2006 til 1. nóvember 2007 er nýr rekstraraðili tekur við. Samanlagt eru þetta um það bil fjögur ár af þeim tíma sem könnunin tekur til. Hvar þessar dagbækur eru varðveittar er erfitt að segja fyrir um. Að minnsta kosti voru þær ekki í geymslu Barnaverndarstofu.

16. Óneitanlega vekja orðin á fremstu síðu fyrstu dagbókarinnar upp þá spurningu hvort í þeim felist viðvörðun til starfsmanna um að fara gætilega í því hvað þeir skrá í bókina um það sem gerist á heimilinu og hafa skráningarnar frekar hagstæðar heimilinu ef til þess kæmi að svara þyrfti fyrir þær.

7. Eftirlit með meðferðarheimilinu

Í þessum kafla er farið yfir fyrirkomulag eftirlits með meðferðarheimilum, sem heyrðu undir yfirstjórn Barnaverndarstofu, á því tímabili sem úttektin tekur til. Sjónum er sérstaklega beint að eftirliti á vegum stofunnar með Varpholti síðar Laugalandi framkvæmd þess og þróun á tímabilinu.

7.1 Eftirlitsskylda Barnaverndarstofu

7.1.1 Lögbundin eftirlitsskylda

Barnaverndarstofa til starfa 1. júní 1995. Eitt af hennar lögbundnu hlutverkum var yfirumsjón og eftirlit með stofnunum og heimilum, sem ríkið rak eða styrkti fyrir börn og ungmenni sem vistuð voru á grundvelli barnaverndarlaga, sbr. 3. tl. 1. mgr. 3. gr. laga um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992 eins og henni var breytt með lögum nr. 22/1995. Tók Barnaverndarstofa við því hlutverki af félagsmálaráðuneytinu. Eftirlit Barnaverndarstofu var áréttað í 19. gr. reglugerðar um Barnaverndarstofu, nr. 264/1995.

Löggjöf um barnavernd var tekin til gagngerrar endurskoðunar með skipan nefndar í desember 1997. Nefndin skilaði frumvarpi sem varð að lögum nr. 80/2002. Lögin tóku gildi 1. júní 2002. Í hinum nýju barnaverndarlögum var kveðið á um yfirstjórn Barnaverndarstofu með meðferðarheimilum á vegum ríkisins í 7. og 79. gr. og um faglegt og fjárhagslegt eftirlit stofunnar með meðferðarheimilunum í 79. gr. Reglugerð nr. 264/1995 er enn í gildi.

7.1.2 Framkvæmd innra eftirlits Barnaverndarstofu

Meginmarkmið eftirlits Barnaverndarstofu með meðferðarheimilum var þríþætt. Í fyrsta lagi að ganga úr skugga um að þjónustu- og vistsamningar væru uppfylltir. Í öðru lagi að stuðla að umbótum í meðferðarstarfinu. Í þriðja lagi að afla upplýsinga um starfsemi heimilanna til að tryggja að þjónusta þeirra uppfyllti ítrustu kröfur um faglegt starf.

Í þessu skyni fóru starfsmenn Barnaverndarstofu í reglubundnar heimsóknir á meðferðarheimilin og hittu forstöðumenn, sálfræðinga, almenna starfsmenn og börnin sem þar dvöldu hverju sinni. Miðað var við að farið yrði í fimm eftirlitsferðir á ári á hvert heimili og var það tekið fram í þjónustusamningi við rekstraraðila meðferðarheimilis. Hver heimsókn hafði skilgreint markmið og var verkaskipting starfsmanna Barnaverndarstofu með þeim hætti að tiltekinn starfsmaður sinnti fyrst og fremst ráðgjöf við heimilin meðan annar sá um framkvæmd eftirlitsins. Gert var ráð fyrir tvenns konar viðtölum við meðferðaraðila. Annar vegar viðtölum þar sem litið væri til starfsins í heild og hins vegar viðtölum þar sem farið væri yfir einstakar

meðferðaráætlanir, þ.e. eðli og árangur meðferðar, líðan barns og framfarir. Í viðtölum við börnin var spurst fyrir um líðan þeirra og viðhorf og þeim gefið tækifæri til að koma sjónarmiðum sínum á framfæri við starfsmann Barnaverndarstofu. Gert var ráð fyrir hópviðtölum og einstaklingsviðtölum við vistbörnin. Starfsmaður Barnaverndarstofu fundaði svo með meðferðaraðilum og sálfræðingi heimilisins þar sem komið var á framfæri öllum athugasemdum sem fram komu í viðtölunum og öll atriði rædd rækilega.

Í þjónustusamningi Barnaverndarstofu við rekstraraðila er tekið fram að Barnaverndarstofa hafi eftirlit með starfsemi meðferðarheimilisins með reglulegum heimsóknum. Einnig er ákvæði um skyldu meðferðaraðila til að skila ársskýrslu til Barnaverndarstofu vegna starfseminnar.

7.1.3 Ytra eftirlit óháðs sérfræðings

Í júlí 2003 gerði Barnaverndarstofa samning við sjálfstætt starfandi sálfræðing, sem hafði mikla reynslu af barnaverndarmálum, um að hafa „ytra eftirlit með heimilunum“. Skyldi hann fara þrívægis í eftirlitsferð á meðferðarheimilin, sem á þeim tíma voru átta talsins, á hverju ári. Í kjölfar hverrar heimsóknarhrinu skyldi hann skila greinargerð til Barnaverndarstofu. Markmiðið með hinu ytra eftirliti var að a) mæla árangur meðferðar, b) funda með helstu vistunaraðilum, þ.e. starfsmönnum barnaverndarnefnda í stærstu umdæmunum og c) fara yfir þau atriði sem athugasemd hafði verið gerð við í fyrri heimsókn og athuga með úrbætur.

Þessi tegund eftirlits óháðs sérfræðings var síðan fest í barnaverndarlög árið 2011 með nýrri 89. gr. d, sbr. 54. gr. breytingarlaga nr. 80/2011. Í 1. mgr. 89. gr. d var mælt svo fyrir að ráðuneytið hefði eftirlit með því að úrræði á ábyrgð ríkisins uppfyllti hverju sinni þær kröfur sem gerðar væru í lögum, reglugerðum, stöðlum og þjónustusamningum þegar það ætti við. Í þessu skyni skyldi ráðuneytið fela óháðum sérfræðingi að heimsækja heimili og stofnanir skv. 79. gr. laganna að lágmarki einu sinni á ári. Sérfræðingurinn skyldi sérstaklega leitast við að gefa börnum kost á að tjá sig um aðbúnað og líðan sína í samræmi við aldur og þroska og markmið með vistun. Í 2. mgr. kom fram að ráðuneytið skyldi setja reglugerð að fengnum tillögum Barnaverndarstofu um mat og eftirlit samkvæmt ákvæðum kaflans, m.a. nánar um markmið, áherslur og aðferðir. Ekki er að sjá að þessi reglugerð hafi verið sett.

Með stofnun Gæða- og eftirlitsstofnunar velferðarmála (GEV) 1. janúar 2022 og þeim breytingum sem urðu á barnaverndarlögum með tilkomu hennar voru gerðar breytingar á 89. gr. d í samræmi við verkaskiptingu nýrrar Barna- og fjölskyldustofu og nýrrar Gæða- og eftirlitsstofnunar velferðarmála (GEV).

7.2 Innra eftirlit Barnaverndarstofu

Eftirlitsheimsóknir Barnaverndarstofu voru farnar nokkrum sinnum á ári. Í kjölfar hverrar heimsóknar skrifaði eftirlitsaðili skýrslu, sem þó líkist meira minnispunktum fyrstu tvö árin. Frá og með árinu 2000 verða eftirlitsskýrslurnar formfastari og skipulegri og hafa að geyma nokkuð greinargóðar lýsingar á því sem fram kom og rætt var um í hverri heimsókn.

Í fyrirbyggjandi gögnum var að finna eftirlitsskýrslur úr heimsóknum starfsmanna Barnaverndarstofu á meðferðarheimilið og gefur tafla 14 yfirlit yfir fjölda þeirra á tímabilinu 1997-2007.

Tafla 14. Eftirlitsheimsóknir Barnaverndarstofu á Varpholt/Laugaland.

Ár	Fjöldi	
1997	1	Varpholt opnar. Starfið og ímyndin í mótun.
1998	6	Komið í ljós að húsnæðið er of lítið og ófullnægjandi. Erfiðleikar vegna samdráttar kynjanna.
1999	3	Húsnæðismál i brennidepli. Laugaland skoðað.
2000	5	Ákveðið að vista framvegis einungis stúlkur. Flutningar um haustið og mikið álag í kringum þá. Þörf fyrir meiri sálfræðiþjónustu. Viststúlka fæðir barn.
2001	5	Teknar upp viðhorfskannanir. Þörf fyrir meiri sálfræðiþjónustu. Áhyggjur af álagi á forstöðumönnum. Hópastarf hefst vegna kynferðisofbeldis.
2002	3	Þörf fyrir meiri sálfræðiþjónustu. Mikil þátttaka í hópastarfi vegna kynferðisofbeldis.
2003	3	Meðferðarstarfið orðið traustara í sessi.
2004	1	Erfið stök.
2005	3	Enginn með fíknivanda.
2006	4	██████████ Uppsögn starfsmanna.
2007	2	██████████ Þau hætta rekstrinum.

7.2.1 Eftirlitsheimsókn 1997

Varpholt tók til starfa 1. júní 1997. Á því starfsári kom forstjóri Barnaverndarstofu í eftirlit hinn 13. nóvember 1997 ásamt starfsmanni stofunnar. Í skýrslu um heimsóknina kemur fram að starfið sé í mótun og að enn eigi eftir að ákveða margt, eins og t.d. hvort ímynd heimilisins eigi áfram að vera heimili fyrir vímuefnaneytendur. Niðurstaðan var að halda þeirri ímynd þrátt fyrir að erfitt væri „að fylgja unglingunum öll þessi 12 spor í svo langan tíma“. Þá var rætt hver ætti

að meta skólastarfið og hvort loka ætti heimilinu í mánuð yfir sumartímann, fækka verulega eða fá sumarafleysingar.

7.2.2 Eftirlitsheimsóknir 1998

Árið 1998 eru skráðar sex heimsóknir í Varpholt. Þær fóru fram í apríl, júlí, ágúst, september, nóvember og desember. Í eftirlitsskýrslunum eru áberandi áhyggjur af húsnæðinu, sem væri allt of lítið og ófullnægjandi. Lýsir forstöðumaður því svo að „ófremdarástand ríki í húsnæðismálum“. Sem dæmi má nefna að ekki var hitaveita í húsinu heldur var það kynt með útvarpsendurvarpsstöðinni.

Í skýrslu frá júlíheimsókninni er rætt um nauðsyn þess að krakkarnir fari í lifrabólgu- og eyðniþróf þegar eftir að þau koma inn og að þetta þyrfti að vera hluti af rútínulæknisskoðun. Þá er rætt um getnaðarvarnir og ákveðið að ræða notkun þeirra við stúlkurnar og forsjáraðila þeirra. Í skýrslu frá septemberheimsókninni er rætt um vanda sem hafi skapast vegna samdráttar pils og stúlku og til að bregðast við því hafi verið ákveðið að flýta útskrift hans, sem annars hefði átt að vera um áramót.

Í skýrslu frá októberheimsókninni kemur fram að rekstraraðilar vilji gjarnan fá önnur hjón með sér inn í reksturinn.

7.2.3 Eftirlitsheimsóknir 1999

Árið 1999 eru skráðar þrjár heimsóknir í Varpholt. Þær fóru fram í apríl, júlí og september. Í júlí hafa forstöðuhjónin farið og skoðað Laugaland. Lítið hafði komið fram um líðan vistunglinganna í skýrslunum frá 1997 og 1998, en heldur meira fjallað um hana í eftirlitsskýrslum þessa árs. Í skýrslu vegna aprílheimsóknar er talað um „upplitsdjarfa unglunga“ með hugmyndir um að „skrifa sjálfir í blöðin og heimta fleiri úrræði“.

7.2.4 Eftirlitsheimsóknir 2000

Árið 2000 eru skráðar fimm eftirlitsheimsóknir. Þær fóru fram í febrúar, apríl, júlí, október og desember. Á þessu ári kom nýr aðili tímabundið inn í eftirlitið af hálfu Barnaverndarstofu og breyttist verklagið með honum. Dagskrá heimsóknar var send meðferðarheimilinu fyrirfram og markvisst rætt við vistunglingana á staðnum. Af heimsóknarskýrslunum má sjá að byrjað var að undirbúa flutningana frá Varpholti yfir á Laugaland í febrúar. Heimilið flutti síðan í september og var mikið álag samfara flutningunum. Þá hafa forstöðuhjónin áhyggjur af því fyrirfram að ekki muni nást sama fjölskyldunálgun á nýjum stað og í Varpholti, enda var Laugaland miklu stærra húsnæði og á tveimur hæðum.

Í eftirlitsskýrslu vegna febrúarheimsóknar er m.a. sagt frá því að rætt hafi verið stuttlega við forstöðuhjónin um eftirlitsplan Barnaverndarstofu. Þau hafi ekki gert neinar athugasemdir við það, en tekið fram „að ekki mætti fækka heimsóknum því ákveðin tengsl væru við BVS með þeim“. Í umræðu um innskriftir í eftirlitsheimsókn í desember kom fram hjá forstöðuhjónunum að þau vildu gjarnan að sérfræðingar Stuðla hefðu meira vægi í innskriftarferlinu. Í skýrslu vegna aprílheimsóknar kemur fram að aðeins einn piltur sé á meðferðarheimilinu og að hann hafi verið eini strákurinn í hópnum í rúmt ár. Hann ljúki meðferð á næstu mánuðum og ákveðið hafi verið að vista eingöngu stúlkur upp frá því.

Í skýrslu frá aprílheimsókn kemur fram að forstöðuhjónin segist vera ánægð með þjónustu sálfræðingsins en vilji gjarnan fá meiri tímafjölda. Þeim er bent á að ræða það við forstjóra Barnaverndarstofu. Í sömu skýrslu er haft eftir sálfræðingnum að hann sé með of fáa tíma að eigin mati og reyni þar af leiðandi í auknum mæli að hafa unglingana í hópviðtölum til að nýta tímann sem best. Í skýrslu frá júlíheimsókninni kemur fram að nauðsynlegt sé að auka við sálfræðiþjónustu, einkum þar sem stúlkur með margþættan vanda auk fíknivanda vistist á heimilinu. Mikilvægi aukinnar sálfræðiþjónustu er aftur ítrekað í skýrslu frá októberheimsókn, m.a. í ljósi aukins fjölda vistbarna, en þau voru orðin átta.

Fyrsta eftirlitsheimsóknin eftir að meðferðarheimilið flutti í nýtt húsnæði að Laugalandi fór fram seinni hluta októbermánaðar. Á dagskránni var nýr liður undir heitinu „Rætt einslega við unglingana - ca. 15 mín. á mann“. Svo virðist sem það hafi verið í fyrsta sinn sem eftirlitsaðili Barnaverndarstofu ræddi einslega við vistbörnin. Fram kemur í skýrslu frá októberheimsókninni að ein viststúlkan hafi fætt barn daginn áður en eftirlitsaðili kom og að búið væri að hanna herbergi fyrir hana og barnið til að vera í þegar þau komi heim af fæðingardeildinni. Í skýrslunni kemur fram hve mikinn toll flutningarnir frá Varpholti yfir á Laugalandi hafi tekið og aftur er fjallað um það álag, sem fylgdi í flutningunum, í eftirlitsskýrslu frá desemberheimsókninni. Eftirlitsaðili skrifar:

Það að 3 stúlkur hafi útskrifast á önninni í mótþróa hefur reynt mikið á alla meðferð og stundum hefur ástandið verið þannig að þau hafa verið að því komin að gefast upp. Það að flytja og vera í öllum snúningum ásamt meðferð varð til þess að losaragangur myndaðist og sú samheldni sem hefur einkennt staðinn riðlaðist en nú er komið gott jafnvægi á.

Þá segir að prógrammið sé að komast í lag á nýjan hátt og að búið sé að ná tókum á meðferðarþættinum á nýjan leik.

Fjórar stúlkur lýsa ánægju með kirkjustarfið í eftirlitsskýrslu vegna októberheimsóknar.

7.2.5 Eftirlitsheimsóknir 2001

Árið 2001 eru skráðar fimm eftirlitsheimsóknir. Þær fóru fram í mars, maí, júlí, ágúst og nóvember. Í júlíheimsókninni var í fyrsta sinn lögð viðhorfsskönnun fyrir skjólstæðingana um gengi þeirra og líðan. Svaraði hvert vistbarn könnuninni fyrir sig. Tilgangurinn var að meta viðhorf þeirra til eigin meðferðar og fá mat á líðan þeirra.

Í skýrslu frá marsheimsókninni kemur enn og aftur fram að sálfræðingur „þyrfti að hafa meiri tíma til að sinna því sem honum er ætlað að sinna“. Þá skrifar eftirlitsaðili að sér finnist nokkurrar þreytu gæta hjá rekstraraðilum. Erfiðleikar séu með starfsmannahald og að láta enda ná saman. Forstöðuhjónin komist lítið í frí og vonist til að fá með sér hjón sem geti unnið starfið á móti þeim. Í sömu heimsókn eru forstöðuhjónin spurð út kirkjustarfið, þ.e. hvort stúlkunum sé gert að taka þátt í starfi Hvítasunnusafnaðarins. Svöruðu þau að það væri „algjörlega frjálst val og væru sumar í því en aðrar ekki“. Eftirlitsaðili fylgdi marsheimsókninni eftir með stuttu minnisblaði til forstjóra og tveggja annarra starfsmanna Barnaverndarstofu þar sem hann nefnir annars vegar áhyggjur sínar af álagi á forstöðuhjónunum og hins vegar kirkjustarfið. Eftirlitsaðilinn segir í minnisblaðinu að starfið á meðferðarheimilinu virðist ganga ágætlega en að ekki sé alveg nógu létt yfir því eða eins mikill og góður andi og hafi verið í „Varpholtinu gamla“. Hann muni fylgjast með þessu áfram, en hafi áhyggjur af því að álagið sé of mikið og að hann sé ekki viss um að þau geti bætt við sig níunda og tíunda barninu á næstunni. Þá hafi hann spurt forstöðuhjónin út í hvítasunnustarfið og hvort þar væri á ferðinni trúarofstæki. Hann hafi fengið þau svör að þetta væri heilbriggt starf þar sem ungt fólk kæmi saman og stundaði hollar tómstundir. Ætli hann að láta þar við sitja í bili, en hafa „vakandi auga með þessum þætti starfseminnar“.

Í skýrslu frá maíheimsókninni kemur fram að hópastarf með félagsráðgjafa sé nýlega hafið.

Aðdragandi þess er m.a. sá að komið hefur á daginn að meiri hluti þeirra stúlkna sem dvelja á heimilinu nú búa yfir einhvers konar óæskilegri kynferðisreynslu enda þótt hún sé af mismunandi toga og mislangt síðan atburðir áttu sér stað.

Þá er ítrekað að auka þurfi vægi sálfræðiviðtala og tekið fram að sálfræðingurinn vilji eyða meira af starfskröftum sínum í einstaklingsvinnu með skjólstæðingum heimilisins. „Þetta er mjög mikilvægt atriði sem þarf að komast í nýjan farveg“, segir eftirlitsaðilinn í skýrslunni og setur fram í lok skýrslunnar, undir liðnum „Atriðum til athugunar“, að auka þurfi vægi einstaklingsviðtala sálfræðings. Þá er sagt frá því að skortur sé á geðlæknisþjónustu að mati forstöðuhjóna. Mikið álag fylgi því að fara með skjólstæðinga til Reykjavíkur með jöfnu millibili til að fara í viðtöl á geðdeild.

Í sömu skýrslu er sérstakur liður sem ber heitið „Þvingunaraðgerðir“. Þar kemur fram að óverulega hafi reynt á reglur Barnaverndarstofu um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum.²⁴ Í einu tilviki hafi reynt á líkamsleit eftir stök og í öðru hafi þurft að beita aga þegar einn skjólstæðinga hafi misst stjórn á sér á fundi.

7.2.6 Eftirlitsheimsóknir 2002

Árið 2002 eru skráðar þrjár eftirlitsheimsóknir. Þær fóru fram í mars, ágúst og nóvember. Í skýrslu frá marsheimsókninni kemur fram að viðhorfsskönnun hafi verið lögð fyrir, sem leitt hafi í ljós að stúlkurnar hafi yfirleitt verið ánægðar og liðið vel, en kvartað hafi verið yfir of lítilli sálfræðilegri ráðgjöf/meðferð. Segir í skýrslunni að Barnaverndarstofa þurfi að taka það atriði til rækilegrar skoðunar. Í framhaldinu var viðhorfsskönnun lögð fyrir í hverri heimsókn. Í sömu eftirlitsskýrslu er því lýst að verulegar væringar virðist vera á milli heimilisins og stéttarfélags „óbreyttra“ starfsmanna.

Það er varla vafa undirorpið að þessir árekstrar hafi haft í för með sér óheppileg áhrif á það starf sem fram fer á meðferðarheimilinu.

Í skýrslu vegna heimsóknar, sem farin var í lok ágúst, kemur fram að mikil ánægja sé með hópastarfið sem fyrst og fremst væri ætlað þeim stúlkum hefðu orðið fyrir kynferðisofbeldi. „En þær stúlkur eru í miklum meirihluta á Laugalandi og reyndar er vímuefnavandinn alveg horfinn í skuggann af öðrum vandamálum, þ.e. tengdum kynferðisofbeldi“, stendur orðrétt í skýrslunni. Segir í beinu framhaldi:

Við stöndum frammi fyrir þeirri spurningu hvort að rétt sé að Laugaland sérhæfi sig sérstaklega til að taka á þessum vanda. Verði það ofan á þá þarf að þjálfa til þess fólk.

Þá er fjallað um ímynd heimilisins. Kemur fram að félagsráðgjafanum, sem sá um hópastarfið, finnist hann þurfa meiri fræðslu á sviði meðferðar við kynferðisofbeldi, sérstaklega ef ákveðið verði að breyta ímynd heimilisins og aukið vægi þess í meðferðinni.

Í sömu skýrslu kemur fram að geðlæknir hafi heimsótt heimilið þennan dag til að kynna sér starfsemi þess í þeim tilgangi að þjónusta heimilið þar sem ekki hafði náðst samstarf við barna- og unglingageðlækni Fjórðungssjúkrahússins og að erfitt sé að eiga samstarf við BUGL vegna fjarlægðar og þeirra anna sem þar eru.

²⁴ Vísað er til reglna um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. febrúar 1999.

Í skýrslu frá nóvemberheimsókninni kemur fram að ein stúlka vilji ekki meðferð þar sem hún bíði eftir dómsúrskurði um það hvort hún eigi að vistast eða ekki. Rætt um að betra væri að stúlkurnar kæmu ekki inn fyrr en eftir að slíkur úrskurður hefði gengið.

7.2.7 Eftirlitsheimsóknir 2003

Árið 2003 eru skráðar þrjár eftirlitsheimsóknir. Þær fóru fram í febrúar, júní og október. Sama ár hófst utanaðkomandi eftirlit á vegum Félagsmálaráðuneytisins. Í skýrslunum kemur vel fram að meðferðarstarfið sé að styrkjast að mati eftirlitsaðila. Talað um að meðferðarstarfið sé að „þroskast og dafna“, að meðferðarþrógrammið sé orðið „slípað“ og „öryggi ríki í starfsaðferðum“.

Í skýrslu frá októberheimsókninni kemur fram að stúlkurnar séu sammála um hversu gott það sé að vera stúlknaheimili. Mun auðveldara sé að tjá sig, ekki séu nein sambönd í gangi eða samkeppni á milli þeirra. Þá kemur fram í skýrslunni undir liðnum „Dagbókarfærslur“ að á Laugalandi séu haldnar dagbækur fyrir hvert barn og í þeim færslum verði til mikið af gögnum í hverju máli fyrir sig. Um sé að ræða skrif bæði vistbarnanna sjálfra og starfsmanna. Í lok skýrslunnar skrifar eftirlitsaðilinn að finna þurfi út úr því hvað gera eigi við dagbókarskrif, „annars vegar um þau sem eru til almennt um starfsemina frá degi til dags og hins vegar þau sem tilheyra einstaklingum“.

7.2.8 Eftirlitsheimsókn 2004

Árið 2004 er einungis skráð skýrsla um eina eftirlitsheimsókn sem fram fór fram í október. Þetta ár settu stök mark sitt á starfsemina og andrúmsloftið. Þá virðist meðferðarheimilið ekki hafa skilað inn ársskýrslu fyrir þetta ár þrátt ítrekaðar beiðnir Barnaverndarstofu.

7.2.9 Eftirlitsheimsóknir 2005

Árið 2005 eru skráðar þrjár eftirlitsheimsóknir. Þær fóru fram í mars, júní og október. Í skýrslu frá marsheimsókninni kemur fram að vegna fæðar skjólstæðinga hafi meðferðaraðilar notað tækifærið og haft sem flesta í einstaklingsherbergi og komi það mun betur út. Í skýrslu eftirlitsaðila frá júníheimsókninni kemur fram að engin stúlkanna sem dvelji á meðferðarheimilinu glími við fíknivanda.

Starfið hefur gengið afar vel í vetur – allt eru þetta stúlkur sem þau telja hafa átt erindi til þeirra í þeim skilningi að þau hafa getað hjálpað þeim til jákvæðra breytinga. Enginn þeirra virðist eiga við fíknivanda að glíma og því er léttara að hjálpa þeim en ella.

Í skýrslu frá októberheimsókninni segir að 6 stúlkur séu húsinu og að staðan sé mjög góð, þrjár stúlkur séu á þriðja þrepi og ein á því fjórða. Á þriðja þrepi mátti unglingur stunda tómstundir

utan heimilisins án viðveru starfsmanns. Ein stundaði fótbolta, önnur körfubolta, þriðja líkamsrækt og sú fjórða tónlist.

7.2.10 Eftirlitsheimsóknir 2006

Árið 2006 eru skráðar fjórar eftirlitsheimsóknir. Fóru þær fram í febrúar, júní, september og nóvember. Í skýrslu frá febrúarheimsókninni kemur fram að rætt hafi verið hvort hægt sé að reka meðferðarheimili „án þess nokkru sinni komi til valdbeitingar gagnvart mismunandi jákvæðum skjólstæðingum“. Af lestri skýrslunnar er ekki að sjá að sérstakt tilefni hafi leitt til þessarar umræðu.

Í eftirlitsskýrslu frá júníheimsókninni er sagt frá því að forstöðuhjónin hafi sagt öllum starfsmönnum upp frá og með áramótunum af þeirri ástæðu fyrst og fremst að þau vilji freista þess að finna önnur hjón til að búa með sér. Í samráði við forstjóra Barnaverndarstofu hafi skjólstæðingum verið fækkað úr 8 í 6 með möguleika á þeim sjöunda ef á þyrfti að halda.

■. Upplýst er að forstöðuhjónunum hafi ekki tekist að finna önnur hjón til að taka við rekstrinum með sér.

Líkast til verður hægt að leysa málin allavega fram að áramótum, á meðan verði leitað til að finna varanlegar lausnir. BVS mælir með að ekki verði fleiri stúlkur vistaðar að Laugalandi heldur en þær sex sem þar eru, þar til úr rætist með starfsmannamál. Barnaverndarstofa mun gera sitt ítrasta til að styðja heimilið á meðan starfsmannamál eru í óvissu.

Þá kemur fram að eftirlitsaðilinn hafi rætt einslega við starfsfólkið og í ljós hafi komið að þau væru öll tilbúin til að leggja sitt af mörkum til að halda starfseminni gangi.

7.2.11 Eftirlitsheimsóknir 2007

Skráðar eru tvær eftirlitsheimsóknir árið 2007, önnur fór fram í febrúar og hin í september. Í skýrslu vegna fyrri heimsóknarinnar kemur fram að viðhorfskönnun sýni að stúlkurnar séu mjög ánægðar. Forstöðumaðurinn segir meðferðarstarfið ganga vel en ■

■ voru aðeins þrír starfsmenn að sinna heimilinu. Þá segir:

BVS mælir eindregið með að ráðinn verði annar sem allra fyrst. Ekki sé forsvaranlegt að vera bara þrír við störf, það sé of mikið álag á allt starfið enda mun það ekki vera í samræmi við þjónustusamninginn.

Í kjölfar febrúarheimsóknarinnar skrifar eftirlitsfulltrúinn stutt minnisblað til forstjóra Barnaverndarstofu þar sem hann vekur athygli á því að aðeins þrír starfsmenn séu í vinnu á

Laugalandi á vöktum með 6 stúlkur og að sér finnist það algerlega óásættanlegt. Í lok febrúar upplýsir forstjóri Barnaverndarstofu tiltekna starfsmenn stofunnar um að [REDACTED] sé í uppsiglingu og jafnframt að forstöðumaðurinn hafi áhuga á nýjum samningi þegar gildandi samningur renni út 4. júlí. Áður en ákvörðun verði tekin þurfi þó að fara fram úttekt á starfseminni. Úttektin fór fram um sumarið og skilaði úttektaraðili greinargerð um meðferðarheimilið Laugaland 1997-2007 vegna endurnýjunar á þjónustusamningi í júní 2007. Nýr samningur var gerður við forstöðumanninn 19. júní um að hann ræki áfram heimilið áfram til 30. júní 2008. Þetta gekk ekki eftir og með samkomulagi 31. október urðu forstöðumannaskipti. Starfsmaður, sem hafði unnið á heimilinu frá stofnun þess í Varpholti, tók við rekstrinum 1. nóvember og rak meðferðarheimilið óslitið til ársins 2021, er það hætti starfsemi.

7.2.12 Mat Barnaverndarstofu á starfseminni

Í eftirlitsskýrslum Barnaverndarstofu er jákvætt viðhorf til meðferðarinnar og traust til forstöðuhjónanna rauður þráður í gegnum árin. Hér koma nokkur dæmi:

Greinilegt er að vel gengur hjá þeim að halda utan um starfsemina og eru þau mjög jákvæð út í ungl. og fjölskyldur þeirra“ (desember 1998), „Rekstraraðilar eru fullir af skemmtilegum hugmyndum varðandi meðferðina næsta vetur“ (júlí 2000), „Starfsfólkið virðist vera tilbúið að leggja sig 100% fram og mikil samkennd virðist í hópnum“ (desember 2000), „Andinn í húsinu er mjög góður og stúlkurnar í góðri vinnslu. Vilji meðferðaraðila til að taka athugasemdum og gera betur ef unnt er ótvíræður“ (nóvember 2001), „Það er mikið um að vera í Laugalandi – mikið líf og mikil virkni. Meðferðarandi góður og starfsmenn áhugasamir. Svo virðist sem meðferðarstarfið sé að þroskast og dafna“ (febrúar 2003).

Í eftirlitsskýrslu vegna heimsóknar á Laugaland í október 2005 segir:

Það er óhætt að segja það að vel gengur á Laugalandi enda virðast allir hlutir ganga upp sem þurfa að vera í lagi, s.s. eins og samstæður og öruggur starfshópur, styrk forysta, handleiðari sem menn treysta, gott húsnæði, gott atlæti, góðar tómtundir og opnara út í samfélagið en áður hefur gerst, styðjandi foreldrar [...], metnaðarfullur skóli og kennarar með reynslu og skjólstæðingar sem voru í þörf fyrir þetta úrræði.

Í eftirlitsskýrslu vegna heimsóknar í júní 2006 kemur fram að „starfsemin sé í góðum höndum“, „gott hljóð sé í forstöðumönnum og engan bilbug á þeim að finna“ og að „starfið gangi afskaplega vel“. Á þessum tímapunkti hafa forstöðuhjónin sagt upp öllu starfsfólki og freista þess að fá önnur hjón með sér í lið. Í lok skýrslunnar segir: „Starfið er í uppsveiflu og ljóst að á milli barna og meðferðaraðila ríkið mikið traust.“ [REDACTED]. Leitin að öðrum forstöðuhjónum

hafið ekki borið árangur. Fram kemur að forstöðumaður hafi haft samband við reyndan aðila, til að freista þess að fá hann til starfa sem allra fyrst. Þá kemur fram í skýrslunni að Barnaverndarstofa mæli ekki með að fleiri stúlkur en sex vistist á heimilinu fyrr en starfsmannamálin hafi verið leyst og að stofan muni gera sitt ítrasta til að styðja við heimilið meðan starfsmannamálin séu óleyst. Í lok skýrslunnar koma fram áhyggjur af undirmönnun. ■

Eftirlitsmaður tekur fram að það sé „eftirtektarvert hversu glaðar stúlkurnar á Laugalandi eru og jákvæðar í garð starfsfólks“. Í eftirlitsskýrslu frá 2007 segir:

Laugaland er í essinu sínu þrátt fyrir að hafa þurft að þola ýmsar starfsmannabreytingar á undanförunum mánuðum. Stúlkurnar blómstra og það er fyrir mestu.

Eftirlitsaðili lýsir ánægju með þrepakerfið í skýrslu frá 2003. Segist hann hafa kynnt sér nánar þrepakerfið, sem stuðst sé við á meðferðarheimilinu, og segir síðan:

Kerfið er skýrt fyrir alla – einstaklingsmiðað þar sem fléttað er saman skyldustörfum á heimilinu, þátttöku í meðferðinni, vinnsla með sjálfan sig og samskipti við fjölskyldur. [Eftirlitsaðili] gerir ekki athugasemdir við það – telur að það setji skýran ramma utan um meðferðarstarfið.

Íðulega er talað um hve hlýlegt og heimilislegt það sé að koma á meðferðarheimilið. Í eftirlitsskýrslu vegna heimsóknar í maí 2001 er Laugalandi lýst sem „afar fallegu og vel hirtu umhverfi sem beri vott um hreinlæti og snyrtimennsku í hvívetna jafnvel svo að óvenjulegt teljist um slíkan stað“.

Í fyrirbyggjandi gögnum mátti finna stuttan tölvupóst frá því í nóvember 2005 sem einn starfsmaður Barnaverndarstofu sendi öðrum. Efni póstsins er „Lauglendingar með fullt hús stiga“. Í bréfinu kemur fram að sendandi póstsins hafi lesið skýrslu um Laugaland og að það sé engum vafa undirorpið að vel gangi í starfseminni. Að hans mati gangi starfið eins vel og ætla megi að það geti gert á slíkum stað. Árangurinn sé eftirtektarverður. Í lokin spyr hann hvort það verði ekki að veita Lauglendingum verðlaun eða hrós.

7.3 Ytra eftirlit óháðs sérfræðings

Eins og fram kemur í kafla 7.1.3 gerði Barnaverndarstofa samning í júlí 2003 við sálfræðing, sem hafði mikla reynslu af barnavernd, um að taka að sér ytra eftirlit með meðferðarheimilum sem heyrðu undir yfirstjórn og umsjón stofunnar. Á þeim tíma voru heimilin átta talsins. Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna fimm eftirlitsskýrslur, eina fyrir hvert ár á tímabilinu 2003-2007. Af lestri skýrslanna og heiti þeirra má þó ráða að eftirlitsheimsóknirnar hafi verið fleiri á ársgrundvelli.

Verklagið sem beitt var við framkvæmd eftirlitsins kemur glögg fram í eftirlitsskýrslunum. Rætt var við vistbörnin og jafnframt við forstöðumenn um gengi og líðan barnanna. Þá var rætt við foreldra hvers vistbarns og ef tilefni þótti til var einnig rætt við starfsmenn meðferðarheimilisins og/eða vistunaraðila barns. Spurningalistar voru lagðir fyrir í þeim tilgangi m.a. að meta árangur af meðferð. Þá var þess freistað með viðtölum við meðferðaraðila og vistbörn að varpa ljósi á hvað fælist í hugtakinu „meðferðarþyngd“ og í hverju styrkleikar meðferðarinnar lægju. Í hverri heimsókn skoðaði eftirlitsaðilinn gögn meðferðarheimilisins, eins og fundargerðir, dagbækur og tilkynningar.

Eftirlitsaðilinn skilaði einni greinargerð fyrir öll heimilin að lokinni hverri heimsóknaryfirferð í stað þess að skila greinargerð eftir hverja og eina heimsókn eins og Barnaverndarstofa gerði í sínu innra eftirliti.

7.3.1 Eftirlit 2003 – Fyrsta heimsóknin

Í greinargerð hins óháða eftirlitsaðila í kjölfar fyrstu heimsóknarinnar á Laugaland, sem fór fram í september 2003, er haft eftir forstöðuhjónunum að þau eigi í miklum samskiptum við Barnaverndarstofu, sem séu „hnökralaus og ánægjuleg“. Þau segi þó „að fyrir hafi komið að Barnaverndarstofa knýi óþarflega fast á um innritun án þess að taka tillit til erfiðra aðstæðna á heimilinu“.

Í heildarniðurstöðu kemur fram að andrúmsloft sé hlýlegt á Laugalandi, samband stúlkanna og starfsmanna virðist hlýtt og jákvætt, stúlkurnar telji sig fá góða hjálp. Eftirlitsaðilinn endar á þeim orðum að varla sé hægt að segja að hann „sjái ástæðu til að gera nokkrar athugasemdir við aðstæður eða vinnubrögð að svo komnu máli“.

7.3.2 Eftirlit 2004 – Árangur meðferðar

Árið 2004 lagði hinn óháði eftirlitsmaður áherslu á að kanna árangur af meðferð. Í greinargerð, sem móttækin er 1. október samkvæmt stimpli Barnaverndarstofu, er greint frá því að unglingur hafi strokið mánuði áður en eftirlitið fór fram. Lögregla hafi verið kölluð til og atvikið hafi verið vel skráð, en að ekki hafi enn verið gerð eða send skýrsla til Barnaverndarstofu. Fram kemur að rætt hafi verið um strokfaraldur á Laugalandi og að forstöðuhjónin telji að strokin megi að hluta til skýra með aukinni meðvitund unglinga um réttindi sín. Eftirlitsmaðurinn telur þó að það geti tæpast átt við um Laugaland eitt og að ef til vill sé „ástæða til að huga sérstaklega að því hvort einhver sérstök ástæða sé fyrir þessum strokfaraldri frá Laugalandi að undanfögnu“, en samtals hafi átta unglingar farið frá áramótum.

Þá kemur fram að samskipti meðferðarheimilisins við barnaverndarnefndir séu almennt góð en forstöðuhjónin vilji þó gjarnan fá betri stuðning frá þeim gagnvart þrýstingi frá foreldrum sem gangi í bága við meðferðarmarkmiðin. Haft er eftir forstöðuhjónunum að greiðslur leyfi ekki að ráðið sé afleysingafólk. Þar af leiðandi bæti þau á sig öllum verkum vegna afleysinga starfsmanna og taki ekki sumarleyfi. Þá kemur fram í skýrslunni að sálfræðipjónusta hafi verið stopul og minni en áður vegna fjarveru sálfræðings við önnur störf.

7.3.3 Eftirlit 2005 – Menntun og reynsla starfsfólks

Í desember 2005 skilar eftirlitsaðili greinargerð um eftirlit með meðferðarheimilum Barnaverndarstofu, sem merkt er „Seinna misseri 2005“. Í henni kemur fram að í eftirliti, sem framkvæmt hafi verið í ágúst, hafi athyglin beinst að starfsliði heimilanna, starfsreynslu þess og menntun, móttöku unglunga á meðferðarheimilum, sálfræðipjónustu, beitingu þvingunaraðgerða og samskiptum við barnaverndarnefndir og Barnaverndarstofu. Laugaland var heimsótt dagana 16. og 18. ágúst.

Við athugun á menntun þeirra fimm starfsmannanna, sem voru í föstu starfi á Laugalandi, reyndist enginn uppfylla þá „tiltölulega lágu menntunarkröfu“ sem miðað var við, en viðmiðið var a.m.k. þriggja ára menntun í ráðgjöf, meðferð eða skyldum greinum sem nýttust í starfi með unglingum með atferlissraskanir, sálfræði, félagsráðgjöf eða sérhæfðri kennslu/uppeldisfræði. Eftirlitsaðilinn mat það svo að þau meðferðarheimili, sem lengst væru í burtu frá höfuðborgarsvæðinu, ættu erfitt með að laða til sín vel menntað starfsfólk og bjóða viðunandi kjör og atvinnuöryggi. Athugun á starfsreynslu sýndi að allir starfsmennirnir á Laugalandi hefðu búið yfir reynslu, sem næmi a.m.k. árs starfsreynslu við meðferð unglunga með atferlissraskanir, er þeir voru ráðnir til starfa. Þá var starfshlutfall starfsfólks þannig að forstöðuhjónin voru bæði í 150% starfi, einn starfsmaður í 125% starfi og þeir tveir sem eftir stóðu í 100% starfi.

Í greinargerðinni kemur fram að unglingarnir megja tala við foreldra sína einu sinni í viku til að byrja með, en við félagsráðgjafa að vild. Starfsmenn hlusti á símtöl við foreldra með vitneskju þeirra og geti gripið inn í samtal eða slitið því. Foreldrar geti hringt í rekstraraðila hvenær sem er. Símareglur, sem dagsettar séu 23. apríl 2003, liggi frammi á Laugalandi á sérstöku blaði.

Undir liðnum „Þvingunaraðgerðir“ segir að rekstraraðilar hafi greint eftirlitsaðila frá tveimur atvikum þar sem þvingunaraðgerðum hafi verið beitt á síðastliðnum 12 mánuðum. Í annað skiptið hafi stúlku verið haldið fastri vegna æsings og í hitt skiptið hafi stúlka tábrotnað í átökum við forstöðukonu, en hún hafi jafnframt bitið hana og klórað. Þá kemur fram að skýrsla

hafi verið send Barnaverndarstofu vegna seinna atviksins en ekki þess fyrra. Í greinargerðinni kemur fram að stúlka hafi orðið vitni að fyrra atvikinu og sagt að þvingunin hefði verið réttlætanleg og nauðsynleg, en fann jafnframt að því að óþarft grín hefði verið gert að stúlkunni sem haldið var fastri. Ekki er nánari lýsing á því í greinargerðinni hver gerði grín að stúlkunni eða hvers eðlis grínið var.

Í greinargerðinni er tilgreint hvaða dag ársins 2004 atvikin áttu sér stað og eins kemur fram að eftirlitsaðili hafi yfirfarið dagbókarfærslur. Dagbók frá árinu 2004 var ekki meðal fyrirliggjandi gagna frá Barnaverndarstofu í þessari úttekt. Aftur á móti fannst skráning um seinna atvikið í fundargerð frá starfsmannafundi í fundargerðabók. Þar segir að tilgreind stúlka hafi brjálást um morguninn þegar hún var felld á 1. þrep. Hún hafi slegist við forstöðukonuna og væri forstöðukonan með mikla áverka eftir það, m.a. mikil bitför. Forstöðumaðurinn hafi komið til aðstoðar og annar starfsmaður til viðbótar uns stúlkan gafst upp. Þá stendur:

Ákveðið var að ef unglingur brjálást svona þá verður hann lagður á grúfu og koddur undir höfuð og hendur fastar. Þetta verður vinnuregla. [Stúlkan] virðist ekki þola að vera stoppuð af og þetta þarf að vinna með. Við tilkynnum hvaða aðferðum við beitum og þessi leið skaðar þau minnst og þau upplifa þetta öðruvísi þegar þau liggja á grúfu.

Þá greinir eftirlitsmaður frá því að þrjár stúlkur hafi sagt sér frá þriðja atvikinu. Það hafi verið með þeim hætti að starfsmaður færði eina af þeim úr peysu eftir orðaskak á fundi og flegði síðan peysunni út um gluggann. Stúlkan, sem hafði verið í peysunni, sagði að sér hefði fundist þetta vera réttlætanleg þvingun. Eftirlitsmaðurinn tekur fram að átökin virðist hafa slegið hinar tvær illa, sem viðstaddar voru og verið ónauðsynleg að þeirra mati.

7.3.4 Eftirlit 2006 – Skóli og kennsla

Í mars 2006 skilaði eftirlitsaðili greinargerð um eftirlit með meðferðarheimilum Barnaverndarstofu, sem merkt er „Fyrra misseri 2006“. Í þessari eftirlitsferð beindist athyglin að skóla, kennslu og námi unglinganna. Eftirlitsmaðurinn lýsir þeirri skoðun sinni „að eitt hið mikilvægasta sem meðferðin geti gert fyrir ungling sé að byggja á ný upp hjá honum tiltrú á það, að hann geti stundað nám með árangri og að honum geti liðið vel í skólastofu“. Þá þyrfti að taka tillit til þess að margir nemendur hefðu hvorki „forsendur, þol né úthald til fullrar skólasetu samkvæmt námsskrá“. Fram kom að fyrirkomulagið væri með þeim hætti gagnvart öllum meðferðarheimilunum að Barnaverndarstofa tryggði launakostnað kennara og einhvern tækjakost, en kennararnir væru ráðnir af viðkomandi grunnskóla.

Í umfjöllun um Laugaland kemur fram að allar stúlkurnar hefji nám í sérdeild og gerist það innan viku frá komu eftir að þær hafa færst upp á 2. þrep í meðferðinni. Tveir kennarar sinni

kennslu í sérdeild og sitji þeir báðir vikulega fundi á meðferðarheimilinu með stúlkunum og starfsliði. Úr sérdeildinni færast stúlkurnar eftir atvikum að meira eða minna leyti út í almennar bekkjardeildir. Það sé annars vegar háð stöðu þeirra í meðferðinni (þær þurfi að vera á 3. þrepi) og hins vegar stöðu þeirra í námi.

Athugun eftirlitsmanns leiddi í ljós almenna ánægju með skólann. Vistunglingarnir voru beðnir um að gefa honum einkunn á skalanum 0-10 og var meðaleinkunnin 8,6. Forstöðuaðilar meðferðarheimilisins gáfu skólanum bestu einkunn. Í skýrslunni kom fram að náíð samstarf væri með meðferðarheimilinu og skólanum og væri þeirri grundvallarstefnu fylgt að einstaklingsbundin meðferð stúlnanna hefði forgang fram yfir námið. Annar sérdeildarkennarinn viðraði það sjónarmið að æskilegt væri að meðferðarheimilið héldi stúlkunum betur að heimanámi, en tók jafnframt fram að hann vissi að þær væru undir miklu álagi vegna meðferðarstarfs, funda og húsverka. Rekstraraðilar sögðu að ekki væri tekinn frá tími í dagskrá heimilisins fyrir heimanám, heldur bæru stúlkurnar sjálfar ábyrgð á því og sannast sagna væru þær oftast orðnar fullsaddir á lærdómi að skóladegi loknum. Þar að auki hefðu þær almennt takmarkað úthald.

7.3.5 Eftirlit 2007 – Ofbeldi og kynferðisleg misnotkun inni á meðferðarheimilum

Í skýrslu eftirlitsaðila frá því í apríl 2007 vegna heimsóknar á meðferðarheimilin á tímabilinu febrúar - mars 2007 kemur fram að megináhersla hafi verið lögð á að kanna hugsanlega beina eða óbeina reynslu unglínganna af ofbeldi og kynferðislegri misnotkun á heimilunum eða öðrum stofnunum, sem þeir höfðu dvalið á, af hendi starfsmanna og/eða annarra unglíngna. Í þessum tilgangi var rætt við alla unglíngna, sem innritaðir voru á heimilin þegar eftirlitið átti sér stað og lagðar fyrir þá samræmdar spurningar.

Unglingarnir voru spurðir hvort þeir vissu að til væru reglur, sem giltu um framkomu við unglíngna á meðferðarheimilum og einnig hvort þeir vissu að á heimilunum væru til sérstök eyðublöð handa unglíngunum ef þeir vildu kvarta yfir aðbúnaði sínum við Barnaverndarstofu. Allir unglíngarnir sex, sem dvöldu á Laugalandi, vissu um reglur sem giltu um framkomu en aðeins einn þeirra vissi um eyðublaðið.

Hvert og eitt vistbarn var spurt út í reynslu sína af líkamlegu ofbeldi og meiðingum. Spurningin var svohljóðandi:

Ég ætla að spyrja þig um reynslu þína af líkamlegu ofbeldi og meiðingum hér og á öðrum stofnunum fyrir börn. Ég á þá ekki við að fyrir kemur að það þarf að halda einhverjum til að hann ráðist ekki á aðra eða meiði sig. Ég á við ónauðsynlega valdbeitingu, sem hefur það að markmiði að meiða þig.

Ekkert vistbarnanna sex á Laugalandi sagðist hafa orðið fyrir ofbeldi af hendi starfsmanns eða annars vistunglings eða orðið vitni að því á heimilinu eða í skólanum. Eitt þeirra sagðist hafa verið beitt líkamlegu ofbeldi á annarri stofnun.

Þegar spurt var um kynferðislegt ofbeldi svöruðu unglingar allra meðferðarheimilanna því neitandi að hafa orði fyrir slíku ofbeldi eða áreitni af hálfu fullorðins eða annars vistbarns. Þá var unglingunum á meðferðarheimilunum boðið að koma á framfæri kvörtun um hvað eina sem við kæmi meðferðinni, dvölinni á heimilinu eða skólanum. Einn unglinganna á Laugalandi notaði tækifærið og kvartaði yfir aðgengi að valgreinum í skólanum.

7.4 Mat á starfsemi meðferðarheimilisins frá stofnun til 2007

Þjónustusamningur við rekstraraðila, þ.e. forstöðuhjónin, sem rekið höfðu meðferðarheimilið samfelldt frá upphafi, átti að renna út 1. ágúst 2007. Áður en ákvörðun yrði tekin um framhaldið ákvað Barnaverndarstofa að freista þess að meta árangurinn af starfseminni. Greinargerð, sem bar heitið: *Meðferðarheimilið Laugaland 1997-2007. Greinargerð um starfsemina vegna endurnýjunar á þjónustusamningi*, er samín af starfsmanni Barnaverndarstofu og dagsett í júní 2007. Í inngangi er skýrt tekið fram greinargerðin hafi ekki að geyma vísindalegt mat á þeim árangri sem meðferðin hafi skilað sínum skjólstæðingum, heldur sé gerð tilraun til að meta hvernig tekist hafi að standa við þjónustusamninginn hvað varðar vinnubrögð, meðferðarstarfið, samstarf, skil á gögnum, aðbúnað o.fl. Fjárhagslegt mat var undanskilið.

Heimilinu er lýst sem sérhæfðu meðferðarúrræði fyrir unglinga á aldrinum 13-18 ára „með fjölþættan hegðunarvanda“. Frá og með árinu 2000 hafi eingöngu vistast þar stúlkur. Þá segir að í upphafi hafi verið gert ráð fyrir báðum kynjum og að um vímuefnaeðferð yrði að ræða sem byggði á 12 spora kerfinu. Fljótlega hafi komið í ljós erfiðleikar við að hafa kynin saman, sérstaklega þar sem vandi stúlkanna hafi að miklu leyti falist í samskiptum þeirra við hitt kynið.

Oftar en ekki höfðu þær sætt kynferðislegri misnotkun af einhverju tagi og áttu við margháttða erfiðleika að stríða. Svo virtist sem vímuefnaneysla væri frekar afleiðing en birtingarform erfiðleikanna heldur en orsök þeirra.

Þá kemur fram að meðferðadagskráin hafi verið þróast allt tímabilið. Meðferðin byggir á þrepakerfi þar sem börnin vinni með sín vandamál bæði í hópum og einstaklingslega. Samstarfi Barnaverndarstofu og meðferðarheimilisins er hrósað með þeim orðum að það hafi alla tíð gengið mjög vel og verið bæði frjótt og skemmtilegt. Þá er tekið fram að Lauglendingar hafi verið mjög fúsir til að fá ráð og fylgja þeim.

Sagt er frá því að tvær formlegar kvartanir hafi borist á síðustu fimm árum vegna samskipta forstöðumanna við skjólstæðinga og foreldra, sem hafi leitt til þess að ekki varð úr vistun barnanna vegna vantrausts foreldranna í garð meðferðaraðila. Eftir skoðun hafi Barnaverndarstofa beðist afsökunar á þeim mannlegu mistökum sem gerð hafi verið af hálfu forstöðumanns í öðru málinu, en í hinu hafi stofan ekki verið fallist á að farið hefði verið út fyrir eðlileg mörk í samskiptum við viðkomandi barn.

Sagt er frá ábendingum sem Barnaverndarstofu hafi borist frá Umboðsmanni barna á árinu 2002 þess efnis að rekstraraðilar á Laugalandi sýndu börnunum lítilsvirðingu í orði og beittu þau andlegu og líkamlegu harðræði. Af því tilefni hefði umboðsmaður spurt hvernig eftirliti væri háttað með heimilinu.

Barnaverndarstofa gerði grein fyrir eftirliti og vinnuaðferðum í svari sínu og vitnaði jafnframt í viðhorfakannanir sem stofan hafði lagt fyrir börnin, þar sem ekki koma fram neinar ávirðingar í garð starfsmanna heimilisins, heldur þvert á móti mikil ánægja með dvölina.

Þá kemur fram að engar valdbeitingarskýrslur hafi borist Barnaverndarstofu fyrir tímabilið 2002-2007 og heldur engar formlegar kvartanir á þar til gerðum eyðublöðum frá vistbörnum um að brotið hafi verið á réttindum þeirra. Einnig er sagt frá því að Barnaverndarstofa hafi nýlega staðið fyrir viðhorfaskönnun meðal barnaverndartarfsmanna sem hefðu verið í hvað mestu samstarfi við Laugalandsheimilið. Allir hafi þeir verið jákvæðir gagnvart heimilinu utan eins. Sá hafi sagt samstarfið við meðferðaraðila vera slakt, erfiðar upptakur hafi verið gagnvart foreldrum og að styrkja þyrfti heimilið faglega með því að ráða meira fagfólk.

Niðurstaða greinargerðarinnar var sú að almenn ánægja væri með meðferðarstarfið á Laugalandi, bæði hjá þeim sem nyttu þjónustunnar, þ.e. foreldrum og börnum og þeim sem notuðu hana, þ.e. barnaverndarnefndum. Tekist hefði að móta meðferðarstarf sem bæri mörg einkenni góðrar stofnunar, starfshópurinn væri samstæður, ofbeldishegðun í algjöru lágmarki og stök núorðið fátíð. Ýmislegt mætti þó bæta og var í því sambandi nefnt að efla þyrfti menntun starfsmanna og leggja áherslu á að ráða fagfólk til starfa, rekstraraðilar byggju ekki á heimilinu með sínum eigin börnum, tryggja handleiðslu utanaðkomandi ráðgjafa, tryggja að rekstraraðilar kæmust reglulega í frí, efla fjölskyldumeðferð og vista ekki fleiri en 6 stúlkur á sama tíma og væri þá miðað við 6 stöðugildi.

7.5 Samantekt og niðurstöður

1. Innra eftirlit með meðferðarheimilinu var í höndum Barnaverndarstofu. Í fyrirbyggjandi gögnum eru upplýsingar úr 36 eftirlitsheimsóknum á þeim tíu árum sem til skoðunar eru. Var þeim sinnt af sömu manneskjunni að örfáum heimsóknum undanskildum. Af gögnum frá Barnaverndarstofu má sjá að eftirlitsmaðurinn var í miklum samskiptum við meðferðarheimilið á milli heimsókna, fylgdist vel með starfseminni, ráðlagði rekstraraðilum eftir þörfum og kallaði eftir gögnum og skýrslum sem meðferðarheimilinu bar að skila.

2. Eftirlit Barnaverndarstofu með meðferðarheimilinu var alla tíð virkt og fyrstu fimm starfsárin, þ.e. frá stofnun heimilisins þar til stöðugleiki hafði náðst eftir flutningana á Laugaland, var það sérstaklega þétt. Heimilið opnaði 1. júní 1997 og fyrsta eftirlitsheimsóknin var farin í nóvember 1997. Heimsóknirnar urðu sex árið 1998. Mjög fljótlega varð ljóst að húsnæðið í Varpholti var of lítið og óhentugt og hafist handa við að leita að betra og hentugra húsnæði. Árið 1999 eru eftirlitsheimsóknirnar þrjár og árið sem heimilið flytur, þ.e. árið 2000, eru þær fimm. Árið 2001 þegar starfsemin er að ná jafnvægi eftir flutningana eru þær aftur fimm. Árin á eftir, þ.e. frá 2002 til 2007, eru þær á bilinu ein til fjórar.

3. Eftirlitsskýrslur Barnaverndarstofu líkjast meira minnispunktum fyrstu árin, en frá og með árinu 2000 verður framsetning þeirra formfastari og skipulegri, sem hélst í hendur við þróun verklags í heimsóknunum. Farið er að ræða markvisst við unglingana og í júlí 2001 er í fyrsta sinn lögð fyrir þá einstaklingsbundin viðhorfskönnun.

4. Svo virðist sem viðhorfskönnunin hafi orðið fastur liður í eftirlitsheimsóknunum frá og með seinni hluta ársins 2002. Hafði hún þá tekið nokkrum breytingum frá því að hún var fyrst lögð fyrir. Stúlkurnar voru spurðar um almenna líðan, viðhorf til skólans, ánægju með meðferðina, ánægju með sálfræðiaðstoðina, árangur af meðferðinni, hvað þær teldu sig helst hafa lært, hvort þær vildu hafa eitthvað öðruvísi og hvort þær vildu koma einhverju sérstöku á framfæri.

5. Skýrt kemur fram í eftirlitsskýrslum hve mikið álag fylgdi flutningunum frá Varpholti yfir á Laugaland og að stundum hafi forstöðuhjónin verið að því komin að gefast upp. Þá er lýst áhyggjum forstöðuhjónanna af því að ná ekki sömu fjölskyldunálgun á nýja staðnum og hafði náðst í Varpholti, en húsnæðið á Laugalandi var miklu stærra og þar að auki á tveimur hæðum.

6. Í október 2000, þ.e. rúmum mánuði eftir að meðferðarheimilið flutti, fæddi ein viststúlkan barn. Dvaldi barnið með 15 ára gamalli móður sinni á heimilinu í eitt og hálft ár eða þangað til

stúlkan útskrifaðist vorið 2002. Eftir eftirlitsferð á Laugaland snemma árs 2001 sendir eftirlitsaðili forstjóra Barnaverndarstofu minnisblað með áhyggjum sínum af álaginu á forstöðuhjónin.

7. Í eftirlitsskýrslunum kemur samstarfsvilji forstöðuhjónanna skýrt fram og eins vilji þeirra til að fara eftir leiðbeiningum og leiðsögn. Í tengslum við umræðu um eftirlit Barnaverndarstofu kemur fram á einum stað að forstöðuhjónin vilji ekki að eftirlitsheimsóknum verði fækkað „því ákveðin tengsl væru við BVS með þeim“. Á öðrum stað segir að vilji meðferðaraðila til að taka athugasemdum og gera betur sé ótvíræður. Þá birtist líka skýr vilji forstöðuhjónanna til samstarfs við aðra fagaðila. Í einni skýrslunni kemur fram að forstöðuhjónin vilji eiga nánara samstarf við Stuðla og vilji gjarnan að sérfræðingar á Stuðlum hafi meira vægi í innskriftarferlinu. Þá vildu þau eiga samstarf við geðlækna á Akureyri til að þjónusta skjólstæðinga meðferðarheimilisins.

8. Lesa má úr eftirlitsskýrslunum að erfiðleikum hafi verið bundið að fá geðlæknisþjónustu fyrir vistbörnin á Akureyri og því hafi þurft að leita til Reykjavíkur eftir slíkri þjónustu. Haft er eftir forstöðuhjónum að skortur sé á geðlæknisþjónustu á Akureyri og að mikil álag fylgi því að fara með skjólstæðingana til Reykjavíkur í viðtöl.

9. Í eftirlitsskýrslunum kemur ítrekað fram ákall um meiri sálfræðiþjónustu, bæði af hálfu skjólstæðinganna í viðhorfskönnunum og í viðtölum eftirlitsaðila við meðferðaraðila. Í einni skýrslunni er t.d. haft eftir sálfræðingnum að hann reyni í auknum mæli að hafa unglingana í hópviðtölum til að nýta tímann sem best. Í annarri kemur fram að nauðsynlegt sé að auka við sálfræðiþjónustu þar sem stúlkurnar glími við margþættan vanda auk fíknivanda. Þá er í skýrslu frá árinu 2000 mikilvægi aukinnar sálfræðiþjónustunnar dregið fram í ljósi aukins fjölda vistbarna, sem orðin voru átta í stað sex.

10. Ánægja með hópastarfið fyrir stúlkur sem höfðu orðið fyrir kynferðisofbeldi kemur glöggst fram í eftirlitsskýrslunum. Í einni þeirra segir að stúlkur, sem hafi orðið fyrir kynferðisofbeldi, séu í miklum meirihluta á Laugalandi og að vímuefnavandinn sé að hverfa í skuggann af öðrum vandamálum eins og þeim sem tengjast kynferðisofbeldi. Í eftirlitsskýrslu frá árinu 2005 segir að engin stúlka, sem dvelji á heimilinu, virðist glíma við fíknivanda og því sé „léttara að hjálpa þeim en ella“.

11. Í eftirlitsskýrslum frá árinu 2003 er talað um að meðferðarstarfið sé að styrkjast með þeim orðum m.a. að það sé að „þroskast og dafna“, meðferðarprógrammið sé orðið „slípað“ og að „öryggi ríki í starfsaðferðum“.

12. Í eftirlitsskýrslu frá 2001 kemur fram að eftirlitsaðili hafi spurt forstöðuhjónin hvort stúlkunum væri skylt að taka þátt í kirkjustarfi. Hafi þau svarað að það væri „algjörlega frjálst val og væru sumar í því og aðrar ekki“. Eftirlitsaðilinn fylgdi þessari heimsókn eftir með minnisblaði til forstjóra Barnaverndarstofu þar sem hann skýrir frá því að hann hefði spurt út í hvítasunnustarfið og hvort þar væri á ferðinni trúarofstæki. Hann hafi fengið þau svör að svo væri ekki. Kemur fram að eftirlitsaðilinn ætli að láta þar við sitja en hafa vakandi auka með þessum þætti í starfsemi heimilisins.

13. Það kemur strax fram í eftirlitsskýrslu frá árinu 1998 að forstöðuhjónin vilji fá önnur hjón til móts við sig í reksturinn. Er það reglulega endurtekið í gegnum árin. Í skýrslu frá eftirlitsferð á Laugaland árið 2001 segir að forstöðuhjónin komist lítið frí og vonist til að fá með sér hjón sem geti unnið starfið á móti þeim. [REDACTED]

[REDACTED], koma fram áhyggjur eftirlitsaðila af allt of miklu álagi á þeim fáu starfsmönnum sem sinni heimilin í eftirlitsskýrslu frá árinu 2007. Þessari heimsókn fylgir eftirlitsmaðurinn eftir með minnisblaði til forstjóra Barnaverndarstofu þar sem hann upplýsir hann um að aðeins þrír starfsmenn séu í vinnu á Laugalandi á vöktum með 6 stúlkur og það sé óásættanlegt að hans mati.

14. Þegar eftirlitsskýrslur Barnaverndarstofu eru skoðaðar í heild sinni er áberandi jákvætt viðhorf til meðferðarstarfsins og traust til forstöðuhjónanna. Talað er um hve hlýlegt og heimilislegt sé að koma á meðferðarheimilið og hreinlæti og snyrtimennsku hrósað sérstaklega. Á einum stað er Laugalandi lýst sem „afar fallegu og vel hirtu umhverfi sem beri vott um hreinlæti og snyrtimennsku í hvívetna jafnvel svo að óvenjulegt teljist um slíkan stað“.

15. Ytra eftirlit með starfsemi meðferðarheimilisins hófst árið 2003 og var í höndum óháðs sérfræðings. Sami aðili sinnti því á því tímabili sem til skoðunar er. Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna eina greinargerð frá hverju ári, þ.e. frá 2003-2007, samtals fimm greinargerðir.

16. Hinn óháði eftirlitsaðili skilaði einni heildstæðri greinargerð fyrir öll meðferðarheimilin að lokinni hverri heimsóknaryfirferð í stað þess að skila greinargerð fyrir hvert og eitt heimili eins og Barnaverndarstofa gerði í sínu innra eftirliti. Það var því heldur snúnara að átta sig á

athugasemdum sem beindust að Laugalandi þar sem athugasemdakafli skýrslanna sneri að heimilunum öllum.

17. Ytra eftirlitið var með þeim hætti að eftirlitsmaðurinn ræddi við vistbörnin og foreldra þeirra um gengi og líðan barnanna. Ef ástæða þótti til ræddi hann einnig við starfsmenn meðferðarheimilisins og/eða vistunaraðila. Þá voru spurningalistar lagðir fyrir í þeim tilgangi m.a. að meta árangur af meðferð, meðferðarþyngd og styrkleika meðferðar. Eftirlitsmaðurinn skoðaði jafnframt gögn heimilisins, eins og dagbækur og fundargerðabækur.

18. Fram kemur í fyrstu skýrslu ytra eftirlits (2003) að forstöðuhjónin lýsi samskiptum sínum við Barnaverndarstofu þannig að þau séu „hnökralaus og ánægjuleg“. Þá er tekið fram að andrúmsloftið á meðferðarheimilinu sé hlýlegt, samband stúlkanna og starfsmanna virðist vera hlýtt og jákvætt og að stúlkurnar telji sig fá góða hjálp.

19. Í annarri skýrslu ytra eftirlits (2004) er árangur meðferðar til skoðunar. Fjallað er um faraldur stroks og upplýst að átta stúlkur hafi strokið það sem af sé árinu. Þeirri spurningu er varpað fram hver geti verið ástæða þess að svo margir hafi strokið frá Laugalandi. Fram kemur að forstöðuhjónin segist ekki geta ráðið afleysingafólk vegna peningaskorts og bæti þar af leiðandi á sig öllum verkum vegna afleysinga starfsmanna og taki ekki sumarleyfi.

20. Í þriðju skýrslu (2005) skoðar eftirlitsaðili sérstaklega menntun og reynslu starfsfólks. Skoðunin leiddi í ljós að enginn starfsmaður á Laugalandi uppfyllti þá „tíltölulega lágu menntunarkröfu“ sem miðað var við. Við eftirlit með beitingu þvingunaraðgerða kemur fram að forstöðuaðilar hafi greint frá tveimur tilvikum þar sem hafi þurft að beita valdi. Þriðja tilvikið hafi bæst við, en viststúlkur hafi sagt frá því. Þá kemur fram að aðeins eitt þessara tilvika hafi verið tilkynnt Barnaverndarstofu.

21. Athugun eftirlitsmanns í fjórðu skýrslu (2006) beinist að skólanum og námi vistbarna. Leiddi hún í ljós almenn ánægju með skólastarfið.

22. Athugun eftirlitsmanns í skýrslu frá 2007 beinist að því að kanna hvort vistbörn á meðferðarheimilum hafi orðið fyrir eða upplifað ofbeldi eða kynferðislega misnotkun inni á heimilunum. Engin stúlkanna á Laugalandi sagðist hafa orðið fyrir eða upplifað ofbeldi eða kynferðilega misnotkun á heimilinu, en ein sagðist hafa verið beitt ofbeldi á öðru meðferðarheimili.

23. Í greinargerð um starfsemi meðferðarheimilisins á Laugalandi, sem unnin var af Barnaverndarstofu vorið 2007, var litið yfir farinn veg og þess freistað að leggja mat á árangurinn af meðferðarstarfinu síðastliðin 10 ár. Tilefni úttektarinnar var fyrirhuguð endurnýjun á þjónustusamningi við forstöðumanninn. Í greinargerðinni er meðferðarheimilinu lýst sem sérhæfðu meðferðarúrræði fyrir 13-18 ára unglinga „með fjölþættan hegðunarvanda“. Sagt er frá því að tvær kvartanir hafi borist stofunni á síðastliðnum fimm árum vegna samskipta forstöðumanns við skjólstaðinga og foreldra og að á árinu 2002 hafi komið erindi frá Umboðsmanni barna vegna ábendinga sem hann hafi fengið um að rekstraraðilar á Laugalandi sýndu börnunum lítilsvirðingu í orði og beittu þau andlegu og líkamlegu harðræði. Engar valdbeitingarskýrslur hefðu borist fyrir tímabilið 2002-2007 eða kvartanir frá vistbörnum. Í nýlegri könnun, sem gerð hafi verið meðal helstu vistunaraðila, hafi sex af sjö starfsmönnum barnaverndarnefnda sem svöruðu verið jákvæðir í garð meðferðarheimilisins og ánægðir með meðferðarstarfið.

24. Niðurstaða greinargerðarinnar er sú að almenn ánægja sé með meðferðarstarfið á Laugalandi, bæði hjá þeim sem njóti þjónustunnar (foreldrum og börnum) og þeim sem noti hana (barnaverndarnefndum). Tekist hafi að móta meðferðarstarf sem beri mörg einkenni góðrar stofnunar, starfshópurinn sé samstæður, ofbeldishegðun í algjöru lágmarki og stök orðin fátíð. Ýmislegt var þó nefnt sem þyrfti að bæta. Menntun starfsfólks þyrfti að efla, leggja þyrfti áherslu á að ráða fagfólk til starfa, rekstraraðilar yrðu að búa annars staðar en á heimilinu, tryggja þyrfti handleiðslu utanaðkomandi ráðgjafa og að rekstraraðilar kæmust reglulega í frí. Þá þyrfti að efla fjölskyldumeðferð. Loks var tekið fram að ekki mætti vista fleiri en 6 stúlkur á sama tíma og væri þá miðað við 6 stöðugildi.

Til athugunar

25. Niðurstöður úr viðhorfskönnunum, sem lagðar voru fyrir viststúlkurnar í eftirlitsheimsóknum, verður að taka með þeim fyrirvara að stúlkurnar vissu að niðurstöðurnar yrðu kynntar meðferðaraðilum.

26. Þar sem eftirlitsskýrslur eftirlitsaðila á vegum Barnaverndarstofu voru sendar forstöðuhjónum ásamt forstjóra og fleiri starfsmönnum Barnaverndarstofu má gera ráð fyrir að gætt hafi verið varfærni frekar en hitt í framsetningu á atriðum sem betur máttu fara eða voru gagnrýniverð. Í tvö skipti sendir eftirlitsaðili forstjóra Barnaverndarstofu minnisblað í kjölfar heimsóknar vegna tiltekinna atriða sem hann hefur áhyggjur af.

27. Eftirlitsskýrslur gefa þá mynd að forstöðuhjónin hafi viljað hafa sem mest samstarf við Barnaverndarstofu og aðrar stofnanir sem gátu lagt meðferðarstarfinu lið og stutt við það, eins og Stuðla og BUGL. Fyrirliggjandi gögn styðja það, en þar er að finna ótal tölvubréf og önnur bréfleg gögn varðandi meðferðarstarfið og rekstur heimilisins sem gengu á milli forstöðuhjónanna og Barnaverndarstofu. Sjá má af eftirlitsskýrslum að forstöðuaðilar reyndu að koma því til leiðar að vistbörnin gætu fengið nauðsynlega þjónustu geðlæknis á Akureyri í stað þess að þurfa að fara með þau alla leið til Reykjavíkur.

28. Ekki er hægt að horfa framhjá því aukaálagi, sem hefur fylgt í kjölfar flutninganna á nýjan stað, að taka ábyrgð á því að nýbökuð 15 ára móðir í vistbarnahópnum annaðist nýfætt barn sitt af þeirri kostgæfni og umhyggju sem það krefst. Barnið dvaldi með móður sinni á heimilinu fram til vorsins 2002 eða í eitt og hálft ár.

8. Kvartanir

Í þessum kafla er sjónum beint að kvörtunum sem bárust yfirvöldum vegna starfsemi meðferðarheimilisins, tilefni þeirra og afgreiðslu.

8.1 Reglur um viðbrögð við mótþróa og ofbeldi

Á því tímabili sem meðferðarheimilið starfaði giltu reglur um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. nóvember 1997 til 1. febrúar 1999 er við tóku reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu. Þær gilda enn.

Reglurnar frá 1. nóvember 1997 voru settar skömmu eftir að félagsmálaráðherra hafði falið tveimur óvilhöllum sérfræðingum að taka saman greinargerð um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimilum ríkisins fyrir unglinga og eftirlitsskyldur barnaverndaryfirvalda. Tilefnið var ábendingar frá Umboðsmanni barna varðandi meinta beitingu þvingunarráðstafana á Unglingaheimili ríkisins. Í fyrirbyggjandi gögnum má finna bréf frá Barnaverndarstofu til forstöðumanna á Stuðlum, Árbót, Bakkaflöt, Torfastöðum og Varpholti, dags. 14. ágúst 1997, þar sem þeim er tilkynnt um fyrirhugaða rannsókn og þeir jafnframt beðnir um að taka vel á móti rannsóknaraðilum og veita þeim allar nauðsynlegar upplýsingar. Í bréfinu er tekið fram að Barnaverndarstofa fagni rannsókn af þessu tagi og vonist til „að hún megi verða til þess að styrkja starfsemi heimilanna og auka öryggi starfsmanna um hvernig skuli bregðast við mjög mótþróafullum unglingum sem eru í meðferð og unglingum sem beita aðra ofbeldi“.

Í sama bréfi upplýsir Barnaverndarstofa að á hennar vegum hafi verið unnið að því að setja reglur um viðbrögð við ofbeldisfullri hegðun og í þeim tilgangi að fá upplýsingar um tíðni og eðli atvika af þessu tagi eru forstöðumennirnir beðnir um að taka saman öll tilvik, sem þeir muna eftir eða hafa skráð, þar sem unglingar hafa notað ofbeldi eða ógnanir gegn starfsmönnum, öðrum unglingum á heimilinu, einhverjum í umhverfinu eða hafa reynt að skaða sjálfa sig. Samhliða var beðið um upplýsingar um viðbrögð meðferðaraðila við þessu ofbeldi og ógnunum og hvort skaði hefði hlotist af.

Þegar niðurstöður rannsóknarinnar lágu fyrir í maí 1998²⁵ var hafist handa við að endurskoða reglurnar frá 1. nóvember 1997 sem leiddi til þess að nýjar og endurskoðaðar reglur tóku gildi 1. febrúar 1999.

8.2 Skýrslur um valdbeitingu

Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna bréf frá 14. mars 2000 þar sem Barnaverndarstofa kallar eftir því að langtímameðferðarheimilin skili skýrslu um valdbeitingu í neyðartilvikum fyrir árið 1999. Í bréfinu segir:

Vera má að nauðsyn á slíkum inngripum í hegðun barnanna hafi fækkað eða horfið með öllu og er þá vel. Sé það hins vegar ekki rétt þá er afar brýnt að stofunni berist upplýsingar um þau tilvik sem hafa átt sér stað. En eins og gefur að skilja hafa slíkar skýrslur mikilvægt upplýsingagildi fyrir þá starfsemi og vinnuumhverfi sem er til staðar á meðferðarheimilunum. Einnig er nauðsynlegt að stofan geti fylgst með hvort rétt sé brugðist við og hvort að aðstæður hafi verið fyrir hendi til að bregðast rétt við þannig að unnt sé að bæta úr eftir fremsta megni fari eitthvað úrskeiðis.

Þá er áréttuð nauðsyn þess að skýrslur um valdbeitingu séu gerðar sem fyrst eftir atburð til að lýsingar verði sem gleggstar.

8.3 Eyðublöð fyrir kvartanir

Barnaverndarstofa lét útbúa sérstök eyðublöð fyrir kvartanir á árinu 1997 sem meðferðarheimilin áttu að sjá um að kynna börnunum og þau áttu að hafa aðgang að. Í samantekt af fundi Barnaverndarstofu með meðferðarheimilunum á Norðurlandi hinn 23. janúar 1998 kemur fram að allir séu sammála um að „kvörtunareyðublöðin“ komi mjög vel út. Krakkarnir hafi þau og geti útfyllt þegar þau vilja. Sum þeirra hafi útfyllt þau „í reiðikasti“ og hafi svo yfirleitt ekki skilað þeim.

Eyðublöðin gera það að verkum að þau þurfa að líta á málin út frá ýmsum sjónarmiðum og að setja kvörtunina í orð. Þegar búið er að orða kvörtunina er þetta kannski of léttvægt til að fara að gera eitthvað mál úr því.

Í skýrslu frá heimsókn hins óháða eftirlitsaðila á sjö meðferðarheimili, þ. á m. Varpholt, sem dagsett er í apríl 2007, kemur fram að hann hafi lagt þá spurningu fyrir skjólstæðinga heimilanna hvort þeir vissu að á heimilunum væru til sérstök eyðublöð handa þeim ef þeir vildu

²⁵ Greinargerð um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimilum ríkisins fyrir unglinga og eftirlitsskyldur barnaverndaryfirvalda.

kvarta yfir aðbúnaði sínum við Barnaverndarstofu. Samtals 43 unglingar svöruðu spurningunni. Af þeim sagðist 31 (72%) ekki vita um þessi eyðublöð meðan 12 (28%) þekktu til þeirra.

8.4 Fjöldi kvartana til yfirvalda

Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna samtals 13 kvartanir sem bárust Barnaverndarstofu eða Umboðsmanni barna vegna meðferðarheimilisins á tímabilinu 1997-2007.

Tafla 15. Fjöldi kvartana til yfirvalda á tímabilinu 1997-2007 og hvaðan þær bárust.

Hver kvartar	Fjöldi
Vistbarn eða foreldri	7
Barnaverndarstarfsmaður/félagsmálastjóri sveitarfélags	3
Starfsmaður á Laugalandi	1
Umboðsmaður barna	1
BUGL	1
Samtals	13

8.5 Kvartanir sem bárust Barnaverndarstofu

Aðspurður sagði forstjóri Barnaverndarstofu að á því tímabili sem væri til skoðunar hefði lögfræðingur stofunnar aðallega tekið við kvörtunum og unnið úr þeim. Hvorugur mundi sérstaklega eftir kvörtunum sem sneru að meðferð á vistbörnum í Varpholti/Laugalandi. Í fyrirbyggjandi gögnum mátti sjá að þær voru að minnsta kosti tíu.

8.5.1 Kvörtun árið 2000

Kvörtunin varðar atvik sem viðmælandi C greinir frá í kafla 5.9 og annar forstöðuaðila greinir frá í kafla 5.9.3. Kvörtunin, sem er dagsett 27. september 2000, barst Barnaverndarstofu á kvörtunareyðublaði ætluðu skjólstæðingum meðferðarheimila ásamt áverkavottorði. Stúlka kvartaði yfir því að forstöðumaðurinn hefði orðið brjáláður í skapinu þennan dag, kallað hana ógeð nokkrum sinnum, rífið hana niður stiga og haldið henni mjög fast þannig að hún fékk marblett. Þá hafi hann sagt að hún væri heppin að hann berði hana ekki. Hún sagði að sér liði illa á meðferðarheimilinu, væri hrædd við forstöðumanninn og vildi fá að fara á annað meðferðarheimili. Stúlkan tók fram að mörg dæmi væru um að forstöðumaðurinn fengi brjálæðisköst. Hann hefði t.d. fengið eitt fyrir viku þegar viststúlka drakk ekki allt úr mjólkurfernu. Þá hafi hann trompast í stað þess að tala fallega.

Atvikinu var fylgt eftir með skýrslu vegna valdbeitingar í neyðartilvikum. Í ítarlegri greinargerð forstöðumannsins, sem fylgdi með skýrslunni, kemur fram að stúlkan hafi ekki verið til samvinnu í skólanum og að orðaskipti vegna þess hefðu haldið áfram fram á kvöld. Til tíðinda hafi dregið þegar hann slökkti á sjónvarpinu vegna ástandsins á heimilinu, en forstöðuhjónin höfðu áformað utanlandsferð daginn eftir, sem þau hafi hætt við vegna hegðunar stúlkunnar. Hann lýsir því svo að stúlkan hafa komið gangandi mjög hægum ögrandi skrefum og þegar hún hafi gengið fram hjá honum hafi hann hrifsað illþýrmilega í annan upphandlegg hennar og hrint henni áfram með sömu hendi, þar sem hann hafi haldið á kassa í hinni. Við það hafi upphafist rifrildi og hann kallað hana einhverjum nöfnum í samræmi við tilefnið. Stúlkan hafi kvartað undan eymslum og hafi forstöðukonan boðið henni að fylla út kvörtunareyðublað frá Barnaverndarstofu. Á meðan stúlkan hafi fyllt út eyðublaðið hafi hann hringt í móður hennar, sem hefði komið norður með næstu flugvél. Þær mæðgur hafi gist hjá vinkonu móðurinnar en komið við á slysadeild og fengið áverkavottorð. Í greinargerð forstöðumannsins kemur eftirfarandi fram:

Í ljós hefur komið eftir á að [stúlkan] notaði fríð sitt til að endurnýja kynni sín við helstu vandræðapilta hverfisins [...] og kynnast nýjum, öllum af sömu vandræðagerðinni. Hún kom frekar neikvæð úr fríinu og bar því við að hún væri alls ekki tilbúin að takast á við daglegt líf. Hún ætlaði sér því alls ekki aftur í lokað meðferðarumhverfi og skýrir þetta að einhverju leyti þann mótþróa sem kominn var aftur í stelpuna.

Barnaverndarstofa fór yfir málið og niðurstaðan kynnt stúlkunni með bréfi 28. nóvember 2000. Afrit þess var sent foreldrum hennar, meðferðarheimilinu og vistunaraðila. Í bréfi Barnaverndarstofu kemur m.a. fram hvaða reglur gildi um þvingunaraðgerðir á meðferðarheimilum og vísað til reglna um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. febrúar 1999. Í 10. gr. þeirra sé að finna ákvæði um heimild til að stöðva óæskilega hegðun. Þá segir að fallast verði á að forstöðumaðurinn hafi í umrætt, með því að taka illþýrmilega í annan upphandlegg hennar og hrinda henni henni áfram með sömu hendi, „gengið nokkuð lengra en tilefni var til á þessu stigi“. Í beinu framhaldi er þó áréttað að „tilefni til beitingar agaviðurlaga virðist hafa verið fyrir hendi“. Í málinu lá fyrir áverkavottorð þar sem skoðun hafði leitt í ljós nýlega marbletti á öðrum upphandlegg stúlkunnar.

Í dagbók heimilisins er atvikið skráð sama dag og það gerðist, þ.e. 27. september 2000 og lýst á sama hátt og forstöðumaður gerir í greinargerð sinni til Barnaverndarstofu.

8.5.2 Kvartanir árið 2001

Fyrri kvörtunin er frá 19. desember 2001 og sú seinni frá 21. desember 2001.

a) Fyrri kvörtun

Sú fyrri barst með bréfi frá félagsmálastjóra tiltekins sveitarfélags þar sem hann kvartar yfir því að meðferðaraðilar á Laugalandi hafi, án samráðs við barnaverndarnefnd sveitarfélagsins, tekið ákvarðanir vegna meðferðar barns, sem falið hafi í sér aukin útgjöld fyrir sveitarfélagið. Er óskað eftir „íhlutun Barnaverndarstofu“ vegna þessara vankanta á vinnubrögðum meðferðarheimilisins. Í fyrirbyggjandi gögnum má sjá að forstöðuhjónunum gafst kostur á að tjá sig um bréfið, en engin gögn eru um lyktir málsins.

b) Seinni kvörtun

Sú seinni kom símleiðis frá móður stúlku að áeggjan félagsráðgjafa að hennar sögn. Móðirin kvartaði yfir því að dóttir sín, sem hafði yfirgefið Laugaland eftir 7 mánaða vist, hefði mætt kuldalegri og fráhrindandi framkomu þegar hún hafi komið til að sækja eigur sínar. Hún hafi einungis fengið 10 mínútur til að fara í gegnum dótið sitt og ekki fengið að þakka fyrir sig eða kveðja heimilisfólk. Þá hafi vantað bæði föt, skó og vasapeninga. Þá kvartaði móðirin yfir mörgu í meðferðinni auk þess sem henni fannst kostnaður við að hafa barn í meðferð allt of hár. Hefði sá mikli kostnaður verið höfuðástæða þess að meðferð var hætt. Ekki verður séð af fyrirbyggjandi gögnum hver úrvinnsla þessarar kvörtunar var.

8.5.3 Kvörtun árið 2002

Hinn 29. ágúst 2001 komu þrjár stúlkur, sem höfðu dvalið í Varpholti, á fund Umboðsmanns barna. Þær sögðu að þeim hefði liðið mjög illa meðan á dvölinni stóð og verið beittar andlegu og líkamlegu ofbeldi. Þær lýstu síðan hinni niðurlægjandi framkomu sem þær höfðu mátt þola og ofbeldinu sem viðgekkst á heimilinu.

Níu mánuðum eftir fund umboðsmanns með stúlkunum sendi hann Barnaverndarstofu bréf, n.tt. hinn 31. maí 2002, þar sem hann greinir frá ábendingum sem honum hafi borist varðandi meðferðarheimilið á Laugalandi og lúti fyrst og fremst að starfsháttum rekstraraðila meðferðarheimilisins. Í bréfinu segir að því sé haldið fram að engin virðing sé borin fyrir skjólstæðingum heimilisins, sem birtist m.a. í mjög óviðeigandi talsmáta forstöðumanns í garð skjólstæðinga í allra áheyrn, neikvæðri og lítilsvirðandi afstöðu hans til forsjáraðila og upplestri úr dagbókum skjólstæðinga í óþökk þeirra. Réttur skjólstæðinga til persónufrelsis og tjáningar- og skoðanafrelsis, sé virtur að vettugi. Þá sé því beinlínis haldið fram að skjólstæðingar séu beittir andlegu og líkamlegu harðræði af hálfu rekstraraðila í meðferðinni. Sjálfsmyndin sé

brotin niður í stað þess að hún sé byggð upp og styrkt. Þá segir í bréfinu að í a.m.k. einu tilviki muni kvörtun vegna líkamlegs ofbeldis hafa verið send til Barnaverndarstofu en henni hafi ekki verið sinnt að sögn þess sem kvartaði. Skjólstæðingar eigi engan trúnað vísan, hvorki hjá meðferðaraðilum sjálfum né öðrum sem komi að málum þeirra í tengslum við meðferðina. Í lok bréfsins segir:

Ummæli þessi, sem höfð eru eftir fyrrverandi vistmönnum meðferðarheimilisins að Laugalandi, ber að taka alvarlega, en þau fela í sér, ef sönn eru, fjölmörg mannréttindabrot af hálfu rekstraraðila gagnvart þeim unglingum, sem honum er falin umsjá og meðferð samkvæmt þjónustusamningi við Barnaverndarstofu.

Þá fer umboðsmaður þess á leit að Barnaverndarstofa, sem fari með yfirumsjón og eftirlit með heimilinu, kanni hvað sé hæft í þessum ábendingum og óskar eftir að niðurstöður könnunar á því verði sendar embætti umboðsmanns um leið og þær liggi fyrir.

Tæpum tveimur mánuðum síðar, n.tt. hinn 22. júlí 2002, svarar lögfræðingur Barnaverndarstofu bréfi umboðsmanns. Gerð er grein fyrir starfsreglum meðferðarheimila, lýst tilhögun eftirlits með starfsemi þeirra og reglubundnum heimsóknum starfsmanna Barnaverndarstofu. Þá er sagt frá nýlegum viðhorfsskönnunum, sem starfsmaður stofunnar gerði meðal skjólstæðinga Laugalands og jákvæðri niðurstöðu þeirra. Upplýst er að ein kvörtun hafi borist Barnaverndarstofu frá skjólstæðingi á Laugalandi og hafi það verið í lok september 2000. Í nokkuð löngum og ítarlegum kafla er síðan fjallað um skjólstæðingahóp meðferðarheimila og markmið meðferðar. Að því búnu segir:

Jafnhliða því að skipuleggja meðferðarstarfið hefur Barnaverndarstofa lagt kapp á að meðferðaraðilar fylgi ætíð reglum um réttindi barna og beitingu þvingunar þar sem m.a. er tekið fram að starfsmenn meðferðarheimila skuli koma fram við skjólstæðinga af virðingu og stuðla að því að skjólstæðingar taki sjálfir ákvarðanir um persónuleg málefni miðað við aldur og þroska og markmið vistunar hverju sinni. Þá hefur verið lögð áhersla á að börnunum gefist færi á að koma á framfæri athugasemdum sínum við það sem þau telja miður fara.

Þá óskar Barnaverndarstofa eftir nánari upplýsingum frá umboðsmanni vegna erindisins til að gera stofunni kleift að meta enn frekar hvort og hvað kunni að hafa farið úrskaiðis og auðvelda meðferðaraðilum að bæta sig enn frekar.

Í framhaldi af bréfi Barnaverndarstofu boðaði umboðsmaður þrjá starfsmenn Stuðla á sinn fund, þ. á m. forstöðumanninn. Höfðu stúlkurnar tekið fram í samtali við umboðsmann að þær treystu þessum aðilum. Fundurinn fór fram 15. október 2002. Í minnisblaði frá fundinum kemur fram að tilgangur hans hafi verið að ræða ábendingar stúlkanna og málin almennt. Fram kemur að fundargestir hafi kannast við að hafa heyrt um flest af því sem stúlkurnar hafi bent á. Þá hafi

málin verið rædd og komist að þeirri niðurstöðu að einn fundargesta (nafn hefur verið afmáð) hafi samband við Barnaverndarstofu. Í lok minnisblaðsins kemur fram að umboðsmaður muni benda á nauðsyn þess að eitthvað verði gert í sambandi við ástandið á Laugalandi og einnig að komið verði á ákveðnu ferli fyrir kvartanir frá skjólstaðingum meðferðarheimila. Mikilvægt sé að umkvörtunarefni þeirra fari í ákveðinn farveg og að gæta þurfi sérstaklega að því að það komi ekki niður á þeim síðar að hafa kvartað.

8.5.4 Kvörtun árið 2003

Hinn 15. október 2003 sendi Barna- og unglingageðdeild Landspítala (BUGL) forstjóra Barnaverndarstofu bréf þar sem kvartað er yfir framkomu og vinnubrögðum forstöðumanns Laugalands í máli stúlku, sem var í meðferð á Laugalandi, en hafði þurft að leggjast inn á BUGL vegna aukinnar vanlíðanar og þunglyndis. Vildi deildin vekja athygli á því að forstöðumaðurinn hefði í samtali við stúlkuna gengið gegn ákvörðun, sem tekin hefði verið fyrir um daginn á samráðsfundi allra samstarfsaðila um framhald vistunar stúlkunnar, og vonaðist til betri samvinnu af hans hálfu í framtíðinni.

8.5.5 Kvörtun árið 2005

Tvær kvartanir bárust árið 2005. Sú fyrri 19. júlí 2005 og sú seinni 24. nóvember 2005.

a) Fyrri kvörtun

Hinn 19. júlí 2005 skrifaði eftirlitsaðili Barnaverndarstofu minnisblað eftir að hafa farið í eftirlitsheimsókn í Háholt tæpum mánuði fyrir. Í því kemur fram að ein stúlnanna á Háholti hafi áður verið vistuð í tvær vikur á Laugalandi. Hefur eftirlitsaðilinn eftir stúlkunni að í kynningarheimsókninni á Laugalandi hafi stelpurnar farið mjög illa í hana, það hafi ekki mátt tala um neitt, henni hafi fundist þetta of strangt, illa hafi verið tekið á málunum, starfsmenn hefðu verið of stífir og allt sagt fyrir framan alla. Í lok minnisblaðsins kemur fram að eftirlitsaðilinn hafi rætt við stúlkuna um að koma þessu á framfæri við meðferðaraðila á Laugalandi og verði það gert í næstu heimsókn eftirlitsaðila þangað.

b) Seinni kvörtun

Hinn 24. nóvember 2005 hafði starfsmaður tiltekinnar barnaverndarnefndar samband við Barnaverndarstofu til að fá skýringar á því af hverju stúlka, sem var skjólstaðingur hans, hefði verið útskrifuð frá Laugalandi eftir tveggja daga dvöl án þess að samráð væri haft við hann. Í ítarlegri greinargerð frá meðferðarheimilinu er því lýst að stúlkan, sem kom til dvalar beint af BUGL, hafi reynst erfið í samskiptum, ekki viljað fara eftir reglum, verið í mótþróa, áhugalaus

og óánægð. Hafi verið ákveðið að kvöldi annars dags dvalarinnar, í samráði við móður stúlkunnar, að ekki væri hægt að halda henni á Laugalandi gegn vilja sínum og að hún færi heim næsta dag. Forstöðumaðurinn sagðist hafa reynt að ná í barnaverndarfulltrúann næsta morgun en án árangurs. Loks hafi náðst í annan fulltrúa barnaverndarnefndarinnar. Stúlkan hafi síðan farið heim með hádegisvélinni.

Starfsmenn meðferðarheimilisins báru að vel hafi verið staðið að móttöku stúlkunnar og að komið hafi verið fram við hana af virðingu og hófsemi. Þrennt hefði þó mátt gera betur. Í fyrsta lagi hefði inntökufundurinn, þar sem barnaverndarfulltrúinn var mættur, verið allt of stuttur og hefði tímapressu fulltrúans verið um að kenna. Í öðru lagi virtist enginn hafa búið yfir upplýsingum um „þann þetta mótþróa“ sem stúlkan sýndi og í þriðja lagi hefði stúlkan komið skuldbindingarlaust í kynningarheimsókn og e.t.v. misskilið að meðferðin væri einnig án skuldbindinga, þ.e. að hún mætti fara eftir þeim reglum sem henni líkaði og gæti farið heim ef henni líkaði ekki dvölin.

Í fyrirliggjandi gögnum er að finna bréf frá lögmanni fjölskyldu stúlkunnar til Barnaverndarstofu í tilefni af framkomu starfsmanna Laugalands. Í bréfinu, sem dagsett er 28. nóvember 2005, er haft eftir stúlkunni að hún hafi verið beitt miklu harðræði, bæði andlegu og líkamlegu, meðan hún dvaldi á Laugalandi stóð og hefði hún ekki getað hugsað sér að vera þar áfram. Sem dæmi hafi hún ekki mátt sitja hvar sem var og að snúið hafi verið upp á höndina á henni fyrir aftan bak. Forstöðumaðurinn hafi sagt við hana að hún væri vælukjói, sem gæti ekki brosað í mannlegum samskiptum og þegar hún gerði það líktist það ljótri grettu. Tekið er fram í lok bréfsins að um mjög viðkvæman ungling sé að ræða, sem hafi lítið sem ekkert sjálfstraust og óskýra og brotna sjálfsmynd. Framkoma starfsfólksins sé að mati foreldra stúlkunnar ámælisverð og krafist skýringa. Ekki er að sjá hvernig unnið var úr kvörtuninni af hálfu Barnaverndarstofu.

8.5.6 Kvörtun árið 2006

Hinn 29. september 2006 barst Barnaverndarstofu bréf frá starfsmanni barnaverndarnefndar tiltekins sveitarfélags þar sem kvartað er yfir framkomu forstöðumanns. Í bréfinu lýsir hann slæmri reynslu foreldra, sem höfðu farið með dóttur sína á kynningarfund að Laugalandi. Hafi forstöðumaðurinn tekið á móti þeim, sýnt þeim húsnaðið og síðan farið með þau inn í fundarherbergi. Þar hafi hann beðið stúlkuna um að fara úr úlpunni, en hún hafi spurt hvort hún þyrfti að gera þar sem henni væri kalt. Hann hafi þá sagt að það væri lágmark að hún renndi niður og hagaði sér eins og manneskja. Þar sem stúlkan hafi ekki hlýtt hafi hann staðið á fætur og rekið hana út með þeim orðum að á Laugaland hefði hún ekkert að gera, enda hefði hún ekki

þurft að koma með og hann vildi ekki sjá hana þarna inni með þessa hegðun og útlit. Einnig hafi verið fullyrt að stúlkan myndi selja sig fyrir neyslu og hafi foreldrunum fundist það nokkuð stór orð í fyrstu heimsókn. Í lok fundarins hafi forstöðumaðurinn tilkynnt að það væri ekki komið nærri strax að dóttur þeirra, í fyrsta lagi eftir fjórar vikur eða einn til tvo mánuði. Í kjölfarið hafi foreldrarnir ákveðið að stúlkan færi ekki á Laugaland. Þá segir bréfitari að niðurstaða sín, eftir að hafa talað við foreldrana og stúlkuna og ráðfært sig við starfsmenn á Stuðlum, sé sú að ekki sé hægt að senda stúlkuna á Laugaland. Raunar sé það svo að hann muni „ekki hér eftir mæla með að nokkurt barn fari á Laugaland í meðferð“ fyrr en búið verði að koma í veg fyrir svona uppákomur. Í lok bréfsins kallar bréfitari eftir því að haldinn verði fundur á Barnaverndarstofu með tilgreindum aðilum til að ræða þessa uppákomu og skyld mál.

Fundurinn fór fram 24. október 2006 og í framhaldi af honum var Félagsmálaráði þess sveitarfélags sem bar fram kvörtunina sent bréf með niðurstöðu hans. Í bréfinu kom m.a. fram að frásögnum af einstaka orðalagi bæri ekki saman að öllu leyti, en ekki þætti ástæða til að rekja það frekar. Það sem aftur á móti skipti máli sé að fram hafi komið að framkoma forstöðumannsins hafi að einhverju leyti verið afar óheppileg og óviðeigandi og beðist innilega afsökunar á því. Atvikið megi rekja að hluta til alvarlegra aðstæðna sem komið hefðu upp og leiddu til mikils álags á forstöðumanninn þennan dag og því hefði verið heppilegast að fresta fundinum, en það hafi ekki verið gert, m.a. vegna þess að fundarmenn voru að koma langt að. Hér sé fyrst og fremst um mannleg mistök að ræða. Barnaverndarstofa geri sér fulla grein fyrir mikilvægi þess við aðstæður af þessu tagi að öllum sé sýnd ítrasta nærgætni, þolinmæði og virðing. Barnaverndarstofa muni ásamt meðferðaraðilum á Laugalandi gera allt sem í hennar valdi stendur til að atvik sem þetta endurtaki sig ekki. Þá biður stofan starfsmann barnaverndarnefndar um að koma afriti að bréfinu til foreldra stúlkunnar.

8.5.7 Kvartanir árið 2007

Tvær kvartanir bárust Barnaverndarstofu árið 2007. Önnur kom frá móður vistbarns en hin frá starfsmanni meðferðarheimilisins.

a) Fyrri kvörtun:

Í minnisblaði Barnaverndarstofu, sem dagsett er 2. febrúar 2007, kemur fram að handleiðari meðferðarheimilisins að Laugalandi hafi haft samband við stofuna til að tilkynna um háttsemi eins starfsmannsins. Haft er eftir tilkynnanda að við kvöldmatarborðið 23. janúar 2007 hafi starfsmenn á vakt heyrt stúlkurnar tala um að „þær fengju meðal annars s.k. eggjastokkanudd hjá einum starfsmanninum“. Við nánari eftirgrennslan hafi komið í ljós að „svo virtist sem að

viðkomandi starfsmaður hefði gengið of nærri stúlkunum með snertingum og nuddi og jafnvel tali“. Starfsmenn hefðu orðið varir við hluta af þessum atvikum, en ekki haft kjark til að taka það upp. Þó hefði einn nýr starfsmaður spurt hvar mörkin væru varðandi snertingar og hefði það verið rætt á starfsmannafundi. Upplýst er að á Laugalandi gildi þær reglur að stúlkurnar séu ekki snertar á annan hátt en klapp á bakið eða haldið utan um axlir.

Í minnisblaðinu kemur fram að í framhaldi af þessari tilkynningu hafi Barnaverndarstofa boðað umræddan starfsmann á fund 30. janúar 2007 ásamt handleiðara meðferðarheimilisins, sem þá hafi verið búinn að ræða við stúlkurnar. Á fundinum hafi handleiðarinn gert ítarlega grein fyrir því sem fram hafi komið hjá stúlkunum. Þær væru ekki að ásaka starfsmanninn um neitt saknæmt, en fundist þetta orðið vandræðalegt, en vildu alls ekki að þetta kæmi honum illa. Þeim þætti vænt um hann og mætu hann sem góðan starfsmann. Þá segir að starfsmaðurinn hafi nær engar athugasemdir gert við frásögnina og segði hana rétta í meginatriðum, en gerði sér jafnframt fulla grein fyrir því að hann hefði farið yfir mörkin. Hann væri lærður nuddari og hefði strax verið beðinn um nudd þegar það fréttist inn í stúlknaðópinn. Hann hefði talið sig vera meðvitaðan allan tímann um að virða ákveðin mörk, en það hefði honum greinilega ekki tekist miðað við frásögn stúlkanna. Þá segir í minnisblaðinu að ákveðið hafi verið á fundinum að þessi mál yrðu rædd á Laugalandi í starfsmannahópnum og stúlknaðópnum og atvikin notuð til að læra af þeim.

Þá kemur fram að Barnaverndarstofa hafi metið það svo „að ekki væri um grun um saknæma háttsemi að ræða heldur farið yfir hin siðferðilegu mörk sem eðlilegt þykir að halda í heiðri á meðferðarheimili þar sem eru vistaðar stúlkur sem eiga sumar erfitt með að setja mörk í samskiptum sínum við fólk“.

Þá kemur fram í minnisblaðinu að í framhaldi af fundinum á Barnaverndarstofu hafi forstöðumaðurinn á Laugalandi átt fund með viðkomandi starfsmanni og handleiðara heimilisins. Í upphafi fundarins hafi starfsmaðurinn lýst því yfir að hann vildi hætta störfum „þar sem hann treysti sér ekki til að breyta sinni hegðun og um leið persónu, en það taldi hann sig þurfa að gera til að koma til móts við ítrustu kröfur um umgengni við stúlkurnar“. Í lok minnisblaðsins tekur starfsmaður Barnaverndarstofu, sem skrifar minnisblaðið, fram að umræddur starfsmaður sé „þekktur fyrir að vera mjög hlýlegur og snerti fólk sem hann umgangist mikið“.

Minnisblaðið var sent lögfræðingi Barnaverndarstofu með tölvupósti hinn 14. febrúar 2007. Í tölvupóstinum er hann beðinn um að skoða það sem fram kæmi í minnisblaðinu og „kveða upp úr með það hvort þetta standist alla ritrýni, lög og fjölmiðlavaldið, dómsvaldið o.fl. ef þurfa

þyki“. Í fyrirliggjandi gögnum frá Barnaverndarstofu er ekki að finna svar við þessum tölvupósti eða frekari upplýsingar um viðbrögð við honum.

Í eftirlitsskýrslu starfsmanns Barnaverndarstofu í kjölfar heimsóknar á Laugaland 8. febrúar 2007 kemur fram að brotthvarf starfsmannsins hafi verið tekið fyrir á starfsmannafundi þennan dag og spurt hvort það ætti að láta foreldra barnanna vita af því sérstaklega. Um það segir í skýrslunni:

BVS telur að mál af þessu tagi ættu einmitt ekki að kalla á sérstök viðbrögð gagnvart foreldrum eða bvn. En það mætti hugsa sér að tala um þetta (það sem stelpurnar voru að upplifa) með e-u hætti á reglul. samráðsfundum svona eins og hvað annað sem kæmi upp eða reyndi á í meðferðinni og varðaði samskipti fólks.

b) Seinni kvörtun

Hinn 13. febrúar 2007 sendi eftirlitsaðili Barnaverndarstofu tölvupóst á forstöðumann og handleiðara Laugalands þess efnis að móðir fyrrum vistbarns hefði hringt og m.a. viljað koma því á framfæri að „hún hefði orðið vör við að ekki væri alltaf talað nógu vel um foreldrana í eyru barnanna á Laugalandi – þeim væri kennt um hvernig hefði farið o.s.frv.“ Móðurinni hefði ekki fundist þetta nógu gott þó að hún hefði verið ánægð með flest á Laugalandi. Eftirlitsaðilinn segist vilja koma þessu á framfæri og áréttar að það geti verið viðkvæmt hvernig maður orðar hlutina og að sjálfsgöðu eigi að bera virðingu fyrir öllum manneskjum og tala í takt við það.

8.6 Kvartanir sem bárust Umboðsmanni barna

Samkvæmt fyrirliggjandi gögnum bárust Umboðsmanni barna nokkur erindi þar sem kvartað var yfir starfseminni í Varpholti. Eitt á árinu 2000 og þrjú 2001.

8.6.1 Erindi árið 2000

Hinn 28. desember 2000 hringdi móðir tveggja stúlkna, sem höfðu verið vistaðar í Varpholti. Hún hafði eftir dætrum sínum að forstöðumaðurinn væri mjög orðljótur og kallaði þær „hórur, mellur og dópistaaumingja“. Í fyrirliggjandi gögnum er ekki að sjá hvort, hvenær eða hvernig kvörtuninni var komið á framfæri við Barnaverndarstofu eða meðferðarheimilið.

8.6.2 Erindi árið 2001

a) Fyrsta erindi

Hinn 10. ágúst 2001 hringdi faðir stúlku, sem hafði dvalið í Varpholti og átti að fara á Laugaland, en foreldrar hennar hefðu tekið hana heim vegna framkomu starfsfólks. Nafngreindi hann sérstaklega forstöðumanninn í Varpholti. Faðirinn óskaði eftir viðtali og mætti á fund

fimm dögum síðar. Tjáði hann umboðsmanni að vistbörnin í Varpholti (Laugalandi) væru beitt andlegu ofbeldi, lesið væri upp úr dagbókum þeirra o.s.frv. Að lokum hafi dóttir hans strokið og fengið viðeigandi aðstoð í kjölfarið. Í fyrirbyggjandi gögnum er ekki að sjá hvort eða hvernig erindinu var komið á framfæri við Barnaverndarstofu eða meðferðarheimilið.

b) Annað erindi

Hinn 29. ágúst 2001 komu þrjár stúlkur á fund Umboðsmanns barna til að skýra frá starfsháttum á meðferðarheimilinu Varpholti/Laugalandi og hvernig þær hafi verið beittar ofbeldi og niðurlægjandi framkomu. Í framhaldi sendi umboðsmaður bréf til Barnaverndarstofu, sbr. kafla 8.5.3 þar sem nánar er sagt frá þessu máli undir „Kvörtun árið 2002“.

c) Þriðja erindi

Hinn 30. ágúst 2001 hringdi móðir stúlku til að ræða málefni dóttur sinnar og framkomu í garð þeirra mæðgna. Hún sagðist vera með samviskubit yfir að hafa sent dóttur sína í Varpholt og væri að hugsa um að tala við forstjóra Barnaverndarstofu og segja honum frá þessu öllu saman. Kemur fram að erindið hafi verið afgreitt með þeim hætti að hvetja konuna til að tala við forstjóra Barnaverndarstofu auk þess sem henni hafi verið bent á kæruleiðir ef hún vildi halda áfram með málið.

8.7 Upplýsingar sem bárust ráðherra

Samkvæmt fyrirbyggjandi gögnum var ráðherra að minnsta kosti í tveimur tilvikum upplýstur um ásakanir og ábendingar er sneru að starfsemi meðferðarheimilisins og framkomu meðferðaraðila við skjólstaðinga.

Annars vegar fékk félagsmálaráðherra afrit af samskiptum Umboðsmanns barna og Barnaverndarstofu vegna ábendinga, sem umboðsmanni höfðu borist, frá þremur stúlkum sem dvalið höfðu í Varpholti. Nánar er greint er frá efni ásakana stúlkanna og afgreiðslu málsins að framan, sbr. kafla 8.5.3 og 8.6.2.

Hins vegar fékk félagsmálaráðherra upplýsingar um bréf sem bróðir forstöðumannsins á Laugalandi sendi forstjóra Barnaverndarstofu hinn 23. ágúst [REDACTED]. Í bréfinu kemur fram að það sé samhliða sent á opinberar stofnanir sem málið varðar og fjölmiðla. Forstjóri Barnaverndarstofu brást strax við og sendi ráðherra næsta dag minnisblað þar sem hann svarar þeim ásökunum í bréfinu, sem lutu að meðferðarstarfinu á Laugalandi og leggur áherslu á mikilvægi þess að forða málinu frá kastljósi fjölmiðla til að hlífa forstöðuhjónunum og börnum þeirra við frekari sársauka. [REDACTED].

8.8 Samantekt og niðurstöður

1. Sérstök athugun á beitingu þvingunarráðstafana á Unglingaheimili ríkisins og síðar meðferðarheimili ríkisins fyrir unglinga að Stuðlum hófst í lok ágúst 1997 að tilstuðlan félagsmálaráðuneytisins í kjölfar ábendinga frá Umboðsmanni barna. Meðan á henni stóð setti Barnaverndarstofa sérstakar *reglur um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu*, sem tóku gildi 1. nóvember 1997. Greinargerð með niðurstöðum athugunarinnar lá fyrir í maí 1998. Í framhaldi af henni voru reglurnar endurskoðaðar og gefnar út að nýju. Heiti þeirra endurspeglar nú betur inntak þeirra. Nýjar *reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu* tóku gildi 1. febrúar 1999 og gilda enn.

2. Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna tíu kvartanir sem komu inn á borð Barnaverndarstofu á því tímabili sem til skoðunar er. Tvær komu beint frá viststúlkum, tvær frá mæðrum fyrrum viststúlkna, tvær frá barnaverndarstarfsmönnum, ein frá félagsmálastjóra sveitarfélags, ein frá Umboðsmanni barna, ein frá BUGL og ein frá fagaðila sem sinnti starfi á Laugalandi.

3. Níu kvartanir af tíu, sem bárust Barnaverndarstofu, vörðuðu starfshætti á meðferðarheimilinu eða framkomu og vinnubrögð forstöðumanns sérstaklega. Sex þeirra lutu að harðræði, ofbeldi, ótilhlýðilegu orðbragði eða fráhrindandi framkomu gagnvart skjólstæðingum. Í þeirri sjöundu er kvartað yfir ruddalegri framkomu forstöðumanns á kynningarfundum með stúlku og foreldrum hennar. Tvær kvartanir lúta að samskiptum forstöðumanns við annars vegar BUGL og hins vegar félagsmálastjóra sveitarfélags. Sú tíunda lýtur að afleysingastarfsmanni sem hafði snert stúlkurnar á óviðeigandi hátt.

4. Í tilvikunum tveimur þar sem viststúlkurnar komu sjálfar kvörtun sinni á framfæri við Barnaverndarstofu er kvartað yfir harðræði og ofbeldi á vistheimilinu. Önnur stúlkan fyllti út kvörtunareyðublað, sem sérstaklega var hannað fyrir skjólstæðinga meðferðarheimila, þar sem hún lýsir atviki sem gerst hafði sama dag og eyðublaðið var fyllt út. Kom fram að forstöðumaðurinn hefði beitt hana harðræði og ofbeldi, hún væri hrædd við hann og vildi fara á annað heimili. Í hinu tilvikinu hafði starfsmaður Barnaverndarstofu verið í eftirlitsheimsókn á öðru meðferðarheimili og hitt þar viststúlku sem hafði áður dvalið um tveggja vikna skeið á Laugalandi. Lýsti stúlkan fyrir honum hve illa henni hafi liðið á Laugalandi og ástæðum þess, sem hafi m.a. verið að rekja til framkomu starfsfólksins, strangra reglna og andrúmsloftsins á heimilinu.

5. Í tilvikunum tveimur þar sem mæður fyrrum viststúlkna hafa samband við Barnaverndarstofu er annars vegar kvartað yfir framkomu og viðmóti starfsfólks á meðferðarheimilinu og hins vegar yfir því að ekki sé talað nógu vel um foreldra vistbarna og þeim kennt um hvernig komið væri fyrir börnunum.

6. Í tilvikunum tveimur þar sem barnaverndarstarfsmenn kvarta varðar önnur kvörtunin óheflaða framkomu forstöðumannsins á fundi með stúlku og foreldrum hennar. Til stóð að stúlkan færi á Laugaland en eftir fundinn vildu foreldrarnir ekki að hún færi þangað. Hin kvörtunin lýtur að skorti á samráði við vistunaraðila þegar stúlka var útskrifuð af Laugalandi eftir tveggja daga dvöl. Meðal gagna í því máli er bréf, sem lögmaður fjölskyldu stúlkunnar sendi Barnaverndarstofu. Þar er haft eftir stúlkunni að hún hafi verið beitt miklu harðræði, andlegu og líkamlegu, á Laugalandi og hefði ekki getað hugsað sér að vera þar áfram.

7. Ein kvörtun kom frá Umboðsmanni barna eftir fund sem hann átti með þremur stúlkum sem höfðu dvalið í Varpholti. Kvörtuðu þær yfir starfsháttum rekstraraðila, sem fælist m.a. í andlegu og líkamlegu harðræði auk þess sem talsmáti forstöðumanns væri óviðeigandi og afstaða hans til forsjáraðila vistbarna neikvæð. Liðu níu mánuðir frá því að stúlkurnar áttu fund með umboðsmanni þar til hann sendi erindi til Barnaverndarstofu.

8. Ein kvörtun kom frá BUGL þar sem kvartað er yfir framkomu og vinnubrögðum forstöðumanns í máli tiltekinnar stúlku, sem dvaldi á Laugalandi, en hafði þurft að leggjast inn á geðdeild vegna andlegra veikinda.

9. Ein kvörtun kom frá fagaðila sem starfaði á Laugalandi. Vildi hann koma á framfæri upplýsingum þess efnis að starfsmenn hefðu heyrt stúlkurnar tala um að þær fengju svokallað eggjastokkanudd hjá einum starfsmanninum.

10. Ein kvörtun kom frá félagsmálastjóra í tilteknu sveitarfélagi þar sem athugasemdir voru gerðar við vinnubrögð meðferðaraðila á Laugalandi. Hafi þeir tekið ákvarðanir er höfðu í för með sér útgjöld fyrir sveitarfélagið án samráðs við barnaverndarnefnd.

11. Þegar skoðað er hvernig Barnaverndarstofa brást við kvörtunum á hendur meðferðarheimilinu eða rekstraraðilum má sjá í fleiri kvörtunarmálum en færri hvernig þau voru afgreidd.

12. Í tveimur tilvikum kemur starfsmaður Barnaverndarstofu ábendingum og kvörtunum á framfæri við meðferðarheimilið. Annars vegar í máli viststúlku sem eftirlitsaðilinn hitti á öðru

meðferðarheimili í reglubundinni heimsókn þangað og hins vegar í máli móður fyrrum viststúlku sem kvartaði yfir því hvernig talað væri um foreldra vistbarna á meðferðarheimilinu.

13. Í máli stúlkanna þriggja, sem kvörtuðu við Umboðsmann barna, sendi Barnaverndarstofa umboðsmanni svarbréf. Í kjölfarið var haldinn fundur á starfsstöð umboðsmanns til að fara yfir málin og ræða ábendingarnar.

14. Í máli barnaverndarfulltrúans, sem kvartaði yfir því að meðferðarheimilið skyldi hafa útskrifað viststúlku eftir aðeins tveggja daga dvöl án samráðs við sig, má sjá að samband var haft við meðferðarheimilið og því gefinn kostur á að koma með skýringar. Bréf lögmanns stúlkunnar er meðal fyrirliggjandi gagna þar sem hann hefur eftir stúlkunni að hún hafi verið beitt miklu harðræði og því viljað fara. Ekki var hægt að sjá hvernig málinu lauk.

15. Í máli stúlku, sem fyllti út kvörtunareyðublað vegna atviks þar sem hún sagðist hafa verið beitt ofbeldi af forstöðumanni, kom í kjölfarið skýrsla frá meðferðarheimilinu vegna valdbeitingar í neyðartilvikum ásamt greinargerð forstöðumanns. Barnaverndarstofa fór yfir atvik málsins og komst að þeirri niðurstöðu að forstöðumaðurinn hafi gengið lengra en tilefni hefði verið til í umrætt sinn, en áréttaði jafnframt að tilefni til beitingar agaviðurlaga virtist þó hafa verið fyrir hendi. Niðurstaðan var kynnt stúlkunni með bréfi og afrit þess sent foreldrum hennar, meðferðarheimilinu og vistunaraðila.

16. Í framhaldi af kvörtun barnaverndarstarfsmanns vegna framkomu forstöðumanns á fundi með stúlku, sem til stóð að færi á Laugaland og foreldrum hennar, var haldinn fundur á Barnaverndarstofu. Að fundinum loknum sendi stofan sveitarfélaginu bréf með afsökunarbeiðni og bað um að afriti yrði komið til foreldra stúlkunnar.

17. Tilkynning um svonefnt „eggjastokkanudd“ afleysingastarfsmanns var afgreidd þannig að Barnaverndarstofa boðaði starfsmanninn á sinn fund ásamt tilkynnanda. Niðurstaða Barnaverndarstofu var sú að ekki væri saknæma háttsemi að ræða. Í framhaldi var haldinn fundur með starfsmanninum á Laugalandi. Strax í upphafi fundarins óskaði starfsmaðurinn eftir því að hætta þar sem hann sagðist ekki treysta sér til að breyta hegðun sinni og um leið persónu, en það taldi hann sig þurfa að gera til að koma til móts við ítrustu kröfur um umgengni við stúlkurnar. Af hálfu meðferðarheimilisins var ekki talin ástæða til þess að láta stúlkurnar, foreldra þeirra eða vistunaraðila vita um brotthvarf starfsmannsins eða ástæðu þess.

18. Fjórar kvartanir bárust Umboðsmanni barna á tímabilinu sem til skoðunar er. Ein árið 2000 og þrjár árið 2001. Um kvörtunina, sem kom inn á borð umboðsmanns árið 2000, hefur þegar verið fjallað, þar sem umboðsmaður sneri sér til Barnaverndarstofu með ábendingar þriggja stúlkna, sem komu á fund hans og lýstu andlegu og líkamlegu harðræði á meðferðarheimilinu. Hinar þrjár kvartanirnar, sem allar komu frá foreldrum vistbarna, tveimur mæðrum og einum föður, vörðuðu starfshætti á heimilinu og framkomu forstöðumannsins.

19. Mæðurnar hringdu báðar í Umboðsmann barna. Önnur sagðist hafa það eftir dætrum sínum að forstöðumaðurinn væri mjög orðljótur og kallaði þær „hórur, mellur og dópistaaumingja“. Hin vildi ræða málefni dóttur sinnar og framkomu í garð þeirra mæðgna. Ekki er að sjá í fyrirliggjandi gögnum hvernig mál móðurinnar, sem kvartaði yfir grófu orðbragði forstöðumanns í garð vistbarna, var afgreitt. Hin var hvött til að tala við forstjóra Barnaverndarstofu og bent á kæruleiðir ef hún vildi taka málið lengra.

20. Faðirinn, sem hringdi í Umboðsmann barna, kvartaði yfir framkomu forstöðumanns meðferðarheimilisins. Dóttir hans hefði dvalið í Varpholti en foreldrar hennar tekið hana heim er hún átti að fara á Laugaland. Faðirinn fékk fund með umboðsmanni fimm dögum síðar. Lýsti hann því hvernig komið væri fram við vistbörnin á meðferðarheimilinu, þau væru m.a. beitt andlegu ofbeldi og lesið upp úr dagbókum þeirra. Dóttir hans hefði strokið og í kjölfarið fengið viðeigandi meðferð. Ekki er að sjá af fyrirliggjandi gögnum hvernig kvörtun föðursins var afgreidd.

21. Tvö mál komu inn á borð félagsmálaráðuneytisins til upplýsinga fyrir ráðherra. Annað þeirra varðaði samskipti Umboðsmanns barna og Barnaverndarstofu vegna ábendinga sem umboðsmanni höfðu borist frá þremur fyrrverandi viststúlkum í Varpholti. Síðara málið varðar bréf sem bróðir forstöðumannsins skrifaði í tilefni af skilnaði forstöðuhjónanna og sendi forstjóra Barnaverndarstofu. Bréfið sendi hann jafnframt á fjölmiðla og opinberar stofnanir sem hann taldi málið varða. Forstjóri Barnaverndarstofu sendi ráðherra næsta dag minnisblað þar sem hann svarar þeim ásökunum í bréfinu, sem lutu að meðferðarstarfinu á Laugalandi og leggur áherslu á mikilvægi þess að forða málinu frá kastljósi fjölmiðla til að hlífa forstöðuhjónunum og börnum þeirra við frekari sársauka. Bréfið hafði að geyma viðkvæmar trúnaðarupplýsingar um veikindi og erfiðleika innan fjölskyldunnar.

Til athugunar

22. Samkvæmt fyrirbyggjandi gögnum fóru stúlkurnar þrjár á fund Umboðsmanns barna hinn 29. ágúst 2001 í þeim tilgangi að kvarta yfir dvölinni á meðferðarheimilinu. Níu mánuðir liðu áður en umboðsmaður kom ábendingum þeirra á framfæri við Barnaverndarstofu.

23. Athygli vekur að sá starfsmaður, sem hætti störfum á Laugalandi vegna svonefnds eggjastokksnudds um mánaðamótin janúar/febrúar 2007, var falið að veita öðru langtímameðferðarheimili, sem rekið var á grundvelli þjónustusamnings við Barnaverndarstofu, [REDACTED].

9. Réttindi barna á meðferðarheimilum og beiting valds í meðferðarstarfi

Í þessum kafla er fjallað um ákvæði barnaverndarlaga og reglur sem af þeim leiða sem eiga að tryggja að virt séu grundvallarmannréttindi barna, sem dvelja á meðferðarheimilum á vegum ríkisins, og að þau séu ekki beitt þvingunaraðgerðum eða agaviðurlögum nema brýna nauðsyn beri til.

9.1 Viðkvæm staða

Meginmarkmið barnaverndar er að styrkja uppeldishlutverk fjölskyldunnar og tryggja að börn, sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu, fái nauðsynlega aðstoð. Til þess að ná framangreindu markmiði geta barnaverndaryfirvöld þurft að grípa til svo róttækra ráðstafana að taka barn af heimili sínu og vista það utan þess. Dvöl á langtímameðferðarheimili er þvingunarúræði af þessu tagi. Þvingun einkennir þar af leiðandi aðstæður dvalarbarna á meðferðarheimilum sem birtist oft og tíðum í mótstöðu við reglur sem gilda á heimili og skorti á samstarfsvilja í meðferðarstarfi.

Í þeim tilgangi að stuðla að öryggi og velferð barna, sem eru í þeirri viðkvæmu stöðu að vera lokuð inni eða hafa takmarkað ferðafrelsi á heimilum eða stofnunum sem reknar eru á ábyrgð ríkisins og tryggja að grundvallarmannréttindi þeirra séu virt, hafa verið settar sérstakar reglur um réttindi þeirra og beitingu þvingunar. Ísland hefur lögleitt bæði Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994 og sáttmála Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, sbr. lög nr. 19/2013. Þá mælir stjórnarskrá lýðveldisins sérstaklega fyrir um að börnum skuli tryggð í lögum sú vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst, sbr. 3. mgr. 76. gr. laga nr. 33/1944.

9.2 Barnaverndarlöggjöf

Í 53. gr. laga um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992, sem fjallaði um eftirlit með heimilum, var svohljóðandi ákvæði að finna í 3. mgr.:

Líkamlegum eða andlegum refsingum má ekki beita á heimilum eða stofnunum fyrir börn eða ungmenni.

Að öðru leyti höfðu lögin ekki að geyma nánari reglur um réttindi barna á meðferðarheimilum eða beitingu valds í meðferðarstarfi.

Við endurskoðun barnaverndarlaganna var úr þessu bætt. Í XIII. kafla gildandi barnaverndarlaga nr. 80/2002, sem fjallar sérstaklega um heimili og stofnanir á ábyrgð ríkisins, er að finna reglur í 1.-3. mgr. 82. gr., sem kveða á um réttindi barns sem vistað er á

meðferðarheimili og beitingu þvingunar í meðferðarstarfi. Voru þær svohljóðandi við gildistöku laganna:

1. Heimili og stofnanir skv. 79. gr. skulu rekin þannig að barn sem þar dvelst geti sjálft ráðið persónulegum högum sínum og haft þau samskipti við aðra sem það óskar, allt eftir því sem samræmist best aldri barnsins, þroska þess og að því marki sem það samræmist tilganginum með vistun þess á heimilinu og ábyrgð á starfseminni, velferð og öryggi barnsins og annarra.
2. Barn skal vera frjálst ferða sinna innan sem utan umráðasvæðis heimilis eða stofnunar, með þeim takmörkunum sem nauðsynlegt kann að vera að setja með tilliti til öryggis og velferðar barnsins og annarra. Barni sem er vistað á heimili skv. 79. gr. má banna að yfirgefa umráðasvæði heimilis eða stofnunar að því marki sem eðlilegt og nauðsynlegt er til að markmiðin með vistun náist.
3. Óheimilt er að:
 - a. beita barn líkamlegum eða andlegum refsingum,
 - b. beita innilokun, einangrun og öðrum slíkum þvingunarráðstöfunum eða agaviðurlögum, nema nauðsyn beri til og þá samkvæmt reglugerð sem ráðherra setur að fengnum tillögum Barnaverndarstofu.
 - c. hafa eftirlit með póstsendingum, tölvusamskiptum og símtölum barns nema sérstakar ástæður komi til og þá samkvæmt reglugerð sem ráðherra setur að fengnum tillögum Barnaverndarstofu.
4. Ráðherra setur reglugerð að fengnum tillögum Barnaverndarstofu:
 - a. um framkvæmd ákvæða 3. mgr., þar með talið þvingunarráðstafanir og málsmeðferð vegna beitingar þeirra,
 - b. sem miðar að því að koma í veg fyrir að áfengi, fíkniefni og önnur hættuleg efni eða hættulegir munir berist inn á heimili,
 - c. um meðferð á persónulegum fjármunum og eigum barns.

Í greinargerð með frumvarpi til laganna segir í almennum athugasemdum að ákvæði 82. gr. um réttindi barna á meðferðarheimilum og stofnunum sé nýmæli. Tilgangur þess sé að setja lagaramma um beitingu þvingunarráðstafana inni á öllum heimilum og stofnunum, sem rekin séu á grundvelli laganna, í samræmi við ábendingar í greinargerð um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimili ríkisins fyrir unglinga og eftirlitsskyldur barnaverndaryfirvalda frá því í maí 1998. Ákvæðinu sé ætlað veita reglum, sem Barnaverndarstofa setti um þetta efni fyrst á árinu 1997, trausta lagastoð.

Ákvæði 1. mgr. og b- og c-lið 3. mgr. 82. gr. var breytt á árinu 2011 í þeim tilgangi að gera þau skýrari, sbr. 48. gr. laga nr. 80/2011. Þau eru nú svohljóðandi:

1. Öll starfsemi heimila og stofnana skv. 79. gr. skal miða að því að tryggja börnum rétt til einkalífs, rétt til að ráða persónulegum högum sínum og rétt til að hafa samskipti við aðra, allt eftir því sem samræmist best aldri barnsins og þroska þess og að því marki sem það samræmist tilganginum með vistun þess á heimili eða stofnun og ábyrgð á starfseminni, velferð og öryggi barnsins og annarra.
2. Barn skal vera frjálst ferða sinna innan sem utan umráðasvæðis heimilis eða stofnunar, með þeim takmörkunum sem nauðsynlegt kann að vera að setja með tilliti

til öryggis og velferðar barnsins og annarra. Barni sem er vistað á heimili skv. 79. gr. má banna að yfirgefa umráðasvæði heimilis eða stofnunar að því marki sem eðlilegt og nauðsynlegt er til að markmiðin með vistun náist.

3. Óheimilt er að:

- a. beita barn líkamlegum eða andlegum refsingum,
- b. beita þvingunarráðstöfunum eða alvarlegum agaviðurlögum nema það teljist nauðsynlegt til að ná lögmætum markmiðum, til verndar lífi, heilsu og þroska viðkomandi barns eða annarra barna, lífi eða heilsu starfsmanna eða til verndar eignum,
- c. hafa eftirlit með póstsendingum, tölvusamskiptum og símtölum barns nema nauðsyn beri til, m.a. að teknu tilliti til markmiðs vistunar.

4. Ráðherra setur reglugerð:

- d. um framkvæmd ákvæða 3. mgr., þar með talið þvingunarráðstafanir og málsmeðferð vegna beitingar þeirra,
- e. sem miðar að því að koma í veg fyrir að áfengi, fíkniefni og önnur hættuleg efni eða hættulegir munir berist inn á heimili,
- f. um meðferð á persónulegum fjármunum og eignum barns.

Í greinargerð með frumvarpi til laganna kemur fram að breytingar á orðalagi 1. mgr. 82. gr. séu gerðar í þeim tilgangi að skerpa á réttindum barns sem vistað sé á heimili eða stofnun og að jafnframt þyki rétt að orða almannan rétt barns til að njóta einkalífs. Þá er tekið fram að ákvæði 1. mgr. sé efnislega í samræmi við reglur Barnaverndarstofu um réttindi barna og beitingu þvingunar.

Um breytingar sem gerðar voru á b-lið 3. mgr. 82. gr. um beitingu þvingunarráðstafana segir í greinargerð:

Ákvæði 82. gr. laganna var nýmæli á sínum tíma enda voru ákvæði um réttindi barns og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum fábrotin fyrir setningu laganna. Talsvert hefur verið rætt um réttindi barna á stofnunum á undanförunum árum, m.a. að hvaða marki rétt sé að afmarka beitingu þvingunar í lögum og hvað unnt sé að afmarka í reglugerð. Heimili eða stofnun tekur að hluta við þeim almennu skyldum sem felast í forsjá þegar barn er vistað utan heimilis. Í því felst m.a. rétturinn og skyldan til að veita barni trygga umönnun og uppeldi, beita jákvæðum aga og setja barni þau mörk sem vistunin krefst en þessu hlutverki verða ekki gerð tæmandi skil í lögum. Óhjákvæmilegt er að unnt sé að beita þvingunarráðstöfunum og agaviðurlögum sem nauðsynleg þykja til að halda uppi nauðsynlegum aga, reglu og festu í starfsemi og rekstri heimilis eða stofnunar. Í núgildandi lögum eru nefnd dæmi um þvingunarráðstafanir og talað um beitingu þvingunar þegar nauðsyn ber til. Hér er lagt til að nota almennt orðalagið þvingunarráðstafanir og alvarleg agaviðurlög og útfæra nánar hvenær telji megí nauðsyn bera til. Með orðinu þvingunarráðstöfun getur sem fyrr komið til greina að grípa þurfi til þess ráðs að halda barni frá öðrum börnum. Með alvarlegum agaviðurlögum er átt við til dæmis verulega sviptingu réttinda sem barn nýtur innan heimilis eða stofnunar. Með því að vísa til hættu fyrir þroska viðkomandi barns eða annarra barna er m.a. vísað til þess að meðferð barnsins sjálfs eða annarra barna á heimili eða stofnun sé stefnt í hættu eða árangur gerður að engu. Þrátt fyrir þessar breytingar er einnig gert ráð fyrir að ráðuneytið setji að tillögu Barnaverndarstofu reglugerð um framkvæmd ákvæðisins en óþarft þykir að árétta það sérstaklega.

Í c-lið 3. mgr. 82. gr. var gerð sú breyting að í stað orðanna „sérstakar ástæður komi til“ er miðað við að nauðsyn beri til, m.a. að teknu tilliti til markmiðs vistunar barns.

9.3 Reglur Barnaverndarstofu um réttindi barna og beitingu valds

Undirrot þess að reglur um þvingunarráðstafanir og beitingu agaviðurlaga gagnvart börnum, sem vistuð voru á heimilum eða stofnunum á ábyrgð ríkisins, voru festar í barnaverndarlög nr. 80/2002 var ekki síst ábendingar sem settar voru fram í greinargerð tveggja sérfræðinga frá maí 1998 um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimilum ríkisins fyrir unglunga og eftirlitsskyldur barnaverndaryfirvalda. Meðan könnun þeirra stóð yfir á verklagi og framkvæmd beitingar þvingunar gagnvart skjólstæðingum á meðferðarstöðinni Stuðlum og athugun á því hvort barnaverndaryfirvöld hefðu brugðist eftirlitsskyldu sinni setti Barnaverndarstofa í fyrsta sinn sérstakar reglur um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu. Reglurnar tóku gildi 1. nóvember 1997. Samhliða þessum nýju reglum voru útbúin tvö eyðublöð, annars vegar „valdbeitingareyðublað“ og hins vegar „kvörtunareyðublað“. Hið fyrra var ætlað meðferðarheimili og tilgangur þess var að innleiða það verklag að Barnaverndarstofu yrði ávallt tilkynnt um valdbeitingu í neyðartilvikum. Hið síðara var ætlað dvalarbörnum. Í kjölfar greinargerðar um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimilum ríkisins fyrir unglunga voru reglurnar um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum frá 1. nóvember 1997 endurskoðar og nýjar reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu tóku gildi 1. febrúar 1999.

Í reglunum frá 1. nóvember 1997 var að finna ákvæði um bann við valdbeitingu í meðferðar- eða refsingarskyni (2. gr.), ákvæði um þvingun í neyðartilvikum (12. gr.) og ákvæði um viðbrögð við stroki (15. gr.). Í endurskoðuðum reglum sem tóku við 1. febrúar 1999 er fjallað um þvingunaraðgerðir í III. kafla. Þar er m.a. að finna ákvæði um bann við valdbeitingu í meðferðar- eða refsingarskyni, þvingun í neyðartilvikum, heimild til að stöðva óæskilega hegðun, heimild til takmarka frelsi skjólstæðings vegna óásættanlegrar hegðunar og viðbrögð við stroki.

9.3.1 Valdbeitingarskýrslur

Eina skýrslu er að finna í fyrirbyggjandi gögnum frá meðferðarheimilinu að Varpholti/Laugalandi um valdbeitingu í neyðartilviki. Hún er frá árinu 2000. Samhliða barst kvörtun á þar til gerðu eyðublaði frá hlutaðeigandi vistbarni. Eftir skoðun á atvikinu komst Barnaverndarstofa að þeirri niðurstöðu að fallast yrði á að forstöðumaðurinn hefði „gengið nokkuð lengra en tilefni [hafi verið] til á þessu stigi“, en jafnframt áréttað að tilefni til beitingar

agaviðurlaga virtist hafa verið fyrir hendi. Þá er tekið fram í greinargerð Barnaverndarstofu frá árinu 2007 að engar valdbeitingarskýrslur hafi borist Barnaverndarstofu fyrir tímabilið 2002-2007 og heldur engar formlegar kvartanir á þar til gerðum eyðublöðum frá vistbörnum um að brotið hafi verið á réttindum þeirra.

9.4 Samantekt og athugasemdir

1. Til að mæta börnum, sem eru í þeirri viðkvæmu stöðu að vera lokuð inni á stofnun eða búa við skert frelsi á meðferðarheimili, hafa verið settar lagareglur og stjórnvaldsfyrirmæli til að stuðla að öryggi þeirra, velferð og aðbúnaði. Ákvæði sem lagði bann við að börn væru beitt líkamlegum og andlegum refsingum á heimilum eða stofnunum fyrir börn eða ungmenni var að finna í lögum um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992.

2. Stofnun Barnaverndarstofu með lögum nr. 22/1995 var stórt skref í þeirri viðleitni að efla þjónustu ríkisins í barnaverndarmálum, stuðla að samhæfðum og samræmdum starfsháttum og þjónustu í málaflokknum auk þess sem hún hafði eftirlit með þjónustunni og yfirumsjón með vistun barna á heimilum og stofnunum sem ríkið rak eða styrkti.

3. Í kjölfar könnunar á beitingu þvingunarúrræða gagnvart börnum á meðferðarheimili ríkisins sem stóð yfir frá því í ágúst 1997 fram í maí 1998 setti Barnaverndarstofa reglur um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn stofunnar sem tóku gildi 1. nóvember 1997. Samhliða voru útbúin tvö eyðublöð. Hið fyrra var ætlað meðferðarheimili og tilgangur þess var að innleiða það verklag að Barnaverndarstofu yrði ávallt tilkynnt um valdbeitingu í neyðartilvikum. Hið síðara var ætlað dvalarbörnum.

4. Í kjölfar greinargerðar um þvingunarráðstafanir á meðferðarheimilum ríkisins fyrir unglinga voru reglurnar um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum frá 1. nóvember 1997 endurskoðar og nýjar reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu tóku gildi 1. febrúar 1999.

5. Við endurskoðun laga um vernd barna og ungmenna voru settar reglur í ný barnaverndarlög nr. 80/2002 um réttindi barna á heimilum og stofnunum á ábyrgð ríkisins og beitingu þvingunar, sbr. 1.-3. mgr. 82. gr. Með breytingarlögum nr. 80/2011 voru ákvæði 82. gr. skerppt og betrubætt.

6. Eina skýrslu er að finna í fyrirliggjandi gögnum frá meðferðarheimilinu að Varpholti/Laugalandi um valdbeitingu í neyðartilviki. Samhliða barst kvörtun á þar til gerðu

eyðublaði frá hlutaðeigandi vistbarni. Eftir skoðun á atvikinu komst Barnaverndarstofa að þeirri niðurstöðu að fallast yrði á að forstöðumaðurinn hefði „gengið nokkuð lengra en tilefni [hafi verið] til á þessu stigi“, en jafnframt áréttað að tilefni til beitingar agaviðurlaga virtist hafa verið fyrir hendi.

Til athugunar

7. Athygli vekur uppsetning og formlegt orðalag kvörtunareyðublaðs, sem hannað var fyrir dvalarbörn, sem gerir það að verkum að það er fráhrindandi fyrir barn eða ungmenni að fylla það út.

8. Athygli vekur að gildandi reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu eru settar af stofunni sjálfri, en ekki í formi stjórnvaldsfyrirmæla sem stafa frá ráðherra. Í barnaverndarlögum nr. 80/2002 er m.a. sú skylda lögð á ráðherra að setja reglugerð um framkvæmd ákvæða 3. mgr. 82. gr., þar með talið þvingunarráðstafanir og málsmeðferð vegna beitingar þeirra. Ekki verður séð að það hafi verið gert.

10. Helstu niðurstöður og athugasemdir greinargerðarinnar

Í þessum kafla eru dregnar saman helstu niðurstöður og athugasemdir sem settar hafa verið fram í einstökum efnisköflum greinargerðarinnar. Vísað er til niðurstaðna og athugasemda hvers kafla fyrir sig til nánari útskýringa.

10.1 Einstakir þættir í starfsemi meðferðarheimilisins

10.1.1 Rekstrarfyrirkomulag

Meðferðarheimilið Varpholt, sem síðar fluttist að Laugalandi í Eyjafirði, var eitt þeirra fjölskylduheimila sem komið var á fót fljótlega eftir að Barnaverndarstofa tók til starfa. Þjónustusamningur var gerður við rekstraraðila 20. maí 1997 og starfsemin hófst í byrjun júní. Barnaverndarstofa flokkaði langtímameðferðarheimili í þrjá mismunandi flokka eftir því hversu þungan vanda þeim væri ætlað að glíma við. Samkvæmt flokkunarkerfi stofunnar féll meðferðarheimilið í fyrsta flokk af þremur. Í 1. flokki voru heimili sem tóku að sér „léttustu börnin,, þ.e. svonefnd fjölskylduheimili. Á fjölskylduheimilum bjuggu rekstraraðilar ásamt eigin börnum með vistbörnunum. Starfsmenn voru fáir og áhersla lögð á að heimilið líktist sem mest venjulegu heimili. Algengustu vandamálin sem féllu undir heimili í 1. flokki voru „óhlýðni og mótlífi, vergangur, neysla vímuefna, skólaerfiðleikar og erfiðleikar í fjölskyldu“.

10.1.2 Hugmyndafræði

Meðferðarheimilið var stofnað í þeim tilgangi að veita ungmennum, sem glímdu við áfengis- og fíkniefnavanda, sérhæfða vímuefna meðferð þar sem lögð væri áhersla á enduruppeldi og 12 spora meðferð. Meðferðarstarfið þróaðist frá því að byggja á enduruppeldi og batavinnu í anda 12 reynsluspora AA-samtakanna, þar sem AA-fundir og sporastarf spilaði stóran þátt, auk þess sem þjónusta var sótt til göngudeildar SÁÁ á Akureyri, yfir í fjögurra-þrepa-kerfi. Þrepakerfinu höfðu forstöðuhjónin kynnst í heimsókn sinni á meðferðarheimilið á Jökuldal árið 2000. Árið eftir hafði það verið innleitt á Laugalandi. Með tilkomu þrepakerfisins varð meðferðarstarfið mun hnitmiðaðra að mati rekstraraðila og til þess fallið að styrkja unglinginn í að ná markmiðum sínum.

Ekki er að sjá að gerðar hafi verið athugasemdir við breytta hugmyndafræði að baki meðferðarstarfinu á Laugalandi af hálfu Barnaverndarstofu. Í skýrslu eftirlitsaðila Barnaverndarstofu sama ár og þrepakerfið er tekið upp kemur fram að hann hafi kynnt sér kerfið nánar. Það sé skýrt fyrir alla og einstaklingsmiðað, þar sem fléttað sé saman skyldustörfum á heimilinu, þátttöku í meðferðinni, vinnslu með sjálfan sig og samskiptum við fjölskyldu.

Niðurstaða hans er sú að þrepakerfið setji „skýran ramma utan um meðferðarstarfið“. Í eftirlitsskýrslum frá árinu 2003 er talað um að meðferðarstarfið sé að styrkjast með þeim orðum m.a. að það sé að „þroskast og dafna“, meðferðarprógrammið sé orðið „slípað“ og að „öryggi ríki í starfsaðferðum“.

10.1.3 Sérhæfð vímuefna meðferð

Meðferðarheimilið var stofnað í þeim tilgangi að veita unglingum, sem glímdu við áfengis- og fíkniefnavanda, sérhæfða vímuefna meðferð þar sem lögð væri áhersla á „enduruppeldi og 12 spora meðferð“, eins og það er orðað í auglýsingu Barnaverndarstofu þar sem leitað er eftir rekstraraðilum. Í ársskýrslum heimilisins er skjólstæðingahópurinn skilgreindur sem unglingar með „áfengis-, vímuefna- og/eða hegðunarvanda“ allt þar til „geðrænn vandi“ bætist við árið 2005. Er hópurinn þá skilgreindur sem unglingar með „áfengis-, vímuefna-, geð- og/eða hegðunarvanda“. Í samræmi við yfirlýstan tilgang meðferðarheimilisins var fyrsta markmið meðferðarinnar af fjórum að „vekja áhuga unglingsins fyrir lífsháttum án vímugjafa“ eins og það er orðað í ársskýrslu 1997. Leiðunum að því markmiði var lýst svo: „Við notum AA-samtökin, samtöl við áfengisráðgjafa, sálfræðing og fleiri“. Áfram er þetta fyrsta markmið með meðferð í ársskýrslu 1998 en við leiðirnar að því markmiði hafði bæst „unglingastarf Hvítasunnukirkjunnar“. Árið 1999 voru markmiðin endurskoðuð og uppfærð. Þau urðu nú orðin sex og vímugjafar ekki nefndir á nafn. Frá árinu 2000 er ekki lengur umfjöllun um batastarf í ársskýrslunum og 12 reynsluspor AA-samtakanna eða AA fundir ekki nefndir á nafn.

Miðað við yfirlýstan tilgang með stofnun meðferðarheimilisins, sem var að veita unglingum með áfengis- og fíkniefnavanda langtímameðferð, endurspeglast það ekki í yfirlýstum markmiðum meðferðarinnar frá og með árinu 1999 að heimilið standi fyrir sértækri vímuefna meðferð fyrir unglinga. Frá og með árinu 2000 er heldur enga tilvísun lengur að finna í ársskýrslum heimilisins eða reglum þess til 12 reynsluspora AA-samtakanna, AA-funda eða þjónustu á vegum SÁÁ.

10.1.4 Vandí vistbarna

Barnaverndargögn lágu fyrir í máli 61 barns af þeim 65 sem vitað er um að hafi verið vistuð á meðferðarheimilinu á úttektartímabilinu. Greining á gögnunum leiddi í ljós að meirihluti barnanna glímdi við fjölþættan vanda. Algengastur var hegðunarvandi/áhættuhegðun (59 börn) og tilfinningalegur eða geðrænn vandi (51 barn). Skoðun og greining á málum barnanna leiddi jafnframt í ljós að 35 börn af 61 höfðu orðið fyrir kynferðislegri misnotkun. Þær upplýsingar lágu fyrir í málum 26 barna áður en þau voru send til dvalar meðferðarheimilið, en 9 börn til

viðbótar greindu frá misnotkun meðan þau dvöldu þar. Fram kemur í málum 45 barna að þau hafi verið farin að neyta áfengis- og/eða annarra vímuefna áður en þau voru vistuð á meðferðarheimilinu og hafi neyslan hjá nokkrum þeirra verið mjög alvarleg. Þá höfðu 11 börn farið í afeitrun á sjúkrahúsið Vog áður en þau innskrifuðust. Svonefnda „lokaskýrslu“ (sérstök greinargerð fyrir hvert barn) var að finna í máli 51 barns. Hún var unnin af meðferðaraðila og skilað til vistunaraðila og Barnaverndarstofu í kjölfar þess að barn var útskrifað af meðferðarheimilinu. Markmið meðferðar er tilgreint í flestum lokaskýrslum þeirra stúlkna, sem vistaðar voru á Laugalandi, en ekki hjá þeim ungmennum, sem voru með þeim fyrstu sem vistuð voru í Varpholti.

Eins og markmiðum er lýst var áherslan á að meðhöndla neikvæða hegðun fremur en að vinna með rót vandans. Í því ljósi að vistbarnahópurinn hafði orðið fyrir mótlæti og áföllum hefði meðferðarstarfið þurft að vera áfallamiðað auk þess sem meðferðaraðilar og starfsfólk hefðu þurft að búa yfir þekkingu á afleiðingum sálrænna áfalla. Rannsóknir sýna að áfallaviðbrögð hjá börnum og unglingum geta birst í óútskýrðum líkamlegum verkjum, svefntruflunum, þunglyndi, kvíða og streituviðbrögðum. Færni þeirra til að umgangast aðra og virkni í daglegu lífi getur skerst og þau haft tilhneigingu til að draga sig inn í skel sína. Einnig getur orðið breyting á hugsun þeirra og skapgerð sem getur m.a. brotist út í auknum pirringi, reiðiköstum eða sjálfskaðandi hegðun.

10.1.5 Ráðstafanir sem reyndar höfðu verið áður en barn kom til vistunar

Meginmarkmið barnaverndar er að styrkja uppeldishlutverk fjölskyldunnar og tryggja að börn, sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu, fái nauðsynlega aðstoð. Í þeim tilgangi að ná framangreindu markmiði geta barnaverndaryfirvöld þurft að grípa til svo róttækra ráðstafana að taka barn af heimili sínu og vista það utan þess. Dvöl á langtímameðferðarheimili er þvingunarúrræði af þessu tagi. Gögn frá vistunaraðilum sýndu að margvísleg úrræði höfðu verið reynd áður en gripið var til þeirrar ráðstöfunar að vista barn utan heimilis í langtímameðferð. Langalgengast var að barn hefði verið vistað á Stuðlum, en samtals 47 börn höfðu dvalið þar ýmist í neyðarvistun eða á meðferðardeild og sum hvort tveggja. Þá höfðu 26 börn fengið þjónustu á BUGL, ýmist með innlögn eða á göngudeild. Í sumum tilvikum var framangreindum úrræðum beitt samhliða dvöl á meðferðarheimilinu. Margvísleg stuðningsúrræði höfðu verið reynd eins og persónulegur ráðgjafi (17 börn), viðtöl við sálfræðing eða geðlækni (11 börn), fjölskylduráðgjöf (11 börn) og stuðningsfjölskylda (5 börn). Þá höfðu 5 börn verið vistuð á öðru meðferðarheimili áður en þau komu til dvalar á Varpholti/Laugalandi.

10.1.6 Kynjaskipting

Fljótlega eftir að rekstur meðferðarheimilisins hófst komu í ljós erfiðleikar sem fylgdu því að hafa börn af báðum kynjum á heimilinu. Er því lýst svo í ársskýrslu 1998 að mikil spenna fylgi því að hafa bæði kynin í meðferð. Árið 1999 er tekin ákvörðun um að vista framvegis eingöngu stúlkur.

10.1.7 Þátttaka í kristilegu starfi

Vistbörnunum gafst kostur á að taka þátt í unglingastarfi Hvítasunnukirkjunnar. Í ársskýrslu 1998 lýsa forstöðuhjónin ánægju sinni með árangurinn af starfinu og segja það vera „sérstaklega siðferðisstyrkjandi“ og „styðji meðferðina á frábæran máta“. Í lokakafla skýrslunnar lýsa þau yfir að þau styðji þátttöku í unglingastarfi Hvítasunnukirkjunnar vegna þeirra „ótrúlegu siðferðisbreytinga“ sem orðið hafi á þeim unglingum á Laugalandi sem það sækir. Í ársskýrslu 1999 er sagt frá því að unglingarnir hafi sótt unglingastarf á vegum Hvítasunnukirkjunnar á Akureyri, en tekið sérstaklega fram að þeim sé það þó „algjörlega í sjálfsvald sett“. Ekki er fjallað um unglingastarfið í Hvítasunnukirkjunni eftir þetta. Frá og með ársskýrslu 2000 er ekki minnst á trúarstarf að öðru leyti en því að fram kemur í ársskýrslu 2000 að unglingarnir hafi farið á þrjú kristileg unglingamót í Kirkjulækjarkoti í Fljótshlíð.

Í eftirlitsskýrslu starfsmanns Barnaverndarstofu frá árinu 2001 kemur fram að forstöðuhjónin hafi verið spurð hvort stúlkunum væri skylt að taka þátt í kirkjustarfi Hvítasunnusafnaðarins. Því hafi verið svarað á þá lund að það væri „algjörlega frjálst val og væru sumar í því og aðrar ekki“. Eftirlitsaðilinn fylgdi þessari heimsókn eftir með minnisblaði til forstjóra Barnaverndarstofu þar sem hann skýrir frá því að hann hafi spurt forstöðuhjónin út í hvítasunnustarfið og hvort þar væri á ferðinni trúarofstæki. Hann hafi fengið þau svör að svo væri ekki og ætli hann að láta þar við sitja, en hafa „vakandi auga með þessum þætti í starfseminnar“.

Alls 19 fyrrum vistbörn af 34 nefndu kristilegt starf í viðtölunum. Af þeim sögðust 14 hafa sótt samkomur í Hvítasunnukirkjunni og var upplifunin af því misjöfn. Allt frá því að hafa verið þvinguð til að fara yfir í hve gott það hafi verið að komast út, hitta önnur ungmenni og njóta þess að syngja. Enginn starfsmaður mundi til þess að vistbörn hafi verið þvinguð til þess að stunda unglingastarfið í Hvítasunnukirkjunni eða til þess að sækja samkomur. Það hefði verið val.

Gögnin gefa ekki tilefni til ályktana um að vistbörn hafi gegn vilja sínum verið þvinguð til þátttöku í kirkjustarfi. Hvað varðar trúariðkun og bænahald á heimilinu verður að hafa í huga

að starf í anda AA og reynsluspor AA-samtakanna byggist á tengingu við æðri mátt og því má gera ráð fyrir að farið hafi verið með bænir, eins og t.d. æðruleysisbænina, í tengslum við það.

10.1.8 Faglegt starf

Könnun á menntun starfsfólks meðferðarheimila, sem hinn óháði eftirlitsmaður stóð fyrir á árinu 2005, leiddi í ljós að enginn hinna fimm föstu starfsmanna á Laugalandi uppfyllti þá „tíltölulega lágu menntunarkröfu“ sem miðað var við. Forstöðumaðurinn hafði áður unnið sem áfengisráðgjafi, m.a. á göngudeild SÁÁ á Akureyri og meðferðarheimili SÁÁ að Staðarfelli og má gera ráð fyrir að sú reynsla hans og þekking hafi skipt verulegu máli þegar ákveðið var að gera samning við forstöðuhjónin um rekstur meðferðarheimilisins. Sérfræðingar komu utan frá og sinntu faglegu meðferðarstarfi. Frá upphafi var sálfræðingur í hlutastarfi og árið 2001 var félagsráðgjafi fenginn til að leiða hópastarf einu sinni í viku yfir vetrartímann. Þegar fyrrum vistbörn voru spurð út í faglega þjónustu á meðferðartímanum sögðu 25 af 34 að hún hefði verið ófullnægjandi og mörg kvörtuðu sérstaklega undan of lítilli sálfræðiþjónustu.

10.1.9 Sálfræðimeðferð

Í eftirlitsskýrslum starfsmanns Barnaverndarstofu kemur ítrekað fram ákall um meiri sálfræðiþjónustu frá skjólstæðingum, foreldrum þeirra og meðferðaraðilum. Nokkur dæmi má nefna. Í einni eftirlitsskýrslunni er haft eftir sálfræðingnum að hann reyni í auknum mæli að hafa unglingana í hópviðtölum til að nýta tímann sem best. Í annarri kemur fram að nauðsynlegt sé að auka við sálfræðiþjónustu þar sem stúlkurnar glími við margþættan vanda auk fíknivanda. Í skýrslu frá árinu 2000 er mikilvægi aukinnar sálfræðiþjónustunnar dregið fram í ljósi aukins fjölda vistbarna, sem orðin voru átta í stað sex. Í skýrslu frá 2001 skrifar eftirlitsmaður að auka þurfi vægi sálfræðiviðtala og tekið fram að sálfræðingurinn vilji eyða meiru af starfskröftum sínum í einstaklingsvinnu með skjólstæðingum heimilisins. „Þetta er mjög mikilvægt atriði sem þarf að komast í nýjan farveg“, segir eftirlitsaðilinn í skýrslunni og setur fram þá athugasemd í lok skýrslunnar að auka þurfi vægi einstaklingsviðtala sálfræðings. Í skýrslu frá árinu 2002 kemur fram að rætt hafi verið um gagnrýni foreldra þess efnis að engin meðferð sé í gangi þar sem sálfræðiviðtölin séu svo fá.

Að þessu sögðu þykir mega draga þá ályktun að sálfræðiþjónustu hafi verið ábótavant á tímabilinu sem til skoðunar er og ekki hafi verið brugðist á fullnægjandi hátt við ákalli um að hún yrði aukin til að mæta þörfum skjólstæðinganna.

10.1.10 Meðferð vegna afleiðinga kynferðisofbeldis

Félagsráðgjafi bættist í hóp þeirra sem sinntu faglegu starfi árið 2001. Var hann fenginn til að sjá um vikulega hópavinnu með þeim stúlkum sem höfðu orðið fyrir kynferðisofbeldi. Ánægja með hópastarfið kemur glöggst fram í eftirlitsskýrslunum. Í ársskýrslu 2001 kemur fram að flestar stúlkurnar hafi notfært sér þessa hópavinnu og að þetta starf hafi „mjög sjálfstýrkjandi áhrif á stúlkurnar“. Þessi vikulegi hópur sé orðinn að „afar mikilvægum þætti í meðferðinni“. Í eftirlitsskýrslu frá 2002 kemur fram að stúlkur, sem hafi orðið fyrir kynferðisofbeldi, séu í miklum meirihluta á Laugalandi og að vímuefnavandinn sé að hverfa í skuggann af öðrum vandamálum eins og þeim sem tengjast kynferðisofbeldi. Félagsráðgjafinn vildi auka vægi þessarar vinnu í ljósi þarfarinnar, en fannst hann ekki fá nægilegan stuðning.

Þegar ljóst varð hve algengt það var að skjólstæðingar heimilisins hefðu orðið fyrir kynferðisofbeldi og glímdu við afleiðingar þess hefði þurft að mæta því á markvissari hátt og gefa vinnu með afleiðingarnar mun meira rými í meðferðarstarfinu.

10.1.11 Kvensjúkdómalæknir

Reglulega var farið með stúlkurnar í skoðun hjá kvensjúkdómalækni. Alls 14 stúlkur sögðu frá heimsóknum til kvensjúkdómalæknis á vegum meðferðarheimilisins. Margar tjáðu neikvæða reynslu af þessum læknisskoðunum, en aðrar töluðu á jákvæðan hátt um þær og sögðust skilja af hverju þær hafi verið mikilvægar. Læknirinn var karlmaður, sem eitt og sér gæti hafa valdið óþægilegri upplifun hjá einhverjum stúlkunna, einkum í því ljósi hve margar þeirra höfðu orðið fyrir kynferðislegri misnotkun.

10.1.12 Geðheilbrigðisþjónusta

Lesa má úr eftirlitsskýrslunum að erfiðleikum hafi verið bundið að fá geðlæknisþjónustu fyrir vistbörnin á Akureyri. Í eftirlitsskýrslu Barnaverndarstofu frá árinu 2001 er haft eftir forstöðuhjónum að skortur sé á geðlæknisþjónustu á Akureyri og að mikil álag fylgi því að fara með skjólstæðingana til Reykjavíkur í viðtöl. Sjá má af eftirlitsskýrslum að forstöðuaðilar reyndu að koma því til leiðar að vistbörnin gætu fengið nauðsynlega þjónustu geðlæknis á Akureyri í stað þess að þurfa að fara með þau alla leið til Reykjavíkur.

10.1.13 Þrepakerfið og hópafundir

Samkvæmt forstöðuhjónunum var tilgangurinn með þrepakerfinu ekki sá að brjóta niður til þess að byggja upp, heldur hafi það verið þróað til að koma skipulagi á reglur heimilisins og til þess að halda utan um vistbarnahópinn. Starfsmenn upplifðu aftur á móti að það einkenndist af refsigleði og réttindamissi. Vistbörnin upplifðu niðurbrot í þrepakerfinu sem hafi einkennst

meira af refsingum en umbunum. Ein viststúlka lýsir því svo að það hafi verið „eins og að ganga inn í afplánun“ að koma á Laugaland. Reglur heimilisins, sem gerðu ráð fyrir að börnin væru svipt persónulegum eignum sínum við komu og mættu ekki klæðast sínum eigin fötum, hafa án efa ýtt undir þessa upplifun. Alls 12 fyrrum vistbörn nefndu í viðtölum atvik tengd þrepakerfinu. Flestar frásagnirnar tengdust boðum og bönnum sem kerfið byggði á, en öll höfðu þau fallið á einhverju þrepanna að einu barni undanskildu.

Í fundargerðabókum má finna færslur þar sem berlega kemur í ljós hvernig þrepakerfinu var misbeitt til að þrýsta á stúlkurnar til að opna sig um persónuleg mál eða til að refsa þeim. Víða er skráð að stúlkurnar eigi að ræða mál sín á fundum og gangast við vanda sínum. Í fundargerðum má finna upplýsingar um að vistbörn hafi verið eða verði „tekin fyrir“ eða „fengin í stólinn“. Í eitt skipti er skráð að unglingur verði „tekinn fyrir á fundi á eftir vegna athyglissýki“ og í annað sinn að „stúlka hafi frekjust og grenjað af frekju“ og að til standi „að taka hana fyrir á fundi og ræða þessa stjórnunaráráttu í henni“. Þá er talað um „heita stólinn“ og að „hjólað verði í börnin“.

Í viðtölum við starfsmenn kom fram að fríðindi hafi verið tekin af barni ef það stóð sig ekki og að ekkert hafi verið ígrundað hvort barn hefði forsendur til að standa undir þeim kröfum sem gerðar voru til þess. Það hefði þurft að uppfæra þrepakerfið og breyta því í samræmi við þá skjólstæðinga sem voru í meðferð hverju sinni. Fram kemur að vistbörn og foreldrar hafi gagnrýnt lægsta þrepið þar sem barn mátti ekki taka þátt í dagskrá heimilisins eða fara í skóla. Þá nefndu 13 vistbörn hópfundina í viðtölum, en mörg þeirra upplifðu kvíða og vanlíðan í tengslum við þá. Fimmtudagar voru nefndir sérstaklega. Þá hafi verið húsfundur þar sem unglingarnir voru „teknir fyrir“, einn eða fleiri. Ein stúlka lýsir því svo að fimmtudagar hafi verið „verstu dagarnir“, alltaf „einhver tekinn fyrir“ og önnur segir svo að húsfundirnir hafi endað á „gráti og niðurbroti“.

Út frá faglegu sjónarhorni er óábyrgt að pressa á unga manneskju að segja „sögu sína“, þ.e. opna sig um vanda sinn og áföll án þess að hún sé tilbúin til þess og án faglegs stuðnings í kjölfarið. Slíkt krefst traustar faglegrar leiðsagnar, stuðnings og úrvinnslu. Fyrir stúlkurnar gat það þýtt að þær væru fastar á þrepi ef þær vildu ekki ræða mál sín. Meira að segja má sjá í einni fundargerð frá starfsmannafundi á árinu 2002 að þeirri hugmynd var kastað fram hvort rétt væri að fella stúlku, sem var á þriðja þrepi og lofuð af hinum stúlkunum fyrir dugnað og gáfur, um þrep „til að fá upp vandamálin“, sem hún næði að fela með góðri hegðun og dugnaði í námi. Starfsfólk nefndi að vistbörnin hafi upplifað þrepakerfi sem harðræði. Óljóst hafi verið hvað þurfti til að koma til að falla um þrep og hafi það verið undir hverjum og einum starfsmanni komið.

10.1.14 Vantraust

Þegar fyrrum vistbörn voru spurð um upplifun af faglegri þjónustu í meðferðinni kom fram hjá nokkrum að þau hafi ekki treyst fagaðilum af þeirri ástæðu að þeir hefðu verið svo nánir forstöðuhjónunum. Spurð út í eftirlit með meðferðarstarfinu og meðferðarheimilinu mundu 20 fyrrum vistbörn af 34 eftir því að hafa hitt eftirlitsaðila eða barnaverndarfulltrúa. Mörg þeirra töluðu um að hafa ekki treyst þessum aðilum vegna tengsla þeirra við forstöðuhjónin. Þá verður að taka niðurstöðum úr viðhorfskönnunum, sem lagðar voru fyrir viststúlkurnar í eftirlitsheimsóknum fulltrúa Barnaverndarstofu, með þeim fyrirvara að stúlkurnar vissu að þær yrðu „birtar“, þ.e.a.s. kynntar meðferðaraðilum.

10.1.15 Afdrif eftir útskrift

Stór hluti dvalarbarna í Varpholti/Laugalandi var vistaður samfelld í langan tíma utan heimilis. Af barnaverndargögnum má sjá að í kjölfar útskriftar af meðferðarheimilinu fóru a.m.k. 12 þeirra á annað meðferðarheimili og 18 í fóstur eða vistunarúrræði á vegum sveitarfélaganna. Átta fóru í vímuefna meðferð. Spurð um afdrif sín að meðferðinni lokinni sögðu sum vistbörnin að þegar þau litu til baka fyndist þeim barnaverndarkerfið hafa brugðist þeim í heild sinni og mörg sögðust hafa upplifað úrræðaleyfi. Þá sögðust þau hafa upplifað fordóma og stimplun úti í samfélaginu og eins í eigin huga. Þau upplifðu ennþá skömm.

10.1.16 Álag

Strax árið 1998 létu forstöðuhjónin í ljósi þá ósk að fá á móti sér önnur hjón til að reka heimilið. Það tókst ekki. Ljóst er af fyrirliggjandi gögnum, viðtölum við starfsfólk og forstöðuhjón að mikið álag var alla tíð á rekstraraðilum og starfsfólki. Starfsmannafjöldi var í lágmarki auk þess sem þungir álagskaflar komu reglulega upp eins og í kringum [REDACTED] flutningana frá Varpholti yfir á Laugaland. Þá fæddi ein viststúlkan barn rúmum mánuði eftir flutningana og bjó með það inni á heimilinu í eitt og hálft ár. Mikill tími fór í akstur með vistbörnin og þurfti jafnvel að aka til Reykjavíkur til þess að þau gætu t.d. fengið nauðsynlega læknishjálp. Í viðtölum við starfsmenn kom fram sú skoðun að fyrirkomulag sem fælist í að reka meðferðarheimili inni á eigin heimili væri ekki góð hugmynd. Forstöðuhjónin hafi alltaf verið í vinnunni auk þess sem uppeldi á börnum þeirra haft áhrif á vistbörnin og öfugt. Forstöðuhjónin hafi verið undir óhóflegu álagi, sem þau hafi síðan brotnað undan.

10.1.17 Innra eftirlit með heimilinu

Innra eftirlit með meðferðarheimilinu var í höndum Barnaverndarstofu. Í fyrirliggjandi gögnum eru upplýsingar úr 36 eftirlitsheimsóknum á vegum stofunnar á þeim tíu árum sem til skoðunar

eru. Var þeim sinnt af sömu manneskjunni með örfáum undantekningum. Af gögnum frá Barnaverndarstofu má sjá að eftirlitsmaðurinn var í miklum samskiptum við meðferðarheimilið á milli heimsóknna, fylgdist vel með starfseminni, ráðlagði rekstraraðilum eftir þörfum og kallaði eftir gögnum og skýrslum sem meðferðarheimilinu bar að skila. Eftirlitið var sérstaklega þétt fyrstu fimm starfsárin, þ.e. frá stofnun heimilisins þar til stöðugleiki hafði náðst eftir flutningana á Laugaland. Heimilið opnaði 1. júní 1997 og fyrsta eftirlitsheimsóknin var farin í nóvember sama ár.

Heimsóknirnar urðu sex árið 1998. Árið 1999 eru þær þrjár og árið sem heimilið flytur milli staða, þ.e. árið 2000, eru þær fimm. Árið 2001 þegar starfsemin er að ná jafnvægi eftir flutningana eru þær aftur fimm. Árin á eftir, þ.e. frá 2002 til 2007, eru þær á bilinu ein til fjórar miðað við fyrirbyggjandi gögn. Í kjölfar hvernar eftirlitsheimsóknar skrifaði eftirlitsaðilinn skýrslu sem líkist þó meira minnispunktum fyrstu árin. Frá og með árinu 2000 verður framsetning þeirra formfastari og skipulegri, sem hélst í hendur við þróun verklags í heimsóknunum. Farið er að ræða markvisst við unglingana og í júlí 2001 er í fyrsta sinn lögð fyrir þá einstaklingsbundin viðhorfskönnun. Eftirlitsskýrslurnar voru sendar forstjóra og tilteknum starfsmönnum Barnaverndarstofu auk rekstraraðila heimilisins til upplýsingar. Í því ljósi er ekki óvarlegt að ætla að gætt hafi verið varfærni frekar en hitt í framsetningu á atriðum sem betur máttu fara eða voru gagnrýniverð. Í gögnum frá Barnaverndarstofu má í þrígang finna minnisblað sem eftirlitsaðili sendir forstjóra stofunnar í kjölfar heimsóknar þar sem fyrst og fremst er lýst áhyggjum af álagi á forstöðuhjónin.

10.1.18 Ytra eftirlit með heimilinu

Ytra eftirlit með starfsemi meðferðarheimilisins hófst árið 2003. Var það í höndum óháðs sérfræðings. Sami aðili sinnti því á tímabilinu sem til skoðunar er. Í fyrirbyggjandi gögnum er að finna eina greinargerð frá hverju ári, þ.e. frá 2003-2007, samtals fimm greinargerðir. Ytra eftirlitið fólst í því að eftirlitsmaðurinn ræddi við vistbörnin og foreldra þeirra um gengi og líðan barnanna. Ef ástæða þótti til ræddi hann einnig við starfsmenn meðferðarheimilisins og/eða vistunaraðila. Þá voru spurningalistar lagðir fyrir í þeim tilgangi m.a. að meta árangur af meðferð, meðferðarþyngd og styrkleika meðferðar. Þá skoðaði eftirlitsmaðurinn gögn heimilisins, eins og dagbækur og fundargerðabækur. Hinn óháði eftirlitsaðili skilaði einni greinargerð fyrir öll heimilin að lokinni hverri heimsóknaryfirferð. Þar af leiðandi var örðugra að átta sig á athugasemdum sem beindust að Laugalandi sérstaklega þar sem athugasemdakafli skýrslunnanna sneri að heimilunum öllum.

10.1.19 Afstaða Barnaverndarstofu til starfsemi meðferðarheimilisins

Þegar eftirlitsskýrslur Barnaverndarstofu eru lesnar í heild sinni er áberandi jákvætt viðhorf til meðferðarstarfsins og traust til forstöðuhjónanna. Talað er um hve hlýlegt og heimilislegt sé að koma á heimilið og hreinlæti og snyrtimennsku hrósað. Á einum stað er Laugalandi lýst sem „afar fallegu og vel hirtu umhverfi sem beri vott um hreinlæti og snyrtimennsku í hvívetna jafnvel svo að óvenjulegt teljist um slíkan stað“. Eftirlitsskýrslur gefa þá mynd að forstöðuhjónin hafi viljað sem mest samstarf við Barnaverndarstofu og aðrar stofnanir sem gátu lagt meðferðarstarfinu lið og stutt við það, eins og Stuðla og BUGL. Fyrirliggjandi gögn styðja það, en þar er að finna ótal tölvupósta og bréf sem gengu á milli forstöðuhjónanna og Barnaverndarstofu sem varða meðferðarstarfið og rekstur heimilisins. Þá er haft eftir forstöðuhjónunum í fyrstu skýrslu hins óháða eftirlitsaðila að samskipti þeirra við Barnaverndarstofu séu „hnökralaus og ánægjuleg“.

Í niðurstöðu greinargerðar frá árinu 2007, sem unnin var á vegum Barnaverndarstofu er meðferðarheimilið hafði starfað í 10 ár, kemur fram að almenn ánægja sé með meðferðarstarfið á Laugalandi, bæði hjá þeim sem njóti þjónustunnar (foreldrum og börnum) og þeim sem noti hana (barnaverndarnefndum). Tekist hafi að móta meðferðarstarf sem beri mörg einkenni góðrar stofnunar, starfshópurinn sé samstæður, ofbeldishegðun í algjöru lágmarki og stök núorðið fátíð. Ýmislegt var þó nefnt sem þyrfti að bæta, eins og að efla menntun starfsfólks, fá fleira fagfólk til starfa og efla fjölskyldumeðferð. Þá laut ein úrbótatillagan að því að rekstraraðilar byggju ekki inni á heimilinu og kæmust reglulega í frí. Loks var tekið fram að ekki mætti vista fleiri en 6 stúlkur á sama tíma og væri þá miðað við 6 stöðugildi.

10.1.20 Skráning í fundargerðabækur

Í fundargerðum frá starfsmannafundum mátti sjá neikvæð viðhorf í garð viststúlkna. Eftirfarandi dæmi má nefna: Að stúlka vilji vera geðveik, sé stórskrítin, sé ekki normal, virki heilabíluð, sé lygari allra tíma, gegnumheill lygari, massívur lygalaupur, hafi einlægan vilja til að verða aumingi og geðsjúk, sé trassi og slóði í flestu sem hún geri, sé brussa og slugs í flestu og að stúlka verði undirgefin eins og hundur. Þegar kemur að kynhegðun er einni stúlku lýst þannig að hún hafi engar bremsur varðandi kynlíf og sé vaðandi í kynsjúkdómum og annarri lýst sem yxnu, sem þurfi að kæla. Neikvæð viðhorf er að finna gagnvart foreldrum. Í einu tilviki stendur að stúlka hefði þurft að komast að heiman sem smábarn. Í öðru að stúlka sé að gera sér grein fyrir að pabbi hennar sé óþroskaður aumingi, að mamma hennar geti orðið ástfangin og gleymi þá dóttur sinni. Í því þriðja stendur að mamma stúlku hafi hætt með kærastanum, tugthúslimnum.

Þá er að finna upplýsingar í fundargerðum sem lúta að viðkvæmum og persónulegum málum einstakra vistbarna, eins og um kynsjúkdóma sem þau hafa greinst með og upplýsingar frá fundum þar sem trúnaður og þagmælska á á að ríkja. Þannig er sagt frá því að tilgreind stúlka hafi opnað á kynferðisofbeldi af hálfu frænda síns í reiðikasti og hvað vistbarn hafi sagt á AA-fundi. Í einni færslu er sérstaklega tekið fram að starfsfólk ætli að vera „jákvætt á fundinum“ með stúlkunum og „telja upp jákvæða þætti hjá hverri og einni“. Vísað er til húsfundar, en húsfundir voru haldnir í kjölfar starfsmannafundar.

10.1.21 Skráning í dagbækur

Tónninn í dagbókunum er jákvæðari en í fundargerðabókunum, en skynja má neikvæðan tón í garð viststúlkanna og foreldra þeirra. Stúlka er sögð smeðjuleg og önnur mjög sorgleg. Móður stúlku er lýst sem álíka sjúkri og dóttur hennar og hún láti eins og óþægur krakki. Sett er út á útlit stúlkanna, þær sagðar mikið málaðar eða druslulegar til fara. Í dagbókunum má finna persónulegar upplýsingar um einstök vistbörn, eins og um einkunnir þeirra og eins viðkvæmar upplýsingar eins og að nafngreindur unglingur hafi sagt frá kynferðisofbeldi af hálfu frænda síns. Á tímabilum er skráð þegar stúlkurnar eru á „túr“/blæðingum og litað yfir með áherslupenna.

10.1.22 Viðvörðunorð

Athygli vakti fremsta síðan í fyrstu dagbókinni, en hún nær yfir tímabilið 9. september 1997 til 27. janúar 1999. Þar er að finna eftirfarandi varnaðarorð: „*Skrifaðu aldrei neitt í þessa bók sem þú getur ekki staðið við fyrir dómstólum. Allt sem þú skrifar í þessa bók kann að vera notað gegn þér.*“

10.1.23 Skráning í lokaskýrslur

Í sumum lokaskýrslum frá meðferðarheimilinu er að finna neikvæðan tón í garð skjólstæðinga meðferðarheimilisins og ónærgætnar lýsingar. Ein af þekktum birtingarmyndum afleiðinga kynferðisofbeldis, sem margar viststúlkanna höfðu orðið fyrir, er kynferðisleg hegðun. Einni stúlkur er lýst þannig að hún hafi „fengið viðurkenningu hjá strákum með daðri og kynferðislegum tilburðum“ og annarri þannig að hún „hafi verið misnotuð í sókn sinni eftir athygli og vináttu“. Skrif af þessu tagi eru jafnframt til þess fallin að særa stúlkurnar og meiða ef til þess kæmi að þær vildu fá í hendur gögn um sig frá barnaverndaryfirvöldum.

10.1.24 Ársskýrslur meðferðarheimilisins

Reglulega segir í ársskýrslum frá og með árinu 1999 að einungis stúlkur hafi vistast á meðferðarheimilinu og í beinu framhaldi tekið fram að „einbeiting og þátttaka í meðferðarstarfi sé betri og að undirferli og lygar verði minni“. Verður að gera athugasemd við orðin „undirferli og lygar“ þegar verið er að lýsa börnum.

Þá vekur athygli fyrsta línan í texta í ársskýrslu 2002 þar sem lýst er leiðum til að ná markmiðum meðferðarstarfsins. Hljóðar hún svo að mikilvægur þáttur í vinnu með ungt fólk með vímuefna- eða hegðunarvanda sé að þekkja þau „undanbrögð, sjálfsblekkingu og lygi“ sem einkenni vandann. Þessi setning er endurtekinn í ársskýrslu 2003. Í ársskýrslu 2005 hefur línan verið fjarlægð úr lýsingu á leiðum til að ná markmiðum meðferðarstarfsins, en textinn öðru leyti óbreyttur. Verður að telja þessa framsetningu óviðeigandi í meðferðarvinnu með börnum, auk þess sem setningin samræmist illa faglegri og upplýstri nálgun á eðli fíknisjúkdóma.

10.1.25 Kvartanir

Alls 9 af 34 fyrrum vistbörnum sögðust á einhverjum tímapunkti hafa kvartað við barnaverndarstarfmann eða til Barnaverndarstofu og upplifað að það hefði engu breytt. Tíu kvartanir bárust Barnaverndarstofu á tímabilinu sem til skoðunar er. Tvær komu beint frá viststúlkum, tvær frá mæðrum fyrrum viststúlkna, tvær frá barnaverndarstarfsmönnum, ein frá Umboðsmanni barna, ein frá félagsmálastjóra sveitarfélags, ein frá BUGL og ein frá fagaðila sem sinnti starfi á Laugalandi. Níu kvartanir af tíu vörðuðu starfshætti á meðferðarheimilinu eða framkomu og vinnubrögð forstöðumanns sérstaklega. Sex þeirra lúta að harðræði, ofbeldi, ótilhlýðilegu orðbragði eða fráhrindandi framkomu gagnvart skjólstæðingum. Í þeirri sjöundu er kvartað yfir ruddalegri framkomu forstöðumanns á kynningarfundum með stúlku og foreldrum hennar. Tvær kvartanir lúta að samskiptum forstöðumanns við annars vegar BUGL og hins vegar félagsmálastjóra sveitarfélags. Sú tíunda lýtur að afleysingastarfsmanni sem hafði snert stúlkurnar á óviðeigandi hátt. Fjórar kvartanir bárust Umboðsmanni barna á tímabilinu sem til skoðunar er. Einni þeirra beindi umboðsmaður til Barnaverndarstofu. Hinar þrjár komu frá foreldrum vistbarna. Vörðuðu þær starfshætti á heimilinu og framkomu forstöðumanns.

10.2 Ásakanir um ofbeldi og illa meðferð

Dvöl á langtímameðferðarheimili er þvingunarráðstöfun af hálfu barnaverndaryfirvalda sem gengur hvað lengst. Barn er tekið af heimili og komið fyrir á meðferðarheimili oft fjarri heimahögum sínum. Þvingun verður samofin veruleika þess. Barn býr við takmarkað frelsi, ber að hlýða reglum og taka virkan þátt í meðferðarstarfi. Algeng viðbrögð við þessum aðstæðum

eru mótþrói, skortur á samstarfsvilja í meðferðarstarfi og jafnvel strok. Til að tryggja réttindi barna sem eru í þessari viðkvæmu stöðu og koma í veg fyrir að þau séu beitt valdi eða alvarlegum agaviðurlögum hafa verið sett skýr ákvæði í barnaverndarlög sem nánar eru útfærð í reglum Barnaverndarstofu. Í ársskýrslunum er reglulega fjallað um strok. Frá og með 2001 segja forstöðumenn að það sé nær undantekningalaust að þær stúlkur sem innskrifast komi gegn vilja sínum. Af því leiði að alltaf verði eitthvað um strok eða tilraunir til stroks. Ekki sé óalgenget að unglingi, sem er nýkominn, sé brugðið yfir því að forsjáðilar hans hafi sent hann í langtímameðferð og hann eigi jafnvel mjög erfitt með að trúa því að svona sé fyrir honum komið.

10.2.1 *Upplifun vistbarna*

Í viðtölum við fyrrum vistbörn sagðist yfirgnæfandi meirihluti viðmælanda hafa upplifað andlegt ofbeldi og lýsti í því sambandi óttastjórnun, harðræði og niðurbroti. Að öllu samanlögðu sem komið hefur fram í þessari greinargerð er ekki óvarlegt að ætla að þessi upplifun eigi sér stoð í raunveruleikanum. Þær aðferðir sem beitt var í meðferðarstarfinu, strangar heimilisreglur, skortur á fagþekkingu meðal starfsfólks og skortur á einstaklingsbundinni meðferðarvinnu undir handleiðslu sérfræðings voru til þess fallnar að ýta undir þessa upplifun. Þá kemur skýrt fram vantraust af hálfu vistbarna á fagaðilum, vistunar- og eftirlitsaðilum vegna tengsla þeirra við forstöðuhjónin. Til viðbótar kemur framkoma forstöðumanns sem mörg vistbörn kvörtuðu yfir og vanvirðandi talsmáti í þeirra garð og jafnvel foreldra þeirra. Við bætist viðvarandi álag sem var á heimilinu vegna þess að starfsmannafjöldi var í lágmarki og á köflum undir lágmarki, langt álagstímabil vegna flutnings heimilisins milli staða og alvarlegra andlegra veikinda forstöðukonunnar.

10.2.2 *Frásagnir af líkamlegu ofbeldi*

Í frásögnum 12 vistbarna kemur fram að forstöðumaður hafi beitt þau líkamlegu ofbeldi eða þvingun og tvær stúlkur tilgreina forstöðukonuna. Til viðbótar báru 11 fyrrum vistbörn að þau hefðu orðið vitni að líkamlegu ofbeldi eða þvingun af hálfu forstöðumanns. Erfitt er að meta aðstæður í þeim tilvikum sem vitnað er til og hvort vægari úrræði höfðu verið fullreynd. Þó má geta þess að í einu tilviki viðurkennir forstöðumaðurinn að hafa gengið of langt og skýrir það með því að hann hafi verið „algjörlega útkeyrður“. Í annað skipti komst Barnaverndarstofa að þeirri niðurstöðu í máli vistbarns, sem hafði kvartað yfir líkamlegu ofbeldi, að forstöðumaðurinn hafi gengið of langt, en að tilefni hafi þó verið til að beita agaviðurlögum. Forstöðuhjónin sögðust ekki hafa beitt vistbörn líkamlegu ofbeldi og sögðu kerfisbundnu

ofbeldi heldur ekki hafa verið beitt. Aftur á móti hefðu skapast aðstæður þar sem nauðsyn bar til að halda barni til að í þeim tilgangi að stoppa ofbeldisfulla eða sjálfskaðandi hegðun. Starfsfólk kannaðist ekki við að vistbörn hafi verið beitt líkamlegu ofbeldi eða líkamlegum refsingum, hvorki af hendi forstöðuhjóna né annarra starfsmanna og mundi ekki til þess að vistbarn hafi kvartað yfir ofbeldi af hálfu forstöðuhjóna. Slíkar frásagnir hafi komið þeim í opna skjöldu.

Þegar þetta er metið í heild út frá þeim gögnum og upplýsingum sem aflað hefur verið vegna greinargerðar þessar eru ekki að mati höfunda neinar áreiðanlegar vísbendingar um að alvarlegu eða kerfisbundnu ofbeldi hafi verið beitt.

10.3 Vanvirðandi skrif

Athygli vekur vanvirðandi orðbragð í garð vistbarna og foreldra þeirra í fundargerðabókum. Þar er einnig að finna trúnaðarupplýsingar um viðkvæm og persónuleg málefni vistbarnanna. Sérstaklega eru grófar lýsingar sem lúta að kynhegðun stúlkna. Færslur með vanvirðandi orðalagi má jafnframt finna í dagbókum heimilisins auk þess sem tilgreint er hvenær stúlkurnar voru á blæðingum („á túr“) og litað yfir með áherslupenna. Viðvörðunarorð á upphafssíðu fyrstu dagbókar eru eftirtektarverð og vekja óneitanlega þá spurningu hvort í þeim felist viðvörðun til starfsmanna um að fara gætilega í því hvað þeir skrá í bókina og hafa skráningarnar frekar hagstæðar heimilinu ef til þess kæmi að svara þyrfti fyrir þær. Í lokaskýrslum má finna neikvæðan tón í garð skjólstæðinga og ónærgætnar lýsingar. Þá vöktu jafnframt athygli lýsingar í ársskýrslum meðferðarheimilisins sem samræmast illa faglegri nálgun og skilningi á fíknsjúkdómum.

Eðlilegt hefði verið að fylgja þeirri vinnureglu við skráningu upplýsinga í bækur heimilisins, lokaskýrslur vistbarna og ársskýrslu meðferðarheimilisins að nota hvorki gildishlaðin né meiðandi orð eða lýsingar af tillitssemi við hina barnungu skjólstæðinga, auk þess sem fagleg vinnubrögð og skilningur á eðli, vanda og aðstæðum barnanna hefðu átt að koma í veg fyrir það.

10.4 Eftirlitsskylda barnaverndaryfirvalda

Vart verður komist hjá því að nefna að æskilegt hefði verið að brugðist hefði verið við ákalli um aukna sálfræðipjónustu af meiri festu. Þá verður einnig að telja að Barnaverndarstofu hafi borið að skerast í leikinn þegar ljóst var hve mikið álag hvíldi á forstöðumönnum heimilisins

_____.

Þjónustusamningar við rekstraraðila geta ekki tekið þá ábyrgð frá Barnaverndarstofu að tryggja

að fullnægjandi meðferðarstarf fari fram eða að heimili sé fullmannað. Í þessu sambandi er jafnframt tilefni til að nefna að eftirlit með heimilinu, sem m.a. fólst í að skoða dagbækur og fundargerðabækur heimilisins, virðist ekki vakið grunsemdir um að neikvæð viðhorf ríktu í garð skjólstæðinganna og athuga þyrfti hvort það endurspegladist í framkomu við þá. Þá má nefna að starfsmaður, sem hætti störfum á Laugalandi um mánaðamótin janúar/febrúar 2007 í framhaldi af því að upp komst að hann hafði nuddað viststúlkur á óviðeigandi hátt, var stuttu síðar falið að veita öðru langtímameðferðarheimili forstöðu, sem rekið var á grundvelli þjónustusamnings við Barnaverndarstofu. Loks má nefna að níu mánuðir liðu frá því að þrjár stúlkur komu á fund Umboðsmanns barna til að kvarta yfir ofbeldi og harðræði á meðferðarheimilinu þangað til umboðsmaður kom ábendingum þeirra á framfæri við Barnaverndarstofu.

10.5 Skráning og varðveisla gagna

Í fyrirbyggjandi gögnum kemur fram að hver unglingur á meðferðarheimilinu hafi átt sína möppu þar sem færðar voru inn upplýsingar er vörðuðu hann sérstaklega. Á öðrum stað segir að haldnar séu dagbækur fyrir hvert barn og að í þeim færslum verði til mikið af gögnum í hverju máli fyrir sig. Um sé að ræða jafnt skrif barnanna sjálfra og starfsmanna. Ekkert er vitað nánar um eðli, efni eða afdrif þessara gagna. Fundargerðabækur frá starfsmannafundum eru fjórar. Tvær þeirra eru hefðbundnar með númeruðum blaðsíðum, hinar tvær ekki. Fyrsta fundargerð er dagsett 31. ágúst 2000. Oft gátu liðið vikur á milli skráninga og ekkert var skráð á sumrin. Þegar kallað var eftir dagbókum heimilisins kom í ljós að Barnaverndarstofa hafði sex dagbækur í sínum vörslum. Fyrsta færslan er frá 11. ágúst 1997 og sú síðasta 24. nóvember 2006. Engar dagbókarfærslur eru fyrir tæplega þriggja ára tímabil, þ.e. frá 18. október 2002 til 23. september 2005 eða fyrir síðasta starfsárið, þ.e. frá 26. nóvember 2006 og þangað til nýr forstöðumaður tók við 1. nóvember 2007.

Í fyrirbyggjandi gögnum kemur fram óvissa bæði meðal starfsfólks meðferðarheimilisins og starfsfólks Barnaverndarstofu um það hvað eigi að gera við þau gögn sem verði til í gegnum dvöl barnanna á meðferðarheimilinu. Á sameiginlegum fundi meðferðarheimila hinn 23. janúar 1998 er greint frá því að upp hafi komið umræða um dagbókarskrif á meðferðarheimilunum og velti forstöðumenn því fyrir sér hvort þær séu opinber plögg, hvað megi skrifa þar og hvers skjólstæðingar geti krafist að sjá, foreldrar eða vistunaraðilar.

Svo virðist sem reglur um það hvað hafi átt að skrá og hvar, hverjir áttu að hafa aðgang að því sem skráð var, hvaða gögn tilheyrðu skjólstæðingum og hvaða gögn meðferðarheimilinu bar að varðveita hafi verið óljósar. Þá hafði Barnaverndarstofa ekki allar dagbækur heimilisins

sem úttektartímabilið tók til í sínum vörslum. Dagbækur vantaði yfir u.þ.b. fjögur ár af úttektartímabilinu.

10.6 Endurskoðun reglna

Við skoðun á reglugerðum og reglum á sviði barnaverndar, sem settar voru í tengslum við stofnun Barnaverndarstofu og í framhaldi af stofnun hennar, er áberandi hve langt er síðan mörg þessara fyrirmæla, sem enn eru í gildi, hafa verið endurskoðuð eða uppfærð í ljósi þróunar í málaflokknum, breytts tíðaranda eða breyttrar löggjafar. Þá eru augljós vandkvæðin sem þetta getur valdið ólöglærðum, en gera má ráð fyrir að breiður hópur fagfólks kynni sér og starfi eftir fyrirmælum á þessu sviði, auk þess sem hinn almenni borgari gæti viljað kynna sér efni þeirra. Er þetta jafnframt til þess fallið að sú ályktun verði dregin að ekkert hafi breyst í verklagi og framkvæmd barnaverndarstarfs þrátt fyrir að mikil þróun hafi orðið í málaflokknum á síðustu árum og áratugum og vísindalegar rannsóknir á sviðinu leitt til breyttra starfshátta og nálgunar. Að öðru leyti vísast til athugasemda við 2. kafla.

11. Heimildaskrá

Lög

Stjórnarskrá lýðveldisins Íslands nr. 33/1944.

Lög um barnavernd nr. 43/1932.

Almenn hegningarlög nr. 19/1940.

Lög um vernd barna og ungmenna nr. 29/1947.

Lög um vernd barna og ungmenna nr. 53/1966.

Lögræðislög nr. 68/1984.

Lög um Þjóðskjalasafn Íslands nr. 66/1985.

Lög um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992.

Stjórnsýslulög nr. 37/1993.

Lög um Mannréttindasáttmála Evrópu nr. 62/1994.

Lög nr. 22/1995 um breytingu á lögum um vernd barna og ungmenna nr. 58/1992.

Lög um grunnskóla nr. 66/1995.

Lög um vernd barna og ungmenna nr. 53/1996.

Lögræðislög nr. 71/1997.

Lög um Ríkisendurskoðun nr. 86/1997.

Lög nr. 160/1998 um breytingu á lögum um vernd barna og ungmenna, nr. 58/1992, sbr. lög nr. 22/1995.

Barnaverndarlög nr. 80/2002.

Lög nr. 51/2003 um breytingu á stjórnsýslulögum, nr. 37/1993 (rafræn stjórnsýsla).

Lög nr. 80/2011 um breytingu á Barnaverndarlögum, nr. 80/2002, með síðari breytingum.

Lög um samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins nr. 19/2013.

Lög nr. 82/2015 um breytingu á lögum um Stjórnarráð Íslands, nr. 115/2011, með síðari breytingum (skipulag ráðuneyta og stofnana o.fl.).

Lög um úrskurðarnefnd velferðarmála nr. 85/2015.

Lög um samþættingu þjónustu í þágu farsældar barna nr. 86/2021.

Lög um Barna- og fjölskyldustofu nr. 87/2021.

Lög um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála nr. 88/2021.

Lög nr. 107/2021 um breytingar á barnaverndarlögum, nr. 80/2002 (barnaverndarþjónusta, samþætting o.fl.).

Lög nr. 20/2022 um breytingu á barnaverndarlögum, nr. 80/2002 (frestun framkvæmdar).

Reglugerðir og reglur

Reglur um sumardvalarheimili barna nr. 160/1993.

Reglugerð um móttöku- og meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga nr. 553/1994.

Reglugerð um Barnaverndarstofu nr. 264/1995.

Reglugerð nr. 397/1995 um breytingu á reglugerð um Barnaverndarstofu, nr. 264/1995.

Reglugerð um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga nr. 271/1995.

Reglugerð um ráðstöfun barna í fóstur nr. 532/1996.

Reglugerð nr. 474/1998 um breytingu á reglugerð nr. 271/1995 um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga.

Reglugerð um fóstur nr. 804/2004.

Reglur Barnaverndarstofu

Reglur um réttindi barna og ungmenna á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. nóvember 1997.

Reglur um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. febrúar 1999.

Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila undir yfirstjórn Barnaverndarstofu frá 1. mars 2001.

Þingskjöl

Frumvarp til laga um breytingu á lögum um vernd barna og ungmenna, nr. 58/1992, sbr. þskj. 223 – 197. mál. 118. löggjafarþing 1994.

Skýrsla dómsmálaráðherra um aðgerðir á vegum stjórnvalda í fíkniefna-, áfengis- og tóbaksvörnum á árinu 1997, sbr. þskj. 1158 – 672. mál. 122. löggjafarþing 1997-1998.

Frumvarp til barnaverndarlaga nr. 82/2002, sbr. þskj. 403 – 318. mál. 127. löggjafarþing 2001 - 2002.

Frumvarp til laga um breytingu á lögum um Stjórnarráð Íslands, nr. 115/2011, með síðari breytingum (skipulag ráðuneyta og stofnana o.fl.), sbr. þskj. 666 - 434. mál. 144. löggjafarþing 2014-2015.

Frumvarp til laga um Barna- og fjölskyldustofu, sbr. þskj. 441, 355. mál. 151. löggjafarþing 2020-2021.

Frumvarp til laga um Gæða- og eftirlitsstofnun velferðarmála, sbr. þskj. 442, 356. mál, 151. löggjafarþing 2020-2021.

Frumvarp til laga um samþættingu þjónustu í þágu farsældar barna, sbr. þskj. 440.- 354. mál. 151. löggjafarþing 2020-2021.

Frumvarp til laga um breytingar á barnaverndarlögum, nr. 80/2002 (barnaverndarþjónusta, samþætting o.fl.), sbr. þskj. 1221 – 731. mál, 151. löggjafarþing 2020-2021.

Birtar heimildir

Ársskýrsla Barnaverndarstofu 1995-1999.

Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2000.

Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2001.

Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2002.

Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2006 – 2007.

Ársskýrsla Barnaverndarstofu 2014 - 2015.

Ársskýrsla Laugalands 2001.

Ársskýrsla Laugalands 2002.

Ársskýrsla Laugalands 2003.

Ársskýrsla Laugalands 2005.

Ársskýrsla Laugalands 2006.

Ársskýrsla Umboðsmanns barna 2001.

Ársskýrsla Umboðsmanns barna 2002.

Ársskýrsla Varpholts 1997.

Ársskýrsla Varpholts 1998.

Ársskýrsla Varpholts 1999.

Ársskýrsla Varpholts 2000.

Bragi Guðbrandsson, *Að byggja brýr. Barnvænleg og þverfagleg málsmeðferð kynferðisbrota gegn börnum*. Í Hinn launhelgi glæpur. Kynferðisbrot gegn börnum. (Ritstj. Svala Ísfeld Ólafsdóttir). Háskólaútgáfan, Reykjavík 2011, bls. 377-394.

Kjartan Bjarni Björgvinsson og Kristín Benediktsdóttir, 2017. *Úttekt á málsmeðferð og efnislegri athugun ráðuneytisins í kjölfar kvartana barnaverndarnefnda í Reykjavík, Hafnarfirði og Kópavogi vegna Barnaverndarstofu og forstjóra hennar*.

Meðferðarheimilið Laugaland 1997 – 2007. Barnaverndarstofa. 2007.

Niðurstöður viðhorfskannana á meðferðarheimilum Barnaverndarstofu 2002-2010. 2012.

Ólöf Ásta Farestveit, *Barnahús*. Í Hinn launhelgi glæpur. Kynferðisbrot gegn börnum (ritstj. Svala Ísfeld Ólafsdóttir). Háskólaútgáfan, Reykjavík, 2011, bls. 395-413.

„Skýrsla nefndar skv. lögum nr. 26/2007. Áfangaskýrsla nr. 3. Könnun á starfsemi Upptökuheimilis ríkisins 1945-1971, Unglingaheimilis ríkisins 1971-1994 og meðferðarheimilisins í Smáratúni og á Torfastöðum 1979-1994 (2011).

Skessuhorn 19. febrúar 2008. *Meðferðarheimilinu á Hvítárbakka lokað*
<http://skessuhorn.rat.nepal.is/frettir/nr/68219/>

Staðlar fyrir vistun eða fóstur barna á vegum barnaverndaryfirvalda (2. útg.). 2011.

Viðauki 1: Vistunarsamningur

Barnaverndarstofa

Vistunarsamningur

Barnaverndarnefnd _____ sem vistunaraðili
og meðferðarheimilið _____
gera með sér þennan vistunarsamning ásamt forsjáraðilum viðkomandi barns.

Nafn barns:

kt. _____

Foreldrar:

Móðir

kt. _____

Stjúpa

kt. _____

Lögheimili

Atvinna

Vinnustaður

Heimasími

Vinnusími

Faðir

kt. _____

Stjúi

kt. _____

Lögheimili

Atvinna

Vinnustaður

Heimasími

Vinnusími

Forsjáraðilar:

Lögráðamaður barns:

kt. _____

Markmið meðferðar:

Hér skal getið um meginmarkmið meðferðarinnar sem aðilar þessa samnings eru sammála um að stefnt skuli að:

Barnaverndarstofa**Umgengni á dvalartíma:**

Við kynforeldra:

☐ báða☐ móður☐ faður

Við aðra nákomna barni:

Nafn	heimili	sími
Nafn	heimili	sími
Nafn	heimili	sími
Nafn	heimili	sími

Um umgengni og önnur samskipti barns við forsjáraðila og aðra nákomna fer eftir reglum um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu (sjá 4. gr.) og reglum viðkomandi meðferðarheimilis nema barnaverndarnefnd sem vistar barn taki ákvarðanir um annað fyrirkomulag. Hér getur verið um að ræða heimsóknir, heimfararleyfi barns og fyrirkomulag þeirra, símtöl, bréf, gjafir o.þ.h. Barni er ekki heimil einkaotkun á farsíma meðan á vistun stendur.

Athugasemdir:

Framfærsla og annar kostnaður:

Meðferðarheimili greiðir kostnað vegna almennrar lækniþjónustu frá heilsugæslu sem heimilið telur þörf á af tilefnum sem koma upp á meðan á meðferð stendur, svo og vegna rannsókna sem gerðar eru skv. 2. mgr. 13. gr. reglna Barnaverndarstofu um réttindi barna og beitingu þvingunar á meðferðarheimilum. Forsjáraðilar greiða allan kostnað vegna lækniþjónustu, svo sem kostnað vegna þjónustu geðlækna, tannlækna eða annarra sérfræðinga þar með talinn allan ferðakostnað, enda skal ekki óskað eftir slíkri þjónustu nema í samráði við forsjáraðila (sbr. Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila, 17. gr.). Um ábyrgðaraðila vegna annars kostnaðar s.s. heimfararleyfa skal getið hér að neðan:

Meðlagsgreiðslur:

Vistunaraðila ber að sjá til þess að forsjáraðilar greiði eða að meðferðarheimili berist með barni sem samsvarar einu meðlagi á mánuði, eins og Tryggingastofnun ríkisins ákveður hverju sinni. Forsjáraðili felur meðferðaraðilum ráðstöfun meðlagsins að öllu leyti. Meðferðaraðilar ráðstafa meðlaginu til að greiða fyrir daglegar þarfir barnsins, sem ekki telst eðlilegt að greiða með rekstrarfé heimilisins – t.d. greiðslu vasapenings, ýmissa nauðsynjavara og fyrir þátttöku í tómstundum s.s. ferðalögum, leikhúsferðum o.fl. Meðferðaraðila er heimilt að gera barni að greiða fyrir skenmdir sem það veður á eigum annarra af vasapeningi/meðlagi. Meðferðaraðilar halda yfirlit yfir ráðstöfun meðlagsins fyrir hvert barn og skila því til forráðamanna við útskrift (sbr. Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila, 14. gr.)

Athugasemdir:

Barnaverndarstofa

Samstarf - verkaskipting:

Starfsmenn barnaverndarnefnda og forsjáraðilar mæta á samráðsfundi sem halda skal á meðferðarheimili nema sérstaklega standi á. Samráðsfundi skal halda eigi sjaldnar en 4-5 sinnum á ári að meðtöldum inn- og útskriftarfundum. Starfsmaður meðferðarheimilis ber ábyrgð á að rituð sé fundargerð.

Meðferðarheimilið mun boða til fundanna. Meðferðaraðili skilar til vistunaraðila samantekt og tillögum um framhald meðferðar eigi sjaldnar en á 6 mánaða fresti. Í fyrsta sinn 5 mánuðum eftir að meðferð hefst (sbr. Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila, 12. gr.).

Athugasemdir

Fyrsti samráðsfundur verður haldinn:

dags.

staðsetning

Forsjáraðilar skulu sækja sér stuðning og/eða meðferð meðan á dvöl barnsins stendur. Forsjáraðilar munu gera grein fyrir þessum stuðningi á samráðsfundum. Hér skal geta um þann stuðning sem forsjáraðilar munu nýta sér í tengslum við meðferðardvölina:

Hér skal geta um þann stuðning sem vistunaraðili mun bjóða forsjáraðilum upp á meðan á dvöl barnsins stendur:

Dvalartími:

Vistunarsamningur skal gera í mesta lagi til eins árs í senn. Samninginn skal endurskoða eftir 6 mánaða dvöl. Gera skal nýjan samning að lokinni eins árs dvöl.

Dvöl hefst / hófst: _____ Fyrirhuguð lok: _____

Útskrift:

Eigi síðar en tveimur mánuðum fyrir útskrift skulu starfsmenn meðferðarheimilis skila stuttri greinargerð og skriflegum tillögum til vistunaraðila. Starfsmenn barnaverndarnefnda skulu, í samráði við meðferðarheimili og forsjáraðila, gera skriflega áætlun um áframhaldandi meðferð máls, að jafnaði mánuði áður en að útskrift barns kemur. Að lokinni meðferð skulu starfsmenn meðferðarheimilis skila greinargerð til vistunaraðila um meðferðarferli ásamt tillögum um framhald (sbr. Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila, 13. gr.).

Ef vistunarsamningur er gerður til 6 mánaða eða skemmri tíma skulu starfsmenn meðferðarheimilis skila skriflegum tillögum til vistunaraðila eigi síðar en tveimur vikum eftir útskrift. Á útskriftarfundum sitja forsjáraðilar, barnið, starfsmenn barnaverndarnefnda og meðferðarheimilis. Á fundinum er farið yfir skriflega áætlun um áframhaldandi meðferð máls (sbr. Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila, 8. gr.).

Meðferðaraðilar skulu skila afriti af öllum ofangreindum skýrslum til Barnaverndarstofu.

Ath. Um aðra þætti samstarfsaðila þessa samnings vísast í „Reglur um samstarf barnaverndarnefnda og meðferðarheimila undir yfirstjórn Barnaverndarstofu“ sem tóku gildi 1. mars 2001. Einnig vísast í „Reglur um réttindi barna og þvingu þvingunar á meðferðarheimilum undir yfirstjórn Barnaverndarstofu“ sem tóku gildi 1. febrúar 1999.

Barnaverndarstofa

Annað:

Forsjáraðilar hafa kynnt sér starfsemi meðferðarheimilisins þ.m.t. reglur, tímstundir, skóla, vinnu og markmið. Forsjáraðilar samþykkja að viðkomandi barn taki fullan þátt í starfseminni. Jafnframt gefa forsjáraðilar fullt leyfi til að kalla til lögreglu ef talin er þörf á vegna hegðunar barnsins. Meðferðarheimilið skal ávallt tilkynna vistunaraðila tafarlaust um slíkar aðgerðir og ber vistunaraðili ábyrgð á því að hafa samband við forsjáraðila.

Athugasemdir:

Að samningi þessum standa:

Forsjáraðilar

Undirskrift

Undirskrift

F.h. barnaverndarnefndar sem vistunaraðili

Undirskrift

F.h. meðferðarheimilis

Undirskrift

Undirskrift

Dags. undirskriftar

Ath. Frumrit af vistunarsamningi skal vera til á meðferðarheimilinu en aðrir samningsaðilar fá afrit. Afrit af vistunarsamningi skal sent Barnaverndarstofu. Berist ekki athugasemdir stofunnar telst vistunarsamningurinn samþykktur.

Viðauki 2: Ýmsar reglur Varpholts

Símareglur á Laugalandi

1. þrep.

Á fyrsta þrepi er aðeins heimilt að hringja eitt símtal á viku og þá einungis til foreldra.

2. þrep.

Á öðru þrepi má hringja tvö símtöl á viku til foreldra.

3. þrep. (meðferðarsamningur)

Á þriðja þrepi má hringja þrjú símtöl á viku til foreldra, systkina, afa og ömmu. Má svara í síma staðarins.

4. þrep. (ofurþrep)

Á fjórða þrepi má hringja eftir þörfum í ættingja og vini sem foreldrar og meðferðaraðilar hafa samþykkt.

Símtöl skulu ekki vera lengri en tíu mínútur í senn.

Viðtaka símtala og hringingar unglunga eru frá kl. 19.00-22.00. Sá starfsmaður sem heimilar hringinguna, sér um að panta símtalið og býður eftir að réttur aðili komi í símann. Hann skráir tímalengd samtalsins og á að vera viðstaddur meðan símtalið fer fram (gildir fyrir 1. & 2. þrep).

Ef unglingur slítur ekki samtalinu á réttum tíma, má taka símann úr sambandi. Einnig ef hringt er kl. ca. 21.55 þá hefur viðkomandi bara þessa stuttu stund til að tala.

Foreldrar eru beðnir að hringja ekki eftir 22.00.

Ef nauðsyn krefur, er hægt að ná í forstöðuhjón eftir þennan tíma í síma **461 3913**.

Ef starfsmaður hefur minnsta grun um að sá sem hringir eða að sá sem hringt er til sé í einhverju annarlegu ástandi, þá er heimilt að neita viðkomandi um símtalið (gildir einnig foreldra).

Laugaland, meðferðarheimili

Reglur

1. Öll neysla áfengis, nikotíns eða annarra fíkniefna er bönnuð. Lyf skulu ævinlega tekin samkvæmt læknisráði og skal aldrei enda lyfjanoðkunn án samráðs við lækni. Öll lyf skulu geymast og útdeilast af starfsfólki.
2. Heimilisfólk skal sýna hvort öðru virðingu í orðum og framkomu. Baktal og skemmtisögur af sjálfum sér eða öðrum í neyslu er bannað.
3. Skylduþátttaka er í allri dagskrá heimilisins, þar með töldum AA-fundum, samtölum, hópvinnu, máltíðum, gönguferðum eða annari útiveru og öðru því sem til er ætlast hverju sinni.
4. Allt sem talist getur hafa neyslu-, andþjóðfélagslega-, dauða- eða sjálfseyðandi tengingu að mati starfsmanna er bannað. Svo sem tónlist, myndir/plaköt, fatnaður, hringir í nafla, augnbrúnum, nefi, tungu, eða hringaröð í eyrum.
5. Fjármál vistunglinga eru í umsjá forstöðuhjóna sem geyma alla fjármuni og greiðslukort (sjá sérreglur um fjármuni).
6. Öllum ber að ganga snyrtilega um hús og húsmuni (sjá herbergisreglur).
7. Vistunglingar skulu alltaf láta starfsmenn vita af ferðum sínum ef þeir ætla út úr húsi.
8. Einungis er heimilt að hringja á milli klukkan 19 og 22 á kvöldin og þá samkvæmt ákveðnum reglum (sjá símareglur).

Herbergisreglur

1. Óheimilt er að fara inn á herbergi hjá öðrum.
2. Óheimilt er að fá lánaðar eigur hjá öðrum s.s. fatnað, snyrtivörur, geisladiska, skó og fl.
3. Hafa skal fataskáp og skúffur vel skipulagðar.
4. Herbergið á alltaf að vera snyrtilegt t.d. búið um rúm, dregið frá gluggum og öll föt sem ekki er verið að nota skulu vera geymd inn í skáp.
5. Ganga skal frá þvotti strax og hann kemur og skila kórflu aftur í þvottahús.
6. Útifatnaður og skór skulu geymd í fatageymslu við inngang í kjallara.
7. Óheimilt er að hengja upp myndir nema í samráði við húsráðendur.
8. Öll notkun hljómflutningstækja er bönnuð þar til á vissu þrepi.
9. Öll notkun heyrnartækja til tengingar við hljómflutningstæki er bönnuð.
10. Öll vasataeki t.d. (diskman, walkman, minidisk) eru bönnuð.
11. Slökkt skal á öllum hljómflutningstækjum um leið og ljós eru slökkt.
12. Allar ferðatöskur skulu geymdar í geymslu, en ekki á herbergjum.
13. Þegar skilið er við herbergið mannlaut skal ætíð slökkva ljós og slökkva á hljómflutningstækjum.

Herbergiseftirlit fer fram tvisvar á dag. Áður en unglingar fara í skólann að morgni og aftur að kveldi.

Þvottahússtörf og herbergjaeftirlit

Þvottahússtörf:

Hver unglingur er eina viku í senn í þvottahúsinu. Hann á að hengja þvottinn upp á réttan hátt og setja í þurrkara það sem getur/má fara í hann. Hann lærir að brjóta þvottinn saman á fallegan og snyrtilegan máta. Það er enginn sérstakur tími, sem þessi störf eru unnin á, þess vegna þarf sá sem er í þvottahúsinu að vera tilbúinn að fara í vinnu þegar starfsmaður kallar á hann og öll störf eru unnin undir leiðsögn starfsmanns.

Áður en þvottur er þvegin:

Á að snúa honum við, þannig að hann snúi rétt. Það er enginn, sem hefur áhuga á að handfjatla óhrein föt annarra. Sé þetta ekki gert verður þvotturinn ekki þvegin. Ef óskað er eftir að fötin séu þvegin á röngunni, þá þarf að tilkynna það starfsmanni.

Heimilið ber ekki ábyrgð á fatnaði sem glatast. Ef um þvott er að ræða sem verður að handþvo, verður eigandinn að þvo hann sjálfur. Ef slíkur þvottur slæðist með í þvottakörfuna og eyðileggst í þvotti, er það alfarið á ábyrgð eiganda.

Herbergiseftirlit:

Hann fer með starfsmanni og gerir úttekt á herbergjunum tvisvar á dag. Hann merkir við athugasemdir.

Laugaland 01.01.01.

Þvottur

Það eru tveir þvottadagar á viku : **Mánudagar** og **Þriðjudagar**.

Á **mánudögum** er þvegið af fjórum unglingum. Þau fá þvottinn afhentann á þriðjudögum.

Á **þriðjudögum** er þvegið af öðrum fjórum. Þau fá þvottinn afhentann á miðvikudögum. Ekki má fjarlægja þvott af snúrunum nema í samráði við starfsmann. Síðan á að ganga snyrtilega frá öllum þvotti inn í fataskápa og skila þvottagrindum í þvottahúsið.

Undantekning er gerð á leikfímifatnaði, hann er þvegin eftir þörfum.

Allur fatnaður á að vera vel merktur og hefur hver unglingur ákveðið númer sem hann fær áður en hann kemur.

Óheimilt er með öllu að skipta um föt við aðra eða versla með fatnað á nokkurn hátt.

Heimilið tekur ekki ábyrgð á fatnaði sem skemmist í þvotti eða glatast. Ef um þvott er að ræða sem verður að handþvo, verður eigandinn að þvo hann sjálfur.

Laugaland 01.01.01.

Handklæðabankinn

Unglingurinn fær 2 baðhandklæði á viku, þau eru afhent á fimmtudögum. Hver unglingur hefur ákveðinn lit á handklæði, hann ber ábyrgð á að það týnist ekki og einnig gagnvart illri meðferð og skemmdum. Hver unglingur hefur aðgang að 6 handklæðum. Handklæðin eru merkt heimilinu.

Hvert handklæði kostar 1000 kr.

1.	Vínrautt
2.	Brúnt
3.	Dökkblátt
4.	Mosagrænt
5.	Bleikt
6.	Ljósblátt
7.	Appelsínugult
8.	Karrýgult

Laugaland 01.01.01.

Meðferð fjármuna

1. Vasapeningur er þrepatengdur frá 250 til 1000 kr. á viku.
2. Unglingurinn borgar 5000 kr. á mánuði í söfnunarsjóð, sem heimilið á og ráðstafar í nafni viðkomandi unglings.*
3. Ef unglingurinn skemmir innanstokksmuni, verður uppvís af þjófnaði eða misnotkun á eignum annarra, greiðir hann það úr söfnunarsjóði.
4. Allan kostnað af stroki s.s. ferð unglings aftur til meðferðarheimilis, starfsmanna eða foreldra vegna funda eða til að sækja unglinginn, greiðir unglingurinn úr söfnunarsjóð.
5. Meðferðaraðilar lána ekki peninga fyrir klippingu, fatnaði eða snyrtivörum.
6. Stranglega er bannað að fá lánaða peninga hjá öðrum vistunglingum og/eða starfsfólki.
7. Unglingur má ekki stofna til skuldar í skóla, félagsmiðstöðvum eða annars staðar þar sem lánstraust getur verið fyrir hendi.
8. Meðferðaraðilar fara í banka 1 x í viku og gefa þá upp stöðu reiknings. Ef ekki er inneign fyrir vasapening, þá fellur hann niður þar til næst.
9. Vasapeningar: 1. þrep 0 kr. 2. þrep 250 kr. 3. þrep 1000 kr. 4. þrep 1000 kr. eða meira eftir samkomulagi.

* Söfnunarsjóður er geymslusjóður hluta fés þess sem greitt er sem meðlagsgreiðsla. Í söfnunarsjóð er greitt af meðlagsgreiðslu hvers mánaðar 5.000,-kr. Fé þetta skal nota til að standa straum af kostnaði sem til er stofnað af vistunglingi og óeðlilegt getur talist að rekstraraðilar skulu greiða s.s. kostnaði vegna stroks, skemmda, þjófnaðar og fl. Sé sjóður þessi óskertur í lok hvers skólaárs og unglingur kominn á það þrep að njóta fulls trausts (þrep 3), er farið í ferðalag fyrir andvirðið, oftast til útlanda. Geti unglingur hins vegar af einhverjum ástæðum ekki farið með í ferðina, fá forsjáraðilar upphæðina endurgreidda við útskrift.

Laugaland 01.01.01.

Hvað gerist við strok

1. Allar persónulegar eigur unglingsins eru gerðar upptækar og þeim pakkað niður.
2. Ef unglingurinn kemur ekki aftur verða eigur hans ásamt uppgjöri fjármála sent til forsjáraðila, þegar því verður við komið (ekki seinna en mánuði frá sliti samnings).
3. Meðferðaraðilar bera þá ekki ábyrgð á að allar eigur unglingsins skili sér aftur.
4. Allur kostnaður af stroki s.s. ferðakostnaður fyrir ungling, starfsmann eða foreldri, verður greiddur af meðlagi/söfnunarsjóði viðkomandi unglings.
5. Eftir strok verður farið yfir allar persónulegar eigur unglingsins, þar með talinn fatnað og verður unglingi úthlutað fötum til að vera í þar til því er lokið.
6. Þegar unglingurinn kemur aftur eftir strok fer hann á byrjunarþrep.

Laugaland 01.01.01

Eldhússtörf fyrir mat

Mánudaga-föstudaga:

Hver unglingur er eina viku í senn í eldhúsinu (fyrir mat). Hann tekur úr uppþvottavélinni og gengur frá leirtauinu á sinn stað. Hann hjálpar til við að undirbúa máltíðir, svo sem að taka til matinn og sinnir þeim verkum sem starfsmaður biður hann um. Hann bakar líka vöflur, pönnukökur eða annað sem starfsmaður biður hann um.

Hann leggur á borð og sér til þess að eldhúsið sé snyrtilegt. Þrífur þau áhöld sem hann hefur notað og ekki telst eðlilegt að aðrir þrifi, eða/og ekki mega fara í uppþvottavélina. Ef það er frí í skólanum, þá er vinnuskilda í hádeginu, hefst þá vinna kl. 11.00.

Laugardaga og sunnudaga:

Alveg eins og virka daga, nema þá bætist við aðstoð við hádegisverð á sunnudögum, hann mætir þá kl. 11.00.

Öll vinna skal unnin í samráði við starfsmann.

Á sunnudögum tekur nýr umsjónarmaður við.

Laugaland 01.01.01.

Eldhússtörf eftir mat

Mánudaga-föstudaga:

Hver unglingur er eina viku í senn í eldhúsinu, hann hjálpar til við að ganga frá eftir máltíðir. Gengur frá afgöngum í samráði við starfsmann. Raðar í uppþvottavél. Þurrkar af borðum og bekkjum. Sér til þess að vaskar og svæðið í kringum vaskana sé hreint.

Eftir kvöldmat á að raða stólum upp á borð og sópa vel bæði eldhús og borðstofu.

Ganga að þessu loknu frá stólum aftur á sinn stað.

Laugardaga-sunnudaga:

Alveg eins og virka daga.

Eftir máltíðir fer hver og einn með sitt leirtau, hreinsar af því og skolar. Leggur það síðan í stafla fyrir ofan uppþvottavélina.

Öll vinna skal unnin í samráði við starfsmann.

Á sunnudögum tekur nýr umsjónarmaður við.

Laugaland 01.01.01.

Vakningameistari og umsjón með forstofu

Vakning:

Hann hefur vekjarklukku inni hjá sér og á að sjá um að vekja aðra unglinga í húsinu á fyrirfram ákveðnum tíma. Hann er fyrstur upp í sófa á morgnana og sér til þess að unglingarnir séu mættir á réttum tíma á morgunfund.

Umsjón með forstofu:

Hann á að sjá til þess að alltaf sé vel gengið um forstofuna. Allir skór séu frágengnir í viðkomandi skóhillur á kvöldin. Athuga einnig að ekki sé fatnaður á gólfinu. Læsa útihurð og slökkva ljós á kvöldin.

Á sunnudögum tekur nýr umsjónarmaður við.

Öll vinna skal unnin í samráði við starfsmann.

Laugaland 01.01.01.

Aðstoðarmaður starfsmanns

Aðstoðarmaður starfsmanns:

Hann hjálpar starfsmanni við þau verk sem þarf að vinna en eru ekki skilgreind sem embættisverk. Til dæmis, þurrka úr skápum, þússa glugga og ýmislegt sem til fellur.

Hann gengur líka í störf þess unglings sem ekki er heima. Einnig getur hann þurft að aðstoða aðra unglinga.

Laugaland, 01.01.08

Mánudags- og fimmtudagsþrif

Herbergi: Hver og einn unglingur skal sjá um þrif á sínu herbergi. Fjarlægja og ganga frá öllum lausum munum s.s. fötum, bókum, snyrtivörum og ganga frá því á sinn stað. Þurrka úr hillum og gluggum. Sopa eða ryksuga og skúra. Taka þarf rúm fram. Skipta skal á rúmfötum annan hvern fimmtudag.

Alltaf að byrja á herbergjunum fyrst, síðan önnur verk.

1. Forstofan, fata- og skógeymsla:

Forstofa: Allir hlutir fjarlægðir, sem ekki eiga að vera þar t.d. leikföng, fatnaður, verkfæri og annað lauslegt. Ganga skal frá öllu í samráði við starfsmann. Skór og mottur teknar út og mottur dustaðar. Þurrka af hurðum og hurðakörmum. Skúrað.

Fata- og skógeymsla: Þurrkað úr skóhillum og skóm raðað á réttan stað. Ryksugað og skúrað.

2. Neðri gangur, stigi niður í forstofu og forstofa aðalinngangur:

Neðri gangur og stigi niður: Ryksuga, þurrka úr gluggum og hillum. Þurrka óhreimindi af veggjum og þússa spegil. Þvo gólf í leikherbergi.

Forstofa: Ryksuga og skúra. Dusta mottur, þurrka af veggjum og hurðum.

3. Þvottahús, baðherbergi og gestaherbergi:

Þvottahús: Allir hlutir fjarlægðir sem ekki eiga að vera þar, t.d. leikföng, fatnaður, verkfæri og annað lauslegt. Ganga skal frá öllu í samráði við starfsmann. Þurrka af hillum, borði, gluggum og bekkjum (ekki bara í kringum hluti heldur þarf að færa hlutina úr stað). Setja allar þvottagrindur og aðra lausa muni upp á bekk. Ryksuga vel út í öll horn, meðfram þvottavélum og undir ofnum. Svo þegar allir hafa lokið við sín þrif er skúrað vel yfir aðurnefnda fleti. Tæma ruslafötu, og sjá til þess að allir óhreinir þveglar og klútar séu í tilheyrandi þvottadalli. Við lok þrifa á að ganga snyrtilega frá fötum, kústum og þveglum.

Baðherbergi: Vaskur og borð í kringum vask þvegið. Tannburstaglós þvegin. Bætt við WC- pappír og sápu. Henda tómum tannkremis- og shampoo glösum. Spegill þússaður. Baðkar þrifið. WC þvegið að innan og utan. Gólf sópað og skúrað. Sett nýtt handklæði. Tæma rusladall og hann þrifið (muna eftir plastpokunum).

Gestaherbergi: Sjá til þess að rúm sé tilbúið fyrir gesti. Þurrka úr glugga og T.V. Ryksuga og skúra. (Ef enginn hefur nýtt sér herbergið fellur þetta starf niður)

Mánudags-og fimmtudagsþrif framh.

4. Snýrtingar á efri og neðri hæð:

Snýrtingar neðri hæð: Vaskur og blöndunartæki þússuð. Speglar þússaðir. Sturtubotn, blöndunartæki og hurðir í sturtu þvegið. Henda öllum tómum tannburstatúbbum og shampooöglösum. Tæma rusladall og hann þrifinn. (muna að setja plastpoka í hann). Þvo tannburstakrúsir. WC þvegið að utan og innan. Þurrka af hurðum og úr gluggum. Bæta við WC-pappír, handsápu og setja hrein handklæði. Ryksuga/sópa og skúra gólf.

Snýrting á efri hæð: Vaskur og blöndunartæki þússuð. Spegill þússaður. Bæta við WC-pappír og handsápu. Tæma rusladall og hann þrifinn (muna að setja plastpoka í hann). Þurrka af veggjum og hurðum. Ryksuga/sópa og skúra gólf.

5. Stofan og borðstofan:

Stofan og borðstofan: Þurrka úr hillum, gluggum og borðum. Þússa glugga og glerhurðir eftir þörfum. Þurrka af T.V. Raða bókum og geisladiskum á rétta staði. Henda gömlum blöðum. Eldhússtólar settir upp á borð og þrifa ló sem sest undir fæturnar. Þegar ryksugað og skúrað er þarf að taka fram sófann og þurrka undan honum, ásamt því að þurrka undan ofnum og hillum.

6. Eldhús og ræstiherbergi:

Eldhús: Þússa glugga og þurrka af gluggakistum, skápahurðum, viftu, bakarofni, ísskáp og uppþvottavél. Þrifa flísar fyrir ofan eldavél og áhaldakrús. Þrifa alla vaska og borðbekki. Þurrka úr vaskaskápum. Tæma rusladalla og þrifa þá. Ryksuga/sópa og skúra.

Ræstiherbergi: Ávallt skal þrifa ræstiherbergið þegar öll önnur þrif eru búin á efri hæð. Þurrka úr hillum og þrifa í kringum vaska. Sjá til þess að ryksugan og allir kústar hangi á sínum stað. Ryksuga/sópa og skúra. Fara með óhreina klúta í þvottahús.

7. Efri hæð, símapall, stíginn niður og hobbyherbergi.

Efri hæð, símapallur og stíginn niður: Þurrka af hillum og glugga á símapall og raða upp bókum sem eru í ólagi. Þurrka kám af veggjum. Ryksuga.

Hobbyherbergi: Þurrka úr gluggum, borði, tölvuskáp og tölvu. Þurrka af skápum, hurð og kám á veggjum. Ef það er dót á borðinu þá talið við starfsmann og fáið hjálp við að koma því fyrir. Ryksugað/sópað og skúrað.

8. Aðstoðarmaður starfsmanns:

Hann hjálpar starfsmanni við þau verk sem þarf að vinna og ekki eru tekin fram á þessum lista s.s. þurrka úr skápum, þússa glugga og ýmislegt sem til fellur. Hann gengur líka í störf þess unglings, sem ekki er heima. Einnig getur hann þurft að aðstoða aðra unglinga.

Laugaland 01.01.01.

Útistörf og bílaþrif

Vetur:

Mánudaga – föstudaga:

Á morgnana, milli morgunverðar og skóla, skal moka, skafa eða sópa allan snjó frá suður-og austur inngöngum allt eftir því sem við á hverju sinni og tími vinnst til. Skal starfsmaður meta þörfina hvern morgun. Moka skal góða gönguleið að suður inngangi og vel frá austurdyrum. Síðdegis skal hreinsa snjó eftir þörfum hafi snjóað eða skafið frá því um morguninn, eða ekki náðst að klára áður en skóli byrjaði. Jafnframt skal tína allt laust rusl af lóð, stéttum og bílastæði, safna því í poka og henda. Aðgæta skal sérstaklega á kvöldin, hvort eitthvað lauslegt hafi orðið eftir úti eftir litlu börnin eins og snjópotur, föt, skóflur eða annað og koma því í hús fyrir nóttina.

Laugardaga-sunnudaga:

Hreinsa skal allan snjó einu sinni hvorn daginn bæði sunnan og austan við hús. Skal starfsmaður meta þörfina og finna heppilegan tíma fyrir verk íð. Jafnframt skal tína allt laust rusl af lóð, stéttum og bílastæði, safna því í poka og henda.

Skila skal af sér verkinu á laugardegi, eftir mokstur.

Sumar:

Mánudaga-föstudaga:

Sópa og þrifa stéttar eftir þörfum og fjarlægja gras sem vex upp á milli hellnana. Tína allt laust rusl af lóð, stéttum og bílastæði. Sjá um að stéttar séu þrifalegar og þrifa hráka. Einu sinni í viku á að slá garðinn og klippa gras meðfram húsi, trjám og runnum. Önnur störf eins og umhirða runnabeða, blóma og málningarvinna er unnin eftir þörfum og í samráði við starfsmann.

Aðgæta skal sérstaklega á kvöldin, hvort eitthvað lauslegt hafi orðið eftir úti eftir litlu börnin eins og hjól, föt, skóflur, dúkkur eða annað og koma því í hús fyrir nóttina.

Bílaþrif:

Einu sinni í viku skulu bílarnir þrífir. Þeir skulu þvegnir að utan, ryksugaðir, þurrkað af öllu, gler þússuð að innan og öllu rusli hent. Æskilegur tími væri laugardagar, eða í samráði um annan tíma.

Á sunnudögum tekur nýr umsjónarmaður við.

Öll vinna skal unnin í samráði við starfsmann.

Laugaland, 01.01.01

Prepakerfi

Árangur, tími og ástundun eru grundvöllur prepahækkunar og til að hækka um þrep þarf að sækja um það með sínum tengli og er þá umsókn tekin fyrir á starfsmannafundi og síðan kynnt á húsfunði. Þrep eru alls fjögur og eru menn misjafnan tíma á hverju þrepi. Til að hækka um þrep þurfa menn þó að vera án mínusa tvær vikur samfellt.

Hvernig hækka/lækka menn um þrep? Því ræður árangur, tími og ástundun. Það er að segja mat á framkomu, ástundun og frammistöðu í skóla, þátttöku í dagskrá meðferðarinnar, frammistöðu í embættisverkum, þrifum, að fara eftir reglum heimilisins og hegðun í ferðum á vegum heimilisins.

Til að ákvarða mat á ofantöldum atriðum er notað plús- og mínuskerfi. Starfsmenn halda bókhald yfir daglegan árangur og gefa + eða – eftir því sem við á. Mínus getur verið kr. 100.- í frádrátt af vasapening ef starfsmaður metur svo. Bíóferðir, bæjarferðir og önnur hlunnindi geta verið í hættu ef menn hafa marga mínusa eða brjóta alvarlega af sér. Eitt alvarlegt brot á reglum getur fellt menn um eitt þrep eða jafnvel sett þá á byrjunarreit aftur.

1.þrep:

Allir unglingar sem koma í meðferð byrja á 1.þrepi. Einnig þeir sem koma aftur eftir stök.

Fyrsta þrepið getur varað í viku og lengur ef þörf krefur.

Unglingurinn getur sjálfur sótt um að hækka um þrep. Hann verður þá að vera tilbúinn að fara eftir reglum og kröfum heimilisins, skólans og vera tilbúinn að standa undir þeim væntingum sem gerðar eru til hans.

Þá mun starfsmaður (tengill) fara með honum í gegnum reglurnar.

- Símtal 1x á viku undir eftirliti til foreldra.
- Engir vasapeningar.
- Er með starfsmanni, er á efri hæð og aðstoðar v/ þau heimilisstörf sem til falla.
- Tekur ekki þátt í hefðbundinni dagskrá heimilisins.
- Engar snyrtivörur

2.þrep:

- Fær að fara í skóla.
- Má stunda AA-fundi og annað félagsstarf undir eftirliti.
- Fær 250 kr í vasapening.
- Má nota snyrtivörur í hófi.
- Fær að fara í ferðir utan heimilis með starfsfólki.

- Fær að hringja 2x í viku í foreldra í 10 mín í senn.
- Lýkur 1.spors verkefni m/tengli í upphafi þrepsins.

3.prep: (hefst eftir lágmark 3 mánuði)

Gerð meðferðarsamnings um ábyrgð á eigin bata.

- Unglingur fer eftirlitslaus á AA-fundi og í annað félagsstarf heimilisins.
- Má svara í síma heimilisins.
- Fer í árlega ferð heimilisins.
- Fær 1000 kr í vasapening.
- Bíóferð 1x í mánuði á kostnað meðferðarheimilisins.
- Fær pizzuveislu í tilefni árangursins (aðeins einu sinni).
- Má hringja 3x í viku.
- Má nota snyrtivörur í hófi.
- Fær að senda bréf og taka við bréfum
- Má stunda líkamsræktarstöð að því tilskyldu að íþróttar- og sundtímar meðferðarheimilisins og skólans séu mjög vel sóttir.

4. prep: (ofurþrep)

- Má fara án eftirlits í bæinn.
- Fær bíóferð 1x í mánuði á kostnað meðferðarheimilisins, oftast ef vill á eigin kostnað.
- Má fara í heimsókn á herbergi hjá öðrum (með leyfi þess/þeirra sem dvelur í herberginu).
- Má heimsækja vini sem meðferðaraðilar samþykkja.
- Getur sótt um að fara í ökutíma og ökuþróf (á eigin kostnað).
- Má fara á kristilegt unglingamót án eftirlits.
- Möguleiki að lengja og fjölga helgarleyfum með samþykki foreldra.
- Fær að fara út að borða á góðan stað í tilefni árangursins (aðeins einu sinni).
- Má vera ein í bænum og taka ábyrgð á öðrum með sér.
- Fær 1000 kr. eða meira í vasapening eftir þörfum og samkomulagi.
- Má hringja í foreldra eftir þörfum og taka við símtölum frá félögum sem foreldrar og meðferðaraðilar hafa samþykkt.
- Fær að taka við pósti og bréfum og senda bréf.

Prepakerfið á Laugalandi

Prepin eru alls fjögur og eru menn misjafnan tíma á hverju þrepi. Til að hækka um þrep þarf að vinna ýmiss verkefni sem eru breytileg allt eftir vanda hvers og eins, aldri og þroska og stöðu í meðferðinni.

Hugsunin á bak við prepakerfið byggist á því að hjálpa, einfalda og útskýra bæði fyrir unglingnum og ekki síður fyrir starfsfólkinu hvar unglingurinn stendur hverju sinni. Auðvelt á að vera að sjá og staðsetja ungling á þrepunum og hjálpa honum að skilja hvers vænst sé af honum til að ná frekari árangri í meðferðinni.

Sú hætta vofir í vissum tilfellum yfir “þriðja þrepinu” að unglingur sem þangað er kominn telji að það þrep nægi sér til að komast af í meðferðinni og sjái því ekki ástæðu til að reyna við “fjórða þrepið”.

Hvernig hækkar maður um þrep?

Hvert þrep tekur mið af þroska unglingsins, innsæi í eigin vanda og löngun til að gera breytingar á lífi sínu. Því er ljóst að oft þarf marga mánuði til að komast upp um þrep. Erfitt getur verið fyrir unglinginn að taka mið af öðrum í meðferðinni þar sem meðferðaráherslur eru einstaklingsbundnar og því oft um ólík verkefni og áherslur að ræða hjá hverjum og einum.

Mat á framkomu á heimilinu og í skólanum ræður miklu um hvernig maður getur hækkað um þrep. Þátttaka í dagskrá meðferðarinnar, embættisverkum og húsþrifum er metin ásamt vilja til að fara eftir reglum heimilisins.

Hegðun í ferðum á vegum heimilisins, framkoma og samskipti við alla sem að meðferðinni koma, bæði unglinga og starfsfólk.

Á vikulegum fundum með starfsfólki, kennurum og sálfræðingi heimilisins er svo þrepastaðan metin hjá hverjum og einum hverju sinni.

Eitt alvarlegt brot á reglum getur fellt menn um þrep eða jafnvel sett þá á byrjunarþrep aftur.

Laugaland, 20.12.2005

1. þrep: (byrjunarþrepið)

Allir unglingar sem koma í meðferð byrja á 1.þrepi. Einnig þeir sem koma aftur eftir stök, án tillits til áður áunninnar þrepastöðu.

- Símtal 1x á viku **undir eftirliti**, frá foreldrum á umsömdum tíma.
- Engir vasapeningar.
- Skál halda til á efri hæð og aðstoða við þau heimilisstörf sem til falla.
- Tekur ekki þátt í hefðbundinni dagskrá heimilisins.
- Engar snyrtivörur.

Það sem ætlast er til af fyrsta þrepara

Þeir sem eru að koma nýir í meðferðina fá að **aðlagast** heimilinu í ró og næði, sem þýðir að nýliðinn fær að sofa lengur á morgnana og ekki er lögð mikil pressa á hann um reglur og aðrar skyldur, fyrr en hann óskar eftir því að komast á annað þrep. **Þó er lágmarkstími fyrir nýja unglinga til að aðlagast húsinu 3 dagar.** Unglingur fær ekki afhent dót og fatnað fyrr en hann er komin á 2. þrep

Unglingurinn getur sjálfur sótt um að hækka um þrep og sækir um það skriflega, jafnframt kynnir hann vandamálasögu sína. Hann verður þá að vera tilbúinn að fara eftir reglum og kröfum heimilisins, skólans og vera tilbúinn að standa undir þeim væntingum sem gerðar eru til hans.

Sá sem hefur fallið um þrep missir fyrst og fremst réttindi, en þarf að standa skil á öllum reglum, skyldum og öðrum dagskráliðum, enda eru honum reglurnar kunnugar.

Vinnur í lok þrepsins þau verkefni sem krafist er til þrepahækkunar. Verkefni þessi eru ævinlega einstaklingsbundin og taka mið af vanda hvers og eins.

Laugaland, 20.12.2005

2. þrep: (þátttökuprepið)

Annað þrepið getur hafist eftir nokkra daga í meðferðinni, ef unglingurinn er í samvinnu og er kurteis. Þá mun starfsmaður fara með honum í gegnum reglur heimilisins og þær væntingar sem gerðar eru til hans. Hann afhendir þá starfsmanni þá skartgripa sína sem bannað er að hafa í meðferðinni.

- Fær að fara í skóla.
- Má stunda félagsstarf undir eftirliti starfsfólks.
- Fær 500 kr í vasapening.
- Fær “bragðaref” í tilefni árangursins (aðeins einu sinni).
- Má nota snyrtivörur í hófi í skipulögðum bæjarferðum og á mannamótum, en ekki daglega.
- Fær að fara í ferðir utan heimilis með starfsfólki.
- Fær að taka við samtali frá foreldrum 1 x í viku

Það sem ætlast er til af öðrum þrepara

Annað þrepið er kallað “þátttökuprepið” vegna þess að þá fær maður heimild til þess að taka þátt í öllum dagskrárliðum. Á þessu stigi meðferðarinnar á maður auðvitað eftir að vinna sér inn allt traust og þess vegna fer maður ekkert án starfsmanna eða gerir án eftirlits.

Að treysta er að þekkja. Á öðru þrepi er mikilvægt fyrir unglinginn að reyna að blanda geði við starfsmenn eins mikið og hann getur til að flýta fyrir að starfsfólk læri að þekkja hann, en á þann hátt byggir maður upp aukið traust, allt þar til maður getur farið að sækja um þriðja þrepið.

Á öðru þrepi er þörfin hvað brýnust fyrir að taka leiðbeiningum. Hafi maður haft öll sín ráð í hendi sér jafnvel til margra ára er líklegt að hér komi til einhverra árekstra. Mikilvægt er þá að unglingurinn læri að nýta sér meðferðina. Æfi sig í að taka upp sín vandamál við starfsfólk eða í hóp, en hætti að kvarta í foreldra eða aðra “stutt” komna í meðferðinni.

3. þrep: (ábyrgðarþrepið)

Þriðja þrepið getur hafist eftir þriggja mánaða meðferð, en oftast tekur lengri tíma að ná því.

- Unglingurinn fer að bera ábyrgð á eigin meðferð.
- Unglingurinn má stunda félagsstarf utan heimilisins eftirlitslaus.
- Má svara í síma heimilisins.
- Má nota eigin farsíma í tengslum við tómstundastarf.
- Fær 1000 kr í vasapening.
- Fær pizzuveislu í tilefni árangursins (aðeins einu sinni).
- Má hringja í fjölskyldu 2x í viku (ekki föstudaga og laugardaga).
- Má nota snyrtivörur í hófi.
- Fær að senda bréf og taka við bréfum.

Það sem ætlast er til af þriðja þrepara

Þriðja þrepið er stundum kallað “**ábyrgðarþrepið**”. Sá sem kominn er á þriðja þrep er **ábyrgur**. Hann fer nú sjálfur að bera ábyrgð á framförum sínum í meðferðinni.

Hann er líka **trausts** verður. Honum er nú treyst fyrir að fara að stunda það félagslíf sem kringumstæður, geta og áhugi segja til um. Honum er treyst fyrir umgengni við aðra unglinga, **án** stöðugs **eftirlits** starfsmanna. Hann getur stundað “valfög” í skólanum og/eða sótt tónlistarkennslu. Honum er einnig treyst til að taka þátt í öllu sameiginlegu hópastarfi með öðrum nemendum í tengslum við árshátíðir skólans, “opna daga” eða aðrar upptökur.

Þriðji þreparinn sýnir **frumkvæði**, gengur í sín embættisverk og önnur skyldustörf án leyðinda.

Þriðji þreparinn stendur ekki fyrir né tekur þátt í stroki, undirferli, baktali né öðrum óheiðarleika og **leiðbeinir nýliðum**. Hann lifir **heiðarlegu** lífi og talar sama mál við fullorðna og unglinga.

Vinnur í lok þrepsins þau verkefni sem krafist er til þrepahækkunar. Verkefni þessi eru ævinlega einstaklingsbundin og taka mið af vanda hvers og eins.

Laugaland, 20.12.2005

4. þrep: (ofurþrepið)

Fjórða þrepið getur hafist eftir níu mánaða meðferð, en oftast tekur lengri tíma að ná því.

- Má fara án eftirlits í bæinn.
- Má fara í bíó einu sinni í mánuði á eigin kostnað.
- Má fara í heimsókn á herbergi hjá öðrum (með leyfi þess/þeirra sem býr í herberginu).
- Má heimsækja vini sem meðferðaraðilar samþykkja.
- Getur sótt um að fara í ökutíma og ökupróf á eigin kostnað.
- Möguleiki að lengja og fjölga helgarleyfum með samþykki foreldra.
- Fær að fara á snyrtistofu og láta dekra við sig að eigin vali, fyrir skynsamlegt verð, eða ca. 7000 kr. **Aðeins fyrir þá sem ekki falla af fjórða þrepi.**
- Má vera ein í bænum og taka ábyrgð á öðrum með sér.
- Fær 1200 kr. eða meira í vasapening eftir þörfum og samkomulagi.
- Má hringja í foreldra eftir þörfum og taka við símtölum frá félögum sem foreldrar og meðferðaraðilar hafa samþykkt.
- Fær að taka við pósti og bréfum og senda bréf.

Það sem ætlast er til af fjórða þrepara

Fjórði þreparinn (ofurþrepari) skal vera **fyrirmynd** þeirra sem styttra eru komnir fyrst og síðast.

Ofurþrepari á að **kunna á alla hluti** á heimilinu, geta útskýrt reglur fyrir nýliðum, **leiðbeint öðrum** við verkefnavinnu, **tekið frumkvæði** að vinnu og embættisverkum og þekkir og **passar uppá allar tímasetningar**. Ofurþrepari skal vera til **fyrirmynda í skólanum**. Vinna vel í sinni vinnu og vera **tillitssamur við aðra**. Hann fer alltaf yfir skólatöskuna sína að kvöldi og aðgætir að hann hafi **alla hluti með** fyrir næsta dag bæði bækur, ritföng og/eða íþróttaföt.

Ofurþrepari er alltaf **minnugur ábyrgðar** sinnar. Hann reynir að haga sér eins og fullorðinn ábyrgur einstaklingur og sækir meira í félagsskap starfsmanna, fjölskyldu sinnar eða annars ábyrgs fólks, en þeirra unglunga sem styttra eru komnir í meðferðinni.

Laugaland, 20.12.2005

Ofurþepari tekur allri **leiðsögn vel** og er ekki að verja sig eða útskýra. Ofurþepari veit að hann er ekki fullkominn. Hann skilur að hann er að **gera sitt besta** og þarf því ekkert að vera í vörn.

Laugaland, 20.12.2005

Eftirfarandi kröfur eru gerðar til foreldra á meðan unglingurinn er í meðferð á meðferðarheimilinu Laugalandi.

- Að koma á þá fundi sem ætlast er til af meðferðaraðilum, þ.e. samráðsfundi, fjölskylduhelgar og aðra nauðsynlega fundi um unglinginn og vinna þar af heilindum og einlægni, til að komast til botns í þeim vanda sem unglingurinn á við að stríða.
- Að líta á meðferðaraðila sem samstarfsaðila í vinnu að því að bjarga unglingnum frá því að eyðileggja sjálfan sig og sína framtíðarmöguleika í lífinu (En t.d. ekki sem samkeppnisaðila um hylli unglingsins, sem andstæðinga þegar kreppir að unglingum þegar hann þarf að standa fyrir máli sínu, eða sem aðila sem eru með óþarfa hnýsni í líf unglingsins eða fjölskyldunnar). Þetta þýðir m.a. að standa með meðferðaraðilum í að kryfja mikilvæg en óþægileg mál til mergjar, taka heilshugar þátt í slíkri úrvinnslu og veita unglingnum ekki stuðning við að víkja sér undan því að takast á við sín mál
- Að veita unglingnum aðhald á heimferðarhelgum, í samræmi við það sem ákveðið er í samvinnu við meðferðaraðila og unglinginn sjálfan
- Að veita unglingnum sérstakt aðhald fyrstu heimferðarhelgina eftir að hann kemur í meðferð, með því að fara með fjölskylduna í bústað, eða annað þar sem unglingurinn kemst ekki inn í sitt fyrra neyslumhverfi.
- Að standa með meðferðaraðilum í orðum og gerðum. Í orðum þýðir þetta að taka ekki undir gagnrýni unglingsins á meðferðinni eða meðferðaraðilum án þess að kynna sér hvað að baki býr. Algengasta leið unglingsins til að komast undan meðferðinni er að beita allra ráða til að ýta undir tortryggni foreldra gagnvart meðferðaraðilum. Algengt er að unglingurinn finni leiðir til að ýta undir sektarkennd foreldranna til að fá sitt fram. Þetta þýðir m.a. að foreldrar þurfa að skuldbinda sig til að tala beint við meðferðaraðila ef vandi kemur upp, í stað þess að taka undir gagnrýni unglingsins, leita til annarra aðila sem tengjast meðferðinni eða þ.h. Þetta þýðir sömuleiðis að foreldrarnir þurfa að skuldbinda sig til að sitja ekki þegjandi eða hlutlaust samþykkjandi undir símtölum frá unglingnum þar sem hann kvartar yfir meðferðaraðilum. Í öllum tilvikum af þessu tagi ber foreldrum að snúa sér beint til meðferðaraðila og fá svör frá þeim um vandann. Treysti foreldrar sér ekki til þessa, er það yfirleitt vegna vantrausts á meðferðaraðilum. Í slíkum tilvikum ættu foreldrar að snúa sér til vistunaraðila eða Barnaverndarstofu um aðstoð við að ræða við meðferðaraðila. Í gerðum getur þetta m.a. þýtt að veita unglingnum ekki vorkunn og aðhlynningu eftir stök, heldur koma honum beint í neyðarvistun þegar hann finnst eða gefur sig fram. Og þetta getur t.d. þýtt að hylma ekki yfir með unglingum ef eitthvað neyslutengt gerist á heimferðarhelgum.
- Foreldrar ættu að kynna sér sérstaklega hver viðbrögð meðferðaraðila og vistunaraðila eru ef unglingurinn strýkur úr meðferðinni.

- Að vinna með eigin vanda. Foreldrar þurfa að læra að horfast í augu við að vandi unglingsins er vandi fjölskyldunnar. Vegna þess að vandinn hefur áhrif á alla í fjölskyldunni á unglingurinn ekki afturkvæmt í hana nema foreldrarinn vinni með sinn hluta vandans og styrki sig þannig til að taka öðru vísi á málum en hingað til).
- Að standa við bakið á aðgerðum eftir að unglingurinn útskrifast, vera á varðbergi gagnvart falleinkennum og veita ekki stuðning við gagnrýni á meðferðaraðila eftir að meðferð lýkur.

Dagsetning _____

Kvittun foreldra

Fh. Meðferðarheimilsins Laugalandi

Viðauki 3: Eyðublöð

Barnaverndarstofa '97 l. útg.

BARNAVERNDARSTOFA

Kvörtun

Gefa skal upplýsingar um öll atriði sem vikið er að á eyðublaðinu

Barnaverndarstofa,

Db.: _____ Fskj.: _____

Mótt.: _____ Tilv.: _____

Ábm. _____ Ljósrit til: _____

1	Nafn meðferðarheimilis	
2	Nafn þess sem ber fram kvörtun	
3	Kennitala	fæðingard. mán. ár raðtala
4	Tilfni kvörtunar, atburðarrás, aðdragandi, lýsing [Látið í té upplýsingar um dagsetningu atburða, tíma, stað og lýsið aðstæðum og öðru því sem gæti skýrt það sem kvartað er vegna]	
5	Hefur þú borið fram kvörtun vegna hins sama áður? já ☐ nei ☒ skriflega ☐ munnlega ☐ Vegna hvers?	
6	Gerðu grein fyrir viðbrögðum sem þú æskir, hvað breytingum óskar þú eftir 	

Barnaverndarstofa '97 1. útg.

7 Æskir þú þess að einhver aðstoði þig við að bera fram kvörtun. Hver? _____
8 Telur þú að að kvörtun beinist jafnframt að öðrum persónum/atridum/aðstæðum en tilgreindar hafa verið? Gerið nánari gerin fyrir því: _____ _____ _____ _____
9 Telur þú að aðrir geti borið vitni um kvörtunarefnið. Tilgreinið hverjir eiga í hlut: _____ _____ _____
10 Með undirritun minni staðfesti ég að framangreindar upplýsingar eru sannar og réttar og að þær eru gefnar af fúsum og frjálsum vilja eftir bestu vitund _____ nafn _____ staður og dagsetning Undirritun þess sem mig hefur aðstoðað [ef við á]: _____ nafn

Barnaverndarstofa '97 1. útg.

B A R N A V E R N D A R S T O F A

Skýrsla vegna valdbæitingar í neyðartilvikum

Skrá skal hvert tilvik þar sem gripið er til valdbeitingar. Öll upptalin atriði eiga að koma fram

1	Nafn meðferðarheimilis		
2	Nafn barns		
3	Kennitala		
	fæðingard.	mán.	ár
			ræðtala
4	Hvert var tilefni aðgerðar og aðdragandi. [Leggið áherslu á hlutlaga lýsingu í hvívetna ekki síst er varðar líkamlegt og tilfinningalegt ástand barns. Fordíst huglægt mat nema þar sem gert er ráð fyrir að það komi fram]		
5	Dagsetning		hófst kl. lauk kl.
6	Öðrum var tilkynnt um þann atburð sem skýrsla á við um		
	Barnaverndarnefnd	dag kl. 	af:
	Forsjármönnum/for.	dag kl. 	af:
	Barnaverndarstofu	dag 	skýrsla send BVS ☐
7	Hvaða úrræði var beitt? Hér skal lýsa viðbrögðum starfsmanna á hlutlægan hátt		

Barnaverndarstofa '97 I. útg.

8 Hvöð starfsmenn tóku þátt í því sem fram fór?

_____ kt. _____
_____ kt. _____
_____ kt. _____

9 Hverjir aðrir voru viðstaddir eða tóku þátt í atburðarás

_____ kt. _____
_____ kt. _____

10 Huglæg lýsing skýrslugjafa um aðdraganda atburðar og athugasemdir hans/þeirra

11 Huglæg lýsing á tilfinningalegum/vitrænum/líkamlegum viðbrögðum barns við aðgerðum,

Barnaverndarstofa '97 l. útg.

12. Hlaust skaði af atburði, gerið grein fyrir honum

a. á starfsmönnum

b. á skjólstæðingi (-um)

c. á húsnæði, húsmunum og eignum

13 Hvaða ráðstafanir hafa verið gerðar og hverju hefur verið breytt til að koma í veg fyrir að atvik sem þetta endurtaki sig?

14 Undirritun forstöðumanns, starfsmanns, skjólstæðings og dagsetning

Stæður _____ dags. _____

Undirritun forstöðumanns _____

Undirritun starfsmanns _____

Undirritun skjólstæðings _____